

Anotace na tektogramatické rovině Pražského závislostního korpusu

Referenční příručka

**Marie Mikulová
Allevtina Bémová
Jan Hajič
Eva Hajičová
Jiří Havelka
Veronika Kolářová
Lucie Kučová
Markéta Lopatková
Petr Pajas
Jarmila Panevová
Magda Ševčíková
Petr Sgall
Jan Štěpánek
Zdeňka Urešová
Kateřina Veselá
Zdeněk Žabokrtský**

Technický editor Jiří Semecký

Editor Marie Mikulová

Redakčně upraveno z Mikulová a kol.: Anotace na tektogramatické rovině Pražského závislostního korpusu. Anotátorská příručka. TR-2005-28, ÚFAL MFF UK, Praha, 2005.

Anotace na tektogramatické rovině Pražského závislostního korpusu: Referenční příručka

by Marie Mikulová, Allevtina Bémová, Jan Hajič, Eva Hajičová, Jiří Havelka, Veronika Kolářová, Lucie Kučová, Markéta Lopatková, Petr Pajas, Jarmila Panevová, Magda Ševčíková, Petr Sgall, Jan Štěpánek, Zdeňka Uřešová, Kateřina Veselá a Zdeněk Žabokrtský

Technický editor Jiří Semecký

Obsah

Acknowledgement	vi
Úvod	vii
1. Typografické konvence	vii
1. Základní principy reprezentace věty na tektogramatické rovině	1
2. Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám	4
3. Typy uzlů	5
4. Tektogramatické lema (t-lema)	7
4.1. Základní slovní forma	7
4.2. T-lema derivátů (derivative zachycené v tektogramatickém stromě)	8
4.2.1. Gramatémy pro zachycení derivací	8
4.2.2. Derivace: t-lema + funktor	9
4.2.3. Derivace: t-lema + gramatém	10
4.2.4. Derivace: t-lema + funktor + gramatém	12
4.3. Víceslovné t-lema	15
4.4. Reprezentativní t-lema	16
4.5. Zástupné t-lema	17
5. Komplexní uzly a gramatémy	19
5.1. Sémantické slovní druhy	19
5.1.1. Sémantická substantiva	20
5.1.2. Sémantická adjektiva	22
5.1.3. Sémantická adverbia	24
5.1.4. Sémantická slovesa	25
5.2. Gramatémy	25
5.3. Atribut <i>sentmod</i>	29
6. Struktura reprezentace věty	30
6.1. Závislost	30
6.1.1. Dvojitá závislost	30
6.1.1.1. Doplněk	30
6.1.2. Nezávislostní hrany	33
6.1.3. Nejednoznačná závislost	35
6.2. Valence	39
6.2.1. Kritéria určování valenčních doplnění	39
6.2.2. Princip posouvání aktantů	41
6.2.3. Vztahy mezi významy slovesa a valenčními rámci	42
6.2.4. Valenční rámec a jeho zápis ve valenčním slovníku	42
6.2.4.1. Zápis povrchově-syntaktické realizace valenčního doplnění	43
6.2.4.2. Valenční rámce frazémů a složených predikátů	45
6.2.4.3. Valenční slovník	46
6.2.5. Zachycení valence v tektogramatických stromech	46
6.3. Klauze (řídící, závislé, slovesné, neslovesné)	47
6.3.1. Slovesné a neslovesné klauze	47
6.3.1.1. Slovesné klauze	47
6.3.1.2. Neslovesné klauze	48
6.3.2. Závislé a nezávislé klauze (spojování klauzí)	49
6.3.3. Závislé slovesné klauze (podřadné souvětí)	52
6.3.3.1. Závislé slovesné klauze bez určitého slovesného tvaru	52
6.3.3.2. Odkazovací slova	55
6.3.3.3. Nepravé závislé klauze	58
6.4. Souřadnost	60
6.4.1. Koordinace, apozice, matematické operace a intervaly	64
6.5. Parenteze	66
6.6. Elipsy (doplněné uzly)	69
6.6.1. Elipsy	70
6.6.1.1. Elipsa řídící významové jednotky	70
6.6.1.2. Elipsa závislé významové jednotky	74
6.6.1.3. Specifické eliptické konstrukce	77
6.6.2. Uzly doplněné z důvodu zachycení složitějších syntaktických struktur	84
6.6.3. Doplnění uzlu pro negaci u sloves	85
6.6.4. Přehled doplněných uzlů podle jejich t-lemat	86
7. Specifické jevy	87

7.1. Víceslovné lexikální jednotky	87
7.1.1. Víceslovné predikáty	88
7.1.1.1. Modální predikáty	88
7.1.1.2. Fázové predikáty	92
7.1.1.3. Kvazimodální a kvazifázové predikáty	92
7.1.1.4. Složené predikáty	93
7.1.1.5. Verbonominální predikát (sponové sloveso <i>být</i>)	96
7.1.2. Frazémy	97
7.2. Čísla a číslovky	98
7.3. Identifikační výrazy	102
7.3.1. Identifikační struktura	104
7.4. Cizojazyčné výrazy	106
7.5. Přímá řeč	108
7.6. Části textu označené pomocí grafických symbolů	112
8. Funktory a subfunktory	114
8.1. Funktory pro efektivní kořeny nezávislých klauzí	114
8.2. Funktory pro aktanty	114
8.3. Časové funktory	115
8.4. Funktory místa	116
8.5. Funktory pro implikační (kauzální) vztahy	117
8.6. Funktory pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant	118
8.7. Funktory pro rematizátory, větné, navazovací a modální adverbialní výrazy	119
8.8. Funktory pro víceslovné lexikální jednotky a cizojazyčné výrazy	120
8.9. Funktory pro specifická (nová) doplnění	120
8.10. Specifické substantivní funktory	121
8.11. Funktor pro doplněk (COMPL)	121
8.12. Funktory pro významy souřadných spojení	121
8.13. Přesnější specifikace významu funktoru	123
8.13.1. Subfunktory	123
8.13.2. Atribut pro význam stavu	127
9. Koreference	128
9.1. Zachycení koreference v tektogramatických stromech	128
9.2. Gramatická koreference	129
9.2.1. Kontrola	132
9.2.1.1. Typy konstrukcí s kontrolou	135
9.3. Textová koreference	139
10. Aktuální členění	142
10.1. Kontextová zapojenost	142
10.2. Výpovědní dynamičnost	144
10.2.1. Základní pravidla uspořádání uzlů v tektogramatickém stromě	144
10.2.1.1. Pravidla pro souřadná spojení a závislé klauze	146
10.2.2. Pořadí sesterských uzlů ve verbální skupině	149
10.2.3. Pořadí sesterských uzlů v substantivní skupině	150
10.2.4. Projektivita tektogramatického stromu	150
10.3. Základ a ohnisko	152
10.4. Rematizátory	152
A. Atributy uzlů tektogramatického stromu	157
A.1. Atributy technického kořene	157
A.2. Atributy ostatních uzlů	157
A.2.1. a	157
A.2.1.1. a/lex.rf	157
A.2.1.2. a/aux.rf	157
A.2.2. compl.rf	157
A.2.3. coref_gram.rf	158
A.2.4. coref_special	158
A.2.5. coref_text.rf	158
A.2.6. deepord	158
A.2.7. functor	158
A.2.8. gram	161
A.2.8.1. gram/aspect	161
A.2.8.2. gram/degcmp	161
A.2.8.3. gram/deontmod	161

A.2.8.4. gram/dispmod	162
A.2.8.5. gram/gender	162
A.2.8.6. gram/indeftype	162
A.2.8.7. gram/iterativeness	163
A.2.8.8. gram/negation	163
A.2.8.9. gram/number	163
A.2.8.10. gram/numertype	163
A.2.8.11. gram/person	164
A.2.8.12. gram/politeness	164
A.2.8.13. gram/sempos	164
A.2.8.14. gram/verbmod	165
A.2.8.15. gram/resultative	165
A.2.8.16. gram/tense	166
A.2.9. id	166
A.2.10. is_dsp_root	166
A.2.11. is_generated	166
A.2.12. is_member	166
A.2.13. is_name_of_person	167
A.2.14. is_parenthesis	167
A.2.15. is_state	167
A.2.16. nodetype	167
A.2.17. quot	167
A.2.17.1. quot/set_id	168
A.2.17.2. quot/type	168
A.2.18. sentmod	168
A.2.19. subfunctor	168
A.2.20. t_lemma	169
A.2.21. tfa	169
A.2.22. val_frame.rf	170
Věcný rejstřík	171

Acknowledgement

Dokument vznikl za finanční podpory grantů Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy: MSM0021620838, LC536, 1ET100300517, 1ET101120503, 1ET201120505; Grantové agentury České republiky: GA201/05/H014, GA405/05/0913 a Grantové agentury Univerzity Karlovy: UK350/2005, UK352/2005, UK375/2005.

Úvod

Tato příručka je stručným popisem reprezentace věty na tektogramatické rovině Pražského závislostního korpusu (PDT). Je určena uživatelům PDT, kteří se chtějí rychle zorientovat v námi použité reprezentaci.

Příručka je zkrácenou verzí rozsáhlého manuálu: *Anotace na tektogramatické rovině Pražského závislostního korpusu. Anotátorská příručka*. (viz Prague Dependency Treebank 2.0, CDROM, doc/manuals/cz/t-layer/), který obsahuje podrobný a úplný popis reprezentace věty na tektogramatické rovině (přesné, podrobné a úplné informace je třeba vždy čerpat z „velkého“ manuálu).

Kapitoly v této referenční příručce jsou rozčleněny analogicky podle způsobu reprezentace věty na tektogramatické rovině. Základní principy reprezentace věty na tektogramatické rovině jsou popsány v kapitole 1 – „**Základní principy reprezentace věty na tektogramatické rovině**“, zde jsou také vysvětleny důležité termíny, které dále v příručce používáme. V kapitole 2 – „**Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám**“ jsou posány vztahy uzlů tektogramatické roviny k jednotkám rovin nižších. Následující kapitola 3 – „**Typy uzlů**“ třídí uzly tektogramatického stromu do různých typů. Atributy bližší specifikující lexikální jednotku (reprezentovanou uzlem) popisují další dvě kapitoly: 4 – „**Tektogramatické lema (t-lemma)**“ a 5 – „**Komplexní uzly a gramatémy**“. Následuje popis struktury věty (6 – „**Struktura reprezentace věty**“). Reprezentace některých specifických jevů je popsána v kapitole 7 – „**Specifické jevy**“. Zvláštní kapitola je věnována funktorům a subfunktorům (8 – „**Funktory a subfunktory**“). Po jedné kapitole je věnováno také koreferenci (9 – „**Koreference**“) a aktuálnímu členění (10 – „**Aktuální členění**“). V příloze (A – „**Atributy uzlů tektogramatického stromu**“) jsou pak přehledně popsány všechny atributy uzlů tektogramatického stromu.

1. Typografické konvence

Příklady. V příručce je řada příkladů, které ilustrují popisovaný jev. Příklady mají ustálenou formu. Nezobrazují strukturu, ale pouze hodnoty atributů u uzlů reprezentujících jednotlivá slova vyjádřená i nevyjádřená v povrchové podobě věty.

Příkladové věty jsou vymyšlené a většinou jsou uvedeny bez kontextu. Naznačená anotace pak odpovídá anotaci dané příkladové věty v nejobvyklejším kontextu.

Pozor! V příkladové větě je vždy zachycen jen ten úsek anotace, který má být příkladem ilustrován (to znamená, že pokud ilustrujeme například zachycení nějakého vyjádřeného výrazu, nemusí být do příkladové věty doplněny všechny elidované výrazy).

Slova reprezentovaná jedním uzlem jsou v příkladové větě podtržena. Hodnota vybraného atributu náležející tomuto uzlu je uvedena v hranatých závorkách [] ve formě: název atributu = hodnota (je-li vybraných hodnot více, jsou zápisy uvnitř hranatých závorek odděleny středníkem). Je-li potřeba uvést v příkladové větě hodnoty náležející jen jednomu uzlu, je výčet hodnot v hranatých závorkách uveden za příkladovou větou. Je-li potřeba uvést hodnoty náležející více uzlům, následují výčty hodnot v hranatých závorkách hned za posledním podtrženým slovem, které je reprezentováno daným uzlem. Výjimku představují hodnoty atributu *functor*. Je-li potřeba uvést funktoři jednotlivých uzlů, uvádíme jejich hodnoty vždy hned za slovem (které je reprezentováno daným uzlem). Funktor není uveden v hranatých závorkách, od slova je oddělen jen tečkou. Například:

Upadl do nesnázi.DIR3 na dlouhou dobu. [is_state = 1]

Špičková cena.DENOM [is_member = 1] a.CONJ *špičkový výkon*.DENOM [is_member = 1]

V povrchové podobě věty nevyjádřená slova (reprezentovaná nově vytvořenými uzly) jsou v příkladech uváděna ve složených závorkách { }. Ve složených závorkách je vždy uvedeno t-lemma nově vytvořeného uzlu, za kterým může, ale nemusí následovat zápis hodnot vybraných atributů. Například:

{#PersPron.ACT} *Přijde*.

{#PersPron.ACT [tfa = t]} *Přijde*.

Je-li v příkladu třeba zdůraznit, že některá slova naopak nejsou v tektogramatickém stromě reprezentována samostatným uzlem, jsou tato slova uvedena ve špičatých závorkách <>. Například:

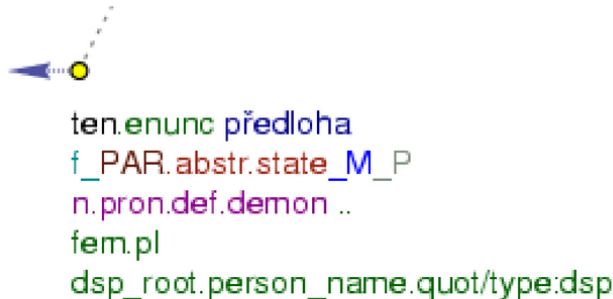
Přijde jen.RHEM <tehdý>, <když> mu *ustoupíš*.TWHEN

Příkladové tektogramatické stromy. Pro řadu příkladových vět uvádíme v manuálu i příkladové tektogramatické stromy. V každém příkladovém tektogramatickém stromě je zachycena úplná anotace dané věty.

Pro tektogramatické stromy v PDT 2.0 byly zavedeny dvě šablony stylu zobrazení (viz Prague Dependency Treebank 2.0, CDROM, doc/tools/tred/PML_mak.html). Příkladové stromy jsou v manuálu zobrazeny šablonou PML_T_Full s následujícím nastavením.

Uzly. Na řádcích pod uzlem stromu se hodnoty atributů (pokud jsou u daného uzlu vyplněné) zobrazují v pořadí, které je znázorněno schématem obr. 1 (kombinace hodnot atributů v příkladovém uzlu ve skutečnosti pochopitelně nemůže nastat).

Obrázek 1. Uzel

Zobrazení hodnot atributů u uzlu v tektogramatickém stromě:
t_lemma.sentmod t-lemma koreferovaného uzlu
tfa_FUNCTOR.subfunctor.state_M_P
nodetype nebo **gram/sempos**
gram
dsp_root.person_name.quot/type

Hodnoty atributů jsou většinou uváděny přímo, bez názvu atributu. Názvy atributů jsou uváděny u některých gramatémů, je-li jejich hodnota víceznačná (daná hodnota může nastat u více atributů). Hodnota atributu `quot/type` je vždy uvedena ve formě název atributu:hodnota. U komplexních uzlů (`nodetype = complex`) se neuvádí hodnota atributu `nodetype`, rovnou je uvedena hodnota atributu `gram/sempos`.

Zápis **state** je uveden, pokud v atributu `is_state` je vyplněna hodnota 1.

Zápis **_M** je uveden, pokud v atributu `is_member` je vyplněna hodnota 1.

Zápis **_P** je uveden, pokud v atributu `is_parenthesis` je vyplněna hodnota 1.

Zápis **person_name** je uveden, pokud v atributu `is_person_name` je vyplněna hodnota 1.

Zápis **dsp_root** je uveden, pokud v atributu `is_dsp_root` je vyplněna hodnota 1.

Uzel reprezentující slovo vyjádřené v povrchové podobě věty se zobrazuje jako kolečko, nově vytvořený uzel pro výraz nevyjádřený v povrchové podobě věty (`is_generated = 1`) se zobrazuje jako čtvereček. (I barevná výplň uzlu má význam: žluté uzly jsou uzly s hodnotou `f` v atributu `tfa`, zelené uzly mají v atributu `tfa` hodnotu `c`, nevybarvené (bílé) uzly mají v atributu `tfa` hodnotu `t`. Uzly, u kterých není hodnota atributu `tfa` vyplněna, jsou šedivé.)

Hrany. Hrany jsou zobrazeny jako rovné spojnice mezi uzly. Hrana mezi technickým kořenem tektogramatického stromu a kořenem reprezentované věty a hrany mezi uzly s funktorem `PAR`, `PARTL`, `VOCAT`, `RHEM`, `CM`, `FPHR` a `PREC` a jejich rodiči (jedná se o hrany nereprezentující závislost; viz 6.1.2 – „Nezávislostní hrany“) jsou zobrazeny jako tenká přerušovaná čára.

Horní polovina hrany mezi kořenem souřadné struktury a terminálním členem souřadné struktury je zobrazena jako tenká (šedivá) čára, dolní polovina této hrany je zobrazena jako silná (šedivá) čára. Horní polovina hrany mezi kořenem souřadné struktury (který není přímým členem jiné souřadné struktury) a jeho rodičem je zobrazena jako silná (šedivá) čára, dolní polovina této hrany je zobrazena jako tenká (šedivá) čára. Hrana mezi kořenem souřadné struktury a kořenem společného rozvíjení je zobrazena jako tenká (modrá) čára. Hrana mezi kořenem souřadné struktury a přímým členem této struktury, kterým je opět kořen souřadné struktury (při vnořených souřadných strukturách) je zobrazena jako tenká (šedivá) čára. (K souřadným strukturám viz 6.4 – „Souřadnost“).

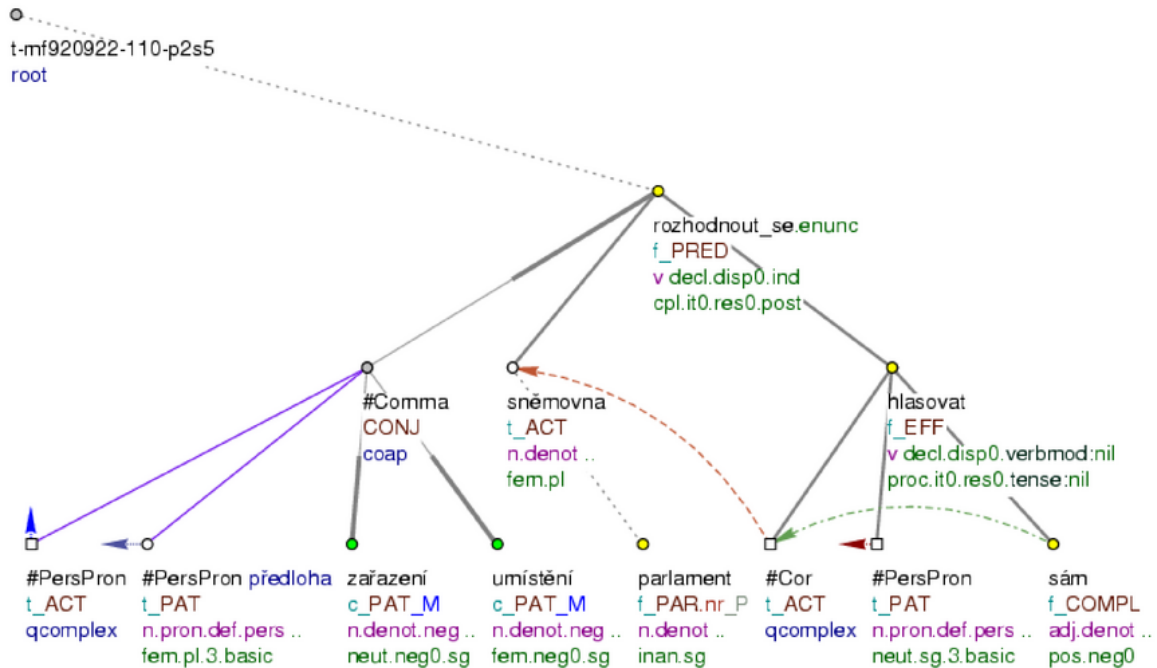
Odkazy. Atributy typu odkaz reprezentující zejména koreferenční vztahy (viz 9 – „Koreference“) se zobrazují jako šipky směřující od jednoho uzlu k druhému. Gramatický koreferenční vztah (u uzlu je vyplněn atribut `coref_gram.rf`) je zobrazen jako (oranžová) přerušovaná (čárkovaná) šipka směřující od koreferujícího uzlu k uzlu koreferovanému. Textový koreferenční vztah (u uzlu je vyplněn atribut `coref_text.rf`) je zobrazen jako (modrá) tečkovaná šipka směřující od koreferujícího uzlu k uzlu koreferovanému. Nenachází-li se koreferovaný uzel v tomtéž tektogramatickém stromě jako uzel koreferující, je šipka krátká a ukazuje nalevo nebo napravo

od uzlu, podle toho, zda koreferovaný uzel je v předcházejícím nebo následujícím tektogramatickém stromě, a vedle t-lematu uzlu je na stejném řádku uvedeno t-lemma koreferovaného uzlu. (**Pozor!** Textové koreferenční vztahy přesahující hranice jednoho tektogramatického stromu nejsou v příkladových tektogramatických stromech vyznačeny.) Odkazování k segmentu (`coref_special = segm`) je zobrazeno jako krátká (červená) šipka směřující nalevo od uzlu. Exoforické odkazování (`coref_special = exoph`) je zobrazeno jako krátká (modrá) šipka směřující vzhůru od uzlu.

Druhá závislost u doplňku (viz 6.1.1.1 – „Doplňek“) je reprezentována (zelenou) přerušovanou (čárka - tečka) šipkou směřující od uzlu s funktorem `COMPL` k uzlu reprezentujícímu řídicí jméno.

Zobrazení různých typů hran a odkazů je vidět v příkladovém stromě (který je zachycením nepravděpodobně vymyšlené věty: *O jejich zařazení a umístění se rozhodly sněmovny hlasovat samy.*) v obr. 2.

Obrázek 2. Hraný a odkazy

Pozor! V příkladových tektogramatických stromech není (stejně jako v anotovaných stromech v PDT 2.0; k tomu viz 6.2.5 – „Zachycení valence v tektogramatických stromech“) zachycena valence všech substantiv, důsledně je zachycena pouze valence u substantiv verbálních!

Kapitola 1. Základní principy reprezentace věty na tektogramatické rovině

Přirozený jazyk tvoří mimořádně složitý systém, proto je vhodné rozložit jeho popis do několika rovin. Předchozí, nižší úrovně PDT se zabývaly morfologickou anotací (lemata, tagy - hodnoty morfologických kategorií; uspořádání slov je lineární, bez struktury) a analytickou (povrchově syntaktickou) anotací (závislostní struktura, analytické funkce).

Tektogramatická rovina slouží k zachycení významové struktury věty. Řídí se následujícími principy:

- základní jednotkou anotace na tektogramatické rovině je věta jakožto základní prostředek pro vyjádření nějakého sdělení.
- pro každou správně utvořenou českou větu lze vytvořit její tektogramatickou reprezentaci - tektogramatickou stromovou strukturu (dále zjednodušeně tektogramatický strom).
- v případě víceznačnosti je teoreticky možné vytvořit více tektogramatických stromů pro jednu větu. V PDT je ale vytvořen pro jednu větu vždy právě jeden strom, který u víceznačných vět odpovídá významu, který zvolil anotátor.
- v případě synonymie může naopak různým větám odpovídat tentýž tektogramatický strom (musí jít ovšem o striktní synonymii, kdy pravdivostní podmínky obou vět jsou zcela totožné).

Tektogramatický strom (jakožto datová struktura) má tyto základní vlastnosti:

- a. **Tektogramatický strom** je datová struktura, jejímž základem je kořenový strom (ve smyslu definice teorie grafů): skládá se z množiny uzlů a z množiny hran a jeden uzel je vyznačen jako kořen stromu.
- b. **Uzel** tektogramatického stromu reprezentuje významovou jednotku věty.

Významová jednotka věty je určována povrchově vyjádřenými výrazy, ale vedle vztahu, kdy jedné významové jednotce odpovídá jeden povrchově vyjádřený výraz, tu mohou být i vztahy složitější, kdy jedné významové jednotce odpovídá více povrchově vyjádřených výrazů (například předložková skupina je v tektogramatickém stromě reprezentována jedním uzlem). Významové jednotce také nemusí odpovídat žádné povrchově vyjádřené výrazy. Pak je reprezentována „umělým“, nově vytvořeným uzlem (doplněnými uzly jsou například reprezentována vynechaná obligatorní valenční doplnění vyplývající z valence řídicího slova). Funkční slova užitá ve větě (jako předložky, podřadivé spojky, pomocná slovesa, odkazovací slova) vlastní uzly v tektogramatickém stromě zpravidla nemají.

Počet uzlů v analytickém a tektogramatickém stromě si obecně neodpovídá. Více ke vztahům mezi tektogramatickou rovinou a rovinou analytickou (rovinou povrchové syntaxe) viz 2 – „*Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám*“.

Srov. obr. 1.1: Příkladem uzlů reprezentujících výrazy obsažené v povrchové podobě věty jsou uzly reprezentující výrazy: *starý, sultán, nový, sultán, vystřídali se*. Předložková skupina *na trůnu* je reprezentována jedním uzlem (předložka *na* není reprezentována samostatným uzlem). Z důvodu zachycení koordinačního spojení *starý sultán a nový sultán* je samostatným uzlem reprezentována spojka *a*. Příkladem dodaného, nově vytvořeného uzlu je uzel reprezentující patiens (functor = PAT) slovesa *vystřídali se* (nově vytvořený uzel je zobrazen jako čtvereček).

- c. **Atributy uzlu**. Každý uzel je sám o sobě komplexní, uvnitř strukturovaná jednotka. Lze ji chápat jako množinu atributů, přesněji řečeno jako množinu uspořádaných dvojic jméno atributu -- hodnota atributu. Přítomnost nebo nepřítomnost jednotlivých atributů v daném uzlu vyplývá z typu uzlu (viz 3 – „*Typy uzlů*“).

Atributy uzlu můžeme třídít do několika skupin. Základními atributy uzlu tektogramatického stromu jsou tektogramatické lema, gramatémy a funktor. Tektogramatické lema zachycuje lexikální význam uzlu (viz 4 – „*Tektogramatické lema (t-lemma)*“). Gramatémy odpovídají především významům morfologických kategorií (viz 5 – „*Komplexní uzly a gramatémy*“). Funktory odpovídají druhům syntaktické závislosti mezi autosémantickými výrazy, syntaktickým funkcím (viz 8 – „*Funktory a subfunktory*“). U uzlů jsou dále uvedeny také hodnoty atributů, které podávají informaci o koreferenci (viz 9 – „*Koreference*“), aktuálním členění a hloubkovém slovosledu (viz 10 – „*Aktuální členění*“). Zbývající atributy se týkají speciálních vlastností struktury stromu a jinak nezachytitelných syntaktických a sémantických jevů.

Hodnotou atributu je obvykle řetězec znaků; množina určitých řetězců pro daný atribut je většinou pevně daná. Zvláštním typem atributů jsou atributy typu odkaz, jimiž jsou v tektogramatickém stromě zachyceny

vztahy (zejména koreferenční) mezi uzly (respektive mezi významovými jednotkami), které vedou „napříč“ stromem, nebo dokonce mezi stromy.

Srov. obr. 1.1: V příkladovém tektogramatickém stromě je zobrazen jeden atribut typu odkaz, reprezentující gramatický koreferenční vztah (reciprocitu) mezi patientem a aktorem predikátu *vystřídat se*. Zobrazen je jako zaoblená (červená) přerušovaná šipka.

Seznam všech atributů viz A – „*Atributy uzlů tektogramatického stromu*“.

- d. **Hrany** tektogramatického stromu slouží primárně k zachycení závislostních vztahů mezi uzly (respektive mezi významovými jednotkami). Ne každá hrana tektogramatického stromu však reprezentuje lingvistickou závislost (viz 6.1.2 – „Nezávislostní hrany“). Hrany nemají vlastní atributy; atributy logicky náležející hranám (například typ závislosti) jsou fyzicky reprezentovány pomocí atributů uzlů.

Srov. obr. 1.1: Hrany jsou v příkladovém tektogramatickém stromě zachyceny jako rovné spojnice mezi uzly. Hrany reprezentující závislost jsou vyznačeny tučnou šedivou čarou.

- e. uzly tektogramatického stromu jsou **lineárně uspořádané**, lineární uspořádání uzlů slouží k reprezentaci hloubkového slovosledu věty (viz 10 – „*Aktuální členění*“).

Při popisu tektogramatických stromů používáme také následující pojmy (zde je vysvětlujeme pouze neformálně):

Technický kořen tektogramatického stromu. Kořenem tektogramatického stromu je uzel, který nemá žádnou lingvistickou interpretaci a slouží pouze k technickým účelům (nese identifikátor věty; přehled všech atributů náležejících tomuto uzlu viz A.1 – „Atributy technického kořene“). Má vždy jediného přímého potomka. Kořen stromu označujeme termínem *technický kořen tektogramatického stromu*. Hovoříme-li dále v textu o uzlech tektogramatického stromu, technický kořen tektogramatického stromu (pokud to není výslovně uvedeno) nebereme v úvahu.

Srov. obr. 1.1: Technickým kořenem tektogramatického stromu je nejvýše umístěný uzel, jediný přímý potomek je s tímto uzlem spojen tenkou tečkovanou hranou (u technického kořene tektogramatického stromu je zobrazena hodnota atributu `nodetype` (typ uzlu): `root`).

Rodič uzlu. Uzel X je rodičem uzlu Y, pokud v tektogramatickém stromu vede stromová hrana od uzlu X k uzlu Y a uzel X je blíže technickému kořeni tektogramatického stromu (v zobrazení stromu je rodič umístěn výše).

Srov. obr. 1.1: Rodičem uzlu reprezentujícího výraz (*starý*) *sultán* je uzel reprezentující spojku *a*.

Přímý potomek uzlu. Uzel X je přímým potomkem uzlu Y, pokud je uzel Y rodičem uzlu X.

Protože tektogramatický strom je lineárně uspořádaný, hovoříme také o pravém nebo levém přímém potomku.

Pravý (levý) přímý potomek uzlu M je takový přímý potomek uzlu M, který je v lineárním uspořádání tektogramatického stromu umístěn napravo (nalevo) od uzlu M.

Srov. obr. 1.1: Přímými potomky uzlu reprezentujícího sloveso *vystřídat se* jsou tři uzly: uzel reprezentující spojku *a*, nově vytvořený uzel pro *patiens* a uzel reprezentující předložkovou skupinu *na trůnu*. Všichni přímí potomci uzlu reprezentujícího sloveso *vystřídat se* jsou leví.

Řídící/závislý uzel uzlu. Jsou-li uzly X a Y (respektive výrazy jimi reprezentované) ve vztahu lingvistické závislosti, říkáme, že uzel X je řídicí uzel (resp. uzel závislý na) uzlu Y. Řídící uzel nemusí být totožný s rodičem závislého uzlu (řídicích uzlů jediného uzlu může být dokonce víc) a závislý uzel nemusí patřit mezi přímé potomky řídicího uzlu (viz i 6.1 – „Závislost“). (V technické dokumentaci k PDT se pro tento typ uzlu používá i označení „efektivní rodič“ a „efektivní potomek/syn“).

Srov. obr. 1.1: Řídícím uzlem uzlu reprezentujícího výraz *starý* je uzel reprezentující výraz *sultán* (který je zároveň jeho rodičem). Řídícím uzlem uzlu reprezentujícího výraz *sultán* je uzel reprezentující sloveso *vystřídat se* (který však není jeho rodičem).

Sestra uzlu. Uzel X je sestrou uzlu Y (jiného než X), pokud mají společného rodiče.

Protože tektogramatický strom je lineárně uspořádaný, hovoříme také o pravé nebo levé sestře. **Pravá (levá) sestra** uzlu M je taková sestra uzlu M, která je v lineárním uspořádání tektogramatického stromu umístěna napravo (nalevo) od uzlu M.

Srov. obr. 1.1: Sestrou uzlu reprezentujícího spojku *a* je nově vytvořený uzel reprezentující *patiens* slovesa *vystřídat se* a uzel reprezentující předložkovou skupinu *na trůnu*. Všechny sestry uzlu reprezentujícího spojku *a* jsou pravé sestry.

Cesta od uzlu M. Pro pravidla anotace aktuálního členění definujeme také pojem pravé (levé) cesty od uzlu M a pojem nejpravější (nejlevější) cesty od uzlu M.

Pravá (levá) cesta od uzlu M je taková cesta v tektogramatickém stromě, která vede od uzlu M směrem k listu a končí v uzlu, který nemá pravého (levého) přímého potomka. Uzel M není uzlem této cesty.

Kapitola 2. Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám

Vztah mezi uzly tektogramatické a analytické roviny (který je obecně typu M:N (včetně 0:N a M:0)), je zachycen atributem typu odkaz `atree.rf` u technického kořene tektogramatického stromu a atributem `a` (jehož hodnotou je struktura atributů `lex.rf` a `a/aux.rf`) u ostatních uzlů.

Atribut `atree.rf`. Atribut `atree.rf` (viz A.1 – „Atributy technického kořene“) odkazuje triviálním způsobem z technického kořene tektogramatického stromu na technický kořen odpovídajícího analytického stromu. Obsahuje identifikátor technického kořene odpovídajícího analytického stromu.

Atributy `a/lex.rf` a `a/aux.rf`. Atribut `a/lex.rf` (viz A.2.1.1 – „`a/lex.rf`“) obsahuje identifikátor uzlu analytické roviny, ze kterého tektogramatický uzel získal svůj lexikální význam (případně jeho největší část). Atribut `a/aux.rf` (viz A.2.1.2 – „`a/aux.rf`“) obsahuje seznam identifikátorů všech uzlů analytické roviny, které nějakým způsobem ovlivňují hodnotu funktoru, subfunktoru nebo gramatémů (jedná se zpravidla o analytické uzly reprezentující funkční slova: předložky, spojky, pomocná slovesa, odkazovací slova).

Pro hodnoty atributů `a/lex.rf` a `a/aux.rf` platí následující pravidla:

- a. Pokud tektogramatický uzel nemá žádný protějšek na analytické rovině, jsou oba atributy u tohoto uzlu prázdné.
- b. Pokud tektogramatický uzel (jiný než nově vytvořený uzel s t-lematy `#Forn`, `#Idph`, `#EmpVerb` a `#EmpNoun`) odpovídá právě jednomu analytickému uzlu, pak je v atributu `a/lex.rf` obsažen odkaz na tento uzel a atribut `a/aux.rf` je prázdný.
- c. Pokud daný tektogramatický uzel (jiný než nově vytvořený uzel s t-lematy `#Forn`, `#Idph`, `#EmpVerb` a `#EmpNoun`) odpovídá více analytickým uzlům, pak je v atributu `a/lex.rf` obsažen odkaz na ten analytický uzel, ze kterého daný tektogramatický uzel získal svůj lexikální význam (případně jeho největší část), a atribut `a/aux.rf` obsahuje seznam odkazů na zbývající analytické uzly, zpravidla nesoucí funkční slova (předložky, podřadící spojky, pomocná slovesa atd.).
- d. Nově vytvořené uzly s t-lematy `#EmpVerb` a `#EmpNoun` mají vždy prázdný atribut `a/lex.rf`, protože plnovýznamové slovo, které zastupují, nebylo v povrchové podobě věty vyjádřeno. Pokud nebylo v povrchové podobě věty vyjádřeno ani žádné funkční slovo, je atribut `a/aux.rf` také prázdný, jinak obsahuje seznam odkazů na funkční slova (například na pomocná slovesa ve složené slovesné formě s nevyjádřeným plnovýznamovým slovesem).
- e. Nově vytvořené uzly s t-lematy `#Idph` a `#Forn`, které slouží k seskupení částí identifikačních a cizojazyčných výrazů do jednoho seznamu (`nodetype = list`), mají vždy prázdný atribut `a/lex.rf`. Pokud je cizojazyčný nebo identifikační výraz na analytické rovině syntakticky spojen s jedním nebo více funkčními slovy, pak jsou odkazy na tato funkční slova obsaženy v atributu `a/aux.rf`.

Zkopírované uzly. Do skupiny b), nebo c) patří i zkopírované uzly (viz 6.6 – „Elipsy (doplněné uzly)“). V atributu `a/lex.rf` a `a/aux.rf` u zkopírovaných uzlů jsou uvedeny identifikátory těch analytických uzlů pro slova vyjádřená v povrchové podobě věty, která jsou pro daný zkopírovaný uzel relevantní, tj. ovlivňují jeho t-lemma, funktor a další atributy.

Pozor! Jednotce nižší roviny nemusí na rovině tektogramatické odpovídat žádný uzel. Takto ignorovány jsou nejružnější grafické symboly a zvrtné *se* jako součást reflexivního pasiva a konstrukcí s dispoziční modalitou.

Kapitola 3. Typy uzlů

Uzly tektogramatického stromu jsou na základě svých vlastností rozděleny do osmi skupin; tyto skupiny nazýváme **typy uzlů**.

Jednotlivé typy uzlů jsou vymezeny buď na základě t-lematu uzlu, nebo na základě jeho funktoru, popřípadě jak podle t-lematu, tak podle funktoru. Pro každý typ uzlu platí v zásadě stejná pravidla o jeho přímých potomcích.

Informace o typu uzlu je zachycena hodnotou atributu `nodetype` (viz A.2.16 – „`nodetype`“). Atribut `nodetype` nabývá osmi hodnot a přináší každému uzlu tektogramatického stromu.

Přehled typů uzlů a jejich vymezení viz tab. 3.1 – „**Typy uzlů**“.

Tabulka 3.1. Typy uzlů

Typ uzlu	<code>nodetype</code>	Vymezení typu uzlu	Charakteristika přímých potomků (a další vlastnosti)
Technický kořen tektogramatického stromu	<code>root</code>	Umělý uzel se speciálně definovanými hodnotami atributů, obsahuje identifikaci věty v korpusu.	Vždy právě jeden přímý potomek, kterým je buď kořen souřadné struktury, nebo efektivní kořen nějaké nezávislé klauze.
Atomický uzel	<code>atom</code>	Uzel s funktořem: ATT CM INTF MOD PARTL PREC RHEM	Zpravidla nemá žádné přímé potomky.
Kořen souřadné struktury	<code>coap</code>	Uzel s funktořem: ADVS APPS CONJ CONFR CONTRA CSQ DISJ GRAD OPER REAS	Přímým potomkem může být: - terminální člen souřadné struktury - společné rozvíjení souřadně spojených členů - uzel pro rematizátor společného rozvíjení (<code>functor = RHEM</code>) - uzel pro modifikátor spojovacího výrazu (<code>functor = CM</code>) - kořen (vnořené) souřadné struktury (<code>nodetype = coap</code>)
Kořen seznamové struktury	<code>list</code>	Uzel s t-lematem: #Idph #Forn	Přímým potomkem může být: - prvek seznamu - rozvíjení seznamu Prvky seznamu pod uzlem s t-lematem #Idph vytvářejí stromovou strukturu. Prvky seznamu pod uzlem s t-lematem #Forn jsou sesterské uzly s funktořem FPHR.
Uzel reprezentující cizojazyčný výraz	<code>fphr</code>	Uzel s funktořem: FPHR	Nemá žádné přímé potomky.
Uzel reprezentující závislou část frazému	<code>dphr</code>	Uzel s funktořem: DPHR	Zpravidla nemá žádné přímé potomky.

Typy uzlů

Kvazikomplexní uzel	qcomplex	<p>Uzel s t-lematem:</p> <ul style="list-style-type: none"> #Amp #Ast #AsMuch #Cor #EmpVerb #Equal #Gen #Oblfm #Percnt #Qcor #Rcp #Some #Total #Unsp <p>Uzly s t-lematem (pokud nejsou typu coap):</p> <ul style="list-style-type: none"> #Bracket #Comma #Colon #Dash #Period #Period3 #Slash 	<p>Jakýkoliv uzel kromě uzlu typu root a fphr.</p> <p>Kvazikomplexní uzly jsou specifickým typem uzlů, které vystupují ve stejných pozicích (se stejnými funktoři) jako uzly komplexní, k jejich popisu ovšem není potřeba gramatémů.</p>
Komplexní uzel	complex	Všechny ostatní uzly	<p>Jakýkoliv uzel kromě uzlu typu root a fphr.</p> <p>Komplexním uzlům (jako jediným) náleží gramatémy.</p>

Kapitola 4. Tektogramatické lema (t-lema)

Tektogramatické lema, dále **t-lema** je jedním z atributů uzlu tektogramatického stromu (atribut `t_lemma`), reprezentuje lexikální hodnotu uzlu.

Hodnotou atributu `t_lemma` může být:

- základní slovní forma slova, ze kterého tektogramatický uzel získal svůj lexikální význam (více viz 4.1 – „Základní slovní forma“).
V případě existence synonym je t-lematem základní slovní forma jedné vybrané varianty (tzv. reprezentativní t-lema; více viz 4.4 – „Reprezentativní t-lema“),
- základní slovní forma slova, od něhož bylo slovo, ze kterého tektogramatický uzel získal svůj lexikální význam, odvozeno (více viz 4.2 – „T-lema derivátů (derivace zachycené v tektogramatickém stromě)“),
- tzv. víceslovné t-lema složené ze základních slovních forem více slov (více viz 4.3 – „Víceslovné t-lema“),
- hodnota „umělá“, tzv. zástupné t-lema (více viz 4.5 – „Zástupné t-lema“).

4.1. Základní slovní forma

U uzlů reprezentujících slova, která vystupují v povrchové podobě věty, a u tzv. zkopírovaných uzlů (viz 6.6 – „Elipsy (doplněné uzly)“) t-lema většinou odpovídá základní slovní formě slova, ze kterého tektogramatický uzel získal svůj lexikální význam (tj. základní slovní formě slova, reprezentovaného v analytickém stromě uzlem, na který je z tektogramatického uzlu odkazováno v atributu `a/lex.rf`; k tomu viz 2 – „Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám“).

Základní slovní formou slova rozumíme slovníkový tvar (tj. nominativ singuláru u slov, která se skloňují; infinitiv u sloves; tvar pozitivu u slov, která se stupňují; kladnou podobu u slov, která lze negovat (ze záporných substantiv mají v t-lematu kladnou podobu prozatím jen substantiva zakončená na *-ní*, *-tí* a *-ost*); dlouhý tvar pro krátké tvary adjektiv). Významy různých (morfológických) tvarů jsou zachyceny gramatémy (viz 5.2 – „Gramatémy“).

Výjimky. Odchyly od tohoto principu:

- Osobní a zvrtná zájmena a jejich posesivní protějšky** jsou reprezentovány uzlem se zástupným t-lematem `#PersPron` (viz i 4.5 – „Zástupné t-lema“). Například:

Bratr prohlásil: Já tam nejdu. [`t_lemma` = `#PersPron`]

Pro ni udělám všechno. [`t_lemma` = `#PersPron`]

Tvůj názor nesdílím. [`t_lemma` = `#PersPron`]

Své názory ti nesdělím. [`t_lemma` = `#PersPron`]

- Ustrnulé určité slovesné tvary, ustrnulé přechodníky a ustrnulé infinitivy** (plnicí funkce adverbialní, nikoli funkce charakteristické pro slovesa; viz 6.3.3.1 – „Závislé slovesné klauze bez určitého slovesného tvaru“) jsou na tektogramatické rovině reprezentovány uzlem, jehož t-lematem je konkrétní forma těchto slov vystupující v povrchové podobě věty. Například:

Dnes je, myslím, středa. [`t_lemma` = `myslím`]

Soudě podle ministra zahraničí, bude to problém. [`t_lemma` = `soudě`]

- Cizí slova** (s funktorem `FPHR`; viz 7.4 – „Cizojazyčné výrazy“) jsou rovněž reprezentována uzlem s t-lematem odpovídajícím konkrétní slovní formě.

4.2. T-lemma derivátů (derivace zachycené v tektogramatickém stromě)

Hlavním zdrojem odlišností mezi základní slovní formou a podobou t-lematu je zachycování některých typů derivace. Při zachycení derivace je t-lematem derivátu základní slovní forma slova, od něhož bylo odvozeno slovo, ze kterého tektogramatický uzel získal svůj lexikální význam (tj. slovo reprezentované v analytickém stromě uzlem, na který je z tektogramatického uzlu odkazováno v atributu `a/lex.rf`; k tomu viz 2 – „*Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám*“).

Derivační vztahy jsou v PDT 2.0 zachyceny u deadjektivních adverbii, posesivních adjektiv, zájmen, číslovek a zájmenných příslovčí. Povrchové podoby těchto slov se odvozují z hloubkové reprezentace pomocí souboru rysů, které charakterizují jejich sémantickou a syntaktickou povahu (t-lemma, funktor, gramatém). Podle způsobu, jakým se z anotace odvodí základní slovní forma reprezentovaného derivátu, rozlišujeme následující typy zachycení derivací:

A. t-lemma + funktor.

Základní slovní forma derivátu vyplývá z kombinace t-lematu a přiřazeného funktoru. Více k derivaci typu A viz 4.2.2 – „Derivace: t-lemma + funktor“.

B. t-lemma + gramatém/gramatémy.

Základní slovní forma derivátu vyplývá z kombinace t-lematu a přiřazené hodnoty v některém z gramatémů pro zachycení derivace (viz 4.2.1 – „Gramatémy pro zachycení derivací“). Více k derivaci typu B viz 4.2.3 – „Derivace: t-lemma + gramatém“.

C. t-lemma + funktor + gramatém/gramatémy.

Základní slovní forma derivátu vyplývá z kombinace t-lematu, přiřazeného funktoru a přiřazené hodnoty v některém z gramatémů pro zachycení derivace (viz 4.2.1 – „Gramatémy pro zachycení derivací“). Více k derivaci typu C viz 4.2.4 – „Derivace: t-lemma + funktor + gramatém“.

4.2.1. Gramatémy pro zachycení derivací

K zachycení derivací typu B (t-lemma + gramatém) a typu C (t-lemma + funktor + gramatém) slouží gramatémy `numertype` a `indefitype`. Hodnoty těchto gramatémů zachycují slovtvorné vztahy na tektogramatické rovině, tím se liší od ostatních gramatémů, které jsou tektogramatickými protějšky morfologických kategorií.

Gramatém `indefitype`. Hodnotou gramatému `indefitype` (viz A.2.8.6 – „gram/`indefitype`“) je zachycen sémantický rys, kterým se neurčitá, tázací, záporná a totalizační zájmena (a jejich adverbialní deriváty) liší od odpovídajícího vztahného zájmena, jehož t-lematem je na tektogramatické rovině reprezentován. Rozlišují se:

- relativa a interogativa.** Jako relativa jsou chápána zájmena, která jsou ve vztahu gramatické koreference (viz 9.2 – „Gramatická koreference“) s jiným členem větné struktury, zpravidla se vyskytují ve vztazných závislých klauzích. Za interogativum je považováno zájmeno, které s jiným členem nekoreferuje, uplatňuje se zpravidla v otázkách a v obsahových závislých klauzích. Relativa mají v gramatému `indefitype` hodnotu `relat`, interogativa mají v gramatému `indefitype` hodnotu `inter`. Například:

Muž, kterého jsme dnes potkali, byl můj bratr. [`t_lemma = který`; `indefitype = relat`] (*který* koreferuje se substantivem *muž*)

Řekněte, který dům jste si koupili? [`t_lemma = který`; `indefitype = inter`]

- totalizátory.** Totalizátory jsou rozlišeny hodnotami `total1` a `total2`. Hodnota `total1` náleží uzlu, který reprezentuje totalizátor, jenž k nějakému množství ukazuje jako k celku; hodnota `total2` uzlu reprezentujícímu totalizátor vztahující se ke každé jednotlivině daného množství. Například:

To je všechno . [`t_lemma = co`; `indefitype = total1`]

Každý člověk [`t_lemma = který`; `indefitype = total2`]

- negativa.** Negativa jsou reprezentována hodnotou `negat`. Například:

Nikdy už to neudělám. [`t_lemma = kdy`; `indefitype = negat`]

- d. **indefinita.** V češtině existuje několik typů indefinit. Jednotlivé typy se liší způsobem vytvoření (slovotvornými prostředky, jimiž je neurčitost vyjádřena) a tím i sémantickými nuancemi (viz tab. 4.1 – „**Slovotvorné typy indefinit**“). Jednotlivé hodnoty *indef1* až *indef6* jsou přiděleny vždy jednomu slovotvornému (a tedy i lexikálně sémantickému) typu indefinit.

Tabulka 4.1. Slovtvorné typy indefinit

indef type	Slovotvorný prostředek	Příklad
<i>indef1</i>	<i>ně-</i>	<i>Někdo přišel.</i> [<i>t_lemma = kdo; indeftype = indef1</i>]
<i>indef2</i>	<i>-si, -s</i>	<i>Čísi chlapec</i> [<i>t_lemma = kdo; indeftype = indef2</i>]
<i>indef3</i>	<i>-koli; -koliv</i>	<i>jakýkoliv úkol</i> [<i>t_lemma = jaký; indeftype = indef3</i>]
<i>indef4</i>	<i>leda-; lec-; ledas-</i>	<i>Může to být ledaskde.</i> [<i>t_lemma = kde; indeftype = indef4</i>]
<i>indef5</i>	<i>kde-</i>	<i>Myslí si to kdekdo.</i> [<i>t_lemma = kdo; indeftype = indef5</i>]
<i>indef6</i>	<i>málo-; sotva-; zřídka-; všeli-; nevím-; kdovi-; bůhví-; čertví-</i>	<i>Bůhvíkterý den to bylo.</i> [<i>t_lemma = který; indeftype = indef6</i>]

Gramatém numertype. Hodnotou gramatému *numertype* (A.2.8.10 – „gram/numertype“) je zachycen sémantický rys, kterým se různé typy číslovek (a jejich adverbialní deriváty) liší od odpovídající číslovky základní, jejímž t-lematem jsou na tektogramatické rovině reprezentovány.

Hodnoty gramatému *numertype* jsou *basic* pro číslovky základní, *frac* pro číslovky dílové, *kind* pro číslovky druhové, *ord* pro číslovky řadové a *set* pro číslovky souborové. Například:

Přišli jen tři. [*t_lemma = tři; numertype = basic*]

Zdědil polovinu domu. [*t_lemma = dva; numertype = frac*]

Má dvojí občanství. [*t_lemma = dva; numertype = kind*]

Umístil se na třetím místě. [*t_lemma = tři; numertype = ord*]

Ztratil už troje klíče. [*t_lemma = tři; numertype = set*]

4.2.2. Derivace: t-lema + funktor

Pomocí t-lematu a funktoru jsou zachycena následující odvozená slova:

- a. **posesivní adjektiva.** Posesivní adjektiva (*sempos = n. denot*) jsou pojata jako deriváty odpovídajících substantiv. Jsou reprezentována uzlem, jehož t-lematem je nominativ singuláru odpovídajícího substantiva. Například:

matčino.APP *dítě* [*t_lemma = matka*]

Pavlovo.APP *auto* [*t_lemma = Pavel*]

- b. **deadjektivní adverbia.** Deadjektivní adverbia (*sempos = adj. denot*) jsou reprezentována uzlem, jehož t-lematem je nominativ singuláru odpovídajícího adjektiva. Například:

Rychle.MANN *odešel.* [*t_lemma = rychlý*]

Pěkně.MANN *zpívá* [*t_lemma = pěkný*]

- c. **určitá zájmenná adverbia se směrovým významem** (deriváty adverbíí *tady, tam*). Určitá zájmenná adverbia se směrovým významem (*sempos = adv. pron. def*) jsou reprezentována uzlem, jehož t-lematem je odpovídající adverbium s významem místním. Možné kombinace t-lematu a funktoru ukazuje tab. 4.2 – „**Deriváty zájmenných adverbíí tady a tam**“. Například:

Odtud.DIR1 je vidět až za hranice. [t_lemma = tady]

- d. **určitá zájmenná adverbia s časovým významem** (deriváty adverbii *ted'*, *potom*, *tehdy*). Určitá zájmenná adverbia s různými časovými významy (sempos = adv.pron.def) jsou reprezentována uzlem, jehož t-lematem je odpovídající adverbium s časovým významem odpovídajícím na otázku „kdy“. Možné kombinace t-lematu a funktoru ukazuje tab. 4.3 – „**Deriváty zájmenných adverbii *ted'*, *potom* a *tehdy***“. Například:

Doposud.TTILL se nám dařilo dobře [t_lemma = ted']

Tabulka 4.2. Deriváty zájmenných adverbii *tady* a *tam*

	t-lemma	
functor	tady	tam
LOC	<i>tady, tu, zde</i>	<i>tam</i>
DIR1	<i>odtud, odsud</i>	<i>odtamtud</i>
DIR2	<i>tudy</i>	<i>tamtudy</i>
DIR3	<i>sem, potud, posud</i>	<i>tam</i>

Tabulka 4.3. Deriváty zájmenných adverbii *ted'*, *potom* a *tehdy*

	t-lemma		
functor	ted'	potom	tehdy
TWHEN	<i>ted', tu, nyní</i>	<i>potom, pak, poté</i>	<i>tehdy</i>
TSIN	<i>odted'</i>	-	<i>odtehdy</i>
TTILL	<i>doted', doposud, potud, posud</i>	-	<i>dotehdy</i>

4.2.3. Derivace: t-lemma + gramatém

Pomocí t-lematu a gramatému numertype nebo indeftype jsou zachycena následující odvozená slova:

- a. **určité číslovky nezákladní**. Určité číslovky dílové (sempos = n.quant.def) a určité číslovky řadové, druhové a souborové (sempos = adj.quant.def) jsou na tektogramatické rovině chápány jako deriváty odpovídajících číslovek základních a jsou reprezentovány jejich t-lematem. To, že se jedná o číslovku dílovou, řadovou, druhovou, nebo souborovou, vyplývá z přiřazené hodnoty gramatému numertype. Příklady kombinací t-lematu a funktoru ukazuje tab. 4.4 – „**Příklady (neadverbiálních) derivátů určitých základních číslovek**“. Například:

Ztratil už troje klíče. [t_lemma = tři; numertype = set]

- b. **neurčité adjektivní číslovky** (adjektivní deriváty číslovky *kolik*). Jednotlivé typy neurčitých adjektivních číslovek, tj. různé adjektivní deriváty číslovky *kolik* (sempos = adj.quant.indef), jsou na tektogramatické rovině reprezentovány uzlem s t-lematem s t-lematem *kolik*. To, o jakou číslovku se jedná, vyplývá z přiřazené hodnoty gramatému numertype a indeftype. Kombinaci hodnot gramatémů numertype a indeftype u uzlů s t-lematem *kolik*, které reprezentují všechny deriváty tohoto t-lematu, ukazuje tab. 4.5 – „**Adjektivní deriváty číslovky *kolik***“. Například:

Člověk může mít několikeré občanství. [t_lemma = kolik; numertype = kind; indeftype = indef1]

- c. **vztažná, neurčitá, tázací, záporná a totalizační zájmena** (deriváty zájmen *kdo*, *co*, *kteřý*, *jaký*). Pro vztažná, neurčitá, tázací, záporná a totalizační zájmena (sempos = n.pron.indef nebo sempos = adj.pron.indef) se počítá (pouze) se čtyřmi t-lematy: *kdo*, *co*, *kteřý* a *jaký*. Všechna ostatní zájmena jsou zpracována jako jejich deriváty. Která zájmena jsou jednotlivými t-lematy reprezentována a jakých hodnot přitom gramatém indeftype nabývá, představuje tab. 4.6 – „**Deriváty zájmen *kdo*, *co*, *kteřý* a *jaký***“. Například:

Nikdo to dělat nebude. [t_lemma = kdo; indeftype = negat]

- d. **vztažná, neurčitá, tázací, záporná a totalizační zájmenná adverbia** (deriváty adverbíi *jak a proč*). Vztažná, neurčitá, tázací, záporná a totalizační zájmenná adverbia odvozená od zájmenných adverbíi *jak a proč* (sempos = adv.pron.indef) jsou reprezentovány uzly s t-lematy *jak* nebo *proč*. Základní slovní forma těchto derivátů vyplývá z hodnoty gramatému *indef*type. Která adverbia jsou uvedenými t-lematy reprezentována a jakých hodnot přitom gramatém *indef*type nabývá, představuje tab. 4.7 – „Deriváty zájmenných adverbíi *jak a proč*“. Například:

Bylo mu všelijak. [t_lemma = *jak*; indeftype = *indef6*]

Tabulka 4.4. Příklady (neadverbiálních) derivátů určitých základních číslovek

	t-lema					
numertype	tolik	jeden	dva	tři	čtyři	sto
frac	-	<i>jednina</i>	<i>polovina</i>	<i>třetina</i>	<i>čtvrtina</i>	<i>setina</i>
kind	<i>tolikový</i>	-	<i>dvoji</i>	<i>troji</i>	<i>čtverý</i>	<i>sterý</i>
ord	<i>tolikátý</i>	<i>první</i>	<i>druhý</i>	<i>třetí</i>	<i>čtvrtý</i>	<i>stý</i>
set	<i>tolikery</i>	-	<i>dvoje</i>	<i>troje</i>	<i>čtvery</i>	<i>stery</i>

Tabulka 4.5. Adjektivní deriváty číslovky *kolik*

t_lemma:	numertype			
kolik	basic	set	kind	ord
relat	<i>kolik (klíčů), kolikery (dveře)</i>	<i>kolikery (klíče)</i>	<i>kolikový</i>	<i>kolikátý</i>
indef1	<i>několik (klíčů), několikery (dveře)</i>	<i>několikery (klíče)</i>	<i>několikový</i>	<i>několikátý</i>
indef2	-	-	-	-
indef3	-	-	-	-
indef4	-	-	-	-
indef5	-	-	-	-
indef6	<i>kdovíkolik (klíčů), kdovíkolikery (dveře), bůhvikolik, četrvíkolik, nevímkolik, ...</i>	<i>kdovíkolikery (klíče), bůhvikolikery, četrvíkolikery, nevímkolikery, ...</i>	<i>kdovíkolikový, bůhvikolikový, četrvíkolikový, nevímkolikový, ...</i>	<i>kdovíkolikátý, bůhvikolikátý, četrvíkolikátý, nevímkolikátý, ...</i>
inter	<i>kolik (klíčů), kolikery (dveře)</i>	<i>kolikery (klíče)</i>	<i>kolikový</i>	<i>kolikátý</i>
negat	-	-	-	-
total1	-	-	-	-
total2	-	-	-	-

Tabulka 4.6. Deriváty zájmen *kdo, co, který a jaký*

	t-lema			
indef _{type}	kdo	co	který	jaký
relat	<i>kdo, kdož</i>	<i>co, což, oč, nač, zač</i>	<i>který, kterýž, jenž</i>	<i>jaký, jakýž</i>
indef1	<i>někdo</i>	<i>něco</i>	<i>některý</i>	<i>nějaký</i>
indef2	<i>kdosi, kdos</i>	<i>cosi, cos</i>	<i>kterýsi</i>	<i>jakýsi</i>
indef3	<i>kdokoli, kdokoliv</i>	<i>cokoli, cokoliv, cožkoli, cožkoliv</i>	<i>kterýkoli, kterýkoliv</i>	<i>jakýkoli, jakýkoliv</i>
indef4	<i>ledakdo, leckdo, ledakdos, ledaskdo</i>	<i>ledaco, lecco, leccos, ledacos, ledasco</i>	<i>leckterý, ledakterý</i>	<i>lecjaký, ledajaký</i>
indef5	<i>kdekdo</i>	<i>kdeco</i>	<i>kdekerý</i>	<i>kdejaký</i>
indef6	<i>málokdo, kdovikdo, sotvakdo, zřídakdo, všelikdo, nevímko, bůhvikdo, četrvikdo, ...</i>	<i>máloco, kdovico, sotvaco, zřídakco, všelico, všelicos, nevímco, bůhvico, četrvíco, ...</i>	<i>málokterý, kdovikterý, sotvakterý, zřídakterý, všelikterý, nevímkerý, bůhvikterý, četrvíkerý, ...</i>	<i>všelijaký, málojaký, kdovíjaký, sotvajaký, zřídakajaký, nevímjaký, bůhvíjaký, četrvíjaký, ...</i>
inter	<i>kdo, kdopak, kdožpak, kdože</i>	<i>co, copak, cožpak, cožže, oč, nač, zač</i>	<i>který, kterýpak</i>	<i>jaký, jakýpak</i>
negat	<i>nikdo</i>	<i>nic</i>	<i>žádný</i>	<i>nijaký</i>
total1	<i>všechn, veškerý</i>	<i>všechn, všechno, vše</i>	-	-
total2	-	-	<i>každý</i>	-

Tabulka 4.7. Deriváty zájmených adverbii *jak a proč*

	t-lema	
indef _{type}	jak	proč
relat	<i>jak</i>	<i>proč</i>
indef1	<i>nějak</i>	-
indef2	<i>jaksi</i>	-
indef3	<i>jakkoli, jakkoliv</i>	-
indef4	<i>lecjak, ledajak, ledasjak</i>	-
indef5	-	-
indef6	<i>všelijak, nevímjak, kdovíjak, bůhvíjak, četrvíjak, ...</i>	<i>kdovíproč, nevímproč, bůhvíproč, četrvíproč, ...</i>
inter	<i>jak, jakpak, jakže</i>	<i>proč, pročpak</i>
negat	<i>nijak</i>	-
total1	-	-
total2	-	-

4.2.4. Derivace: t-lema + funktor + gramatém

Pomocí t-lematu, gramatému numertype nebo indef_{type} a pomocí funktoru jsou zachycena následující odvozená slova:

- posesivní protějšky vztažných, neurčitých, tázacích, záporných a totalizačních zájmen** (deriváty zájmena *kdo*). Pro posesivní protějšky vztažných, neurčitých, tázacích, záporných a totalizačních zájmen (*sempos* = *n.pron.indef*) se počítá s jedním t-lematem: *kdo*. Která zájmena jsou kterými t-lematy reprezentována a jakých hodnot přitom gramatém indef_{type} nabývá, představuje tab. 4.8 – „**Posesivní deriváty zájmena kdo**“. Například:

ničí.APP kniha [t_lemma = *kdo*; indef_{type} = *negat*]

- b. **vztažná, neurčitá, tázací, záporná a totalizační zájmenná adverbia se směrovým významem** (deriváty adverbia *kde*). Vztažná, neurčitá, tázací, záporná a totalizační zájmenná adverbia se směrovým významem (sempos = adv.pron.indef) jsou na tektogramatické rovině reprezentována uzlem s t-lematem odpovídajícího adverbia s významem místním, s t-lematem *kde*. Která adverbia jsou kterými t-lematy reprezentována a jakých hodnot přitom gramatém indeftype nabývá, představuje tab. 4.9 – „**Deriváty zájmenného adverbia kde**“. Například:

Nikudy.DIR2 *to nejde*. [t_lemma = *kde*; indeftype = *negat*]

- c. **vztažná, neurčitá, tázací, záporná a totalizační zájmenná adverbia s časovým významem** (deriváty adverbia *kdy*). Vztažná, neurčitá, tázací, záporná a totalizační zájmenná adverbia s různými časovými významy (odpovídajícími na otázky „od kdy“, „do kdy“ apod.; sempos = adv.pron.indef) jsou na tektogramatické rovině reprezentována uzlem s t-lematem odpovídajícího adverbia s prostě časovým významem, s t-lematem *kdy*. Která adverbia jsou kterými t-lematy reprezentována a jakých hodnot přitom gramatém indeftype nabývá, představuje tab. 4.10 – „**Deriváty zájmenného adverbia kdy**“. Například:

Kdypak.TWHEN *přijdete?* [t_lemma = *kdy*; indeftype = *inter*]

- d. **adverbiální deriváty určitých číslovek základních**. Adverbium s určitým číselným významem (sempos = adj.quant.def) je na tektogramatické rovině reprezentováno uzlem s t-lematem odpovídající číslivky základní. Která adverbia jsou kterými t-lematy reprezentována a jakých hodnot přitom gramatém numertype nabývá, představuje tab. 4.11 – „**Příklady adverbiálních derivátů určitých číslovek**“. Například:

Tříkrát.THO *a dost*. [t_lemma = *tři*; numertype = *basic*]

- e. **adverbiální deriváty neurčité číslivky kolik**. Adverbiální deriváty neurčité číslivky *kolik* (sempos = adj.quant.indef) jsou na tektogramatické rovině reprezentovány uzlem s t-lematem odpovídající neurčité číslivky základní (s t-lematem *kolik*). Kombinace t-lematu, funktoru a gramatému numertype a indeftype ukazuje tab. 4.12 – „**Adverbiální deriváty neurčité číslivky kolik**“. Například:

Pokdovíkolikáté.TWHEN *už se to podařilo*. [t_lemma = *kolik*; numertype = *ord*; indeftype = *indef6*]

- f. **adverbiální deriváty neurčitých číslovek (které lze stupňovat)**. Adverbiální deriváty neurčitých číslovek, například *málokrát*, *hodněkrát*, *dostkrát*, *vícekrát* (sempos = adj.quant.grad), jsou na tektogramatické rovině reprezentovány uzlem s t-lematem odpovídající číslivky základní (s t-lematem *málo*, *hodně*, *dost*). Základní slovní forma těchto adverbii vyplývá z kombinace t-lematu, hodnoty gramatému numertype (*basic*) a z přiřazeného funktoru THO. Například:

Stalo se to jen málokrát.THO [t_lemma = *málo*; numertype = *basic*]

Tabulka 4.8. Posesivní deriváty zájmena kdo

t_lemma = kdo	functor
indeftype:	APP (případně AUTH, ACT)
relat	<i>čí</i>
indef1	<i>něčí</i>
indef2	<i>čisi, čís</i>
indef3	<i>čikoli, čikoliv</i>
indef4	<i>lecčí, ledačí</i>
indef5	<i>kdečí</i>
indef6	<i>máločí, kdovíčí</i>
inter	<i>čí, čípak</i>
negat	<i>ničí</i>
total1	-
total2	-

Tabulka 4.9. Deriváty zájmeného adverbia *kde*

t_lemma = kde	functor			
indefstype	LOC	DIR1	DIR2	DIR3
relat	<i>kde</i>	<i>odkud</i>	<i>kudy</i>	<i>kam</i>
indef1	<i>někde</i>	<i>odněkud</i>	<i>někudy</i>	<i>někam</i>
indef2	<i>kdesi</i>	<i>odkudsi</i>	<i>kudysi</i>	<i>kamsi</i>
indef3	<i>kdekoli, kdekoliv</i>	<i>odkudkoli, odkudkoliv</i>	<i>kudykoli, kudykoliv</i>	<i>kamkoli, kamkoliv</i>
indef4	<i>ledakde, leckde, ledaskde, leckdes</i>	-	-	-
indef5	-	-	-	-
indef6	<i>málokde, sotvakde, zřídakde, všelikde, nevímkyde, bůhvíkde, čertvíkde, ...</i>	-	-	-
inter	<i>kde, kdepak, kdeže</i>	<i>odkud</i>	<i>kudy</i>	<i>kam</i>
negat	<i>nikde</i>	<i>odnikud</i>	<i>nikudy</i>	<i>nikam</i>
total1	<i>všude</i>	<i>odevšad, odevšud</i>	<i>všudy</i>	<i>všude</i>
total2	-	-	-	-

Tabulka 4.10. Deriváty zájmeného adverbia *kdy*

t_lemma = kdy	functor				
indefstype	TWHEN	TSIN	TTILL	TFHL	THO
relat	<i>kdy</i>	<i>odkdy</i>	<i>dokdy, dokud</i>	-	-
indef1	<i>někdy</i>	-	-	-	-
indef2	<i>kdysi</i>	-	-	-	-
indef3	-	-	-	-	<i>kdykoli, kdykoliv</i>
indef4	<i>ledakdy, leckdy, ledaskdy</i>	-	-	-	-
indef5	-	-	-	-	-
indef6	<i>málokdy, sotvakdy, zřídakdy, nevímky, kdovíkdy, bůhvíkdy, čertvíkdy, ...</i>	-	-	-	-
inter	<i>kdy, kdypak, kdy-pakže, kdyže</i>	<i>odkdy</i>	<i>dokdy, dokud</i>	-	-
negat	<i>nikdy</i>	-	-	-	-
total1	<i>vždy, vždycky</i>	-	-	<i>navždy, navždycky</i>	-
total2	-	-	-	-	-

Tabulka 4.11. Příklady adverbálních derivátů určitých číslovek

t_lemma:	functor	
jeden, tři, sto, tolik ...		
numertype	TWHEN	THO
basic	-	<i>jedenkrát, třikrát, stokrát, tolikrát, ...</i>
ord	<i>poprvé, potřetí, posté, potolikáté, ...</i>	-

Tabulka 4.12. Adverbiální deriváty neurčité číslovky *kolik*

t_lemma:	numertype	
kolik		
indef1type	basic	ord
relat	<i>kolikrát</i>	<i>pokolikáté</i>
indef1	<i>několikrát</i>	<i>poněkolikáté</i>
indef2	-	-
indef3	-	-
indef4	-	-
indef5	-	-
indef6	<i>kdovikolikrát, bůhvikolikrát, čertvikolikrát, nevímkolikrát, ...</i>	<i>pokdovikolikáté, pobůhvikolikáté, počertvikolikáté, ponevímkolikáté, ...</i>
inter	<i>kolikrát</i>	<i>pokolikáté</i>
negat	-	-
total1	-	-
total2	-	-
functor	THO	TWHEN

4.3. Víceslovné t-lema

Víceslovné t-lema náleží uzlům, které reprezentují některé víceslovné lexikální jednotky (viz 7.1 – „Víceslovné lexikální jednotky“), sestává ze všech (z hlediska tektogramatické roviny relevantních) částí dané lexikální jednotky, jednotlivé části jsou spojeny podržítkem.

Rozlišujeme dva typy víceslovných t-lemat:

- A. ve víceslovném t-lematu jsou spojeny **základní slovní formy** všech slov tvořící danou víceslovnou lexikální jednotku.

Tímto způsobem jsou zachyceny:

- a. **slovesa, jejichž součástí je výraz *se* nebo *si***. T-lema uzlu reprezentujícího sloveso, jehož součástí je výraz *se* nebo *si* (zvrtná slovesa, slovesa inherentně reciproční, inherentně reflexivní), sestává z infinitivu slovesa, ke kterému je pomocí podržítka připojen výraz *se* nebo *si*. Například:

Pořád se smáli. [t_lemma = smát_se]

Setkali se teprve včera. [t_lemma = setkat_se]

- b. **vícedílné spojky a spojkové dvojice**. T-lema uzlu reprezentujícího vícedílnou spojku nebo spojkovou dvojici, sestává ze všech částí dané víceslovné spojky, které jsou spojeny podržítky. Pořadí i podoba jednotlivých spojených částí jsou určeny vybraným reprezentativním t-lematem pro různé formální i slovosledné varianty (více viz 4.4 – „Reprezentativní t-lema“). Například:

Bud' přijdeš ty, nebo přijdu já. [t_lemma = bud'_nebo]

Přišli jak děti, tak dospělí. [t_lemma = jak_tak]

- c. **víceslovné operátory**. T-lema uzlu reprezentujícího víceslovný operátor, sestává ze všech částí daného víceslovného operátoru, které jsou spojeny podržítky. Pořadí i podoba jednotlivých spojených částí jsou určeny vybraným reprezentativním t-lematem pro různé formální i slovosledné varianty (více viz 4.4 – „Reprezentativní t-lema“). Například:

Trvá to dlouho, od jara přes celé léto až do zimy. [t_lemma = od_přes_do]

- d. **vícedílná čísla s funkcí „nálepky“**. T-lema uzlu reprezentujícího vícedílné číslo s funkcí „nálepky“ (viz 7.2 – „Čísla a číslovky“), sestává ze všech částí daného čísla, které jsou spojeny podržítky v pořadí, v jakém se vyskytly v povrchové podobě věty. Například:

Zavolej mi na 737 677 228. [t_lemma = 737_677_228]

- e. **výrazy složené z čísla a adjektiva.** T-lemma uzlu reprezentujícího výraz složený z čísla a adjektiva, sestává z čísla, ke kterému je pomocí podtržítka připojena základní slovní forma daného adjektiva. Například:

41 letá žena [t_lemma = 41_letý]

5 hodinová čekací doba [t_lemma = 5_hodinový]

- f. **příjmení s cizími předložkami van, von, de apod.** T-lemma uzlu reprezentujícího příjmení s cizími předložkami *van, von, de* apod., sestává z cizí předložky, ke které je pomocí podtržítka připojena základní slovní forma daného příjmení. Například:

skladatel Ludwig van Beethoven [t_lemma = van_Beethoven]

von Ryanův otec [t_lemma = von_Ryan]

- B. ve víceslovném t-lematu jsou spojeny **konkrétní povrchové slovní formy** všech slov tvořících danou víceslovnou lexikální jednotku.

Tímto způsobem jsou zachyceny **závislé části frazeologického spojení**. V t-lematu tohoto uzlu reprezentujícího víceslovnou závislou část frazeologického spojení (uzlu s funktoem DPHR, nodetype = dphr; viz 7.1.2 – „Frazémy“) vystupují konkrétní povrchové formy (nikoli základní slovní formy) všech závislých částí (včetně předložek) spojené podtržítky v pořadí, v jakém se vyskytly v povrchové podobě věty. Například:

Vzal nohy na ramena. [t_lemma = nohy_na_ramena]

Měl hluboko do kapsy. [t_lemma = hluboko_do_kapsy]

4.4. Reprezentativní t-lemma

Synonymie lexikálních prostředků je v PDT 2.0 zachycena zatím jen okrajově. **Reprezentativní t-lemma** náleží (v PDT 2.0) prozatím jen uzlům, které reprezentují různé slovosledné, formální nebo stylové varianty některých (synonymních) níže vyjmenovaných výrazů, a odpovídá jedné vybrané variantě:

- a. **zájmena, číslovky, zájmenná příslovce.** U zájmen, číslovek, zájmenných příslovcí je synonymie zachycena pomocí souboru rysů připojených k t-lematu. Rozhodování o stylistických a formálních variantách u zájmenných a číslovkových výrazů je návázáno na zachycování derivačních vztahů mezi těmito výrazy: stylistické nebo formální varianty jsou seskupeny pod jednu reprezentativní variantu; pokud jde o stylistické nebo formální varianty, které jsou derivované, jsou reprezentovány základní slovní formou slova, ze kterého byly odvozeny. Pokud v tabulkách:

4.2 – „Deriváty zájmenných adverbii *tady* a *tam*“,

4.3 – „Deriváty zájmenných adverbii *ted'*, *potom* a *tehdy*“,

4.5 – „Adjektivní deriváty číslovky *kolik*“,

4.6 – „Deriváty zájmen *kdo*, *co*, *který* a *jaký*“,

4.7 – „Deriváty zájmenných adverbii *jak* a *proč*“,

4.8 – „Posesivní deriváty zájmena *kdo*“,

4.9 – „Deriváty zájmenného adverbia *kde*“,

4.10 – „Deriváty zájmenného adverbia *kdy*“,

4.12 – „Adverbiální deriváty neurčité číslovky *kolik*“,

v sekci 4.2 – „T-lemma derivátů (derivace zachycené v tektogramatickém stromě)“ nabývá t-lemma v konkrétním řádku (buňce) více povrchových podob, jsou tyto podoby chápány jako synonymní.

- b. **souřadící spojky a operátory a další výrazy.** Synonymie je dále zachycena u některých spojovacích výrazů, operátorů a dalších okrajových výrazů (zkratka a její rozepsaná podoba) - viz tab. 4.13 – „Reprezentativní t-lemata u spojek a operátorů“ a 4.14 – „Reprezentativní t-lemata u dalších výrazů“. Například:

Mezi smysly patří zrak a sluch a hmat a čich. [t_lemma = a]

počínaje složitou dopravou na Strahov, přeplněným parkovištěm, až po dlouhé fronty na lístky [t_lemma = od_do]

Takové dítě je tzv. nechlubitelné. [t_lemma = takzvaný]

Tabulka 4.13. Reprezentativní t-lemata u spojek a operátorů

Reprezentativní t-lema	Povrchové varianty
ani	<i>ani; ni</i>
bud'_nebo	<i>bud' - nebo; bud' - anebo; bud'to - anebo; bud'to - nebo</i>
od_do	<i>od - do; od - po; od - k; počínaje - po; od - počínaje - po</i>
od_přes_do	<i>od - přes - do; od - přes - k; od - přes - po, počínaje - přes - k</i>
počínaje_konče	<i>počínaje - konče; počínaje - a konče</i>
spojka (například a)	opakovaná spojka (například a - a - a)

Tabulka 4.14. Reprezentativní t-lemata u dalších výrazů

Reprezentativní t-lema	Povrchové varianty
takzvaný	<i>tzv.; tak zvaný; takzvaný, takzvaně</i>
to_znamená	<i>tzn.; to znamená</i>
to_jest	<i>tj.; to jest</i>

4.5. Zástupné t-lema

Jako **zástupná t-lemata** označujeme uměle vytvořená t-lemata začínající znakem #. Zástupná t-lemata náležejí:

- a. **nově vytvořeným uzlům, které nejsou zkopírované** (k tomu viz 6.6 – „Elipsy (doplněné uzly)“).

Zástupná t-lemata: #AsMuch, #Benef, #Cor, #EmpNoun, #EmpVerb, #Equal, #Forn, #Gen, #Idph, #Neg, #Oblfm, #PersPron, #QCor, #Rcp, #Separ, #Some, #Unsp, #Total (viz tab. 6.8 – „**Přehled doplněných uzlů**“ v 6.6 – „Elipsy (doplněné uzly)“).

- b. uzlům reprezentujícím **osobní a zvrtná zájmena a jejich posesivní protějšky**.

Zástupné t-lema: #PersPron.

- c. uzlům reprezentujícím **interpunkční znaménka a další nealfanumerické znaky** (pokud tyto znaky byly využity pro tektogramatickou reprezentaci).

Zástupná t-lemata viz tab. 4.15 – „**Zástupná t-lemata nealfanumerických znaků**“.

Tabulka 4.15. Zástupná t-lemata nealfanumerických znaků

Nealfanumerický znak	Slovní popis znaku	Zástupné t-lema
&	ampersand	#Amp
%	procento	#Percnt
*	hvězdička	#Ast
.	tečka	#Period
...	tři tečky	#Period3
:	dvojtečka	#Colon
,	čárka	#Comma
;	středník	#Semicolon
-	spojovník	#Dash
–	pomlčka	#Dash
/	lomítko	#Slash
(levá závorka	#Bracket
)	pravá závorka	#Bracket

Abecední seznam všech zástupných t-lemat. V tab. 4.16 – „**Abecední seznam všech zástupných t-lemat**“ uvádíme seznam všech zástupných t-lemat, která se v tektogramatických stromech vyskytují. T-lemata řadíme abecedně a uvádíme, zda reprezentují slovo (znak) přítomné v povrchové podobě věty, nebo zda jsou t-lematem

nově vytvořeného uzlu (a protějšek v povrchové podobě věty tedy nemají). Navíc uvádíme, jakým typem uzlu jsou tato zástupná t-lemata zpravidla nesena.

Tabulka 4.16. Abecední seznam všech zástupných t-lemat

T-lemma	nodetype	is_generated	Vymezení uzlu
#Amp	coap	0	uzel reprezentující symbol &
#AsMuch	qcomplex	1	uzel zastupující výraz, který vyjadřuje míru okolnosti řídicího děje, v jejímž důsledku nastane nějaký účinek
#Ast	qcomplex	0	uzel reprezentující symbol hvězdičky *
#Benef	qcomplex	1	uzel zastupující v konstrukcích s kontrolou volné doplnění s významem benefaktoru
#Bracket	coap	0	uzel reprezentující interpunkční znak závorky
#Colon	coap qcomplex	0	uzel reprezentující interpunkční znak dvojtečky
#Comma	coap qcomplex	0	uzel reprezentující interpunkční znak čárky
#Cor	qcomplex	1	uzel zastupující v konstrukcích s kontrolou kontrolovaný člen
#Dash	coap qcomplex	0	uzel reprezentující interpunkční znak pomlčky nebo spojovníku
#EmpNoun	complex	1	uzel zastupující elidovaný řídicí člen syntaktických adjektiv
#EmpVerb	qcomplex	1	uzel zastupující elidovaný řídicí predikát slovesných klauzí
#Equal	qcomplex	1	uzel zastupující v konstrukcích se srovnáním nevyjádřený pozitiv
#Forn	list	1	kořen seznamové struktury pro cizojazyčné výrazy
#Gen	qcomplex	0	uzel zastupující všeobecný aktant
#Idph	list	1	kořen identifikační struktury
#Neg	atom	1	uzel vyjadřující syntaktickou negaci
#Oblfm	qcomplex	1	uzel zastupující elidované obligatorní volné doplnění
#Percnt	qcomplex	0	uzel reprezentující symbol procenta %
#Period	coap	0	uzel reprezentující interpunkční znak tečky
#Period3	coap qcomplex	0	uzel reprezentující interpunkční znak tři teček
#PersPron	complex	0 1	uzel reprezentující osobní nebo posesivní zájmeno (včetně zájmen reflexivních). U uzlů nově vytvořených signalizuje t-lemma #PersPron aktuální elipsu.
#QCor	qcomplex	1	uzel zastupující v konstrukcích s kvazikontrolou kvazikontrolované doplnění
#Rcp	qcomplex	1	uzel zastupujícího valenční doplnění nepřítomné v povrchové podobě věty z důvodu reciprokalizace
#Semicolon	coap	0	uzel reprezentující interpunkční znak středníku
#Separ	coap	1	pomocný uzel pro zachycení souřadnosti
#Slash	coap	0	uzel reprezentující interpunkční znak lomítka
#Some	qcomplex	1	uzel zastupující zejména v konstrukcích s významem srovnání jmennou část verbonominálního predikátu
#Total	qcomplex	1	uzel zastupující v konstrukcích s významem omezení nevyjádřený totalizátor
#Unsp	qcomplex	1	uzel zastupující blíže nespecifikované valenční doplnění

Kapitola 5. Komplexní uzly a gramatémy

Komplexní uzly (nodetype = complex) jsou uzly reprezentující autosémantická slova (substantiva, adjektiva, slovesa, adverbia, také číslovky a zájmena). K tektogramatické reprezentaci autosémantických slov je vedle t-lematu a funktoru (popřípadě dalších atributů) zapotřebí také gramatémů (jakožto tektogramatických korelátů morfologických kategorií). Tím, že komplexním uzlům náležejí gramatémy, se tyto uzly odlišují od všech ostatních typů uzlů.

5.1. Sémantické slovní druhy

Komplexní uzly se seskupují do čtyř sémantických slovních druhů. **Sémantické slovní druhy** odpovídají základním onomaziologickým kategoriím (substance, vlastnost, okolnost, událost). Jsou to:

sémantická substantiva (viz 5.1.1 – „Sémantická substantiva“),
sémantická adjektiva (viz 5.1.2 – „Sémantická adjektiva“),
sémantická adverbia (viz 5.1.3 – „Sémantická adverbia“),
sémantická slovesa (viz 5.1.4 – „Sémantická slovesa“).

Sémantická substantiva, adjektiva a adverbia jsou dále vnitřně členěna. Přináležitost komplexního uzlu k dané podskupině sémantického slovního druhu je zaznamenána v atributu *sempos* (semantic part of speech). Atribut *sempos* (viz A.2.8.13 – „gram/sempos“) nabývá celkem 19 hodnot (značky jednotlivých hodnot jsou sestaveny tak, že na prvním místě stojí zkratka sémantického slovního druhu, po tečce následují zkratky jednotlivých charakteristik (vymežujících danou podskupinu) rovněž oddělené tečkami. Charakteristiky jsou řazeny od obecnějších, tj. těch, které se opakují u více podskupin, ke specifitějším).

Tradiční autosémantické slovní druhy. Slova tradičních autosémantických slovních druhů se zpravidla vřadí do odpovídajících slovních druhů sémantických. K neshodě mezi sémantickým slovním druhem a tradiční slovnědruhovou příslušností dochází v důsledku zachycení některých typů derivace (k tomu viz 4.2 – „T-lemma derivátů (derivace zachycené v tektogramatickém stromě)“):

- posesivním adjektivům** (například: *matčin, Pavlův*) odpovídají sémantická substantiva (*sempos = n.denot*).
- deadjektivním adverbii** (například: *pěkně, rychle*) odpovídají sémantická adjektiva (*sempos = adj.denot*).

Zájmena. Zájmena jsou zpravidla podle syntaktické funkce pojata jako sémantická substantiva, nebo jako sémantická adjektiva:

- osobní a zvrtná zájmena a jejich posesivní protějšky** (například: *já, ty, vy, můj, jejich, se, svůj*) jsou zařazeny do sémantických substantiv (*sempos = n.pron.def*).
- ukazovací a identifikační zájmena** (například: *ten, tenhle, tentýž, takový*) jsou podle syntaktické funkce pojata jako sémantická substantiva (*sempos = n.pron.def.demon*), nebo jako sémantická adjektiva (*sempos = adj.pron.def.demon*). Srov.:

Ti už nepřijdou. → sémantické substantivum

Ten dům už prodali. → sémantické adjektivum

- vztažná zájmena *kdo, co* a jejich deriváty**, tj. zájmena neurčitá (například: *někdo, něco, ledakdo, kdosi*), tázací (*kdo, něco*), záporná (*nikdo, nic*) a totalizační (*všechen*), posesivní protějšky zájmena *kdo* (tj. *čí*) a jeho derivátů (například: *něčí, ničí, kdovíčí*) jsou pojata jako sémantická substantiva (*sempos = n.pron.indef*).
- vztažná zájmena *kteřý (jenž)* a *jaký* a jejich deriváty**, tj. zájmena neurčitá (například: *některý, nějaký, vcelijaký, ledajaký*), tázací (*kteřý, jaký*), záporná (*žádný, nijaký*) a totalizační (*každý*) jsou podle syntaktické funkce pojata jako sémantická substantiva (*sempos = n.pron.indef*), nebo jako sémantická adjektiva (*sempos = adj.pron.indef*). Srov.:

Šaty, jaké by se hodily na ples, tu neměli. Knihu, kterou si přál, nemohla sehnat. → sémantická substantiva

Nevěděla, jaké šaty se by se na ples hodily. Kterou knihu si přál? Kup mu nějakou knihu. Ta barva je nijaká.
→ sémantická adjektiva

Číslovky. Číslovky jsou zpravidla podle syntaktické funkce pojaty jako sémantická substantiva, nebo jako sémantická adjektiva:

- a. **určité základní číslovky jedna až devětaadvadesát** jsou podle syntaktické funkce pojaty jako sémantická substantiva ($sempos = n. quant. def$), nebo jako sémantická adjektiva ($sempos = adj. quant. def$). Srov.:

Vybrali tři. → sémantické substantivum

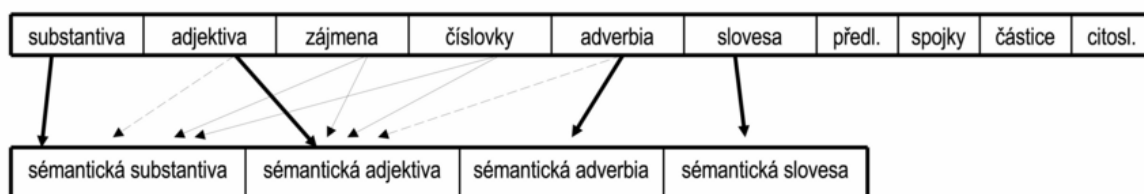
pět knih → sémantické adjektivum

- b. **určité základní číslovky sto, tisíc, milion (a jiné zakončené na -ion), miliarda (a jiné na -iarda) a číslovky dílové** (například: *třetina, polovina*) mají ve všech případech význam „kontejneru“ a jsou vždy považována za sémantická substantiva ($sempos = n. quant. def$).
- c. **určité adjektivní číslovky**, tj. číslovky řadové, druhové, souborové (například: *druhý, troje, trojí*), jsou pojaty jako sémantická adjektiva ($sempos = adj. quant. def$).
- d. **určité adverbialní číslovky (násobné)** (například: *tříkrát, potřetí, tisíckrát, postě*) jsou pojaty jako sémantická adjektiva ($sempos = adj. quant. def$).
- e. **určitá základní číslovka tolik a její adjektivní deriváty** (například: *tolikátý, tolikery, tolikery*) i **adverbialní deriváty** (*tolikrát, potolikáté*) jsou pojaty jako sémantická adjektiva ($sempos = adj. quant. def$).
- f. **základní neurčité číslovky (které lze stupňovat) a jejich adverbialní deriváty** (například: *málo, mnoho, hodně, málokrát*) jsou pojaty jako sémantická adjektiva ($sempos = adj. quant. grad$).
- g. **neurčitá číslovka kolik a její adjektivní deriváty a adverbialní deriváty** (například: *několik, kolikpak, kolikery, několikery, pokolikáté, kolikrát*) jsou pojaty jako sémantická adjektiva ($sempos = adj. quant. indef$).

Ostatní tradiční slovní druhy. Ostatní slovní druhy jsou reprezentovány jiným než komplexním uzlem, proto se u nich sémantický slovní druh nerozlišuje.

Vztahy sémantických slovních druhů ke slovním druhům tradičním znázorňuje schéma obr. 5.1. Tučné šipky značí ve schématu „prototypický“ vztah (tzn. substantiva prototypicky patří do sémantických substantiv, adjektiva do sémantických adjektiv atd.), tenké šipky sledují distribuci zájmen a číslovek do skupin sémantických substantiv a sémantických adjektiv, přerušované šipky sledují klasifikaci na základě slovtvorných vztahů.

Obrázek 5.1. Vztahy sémantických slovních druhů ke slovním druhům tradičním

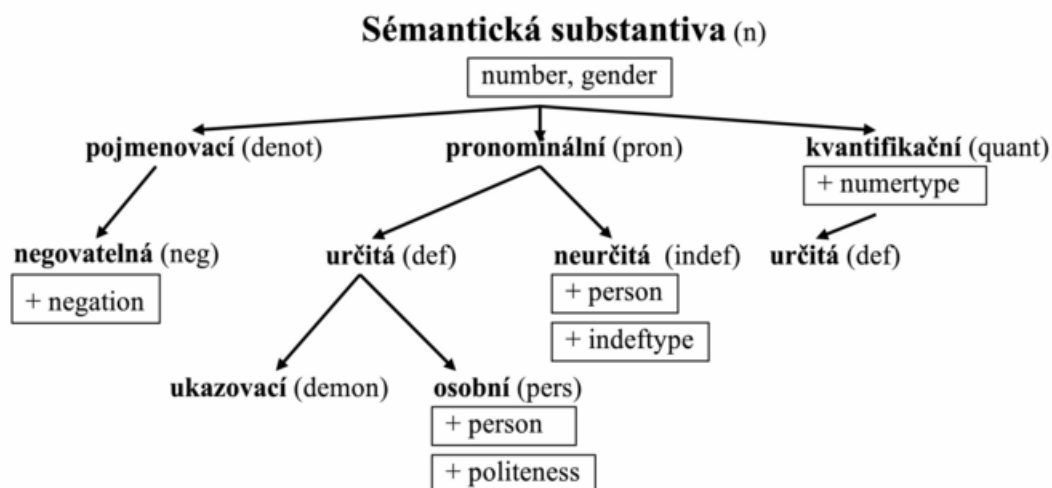
5.1.1. Sémantická substantiva

Sémantická substantiva odpovídají základní onomaziologické kategorii substance.

Vnitřní struktura sémantických substantiv je znázorněna na obr. 5.2. Za názvem podskupiny je v závorce uvedena její zkratka (charakteristika, která se uvádí v hodnotě atributu $sempos$). Pod názvem podskupiny jsou v rámečku uvedeny gramatémy, které dané podskupině (a všem jejím podskupinám) náležejí.

Podrobný přehled sémantických substantiv viz tab. 5.1 – „Přehled sémantických substantiv“.

Obrázek 5.2. Vnitřní struktura sémantických substantiv

Tabulka 5.1. Přehled sémantických substantiv

sempos Vymezení podskupiny	Gramatémy podskupiny	Složení podskupiny	T-lemma	Příklad
n . denot pojmenovací	number gender	tradiční substantiva (ne- končící na <i>-ní, -tí</i> a <i>-ost</i>)	základní slovní forma (nom. sg)	<u>psi</u> [t_lemma = <i>pes</i> ; num- ber = pl; gender = anim]
		posesivní adjektiva	nom. sg. odpoví- dajícího substanti- va	<u>Martin pokoj</u> [t_lemma = <i>Marta</i> ; num- ber = sg; gender = fem]
n . denot . neg pojmenovací negovatelná	number gender negation	tradiční substantiva za- končená na <i>-ní, -tí</i> a <i>-ost</i>	základní slovní forma (nom. sg) kladná podoba	<u>nezralost dítěte</u> [t_lemma = <i>zralost</i> ; number = sg; gender = fem; negation = neg1]
n . pron . def . pers pronominální určitá osobní	number gender person politeness	osobní a reflexivní zá- jmena	#PersPron	<u>Ůj jste se už přihlásil.</u> [t_lemma = #Per- sPron; number = sg; gender = anim; per- son = 2; politeness = polite]
		posesivní protějšky osobních a reflexivních zájmen	#PersPron	<u>Tvůj názor nesdílím.</u> [t_lemma = #Per- sPron; number = sg; gender = anim; per- son = 2; politeness = basic]
		nově vytvořené uzly s t- lematem #PersPron	#PersPron	<u>Odešel.</u> {#PersPron [number = sg; gender = anim; person = 3; polite- ness = basic]}

Komplexní uzly a gramatémy

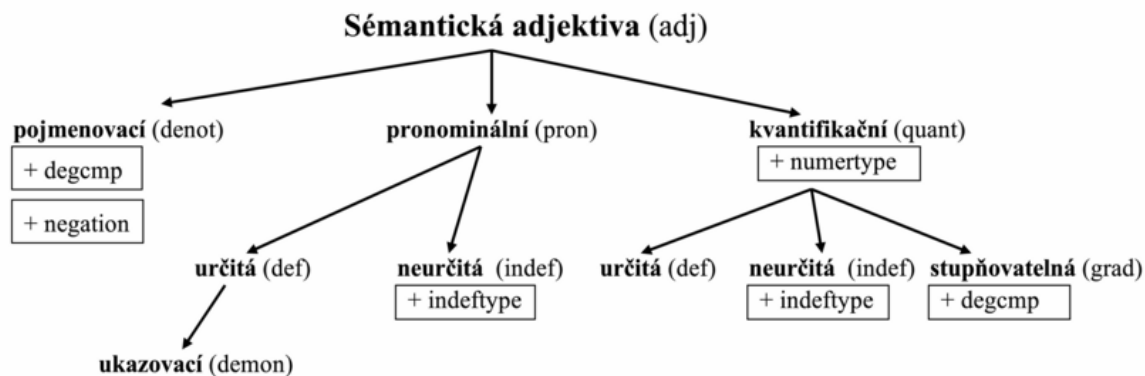
n.pron.def.demon pronominální určitá ukazovací	number gender	ukazovací zájmena v pozici syntaktického substantiva	základní slovní forma (nom. sg)	<i>O <u>tohle</u> mi nejde.</i> [t_lemma = <i>ten</i> ; number = sg; gender = neut]
		uzly s t-lematem #Emp- Noun	#EmpNoun	<i>Mluvil také o <u>anglickém</u>.</i> {#EmpNoun [number = sg; gender = anim inan neut]}
n.pron.indef pronominální neurčitá	number gender person indeftype	vztažná zájmena <i> který </i> (<i>jenž</i>) a <i> jaký </i> a jejich de- riváty, tj. zájmena neur- čitá, tázací, záporná, to- talizační, v pozici syntak- tického substantiva	<i> který, jaký </i>	<i> Která to je? </i> [t_lemma = <i>který</i> ; num- ber = sg; gender = fem; person = 3; in- deftype = inter]
		vztažná zájmena <i> kdo, co </i> a jejich deriváty, tj. zá- jmena neurčitá, tázací, záporná, totalizační	<i> kdo, co </i>	<i> Někdo to udělat musí. </i> [t_lemma = <i>kdo</i> ; num- ber = sg; gender = anim; person = 3; in- deftype = indef1]
		posesivní protějšky zá- jmena <i> kdo </i> a jeho derivá- tů	<i> kdo </i>	<i> něčí tužka </i> [t_lemma = <i>kdo</i> ; num- ber = sg; gender = anim; person = 3; in- deftype = indef1]
n.quant.def kvantifikační určitá	number gender numertype	základní číslovky <i> jedna </i> až <i> devadesát devět </i> v po- zici syntaktického sub- stantiva	základní slovní forma (nom.sg)	<i> Poznal jen <u>jednu</u>. </i> [t_lemma = <i>jeden</i> ; num- ber = sg; gender = fem; numertype = ba- sic]
		základní číslovky <i> sto, ti- síc, milión </i> (a jiné na <i>-ión</i>), <i> miliarda </i> (a jiné na <i>-iarda</i>)	základní slovní forma (nom.sg)	<i> Přišlo <u>sto</u> studentů. </i> [t_lemma = <i>sto</i> ; number = sg; gender = neut; numertype = basic]
		číslovky dílové	nom. sg. odpoví- dající číslovky základní	<i> Koupil <u>dvě třetiny</u> akcií. </i> [t_lemma = <i>tři</i> ; number = pl; gender = fem; numertype = frac]

5.1.2. Sémantická adjektiva

Sémantická adjektiva odpovídají základní onomaziologické kategorii vlastnosti.

Vnitřní struktura sémantických adjektiv je znázorněna na obr. 5.3 (strukturaje analogická jako v obr. 5.2). Podrobný přehled sémantických substantiv viz tab. 5.2 – „Přehled sémantických adjektiv“.

Obrázek 5.3. Vnitřní struktura sémantických adjektiv

Tabulka 5.2. Přehled sémantických adjektiv

sempos Vymezení podskupiny	Gramatémy podskupiny	Složení podskupiny	T-lemma	Příklad
adj . denot pojmenovací	degcmp negation	tradiční adjektiva	základní slovní forma (nom. sg) kladná podoba	<i>příjemnější hudba</i> [t_lemma = příjemný; degcmp = comp; ne- gation = neg0]
		tradiční adverbia dead- jektivní povahy	nom. sg. odpoví- dajícího adjekti- va	<i>Zachoval se velmi nepěk- ně.</i> [t_lemma = pěkný; de- gcmp = comp; negati- on = neg1]
adj . pron . def . demon pronominální, určitá, ukazo- vací	∅	ukazovací a identifikač- ní zájmena v pozici syntaktického adjektiva	základní slovní forma (nom.sg)	<i>Ten dům už koupili.</i> [t_lemma = ten]
adj . pron . indef pronominální, neurčitá	indeftype	vztažná zájmena <i> který </i> a <i> jaký </i> a jejich deriváty, tj. zájmena neurčitá, tá- zací, záporná, totalizač- ní, v pozici syntaktické- ho adjektiva	<i> který , jaký </i>	<i>Ta barva je nijaká.</i> [t_lemma = jaký; in- deftype = negat]
adj . quant . def kvantifikační, určitá	numertype	určité základní číslovky (jedna až devadesát de- vět) v pozici syntaktické- ho adjektiva	základní slovní forma (nom.sg)	<i>Koupil tři domy.</i> [t_lemma = tři; numer- type = basic]
		určité adjektivní číslov- ky, tj. číslovky řadové, druhovové a souborové	nom. sg. odpoví- dající číslovky základní	<i>Umístil se na třetím místě.</i> [t_lemma = tři; numer- type = ord]
		určité adverbialní číslov- ky (násobné)	nom. sg. odpoví- dající číslovky základní	<i>Volal tam už dvakrát.</i> [t_lemma = dva; numer- type = basic]
		určitá základní číslovka <i> tolik </i> a její adjektivní a adverbialní deriváty	<i> tolik </i>	<i>Tolik připomínek jsem opravdu nečekal.</i> [t_lemma = tolik; nu- mertype = basic]

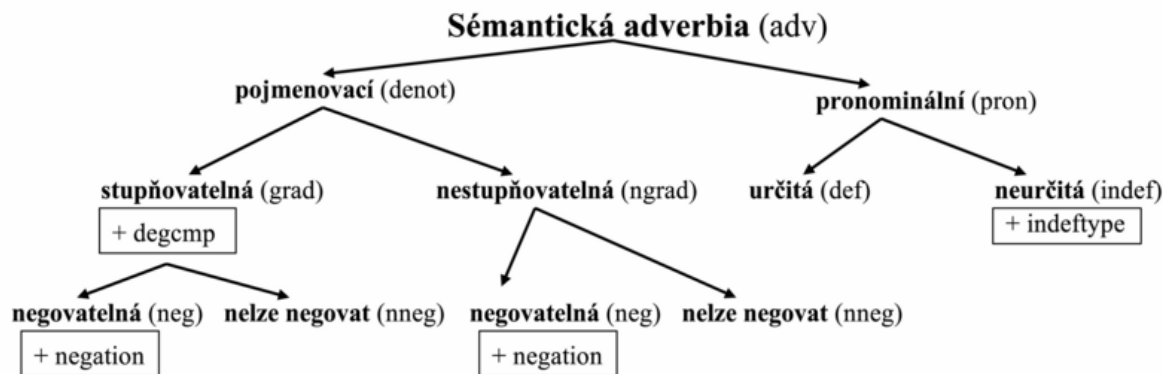
adj . quant . indef kvantifikační, neurčitá	numertype indefdtype	neurčitá základní číslovka <i>kolik</i> a její adjektivní a adverbialní deriváty	<i>kolik</i>	<i>To už je <u>poněkolic</u>áté.</i> [t_lemma = <i>kolik</i> ; numertype = ord; indefdtype = indef1]
adj . quant . grad kvantifikační, stupňovatelná	numertype degcmp	základní neurčité číslovky (které lze stupňovat) a jejich adverbialní deriváty (<i>málo</i> , <i>málokrát</i>)	nom. sg. odpovídající číslovky základní	<i>nejméně <u>chyb</u></i> [t_lemma = <i>málo</i> ; degcmp = sup; numertype = basic]

5.1.3. Sémantická adverbia

Sémantická adverbia odpovídají základní onomaziologické kategorii okolnosti.

Vnitřní struktura sémantických adverbíí je znázorněna na obr. 5.4 (strukturaje analogická jako v obr. 5.2). Podrobný přehled sémantických substantiv viz tab. 5.3 – „Přehled sémantických adverbíí“.

Obrázek 5.4. Vnitřní struktura sémantických adverbíí

Tabulka 5.3. Přehled sémantických adverbíí

sempos	Gramatémy podskupiny	Složení podskupiny	T-lema	Příklad
adv . denot . ngrad . nneg pojmenovací, nestupňovatelná, která nelze negovat	∅	adverbia, která nelze stupňovat ani negovat (nedeadjektivní)	základní slovní forma	<i>Zůstal <u>dnes doma</u>.</i>
adv . denot . ngrad . neg pojmenovací, nestupňovatelná, která lze negovat	negation	adverbia, která nelze stupňovat, která ovšem mohou být negována (nedeadjektivní)	základní slovní forma kladná podoba	<i>Je to <u>nepříliš</u> dobré.</i> [t_lemma = <i>příliš</i> ; negation = neg1]
adv . denot . grad . nneg pojmenovací, stupňovatelná, která nelze negovat	degcmp	adverbia, která lze stupňovat a která nelze negovat (nedeadjektivní)	základní slovní forma	<i>Dům ležel <u>nejníže</u> z celé vesnice.</i> [t_lemma = <i>dole</i> ; degcmp = sup]
adv . denot . grad . neg pojmenovací, stupňovatelná, která lze negovat	negation degcmp	adverbia, která lze stupňovat a která lze negovat (nedeadjektivní)	základní slovní forma kladná podoba	<i><u>blíže</u> nspecifikovaná trhavina</i> [t_lemma = <i>blízko</i> ; degcmp = acomp; negation = neg0]

adv. pron. def pronominální, určitá	∅	určitá zájmenná adverbia s významem místa a jejich deriváty s různými směrovými významy	<i>tady, tam, tamtéž</i>	<i>Odtud už to není daleko.</i> [t_lemma = tady]
		určitá zájmenná adverbia s významem času a jejich deriváty s různými časovými významy	<i>ted', potom, tehdy, onehdy, předtím</i>	<i>Oted' už to nebudeme říkat.</i> [t_lemma = ted']
		ostatní určitá zájmenná adverbia (ukazovací a identifikační)	základní slovní forma	<i>Udělal to právě proto.</i> [t_lemma = proto]
adv. pron. indef pronominální, neurčitá	indeftype	neurčitá zájmenná adverbia <i>jak</i> a <i>proč</i> a jejich deriváty, tj. zájmenná adverbia neurčitá, tázací, záporná, totalizační	<i>jak, proč</i>	<i>Bylo mu všelijak.</i> [t_lemma = jak; indeftype = indef6]
		neurčitá zájmenná adverbia <i>kdy</i> a <i>kde</i> a jejich deriváty, tj. zájmenná adverbia neurčitá, tázací, záporná, totalizační a směrové nebo specificky časové varianty těchto adverbii	<i>kdy, kde</i>	<i>Nikdy to nejde.</i> [t_lemma = kde; indeftype = negat]

5.1.4. Sémantická slovesa

Sémantická slovesa odpovídají základní onomaziologické kategorii události. Sémantická slovesa nejsou dále vnitřně strukturována. Přehled sémantických sloves viz tab. 5.4 – „Sémantická slovesa“.

Tabulka 5.4. Sémantická slovesa

sempos	Slovesné gramatémy	Vymezení skupiny	T-lemma	Příklady
v	verbmod deontmod dispmod aspect tense resultative iterativeness	slovesný finitní tvar infinitiv participium přechodník	základní slovní forma (infinitiv)	<i>Studenti přišli na schůzi včas.</i> [t_lemma = přijít; verbmod = ind; deontmod = decl; dispmod = disp0; aspect = cpl; tense = ant; resultative = res0; iterativeness = it0] <i>Ty musíš přijít.</i> [t_lemma = přijít; verbmod = ind; deontmod = deb; dispmod = disp0; aspect = cpl; tense = sim; resultative = res0; iterativeness = it0]

5.2. Gramatémy

Gramatémy chápeme jako tektogramatické koreláty morfologických kategorií.

Gramatémy se vyplňují pouze u uzlů komplexních (nodetype = complex), jsou uloženy v atributu gram, jehož hodnotou je struktura jednotlivých atributů-gramatémů. Povinným atributem této struktury je atribut sempos, jehož hodnota jednoznačně vymezuje množinu gramatémů relevantních pro daný uzel.

Hodnoty gramatémů. Rozlišujeme základní a speciální hodnoty gramatémů:

- **základní hodnoty.** Každý gramatém má nejméně dvě základní hodnoty (například hodnoty *sg* a *pl* pro gramatém čísla *number*). V pravidelných případech nese gramatém vždy jednu ze základních hodnot. V případě, kdy je možné připustit více základních hodnot (a aspoň jednu ze základních hodnot lze vyloučit), jsou všechny možné hodnoty v gramatému vyjmenovány (odděleny svislou čarou). Například:

Viděl jen dva. [gender = inan|anim]

- **speciální hodnoty** jsou popsány v tab. 5.5 – „Speciální hodnoty gramatémů“.

Tabulka 5.5. Speciální hodnoty gramatémů

Hodnota	Gramatémy, kterým náleží	Případy, kdy nastává	Příklady
nr	všechny gramatémy	Všechny základní hodnoty gramatému jsou v daném případě možné, ani jednu ze základních hodnot nelze vyloučit.	<i>Vypral si kalhoty.</i> [number=nr]
nil	dispmod tense verbmod	Ani jedna ze základních hodnot gramatému (gramatém jako takový) není v daném případě relevantní.	<i>Přestaň s tím zlobením!</i> [tense=nil]
inher	gender number person politeness	Hodnota gramatému vyplývá z hodnoty příslušného gramatému u koreferovaného uzlu (gramatém dědí hodnotu odpovídajícího gramatému u koreferovaného uzlu; ve smyslu gramatické koreference). Hodnoty nabývají všechny gramatémy u (koreferujících) uzlů reprezentujících reflexiva nebo relativa.	<i>Muži, kteří přišli, jsou naši známí.</i> [gender=inher; number=inher; person=inher] <i>Sestra nemá svůj názor.</i> [gender=inher; number=inher; person=inher; politeness=inher]

Přehled gramatémů náležejících sémantickým substantivům, adjektivům a adverbium viz tab. 5.6 – „Přehled neslovesných gramatémů“. Přehled gramatémů náležejících sémantickým slovesům viz tab. 5.7 – „Přehled slovesných gramatémů“.

Tabulka 5.6. Přehled neslovesných gramatémů

Gramatém Hodnoty	Podskupiny, kterým náleží (sempos)	Vymezení	Příklady
degcmp: pos comp sup acomp nr	adj.denot adj.quant.grad adv.denot.grad.neg adv.denot.grad.nneg (zkratka: grad a hodnota adj.denot)	tektogramatický korelát morfologické kategorie stupně	<i>příjemnější hudba</i> [degcmp = comp] <i>nejméně chyb</i> [degcmp = sup] <i>Je už pozdě.</i> [degcmp = pos] <i>víc</i> [degcmp = comp] <i>příjemně</i> [degcmp = pos] <i>starší žena</i> [degcmp = acomp]
gender: anim inan fem neut inher nr	n.denot n.denot.neg n.pron.def.demon n.pron.def.pers n.pron.indef n.quant.def (zkratka: n)	tektogramatický korelát morfologické kategorie jmenného rodu	<i>děvče</i> [gender = neut] <i>Martin pokoj</i> [gender = fem] <i>Někdo to udělat musí.</i> [gender = anim] <i>Byl tam jen jeden.</i> [gender = anim inan] <i>Přišli tři.</i> [gender = anim] <i>Viděl jen tři.</i> [gender = nr]

Komplexní uzly a gramatémy

<p>indefdtype:</p> <p>relat indef1 indef2 indef3 indef4 indef5 indef6 negat total1 total2</p>	<p>n.pron.indef adj.pron.indef adj.quant.indef adv.pron.indef (zkratka: indef)</p>	<p>zachycuje sémantický rys, kterým se neurčitá, tázací, záporná a totalizační zájmena (a jejich adverbialní deriváty) liší od odpovídajícího vztažného zájmena, jehož t-lematem jsou na tektogramatické rovině reprezentována</p>	<p><i>ten, kdo přišel</i> [indefdtype = relat]</p> <p><i>Kdo přišel?</i> [indefdtype = inter]</p> <p><i>Někdo přišel.</i> [indefdtype = indef1]</p> <p><i>čísí chlapec</i> [indefdtype = indef2]</p> <p><i>jakýkoliv úkol</i> [indefdtype = indef3]</p> <p><i>Může to být ledaskde.</i> [indefdtype = indef4]</p> <p><i>Myslí si to kdekdo.</i> [indefdtype = indef5]</p> <p><i>Bůhvikerý den to bylo.</i> [indefdtype = indef6]</p> <p><i>To je všechno.</i> [indefdtype = total1]</p> <p><i>každý den</i> [indefdtype = total2]</p> <p><i>Nikdy už to neudělám.</i> [indefdtype = negat]</p>
<p>negation:</p> <p>neg0 neg1 nr</p>	<p>n.denot.neg adj.denot adv.denot.grad.neg adv.denot.ngrad.neg (zkratka: neg a hodnota adj.denot)</p>	<p>postihuje fakt, zda se sémantické substantivum (zpracována zatím jen substantiva zakončená na <i>-ní, -tí</i> a <i>-ost</i>), adjektivum nebo adverbium vyskytovalo v povrchové podobě věty v kladné nebo v záporné podobě</p>	<p><i>nezralost dítěte</i> [negation = neg1]</p> <p><i>příjemná hudba</i> [negation = neg0]</p> <p><i>zachoval se k nám nepěkně</i> [negation = neg1]</p> <p><i>Pracuje blízko od domova.</i> [negation = neg0]</p> <p><i>nekalé úmysly</i> [negation = neg0]</p>
<p>number:</p> <p>sg pl inher nr</p>	<p>n.denot n.denot.neg n.pron.def.demon n.pron.def.pers n.pron.indef n.quant.def (hodnota atributu sempos obsahuje zkratku: n)</p>	<p>tektogramatický korelát morfologické kategorie jmenného čísla</p>	<p><i>psi</i> [number = pl]</p> <p><i>otcův</i> názor [number = sg]</p> <p><i>Přišlo sto studentů.</i> [number = sg]</p> <p><i>To, co potřebuješ, tu nemají.</i> [number = inher]</p> <p><i>jedny dveře</i> [number = sg]</p> <p><i>Ly jste se nepřihlásil?</i> [number = sg]</p>
<p>numertype:</p> <p>basic frac kind ord set nr</p>	<p>n.quant.def adj.quant.def adj.quant.indef adj.quant.grad (zkratka: quant)</p>	<p>zachycuje sémantický rys, kterým se daná číslovka liší od číslovky základní, jejímž t-lematem je na tektogramatické rovině reprezentována</p>	<p><i>Koupil dvě z nabízených knih.</i> [numertype = basic]</p> <p><i>Natřel troje dveře.</i> [numertype = basic]</p> <p><i>setina akcií</i> [numertype = frac]</p> <p><i>Ztratil troje klíče.</i> [numertype = set]</p> <p><i>Má dvojí občanství.</i> [numertype = kind]</p> <p><i>Kolikátý pokus provedl?</i> [numertype = ord]</p>

Komplexní uzly a gramatémy

person: 1 2 3 inher nr	n.pron.def.pers n.pron.indef (zkratka: n.pron)	tektogramatický korelát morfolgické kategorie osoby	<i>Já už jdu.</i> [person = 1] <i>Tvůj názor nesdílím.</i> [person = 2] <i>Svůj názor ti neřeknu.</i> [person = inher] <i>Někdo to udělat musí.</i> [person = 3] <i>Zachraň se, kdo můžeš.</i> [person = 2]
politeness: basic polite inher nr	n.pron.def.pers	postihuje fakt, zda zájmeno vyjadřuje vztah zdvořilosti, úcty mluvčího k osobě, k níž zájmeno ukazuje	<i>Já dnes nepřijdu.</i> [politeness = basic] <i> Vy jste se ještě nepřihlásil.</i> [politeness = polite] <i> Svého psa jste ještě neviděl.</i> [politeness = inher] <i> Vy tam nepůjdete?</i> [politeness = nr]

Tabulka 5.7. Přehled slovesných gramatémů

Gramatém Hodnoty	Slovesné formy, u kterých nabývá některé ze základních hodnot	Vymezení	Příklady
aspect: proc cpl nr	všechny slovesné formy	tektogramatický korelát morfolgicko-lexikální kategorie vidu	<i>Nejraději <u>kupuje</u> nábytek.</i> [aspect = proc] <i><u>Nakoupil</u> už vše potřebné.</i> [aspect = cpl] <i>Císaři tam vždy dobrovolně <u>abdikovali</u>.</i> [aspect = proc] <i>Císař dobrovolně <u>abdikoval</u>.</i> [aspect = cpl]
deontmod: deb hrt vol poss perm fac decl nr	všechny slovesné formy	postihuje fakt, zda je děj pojet jako nutný, možný, povolený apod.	<i><u>Musíme zaplatit</u> fakturu včas.</i> [deontmod = deb] <i>Petr ti <u>měl</u> podklady <u>poslat</u> už včera.</i> [deontmod = hrt] <i><u>Chtíc odejít</u>, rozloučila se.</i> [deontmod = vol] <i><u>Moct tak odejít!</u></i> [deontmod = poss] <i><u>Nesmíš kouřit.</u></i> [deontmod = perm] <i><u>Umí se</u> výborně <u>přetvařovat</u>.</i> [deontmod = fac] <i><u>Přišel</u> na schůze včas.</i> [deontmod = decl]
dispmo: disp0 disp1 nil nr	neimperativní finitní slovesné formy	zachycuje, zda uzel reprezentuje predikát klauze, která má dispoziční modalitu	<i>Tato studie <u>se</u> studentům <u>četla</u> dobře.</i> [dispmo = disp1] <i>Tato studie <u>se</u> <u>čte</u> dobře.</i> [dispmo = disp1] <i><u>Spalo se</u> mu tu výborně.</i> [dispmo = disp1] <i><u>Spí</u> dobře.</i> [dispmo = disp0]

iterativeness: it0 it1 nr	všechny slovesné formy	postihuje fakt, zda děj je prezentován jako opakovaný, násobený	<i>Chodíval k nám často.</i> [iterativeness = it1] <i>Jde zítra plavat.</i> [iterativeness = it0]
resultative: res0 res1 nr	všechny slovesné formy	postihuje fakt, zda děj je prezentován jako rezultativní	<i>Uvařil.</i> [resultative = res0] <i>Měl oběd uvařen.</i> [resultative = res1] <i>Má uvařeno.</i> [resultative = res1]]
tense: sim ant post nil nr	neimperativní finitní slovesné formy transgresiv	tektogramatický korelát morfologické kategorie slovesného času (transpozice slovesných forem nejsou prozatím zachyceny)	<i>Píše dopis.</i> [tense = sim] <i>Bude psát dopis.</i> [tense = post] <i>Napiše dopis.</i> [tense = post] <i>Rád by se díval na tu inscenaci.</i> [tense = sim] <i>Hlasitě zanařikavši, odcházela.</i> [tense = ant] <i>Zítra jedu do Brna.</i> [tense = sim]
verbmod: ind imp cdn nil nr	finitní slovesné formy	tektogramatický korelát morfologické kategorie slovesného způsobu	<i>Studenti přišli na schůzi včas.</i> [verbmod = ind] <i>Přijďte na schůzi včas!</i> [verbmod = imp] <i>My bychom přišli určitě včas.</i> [verbmod = cdn] <i>Hlasitě nařikajíc, odcházela.</i> [verbmod = nil]

5.3. Atribut sentmod

Atribut *sentmod* (viz A.2.18 – „sentmod“) zachycuje podobné významy jako gramatémy, ale je přidělován uzlu na základě jeho pozice ve stromě, nikoli podle hodnoty atributu *nodetype* a *sempos*. Vyplňuje se u následujících uzlů:

- u kořene věty reprezentované tektogramatickým stromem,
- u kořene podstromu reprezentujícího přímou řeč (viz 7.5 – „Přímá řeč“),
- u kořene podstromu reprezentujícího syntakticky nezačleněnou parentezi, jejíž efektivní kořeny zachycujeme s funktorem PAR (viz 6.5 – „Parenteze“).

V atributu *sentmod* je uložena informace o větné modalitě. Atribut má vyplněnou hodnotu *enunc* ve větě oznamovací, hodnotu *excl* ve větě zvolací, hodnotu *desid* ve větě přací, hodnotu *imper* ve větě rozkazovací a hodnotu *inter* ve větě tázací.

Příklady:

- Petr nepřišel.* [sentmod = enunc]
- Škola.* [sentmod = enunc]
- Vyhráli jsme!* [sentmod = excl]
- Kéž by nepřišli!* [sentmod = desid]
- Hodně štěstí!* [sentmod = desid]
- Přijďte včas!* [sentmod = imper]
- Pozor!* [sentmod = imper]
- Zavolali jste už lékaře?* [sentmod = inter]
- Půjdete ven nebo zůstanete tady?* [sentmod = inter]

Kapitola 6. Struktura reprezentace věty

6.1. Závislost

Tektogramatická rovina je založena na závislostní koncepci. Základní myšlenkou závislostní koncepce je, že užití **členu závislého** je podmíněno užitím **členu řídicího**, který zastupuje celé spojení (řídicí člen má stejnou syntaktickou distribuci jako celé spojení členu řídicího se členem závislým). Závislost bývá reflektována v morfologické formě závislých členů (shodou morfologických kategorií s členem řídicím, omezením výběru pádu závislého členu). Ve shodě s novějšími syntaktickými popisy považujeme za centrum věty sloveso (predikát) a subjekt interpretujeme jako závislý na slovese.

Zachycení závislosti v tektogramatickém stromě. Vztah závislosti mezi dvěma členy je v tektogramatickém stromě primárně naznačen hranou mezi dvěma uzly, která je orientována od uzlu reprezentujícího člen řídicí (řídicí uzel) k uzlu reprezentujícímu závislý člen (závislý uzel).

Od teoreticky čistého závislostního stromu, ve kterém každá hrana reprezentuje závislost mezi dvěma výrazy a každá závislost dvou výrazů je reprezentována hranou, se tektogramatické stromy v PDT odlišují:

- zachycením druhé závislosti u doplňků, která je zachycena atributem typu odkaz (viz 6.1.1 – „Dvojitá závislost“);
- existencí jiných než závislostních hran (viz 6.1.2 – „Nezávislostní hrany“),
- případy nejednoznačných závislostí, kdy hrana mezi dvěma uzly nereflektuje přesně závislostní vztahy ve větě (viz 6.1.3 – „Nejednoznačná závislost“).

6.1.1. Dvojitá závislost

Dvojitá závislost rozumíme případy, kdy nějaké (valenční i nevalenční) doplnění má dvojitý sémantický vztah závislosti, vztahuje se současně ke jménu a ke slovesu, které může být nominalizováno. Závislost doplnění na jménu může být vyjádřena i formálně (shodou gramatických kategorií). Rozlišujeme dva případy:

- a. **dvojitá závislost aktantu.** Valenční doplnění (předložková i prostá), která vykazují dvojitou závislost, zachycujeme jako aktanty řídicího slovesa zpravidla s funktorem PAT nebo EFF (tj. závislost na slovese je reprezentována hranou); závislost na jménu u nich vyplývá z významu slovesa, který je popsán valenčním rámcem.
- b. **dvojitá závislost volného doplnění - doplněk.** Viz 6.1.1.1 – „Doplněk“.

6.1.1.1. Doplněk

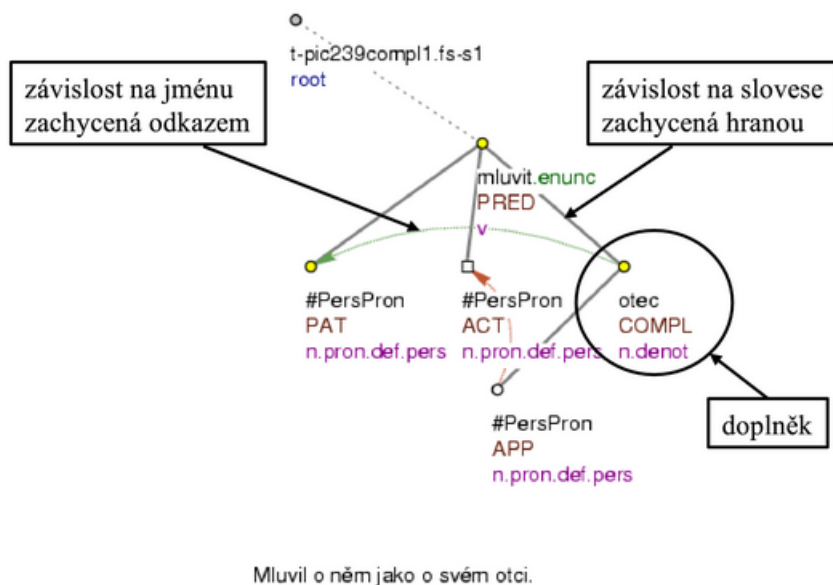
Doplněk chápeme jako fakultativní volné doplnění, které má dvojitý sémantický vztah závislosti, vztahuje se současně ke jménu a ke slovesu, které může být nominalizováno.

Zachycení doplňku v tektogramatickém stromě. Uzel reprezentující doplněk má vždy funktor COMPL (viz 8.11 – „Funktor pro doplněk (COMPL)“). Dvě závislosti volného doplnění v pozici doplňku (`functor = COMPL`) jsou v tektogramatickém stromě zachyceny různými prostředky:

- závislost na slovese je zachycena hranou,
- závislost na jménu (sémantickém substantivu) je zachycena pomocí atributu typu odkaz `compl . rf` (viz A.2.2 – „`compl . rf`“), jehož hodnotou je identifikátor jména, ke kterému se doplněk vztahuje.

Zachycení doplňku v tektogramatickém stromě znázorňuje obr. 6.1.

Obrázek 6.1. Struktura s doplňkem

Doplňěk může být vyjádřen: jménem (substantivem, adjektivem, číslovkou), neurčitým slovesným tvarem (participiem, přechodníkem, infinitivem), závislou klauzí (připojenou spojkou *jako*). Doplněk vyjádřený jménem může být prostý (tj. nepřipojený pomocí žádné předložky ani spojky), nebo je připojený pomocí spojek *jako*, *jakožto*, *coby*. Doplnění vyjádřená příslovci a předložkovými skupinami za doplňky nepovažujeme.

Příklady:

Našli kamaráda nemocného.COMPL obr. 6.2

Pozvali toho chlapce jako představitele.COMPL hnutí.

Kluci přišli tři.COMPL

Odcházela poražena.COMPL obr. 6.3

Odešel, zpívaje si.COMPL

Našel Karla ležet.COMPL na posteli.

Matka našla dítě, jak spí.COMPL obr. 6.5

Konstrukce typu „seděl hlavu skloněnou“. Do skupiny doplňků vyjádřených přechodníkem patří i doplňky typu „seděl hlavu skloněnou“. Jedná se o konstrukce, ve kterých po slovese následuje přechodníková vazba s elidovaným řídicím přechodníkem slovesa *mít*. Povrchovou elipsu přechodníku v tektogramatickém stromě nahrazujeme doplněným uzlem pro prázdné sloveso, tedy uzlem s t-lematem #EmpVerb (functor = COMPL).

Seděla hlavu {#EmpVerb.COMPL} skloněnou. obr. 6.4

Pozor! Doplněk vyjádřený přechodníkem zastupuje i uzel pro prázdné sloveso (t_lemma = #EmpVerb, functor = COMPL), který doplňujeme v některých konstrukcích s přímou řečí (uzel tu zastupuje přechodník od slovesa *řící*). Více viz 7.5 – „Přímá řeč“.

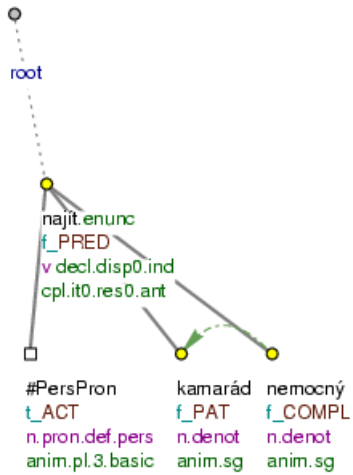
Nominalizace slovesa, na kterém doplněk závisí. Analogicky podle konstrukcí, ve kterých doplněk závisí na slovese, řešíme konstrukce, ve kterých je toto sloveso nominalizováno. Například:

Poslední volby vyhrál s programem postaveným jako negace.COMPL programu minulého. obr. 6.6

Předání domu coby záruky.COMPL proběhlo bez problémů.

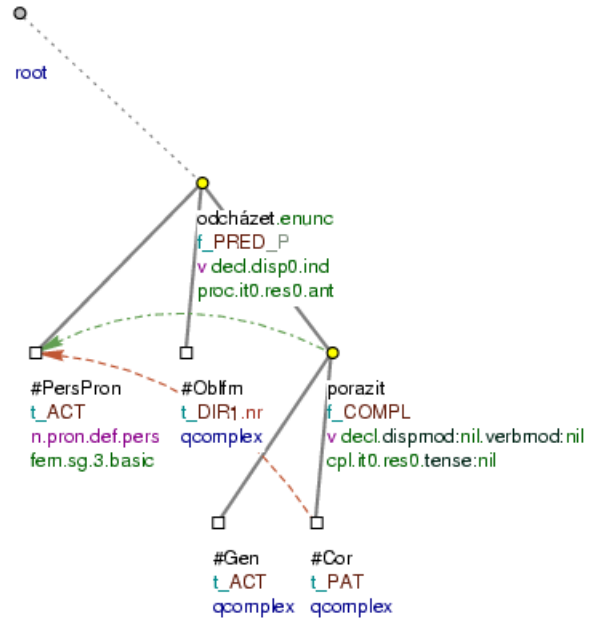
Obrázek 6.2. Doplněk

Našli kamaráda nemocného.

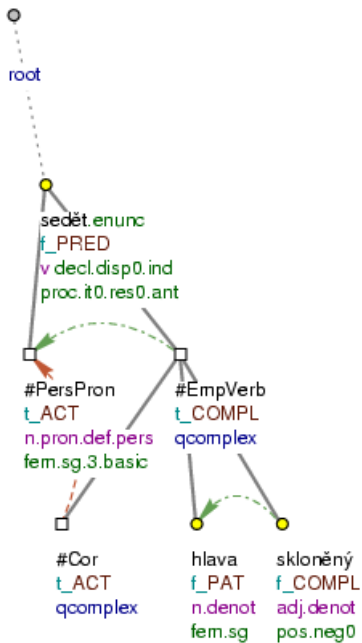
Obrázek 6.3. Doplněk

Odcházela poražena.

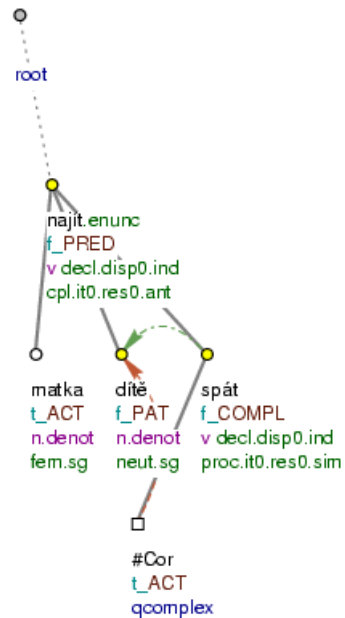
Obrázek 6.4. Doplněk

Seděla hlavu skloněnou.

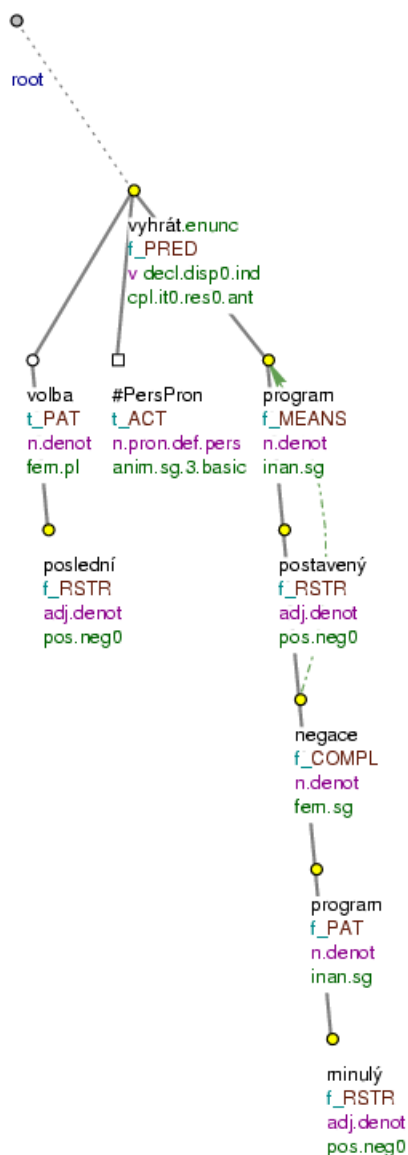
Obrázek 6.5. Doplněk

Matka našla dítě, jak spí.

Obrázek 6.6. Doplněk

Poslední volby vyhrál programem postaveným jako negace programu minulého.

6.1.2. Nezávislostní hrany

Některé hrany tektogramatického stromu nerepresentují závislost. Do tektogramatického stromu jsou takové (nezávislostní) hrany zavedeny zejména z důvodu zachycení souřadnosti a některých dalších specifických syntaktických vztahů.

Hranou, která nerepresentuje závislost, je:

- A. **hrana mezi kořenem reprezentované věty a technickým kořenem tektogramatického stromu** (`nodetype = root`).

Jde o pomocnou hranu technického charakteru bez lingvistické interpretace.

- B. **hrana mezi efektivním kořenem nezávislé klauze a jeho rodičem.**

Funktory efektivních kořenů nezávislých klauzí (PRED, DENOM, PARTL, VOCAT, PAR; viz 8.1 – „Funktory pro efektivní kořeny nezávislých klauzí“) vyjadřují nezávislost a udávají typ klauze. Hrana k rodiči pouze zapojuje dané uzly (podstromy) do tektogramatického stromu.

- C. **hrany v souřadných strukturách:**

- a. hrana mezi kořenem souřadné struktury (`nodetype = coop`) a jeho rodičem,
- b. hrana mezi kořenem souřadné struktury a přímým členem souřadné struktury,

- c. hrana mezi kořenem souřadné struktury a kořenem společného rozvíetí.

Závislost mezi doplněními v souřadné struktuře je reprezentována vždy pomocí minimálně dvou hran. Například závislost terminálního členu souřadné struktury na jeho řídicím členu je dána v jednoduché, nevnnošené souřadné struktuře složením hrany typu a) a b). U vnořené souřadné struktury je závislost terminálního členu souřadné struktury na jeho řídicím členu dána množinou hran typu b) a jednou hranou typu a). Závislost společného rozvíetí terminálních členů je dána složením hran typu b) a c). Více k souřadným strukturám (včetně vymezení používaných termínů) viz 6.4 – „Souřadnost“.

D. hrany v seznamových strukturách:

- a. hrana mezi kořenem seznamové struktury (`nodetype = list`) a jeho rodičem.
- b. hrana mezi kořenem seznamové struktury a prvkem seznamu (`nodetype = fphr`) nebo kořenem identifikačního výrazu (buď `functor = ID`, nebo `nodetype = coap`).
- c. hrana mezi kořenem seznamové struktury a kořenem rozvíetí seznamu.

Hrany mezi uzly v seznamové struktuře mají různý význam v závislosti na tom, o jaký typ seznamové struktury se jedná. V seznamové struktuře pro cizojazyčné výrazy hrana typu b) pouze shromažďuje jednotlivé uzly do seznamu (nevyjadřuje závislost), hrana typu a) vyjadřuje závislost celého seznamu (cizojazyčného textu jako celku) na daném řídicím uzlu. V seznamové struktuře, která je strukturou pro identifikační výrazy, vyjadřuje závislost hrana typu a) i b). Hrana typu a) vyjadřuje závislost celé identifikační struktury, hrana typu b) vyjadřuje specifickou závislost efektivního kořene identifikačního výrazu danou pozicí nominativu jmenovacího. Hrana typu c) vyjadřuje v obou případech závislost na všech prvcích seznamu (cizojazyčného textu nebo identifikačního výrazu) jako celku.

Více k seznamovým strukturám pro cizojazyčné výrazy viz 7.4 – „Cizojazyčné výrazy“. Více k seznamovým strukturám pro identifikační výrazy viz 7.3.1 – „Identifikační struktura“.

E. hrana mezi atomickým uzlem a jeho rodičem.

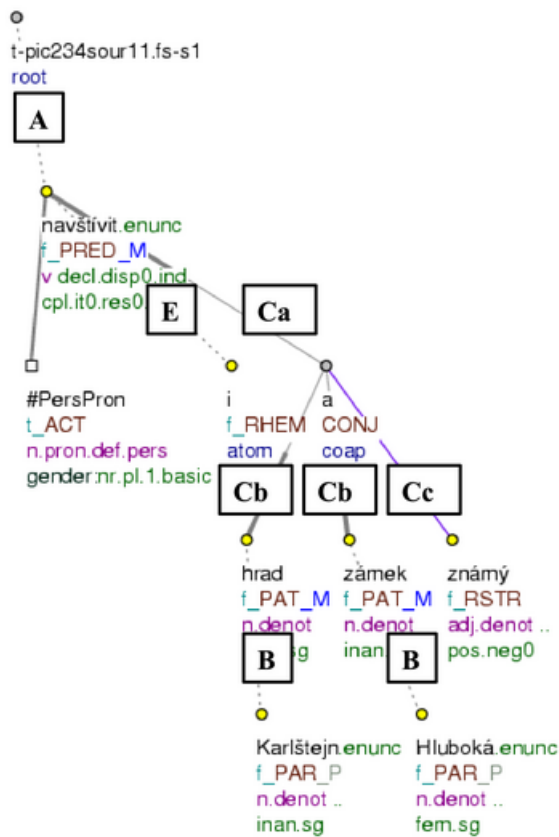
Hrany nad atomickými uzly (`nodetype = atom`) zapojují dané uzly do tektogramatického stromu. Mají různý význam v závislosti na tom, jaký funktor je atomickému uzlu přiřazen. K funktorům atomických uzlů viz 8.7 – „Funktory pro rematizátory, větné, navazovací a modální adverbialní výrazy“. Více k rematizátorům viz 10.4 – „Rematizátory“.

F. hrana mezi uzlem s funktorem DPHR, CPHR a jeho rodičem.

Uzel s funktorem DPHR, CPHR vyjadřuje, že společně s rodičem tvoří jednu lexikální jednotku (v obvyklých případech reprezentovanou jedním uzlem). Hrana tak vyjadřuje spíše vnitřní sounáležitost výrazů než jejich vzájemnou závislost. Více viz 7.1 – „Víceslovné lexikální jednotky“.

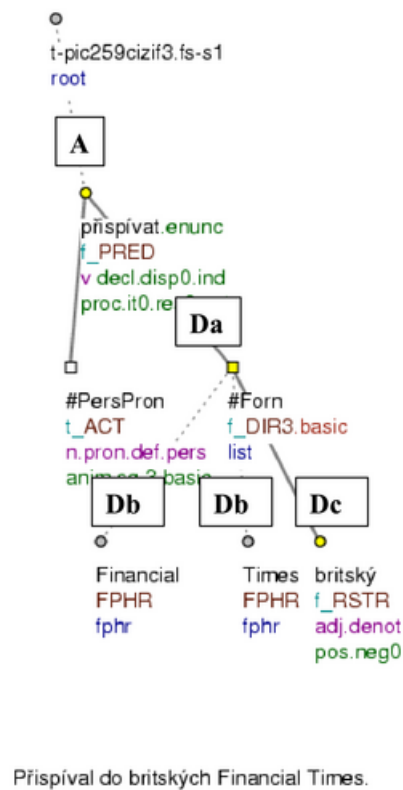
Příklady nezávislostních hran viz obr. 6.7 a obr. 6.8.

Obrázek 6.7. Příklady nezávislostních hran v tektogramatickém stromě I

Navštívíme i známý hrad (Karlštejn) a zámek (Hluboká).

Obrázek 6.8. Příklady nezávislostních hran v tektogramatickém stromě II

Přispíval do britských Financial Times.

6.1.3. Nejednoznačná závislost

Závislostní vztah některých volných doplňků (vyjádřených adverbii nebo předložkovými skupinami) nemusí být jednoznačný: volná doplňka se nemusí vztahovat jen k jednomu doplňku ve větě, ale mohou mít vztah hned k několika doplňkům najednou. Pravidla anotace doplňků s nejednoznačnou závislostí je třeba ještě přesně stanovit, pravidla uvedená v této sekci jsou pravidla prozatímní.

Základní pravidlo anotace je následující:

- pokud má volné doplnění (vyjádřené předložkovou skupinou nebo adverbiiem) vztah ke slovesu, závisí v tektogramatickém stromu na tomto slovese bez ohledu na to, zda vstupuje ještě do dalších sémantických vztahů. Výjimkou jsou pouze případy tzv. dvojí funkce jednoho doplnění.

Příklady:

Starý muž přišel v otrhaném kabátě.

Přecházel po pokoji neklidně.

Dvojí funkce jednoho doplnění. V těch strukturách, ve kterých má nějaké doplnění jednoznačně dvojí (případně trojí) funkci (rozvíjí zároveň několik doplňků, ale ve větě je ze stylistických a jiných důvodů vyjádřeno jenom jednou), závisí takové doplnění v tektogramatickém stromě na uzlu pro to z rozvíjených doplňků, které visí v tektogramatickém stromě nejnižší a dostane funktor, který odpovídá jeho skutečnému zavěšení. Žádná explicitní indikace toho, že doplnění má dvojí funkci v tektogramatickém stromě není. Například:

Koupila jsem si pásek za sedmdesát korun.

= Koupila jsem si za sedmdesát korun.MEANS pásek za sedmdesát korun.RSTR obr. 6.9

Splatil dluhy pojišťovně.

= *Splatil pojišťovně.ADDR dluhy pojišťovně.ADDR* obr. 6.10

Vzájemný vztah dvou a více místních nebo časových doplňení. Do nejdnoznačných vzájemných sémantických vztahů se dostávají doplňení se stejnou funkcí (zpravidla doplňení s významem času nebo místa), která se v povrchovém slovosledu věty vyskytují vedle sebe. V zásadě může jít o následující tři případy:

- a. **apoziční spojení dvou časových nebo místních doplňení.** Jako apoziční spojení několika místních či časových (případně jiných) doplňení jsou zachyceny pouze tzv. spojení volná (oddělená čárkou, apoziční spojkou); například:

Zůstal doma, v Krkonoších.

- b. **jedno časové nebo místní doplňení závislé na jiném časovém nebo místním doplňením.** Jako případy, ve kterých je jedno časové nebo místní (případně jiné) doplňení závislé na jiném časovém nebo místním doplňením, hodnotíme případy:

- ve kterých se **jedno doplňení přimyká k druhému svou formou** (má formu genitivu). Například:

Přijel ve čtvrtek 5. ledna.APP 1997. obr. 6.11

- ve kterých je prvním doplňením tzv. **akuzativ měrový nebo časový** (případně jeho předložková obměna), který je dále rozvit předložkovou skupinou. Například:

Leží to dva kilometry.LOC od řeky.DIR1 obr. 6.12

Oblékla se půl.TWHEN hodiny před začátkem.TWHEN představení.

- ve kterých je jedno doplňení vyžadováno valencí druhého doplňení. K případům valenčního rozvíjení volně přiřazujeme i další případy, kdy druhé doplňení (vyjádřené předložkovou skupinou) má vzhledem k předcházejícímu doplňení (vyjádřenému adverbium) **víceméně valenční povahu**. Například:

Přijel brzy.TWHEN po Vánocích.TWHEN

Odehrálo se to daleko.LOC od Moskvy.DIR1

- c. **několik sesterských doplňení času nebo místa.** O dvě a více sesterských časových nebo místních (případně jiných) doplňení stejným způsobem závislých na stejném řídicím uzlu jde v takovém souvškytu dvou (více) doplňení, ve kterém je každé z doplňení relativně samostatné: jejich pořadí ve větě lze zaměnit beze změny smyslu, jedno i druhé doplňení lze vynechat, aniž se naruší gramatická struktura věty. Obě doplňení se zpravidla vztahují k témuž časovému okamžiku či k témuž místu, jedno obecněji, druhé přesněji. Například:

Sejdeme se na Hlavním nádraží.LOC v hale.LOC obr. 6.13

Přijeli v únoru.TWHEN v roce.TWHEN 1999.

Závislostní vztahy v substantivních skupinách (shoda dvou substantiv). Nejednoznačné sémantické vztahy jsou i v substantivních skupinách, které jsou tvořeny řadou substantiv ve stejném tvaru, která nejsou spojena volně, nýbrž těsně. Přesná pravidla anotace jsou stanovena pro dvoučlenné skupiny substantiv, ve kterých jedno ze substantiv je substantivum vlastní, a pro vícečlenné skupiny substantiv, které se vztahují k osobám a ve kterých je jedno ze substantiv vlastním jménem této osoby:

- a. **substantivní skupina je pojmenováním osoby.** Je-li dvoučlenná skupina substantiv pojmenováním jedné osoby, je řídicím uzlem skupiny uzel reprezentující vlastní jméno. Uzel reprezentující obecné jméno závisí na uzlu pro jméno vlastní a má funktor RSTR; například:

Dej to našemu řediteli.RSTR Novákovi. obr. 6.14

Vícečlenné skupiny. Ve vícečlenných skupinách substantiv, které se vztahují k osobám a ve kterých je jedno substantivum vlastním jménem této osoby, závisí všechna obecná jména na přítomném jménu vlastním a mají funktor RSTR; například:

o nebožtiku.RSTR panu.RSTR kormidelníkovi.RSTR Janu.RSTR Landgermanovi

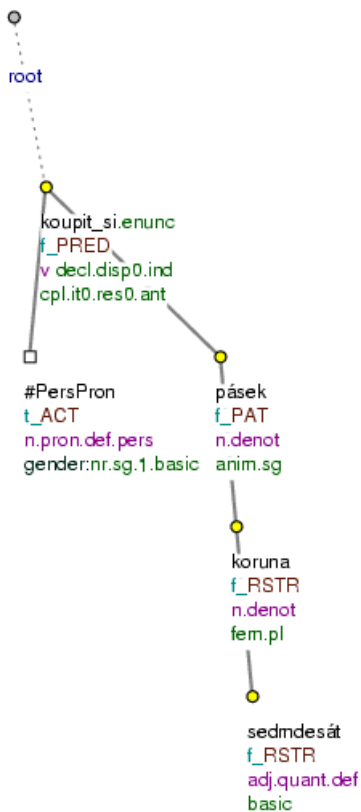
- b. **substantivní skupina není pojmenováním osoby.** Je-li skupina substantiv pojmenováním zvířete, neživého předmětu nebo jevu, je řídicím uzlem substantivní skupiny jméno obecné. Uzel reprezentující jméno vlastní závisí na jménu obecném a má funktor RSTR; například:

Na řece Vltavě.RSTR jezdí parníky. obr. 6.15

Anotace ostatních typů substantivních skupin se substantivy ve stejném tvaru (zejména tvořených jen apelativy; např.: *O nebožtíku panu kormidelníkovi se už nemluvílo.*) byla ponechána na rozhodnutí anotátora, přihlíží se zde ke kontextu a k výše popsaným pravidlům pro substantivní skupiny s vlastními jmény. Uzel reprezentující jedno ze skloňovaných jmen je vybrán jako efektivní kořen substantivní skupiny. Ostatní uzly na tomto efektivním kořenu závisí jako jeho doplnění a mají funktor RSTR.

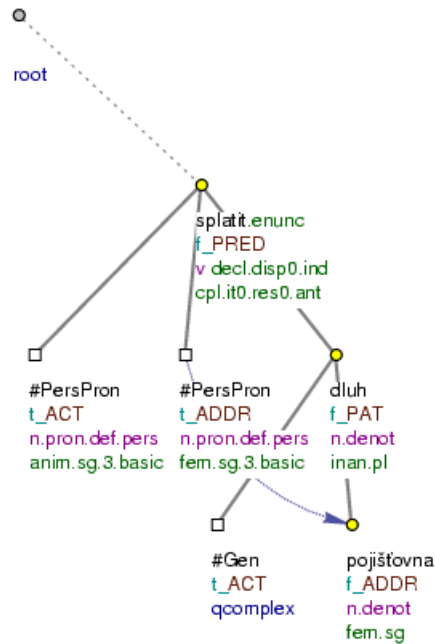
Obrázek 6.9. Dvojí funkce jednoho doplnění

Koupila jsem si pásek za sedmdesát korun.

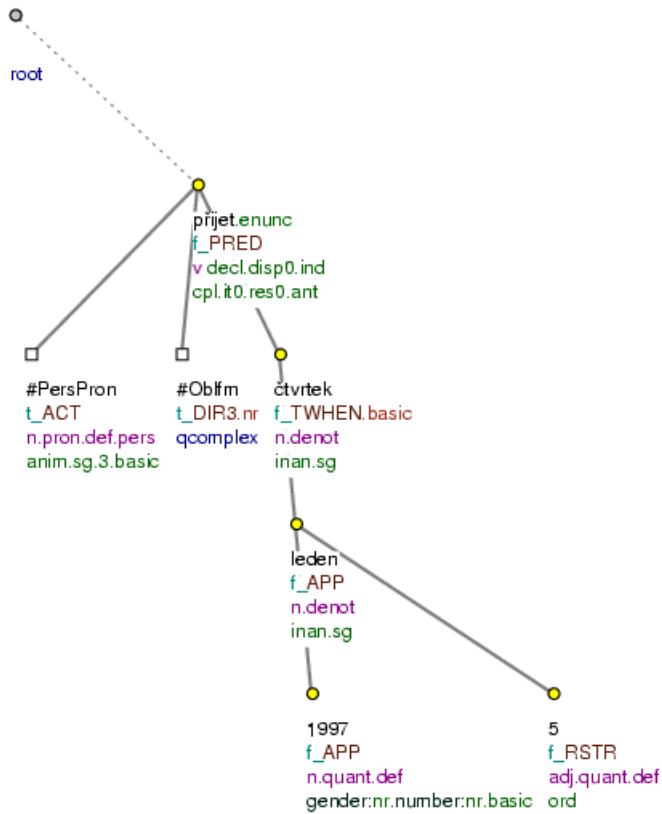
Obrázek 6.10. Dvojí funkce jednoho doplnění

Splatil dluhy pojišťovně.

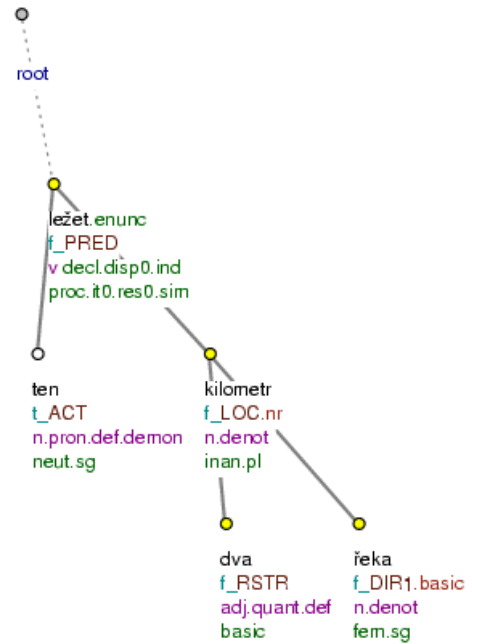
Obrázek 6.11. Vzájemný vztah dvou časových doplňků

Přijel ve čtvrtek 5. ledna 1997.

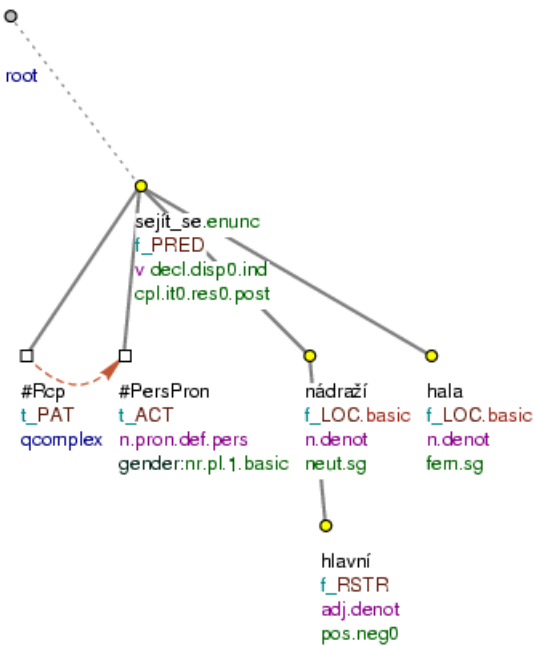
Obrázek 6.12. Vzájemný vztah dvou doplňků s významem místa

Leží to dva kilometry od řeky.

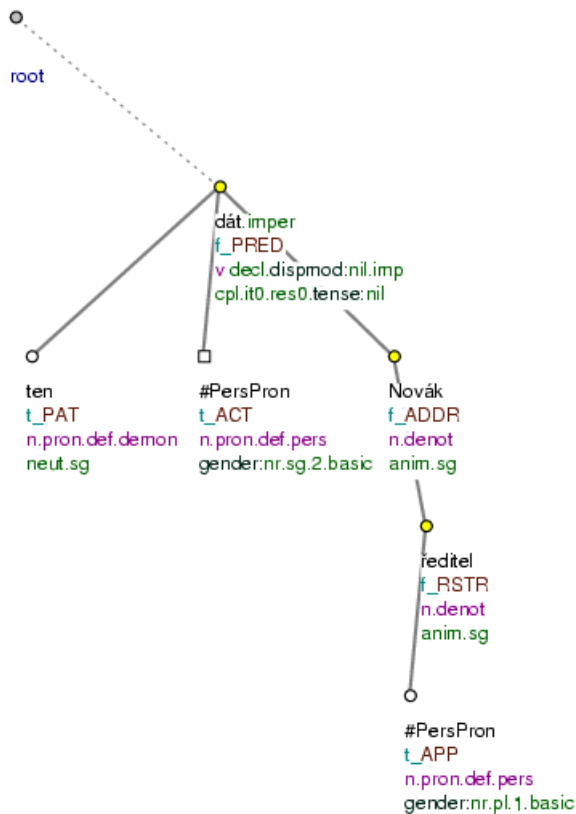
Obrázek 6.13. Vzájemný vztah dvou doplňků s významem místa

Sejdeme se na Hlavním nádraží v hale.

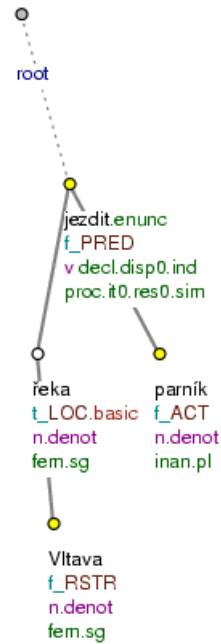
Obrázek 6.14. Shodně skloňovaná substantiva

Dej to našemu řediteli Novákovi.

Obrázek 6.15. Shodně skloňovaná substantiva

Na řece Vltavě jezdí parníky.

6.2. Valence

Valenční doplnění (v širokém smyslu) představují všechna doplnění, která mohou dané slovo v daném významu rozvíjet. Termínu **valence** však užíváme v jeho užším smyslu: za **valenční doplnění** nějakého slova považujeme pouze jeho aktanty a obligatorní volná doplnění (charakteristika jednotlivých doplnění je uvedena v 6.2.1 – „Kritéria určování valenčních doplnění“). Tato doplnění jsou pro dané slovo uvedena v jeho valenčním rámci ve slovníku (více viz 6.2.4 – „Valenční rámec a jeho zápis ve valenčním slovníku“).

6.2.1. Kritéria určování valenčních doplnění

Aktanty a volná doplnění. Podle typu závislosti dělíme všechna doplnění na aktanty (vnitřní doplnění, participanty) a na volná doplnění (adverbiální doplnění, adjunkty):

- **volné doplnění** je doplnění slovesa (slova), které může, pokud to obsahové podmínky dovolí, rozvíjet jakékoli sloveso (slovo) a jedno konkrétní sloveso (slovo) může rozvíjet i více než jednou.
- **aktant** je doplnění, které se jako rozvíjet nějakého konkrétního slovesa (slova) vyskytuje nejvýše jednou (vyjma případů souřadnosti) a rozvíjí pouze určitou omezenou skupinu sloves (slov), která může být vyjmenována.

Podle dosavadních empirických zjištění počítáme s tím, že povahu aktantu závislého na slovese mají doplnění pěti funktořů:

aktor (ACT),
 patiens (PAT),
 adresát (ADDR),
 origo (ORIG),
 efekt (EFF).

U substantiv přistupuje k pěti slovesných aktantů ještě specifický substantivní aktant označovaný funktorem MAT. Jako volná doplnění pak chápeme ostatní druhy slovesných doplnění, odpovídající příslovečným určením například místa, času, způsobu, podmínky (přehled a definice funktorů viz 8 – „*Funktory a subfunktory*“).

Obligatorní a neobligatorní (fakultativní) doplnění. Určitý typ doplnění je aktantem, nebo volným doplněním ve všech svých výskytech. Ve vztahu k řídicímu slovu může být dané doplnění buď **obligatorní**, tj. pro dané slovo povinně přítomné v hloubkové struktuře věty, nebo **fakultativní**, tj. ne nutně přítomné. Tato opozice se tedy netýká přímo typů doplnění, ale jejich vztahu k jednotlivým lexikálním jednotkám (nebo k jejich skupinám) vystupujícím jako jejich řídicí slova.

Pro stanovení sémanticky obligatorních a fakultativních doplnění pracujeme v PDT s tzv. dialogovým testem. **Dialogový test** pomáhá stanovit, které aktanty jsou pro dané sloveso obligatorní a které fakultativní, a též určuje, zda i některá volná doplnění nejsou pro dané slovo obligatorní. Užívá se tehdy, když v povrchové podobě věty není nějaké doplnění přítomné, ale když můžeme stanovit hypotézu o jeho sémantické obligatornosti. Dialogový test je založen na rozdílu mezi otázkami po něčem, co má být mluvčímu známo, protože to vyplývá z významu užitého slovesa, a mezi otázkami po doplňující informaci, která ve významu užitého slovesa nutně obsažena není. Na otázku po sémanticky obligatorním doplnění konkrétního slovesa nemůže mluvčí, který toto sloveso užil, odpovědět: *Nevím*. Srovnej následující dialogy.

Určení obligatorního aktantu:

- a. A: *Když to viděl, koupil to.*
B: *Kdo?*
A: **Nevím.*
- b. A: *Když to viděl, koupil to.*
B: *Komu?*
A: *Nevím.*
- c. A: *Když to viděl, koupil to.*
B: *Od koho?*
A: *Nevím.*

Sloveso *koupit* má čtyři aktanty: aktor, patiens, adresát a origo. Pomocí dialogového testu určíme, které z těchto aktantů jsou aktanty obligatorní a které fakultativní. V dialogu a) nemůže mluvčí A na otázku *Kdo?* odpovědět *Nevím*. Dialog by nebyl smysluplný, kdyby mluvčí na tuto otázku odpověděl *Nevím*. Naproti tomu otázky *Komu?* a *Od koho?* v dialogu b) a c) jsou otázky, na které mluvčí nemusí znát odpověď. Ve významu slovesa jsou tato doplnění obsažena, ale ne nutně; jsou to fakultativní aktanty. Obligatornost patientu vyplývá ze syntaktické úplnosti - patiens nelze vypustit v povrchové podobě věty, je povrchově, a tedy i hloubkově obligatorní.

Určení obligatorního volného doplnění:

- a. A: *Moji přátelé přijeli.*
B: *Kam?*
A: **Nevím.*
- b. A: *Moji přátelé přijeli.*
B: *Odkud? Proč?*
A: *Nevím.*

U slovesa *přijet* je určení směru na otázku *Kam?* obligatorním doplněním, což lze testovatelně doložit tím, že v dialogu, jako je první z uvedených dialogů (a), nemůže mluvčí A na otázku *Kam?* odpovědět *Nevím*. Užil-li mluvčí sloveso *přijet*, působilo by nesmyslně, kdyby na otázku po směru, odpověděl *Nevím*. Naproti tomu otázka *Odkud?*, nebo *Proč?* v druhém dialogu (b) je otázka, na kterou mluvčí nemusí znát odpověď. Doplnění s významem určení směru na otázku *Kam?* patří do třídy volných doplnění, u slovesa *přijet* je doplněním obligatorním.

Struktura valenčního rámce. Kombinací kritérií pro rozlišení aktantů a volných doplnění a kritérií pro rozlišení obligatorních a neobligatorních doplnění mohou nastat čtyři případy. Do tzv. **valenčního rámce**, kterým zachycujeme význam slova, patří všechny aktanty daného slova a z volných doplnění jen ta, která jsou u daného významu daného slova obligatorní (viz tři výskyty znaku + v tab. 6.1 – „**Struktura valenčního rámce**“).

Každé sloveso má alespoň jeden valenční rámec, často má ale více rámců, které odpovídají jednotlivým významům tohoto slovesa.

Tabulka 6.1. Struktura valenčního rámce

	Obligatorní doplnění	Neobligatorní (fakultativní) doplnění
Aktant	+	+
Volné doplnění	+	-

6.2.2. Princip posouvání aktantů

Pokud jde o určování aktantů, užíváme pro určení aktoru (ACT) a patientu (PAT) primárně syntaktická kritéria a pro určení dalších aktantů i kritéria sémantická. Bližší sémantické vymezení všech aktantů (a jejich definice) viz 8.2 – „Funktory pro aktanty“. Platí, že:

A. **prvním aktantem je vždy aktor, druhým patiens.** Z toho plyne, že:

- u sloves, která mají ve valenčním rámci jen jeden aktant, jde o aktor (ACT) bez ohledu na to, v jaké sémantické úloze vzhledem ke slovesu tento aktant vystupuje.
- má-li sloveso dva aktanty, jde o aktor (ACT) a patiens (PAT).

Stanovení prvního a druhého aktantu. Při určení prvního a druhého aktantu v zásadě platí, že prvním aktantem je doplnění v pozici syntaktického subjektu, tedy doplnění v pozici syntaktického nominativu. Pouze v případech vyjádření jednoho z aktantů dativní formou (a druhého nominativní formou) přihlížíme k sémantice aktantu. Vyjadřuje-li aktant v dativu proživatele, konatele, považujeme za aktor tento aktant v dativu a aktant v nominativu za patiens; srov.:

Kniha.PAT se mi.ACT líbila.

Naše výrobky.ACT se vyrovnají cizím výrobkům.PAT

B. má-li sloveso více než dva aktanty, **záleží určení třetího a každého dalšího aktantu na významu**, který třetí (a další) valenční doplnění vyjadřuje.

Důsledkem těchto pravidel je tzv. posouvání aktantů. **Princip posouvání** aktantů znamená (schematické znázornění principu posouvání aktantů viz obr. 6.16):

a. jestliže některé sloveso nemá ve valenčním rámci aktant, který by obsahově (tedy jako tzv. kognitivní role) odpovídal aktoru, do této pozice se pak posouvá patiens (tj. aktoru odpovídá v kognitivní oblasti to, co by primárně bylo vyjádřeno patientem); například:

Kniha.ACT vyšla.

b. jestliže sloveso, které má dva aktanty, nemá aktant odpovídající (z kognitivního hlediska) patientu, pak se některý z dalších aktantů (pokud jsou) označuje jako patiens. Přitom platí následující pravidla:

- jestliže sloveso má aktant, který by kognitivně bylo možné považovat za adresát (popřípadě origo) a efekt, ale nemá přitom aktant odpovídající patientu, pak je patientem kognitivní efekt. Případný adresát a origo zůstávají neposunuty. Například:

Petr.ACT vykopal jámu.PAT

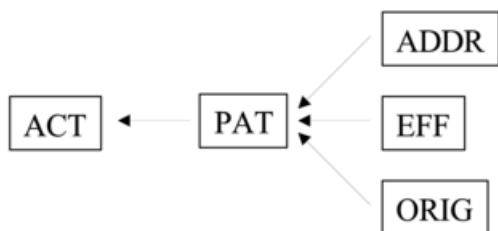
Jan.ACT vyspěl z jinocha.ORIG v muže.PAT

- kognitivní adresát a origo se posouvají na místo patientu, jestliže sloveso nemá aktant odpovídající efektu. Například:

Učitel.ACT vyvolal žáka.PAT

Z banálního nachlazení.PAT se vyvinulo závažné onemocnění.ACT

Obrázek 6.16. Princip posouvání

Pozor! O posouvání uvažujeme jen u aktantů. Obligatoční volná doplnění se na pozice aktantů neposouvají. Volné doplnění, které je pro dané sloveso podle kritérií popsanych v 6.2.1 – „Kritéria určování valenčních doplnění“ obligatoční, je vždy zachyceno s funktorem tohoto volného doplnění; například:

Petr.ACT přijel do *Prahy*.DIR3

Princip posouvání aktantů uplatňujeme ve valenčních rámcích všech sloves, jedinou výjimkou jsou valenční rámce pro složené predikáty (k tomu viz 6.2.4.2 – „Valenční rámce frazémů a složených predikátů“). Princip posouvání se dále neuplatňuje ve valenčních rámcích substantiv a adjektiv neoznačujících děj a ve valenčních rámcích adverbii.

6.2.3. Vztahy mezi významy slovesa a valenčními rámci

Sloveso (reprezentované t-lematem) má zpravidla více významů: **každému významu odpovídá jeden valenční rámec**. Tento princip je porušován v případech tzv. **konkurencí valenčních doplnění**. Jde o případy, kdy na významově jedinou valenční pozici připadá více doplnění s různými funktoři a lexikální význam slovesa se přitom nemění. Konkurovat si může vyjádření jedné pozice aktantem na straně jedné a obligatorním volným doplněním na straně druhé i vyjádření jedné pozice několika různými volnými doplněními. Případy konkurencí jsou prozatím řešeny dvěma způsoby:

- A. základním způsobem řešení konkurence valenčních doplnění je **zavedení alternativních doplnění ve valenčním rámci**. Alternace ve valenčním rámci je prozatím zachycena pouze v případech konkurence různých doplnění způsobu.

Příklad - valenční rámec pro jeden z významů slovesa *chovat se*:

ACT(.1) MANN(*)|CRIT(*)|ACMP(*)|BEN(*)|CPR(*)

chová se laskavě.MANN; *ch. se podle pravidel*.CRIT; *ch. se otrocky*.CPR; *ch. se bezchybně*.ACMP; *ch. se ku prospěchu věci*.BEN

- B. v ostatních případech konkurence:

konkurence adresátu a doplnění místa nebo směru (*odebrat děti rodičům*.ADDR - *odebrat děti od rodičů*.DIR1), konkurence různých doplnění místa (*umístit obrázek na nástěnku*.DIR3 - *umístiti obrázek na nástěnce*.LOC) je pro daný význam slovesa vytvořeno **tolik rámců, kolik je konkurenčních doplnění**. Dochází tu tak k porušení základního pravidla: jednomu významu zde neodpovídá jeden valenční rámec, ale několik valenčních rámců.

Příklad - tři valenční rámce pro jeden z významů slovesa *podat*:

ACT(.1) PAT(.4) ADDR(.3)

podali své listiny úřadu

ACT(.1) PAT(.4) DIR3(*)

podali své listiny na úřad

ACT(.1) PAT(.4) LOC(*)

podali své listiny na úřadě

6.2.4. Valenční rámec a jeho zápis ve valenčním slovníku

Valenční rámec je ve valenčním slovníku (PDT-VALLEX) zapsán jako posloupnost zápisů valenčních doplnění oddělených mezerou. Alternující valenční doplnění na jedné valenční pozici (viz 6.2.3 – „Vztahy mezi významy slovesa a valenčními rámci“) jsou odděleny svislítkem (|). Význam, který daný valenční rámec zachycuje, je naznačen konkrétními příklady užití daného slova v daném významu, často jsou uvedena také slova se stejným významem i valencí (synonyma), nebo naopak antonyma, popřípadě vidové protějšky. V příkladové části uvedené pod každým valenčním rámcem jsou zvláště u sloves ještě někdy uvedena také tzv. typická volná doplnění, tedy ta doplnění, která sice nejsou valenční, ale pro dané sloveso (substantivum, adjektivum) jsou charakteristická, vyskytují se často s daným slovem.

Valenční doplnění jsou ve valenčním rámci řazena v následujícím pořadí (podle funktořů): ACT, CPHR, DPHR, PAT, ADDR, ORIG, EFF, BEN, LOC, DIR1, DIR2, DIR3, TWHEN, TFRWH, TTILL, TOWH, TSIN, TFHL, MANN, MEANS, ACMP, EXT, INTT, MAT, APP, CRIT, REG. Zápis valenčního doplnění obsahuje jednak funktoř a jednak zápis jeho povrchově-syntaktické realizace (viz 6.2.4.1 – „Zápis povrchově-syntaktické realizace valenčního doplnění“). Symbol otazníku (?) před zápisem funktořu valenčního doplnění znamená fakultativnost, doplnění bez tohoto symbolu jsou doplnění obligatorní.

Příklad - valenční rámec pro jeden z významů slovesa *zmenšovat*:

ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(z+2) ?EFF(na+4)

zmenšovat nájem z 8 na 6 tisíc

*z. objem odpadu o přijatelné procento.*DIFF

Prázdný valenční rámec. Valenční rámec může být i prázdný, tj. neobsahuje žádné valenční doplnění. Takový valenční rámec je zapsán jako EMPTY. Valenční rámec, který je zapsán jako EMPTY, zachycuje skutečnost, že v daném významu nemá dané slovo žádné aktanty ani obligatorní volná doplnění.

6.2.4.1. Zápis povrchově-syntaktické realizace valenčního doplnění

Povrchově-syntaktickou realizací valenčního doplnění se rozumí povrchová struktura tohoto doplnění tak, jak je reprezentována na analytické rovině anotace. Zápis povrchově-syntaktické realizace valenčního doplnění obsahuje:

A. **zápis syntaktické závislosti.** Pro zápis závislosti používáme hranaté závorky ([]) a pro oddělení sesterských uzlů čárku (,). Zapiše se tedy:

řídící-uzel[závislý-uzel1, závislý-uzel2]

B. **zápis slovnědruhových a morfematických vlastností.** Požadavky na slovnědruhové a morfematické charakteristiky jednotlivých uzlů se zapisují ve velmi zkrácené formě (pomocí jednoho znaku na každou kategorii) za oddělovací symbol, kterým je tečka nebo dvojtečka, v pořadí: slovní druh, rod, číslo, pád, stupeň. Pokud není některá z těchto kategorií v zápisu povrchově-syntaktické realizace uvedena, znamená to, že valenční doplnění může v konkrétní větné struktuře nabývat v rámci této kategorie jakýchkoli hodnot.

V zápisu povrchově-syntaktické realizace valenčního doplnění se uvádějí i lemata (analytické formy, tj. ta lemata, která přímo korespondují s morfologickým slovníkem) závislých (analytických) uzlů: předložky, podřadící spojky a také závislé části frazeologických spojení. Pro lepší čitelnost a snazší zápis se v zápisech požadavků na určité předložkové vazby používají zkratky (uvedené výčtem). Například zkrácenému zápisu *na+4* odpovídá nezkrácený zápis: *na-1[.4]*.

Příklady zápisu povrchově-syntaktických realizací:

akuzativ: .4

adjektivum v instrumentálu: .a7

přivlastňovací zájmeno nebo adjektivum: .u

číslovka: .m

zájmeno: .p

infinitiv: .f

adverbium: .d

citoslovce: .i

přímá řeč: .s

mužský rod: .M

ženský rod: .F

střední rod: .N

jednotné číslo: .S

množné číslo: .P

(bezespojková) obsahová závislá klauze (klauze uvozená vztažným zájmenem či příslovcem): .c

závislá klauze připojená jakoukoli podřadící spojkou: j[.v]

závislá klauze připojená spojkou *že*: že[.v]

předložka *o* a lokál jména: o+6

víceslovná předložka *na rozdíl od* a genitiv jména: od[na,rozdíl,.2]

U obligatorních volných doplnění se zápis povrchově-syntaktické realizace neuvádí, pokud se dané valenční doplnění vyjadřuje pro daný funktor obvyklými prostředky. V takovém případě je pak na místě explicitního zápisu povrchově syntaktické realizace uveden jen symbol hvězdičky (*). U aktantů je však povrchově-syntaktická realizace uvedena vždy.

Pravidelné změny v povrchově-syntaktické realizaci (nezaznamenávané ve valenčním rámci). V zápisu povrchově-syntaktické realizace valenčního doplnění jsou zaznamenávány všechny formy, které se v anotovaných textech vyskytly. Řada povrchových forem je však důsledkem uplatnění nějaké pravidelné (gramatické) změny na původní povrchově-syntaktickou realizaci valenčního doplnění. Odvozenou povrchově syntaktickou realizaci nezaznamenáváme do valenčního rámce. Hlavní případy, kdy konkrétní povrchově syntaktická realizace vzniká syntaktickou transformací valenčního rámce:

- a. **pasivizace.** Ve valenčním rámci se uvádějí pouze ty povrchově-syntaktické realizace, které daná valenční doplnění mají při užití slovesa v aktivním tvaru. Například:

Stavební firma.ACT postavila *dům*.PAT

Pasivum: *Dům*.PAT byl postaven *stavební firmou*.ACT

Valenční rámec slovesa *postavit*: ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(z+2)

- b. **rezultativ.** Formy, které valenční doplnění získají v důsledku vyjádření rezultativního významu, se do valenčního rámce nezapisují. Například:

Otec.ACT pronajal auto *sousedovi*.ADDR

Rezultativ: *Soused*.ADDR má auto pronajato *od otce/otcem*.ACT

Valenční rámec slovesa *pronajmout*: ACT(.1) PAT(.4) ADDR(.3)

- c. **dispoziční modalita.** Formy, které valenční doplnění získají v důsledku vyjádření dispoziční modalidy, se do valenčního rámce nezapisují. Například:

Žáci.ACT počítají *příklady*.PAT

Dispoziční modalita: *Příklady*.PAT se *žákům*.ACT počítají *dobře*.MANN

Valenční rámec slovesa *počítat*: ACT(.1) PAT(.4,že[.v],zda[.v],jestli[.v],v[kolik])

- d. **jemnější významy aktantů.** Základní forma nominativu v pozici aktoru nebo základní forma akuzativu v pozici pacientu (případně adresátu nebo efektu) se může při vyjádření nějakého jemnějšího významu daného aktantu změnit v jinou formu. Tyto formy jsou pro daný jemnější význam vždy stejné, proto je neuvádíme v zápisu povrchově-syntaktické realizace aktantu. Například:

Deset knih.ACT leží na stole.

Okolo deseti knih.ACT leží na stole.

Kolem deseti knih.ACT leží na stole.

Přes deset knih.ACT leží na stole.

K deseti knihám.ACT leží na stole.

Po deseti knihách.ACT leží na stole.

Valenční rámec slovesa *ležet*: ACT(.1) LOC(*)

Významy vyjadřované těmito formami (partitiv, distributivnost, menší míra přesnosti) budou v budoucí verzi PDT reprezentovány jako subfunktory u aktantů.

- e. **reciprocita.** Reciproční význam je v povrchové podobě věty zpravidla signalizován tvary slova *se* (*mezi sebou, k sobě*); charakteristickým formálním příznakem vyjádření reciprocit u substantiv je forma *mezi+7*. Tyto výrazy a formy chápeme jako formální prostředek vyjádření reciprocit a nezaznamenáváme je ve valenčních rámcích v zápisu povrchově-syntaktické realizace. Například:

jednání premiéra s prezidentem → *jednání mezi premiérem a prezidentem*

Valenční rámec substantiva *jednání*: ACT(.2,.u) PAT(o+6) ADDR(s+7)

- f. **číslovkové konstrukce.** V některých spojeních číslovky a počítaného předmětu (viz 7.2 – „Číslo a číslovky“) zachycujeme formálně závislé počítané jméno v genitivu jako řídicí uzel spojení a formálně řídicí číslovku jako závislý uzel. Tato forma genitivu se do valenčního rámce nezapisuje. Například:

Dívky.ACT koupily dětem *čokoládu*.PAT

Pět dívek.ACT koupilo dětem *hodně čokolády*.PAT

Valenční rámec slovesa *koupit*: ACT(.1) PAT(.4) ?ADDR(.3,pro+4) ?ORIG(od+2)

6.2.4.2. Valenční rámce frazémů a složených predikátů

Složitější zápis mají valenční rámce pro frazeologická spojení (viz 7.1.2 – „Frazémy“) a složené predikáty (viz 7.1.1.4 – „Složené predikáty“), ve kterých je jako jedno z valenčních doplnění uvedena i závislá část spojení (functor = CPHR nebo DPHR).

Valenční rámce frazémů. V zápisu povrchově-syntaktické realizace závislé části frazému obvykle potřebujeme zachytit, že se tato závislá část v povrchové podobě věty skládá z více slov s velmi přesně danými morfologickými kategoriemi a často i s velmi přesně daným lexikálním obsazením. Tyto požadavky zapisujeme přijatým formalizovaným způsobem.

Příklady zápisu valenčních rámců pro frazeologická spojení:

Valenční rámec slovesného frazeologického spojení: *lapat po dechu*:

ACT(.1) DPHR(po-1[dech.S6])

lapat po dechu

Valenční rámec slovesného frazeologického spojení: *běhat mráz po zádech*:

ACT(.3) DPHR(mráz.S1,po-1[záda:P6])

mráz mi běhal po zádech

Valenční rámce složených predikátů. Pro vytváření valenčních rámců slovesné části složeného predikátu platí dvě základní pravidla:

- jmenná část složeného predikátu (s funktorem CPHR) je zapsána jako člen valenčního rámce podobně jako jeho valenční doplnění.

Všechny složené predikáty tvořené jedním slovesem (ve slovesné části) a jednotlivými synonymy a antonymy (ve jmenné části) zapisujeme zkráceně v jednom valenčním rámci. V zápisu povrchově-syntaktické realizace jmenné části složeného predikátu (u funktoru CPHR) je nejprve ve složených závorkách ({ }) uvedena synonymická (případně antonymická) řada jmen a teprve za tímto výčtem následuje zápis forem. Seznam lemat je ukončen čárkou a třemi tečkami, čímž je naznačeno, že nejde o úplný výčet třídy přípustných lemat, ale pouze o doposud shromážděné reprezentanty této třídy.

- ve valenčním rámci složeného predikátu nedochází k posouvání aktantů.

Valenční rámec slovesa vstupujícího do složeného predikátu posuzujeme vždy na pozadí valenčního rámce pro bezpříznakové užití tohoto slovesa. Nové uplatnění principu posouvání (vlastně jeho zdvojnásobení) by zamlžilo vztahy mezi ekvivalentními valenčními pozicemi v obou valenčních rámcích: jedna valenční pozice (aktor nebo patiens) tohoto valenčního rámce pro bezpříznakové užití slovesa se v případě složeného predikátu stává jeho jmennou částí a dostává ve valenčním rámci složeného predikátu functor CPHR. Ostatní valenční pozice jsou ve většině případů do valenčního rámce slovesné části složeného predikátu převzaty z valenčního rámce pro bezpříznakové (sémanticky nevyprázdněné) užití beze změny. Může však dojít k jejich modifikaci: sloveso může při zapojení do složeného predikátu (oproti bezpříznakovému užití) získat další valenční doplnění, nebo naopak může sloveso vstupující do složeného predikátu svoji valenci typickou pro bezpříznakové užití ztráct.

Příklady:

Vedoucí.ACT dal *podřízenému*.ADDR *výplatu*.PAT

Valenční rámec pro jeden z významů predikátu *dát*: ACT(.1) PAT(.4) ADDR(.3).

Vedoucí.ACT dal *podřízenému*.ADDR *příkaz*.CPHRpřijít.

Valenční rámec složeného predikátu *dát příkaz*: ACT(.1) CPHR({pověření, podpora, souhlas, zpráva, impuls, odpověď, možnost, příkaz, naděje, popud, příčina, právo, příležitost, signál, šance,...}.4) ADDR(.3).

Udělal tuto část.PAT *diplomové práce*.

Valenční rámec bezpříznakově užitého predikátu *udělat*: ACT(.1) PAT(.4).

Udělal na mě.ADDR *dojem*.CPHR

Valenční rámec složeného predikátu *udělat dojem*: ACT(.1) CPHR({dojem,...}.4) ADDR(na+4).

Pro jméno vystupující jako součást složeného predikátu nepředpokládáme žádný speciální valenční rámec. Jmenná část nese význam složeného predikátu, jméno vstupuje do složeného predikátu s „plným“ významem (nijak se na rozdíl od slovesa sémanticky nevyprazdňuje), a tedy má i „neochuzený“ valenční rámec.

6.2.4.3. Valenční slovník

Valenční slovník obsahuje seznam valenčních rámců sémantických sloves, substantiv, adjektiv i adverbii. Jednotlivé valenční rámce jsou seskupeny podle t-lemat jednotlivých uzlů (k t-lematům viz 4 – „*Tektogramatické lema (t-lemma)*“).

Valenční slovník byl zpracováván souběžně s anotací dat, jsou v něm tedy zpracována jen ta slovesa, substantiva, adjektiva a adverbia a hlavně ty jejich významy, které se vyskytly v anotovaných datech. Jsou-li například u nějakého slovesa uvedeny dva valenční rámce odpovídající dvěma významům tohoto slovesa, znamená to, že toto sloveso má alespoň uvedené dva významy odpovídající dvěma zapsaným valenčním rámcům; dané sloveso často může mít ještě jiné významy, a tedy i jiné valenční rámce, tyto významy se však nevyskytly v anotovaných datech, a proto se nestaly součástí valenčního slovníku.

Do stávající verze valenčního slovníku jsou zahrnuty:

- valenční rámce všech sémantických sloves (včetně valenčních rámců pro slovesné frazémy), která se vyskytla v anotovaných datech.
- valenční rámce sémantických substantiv, která vstupují do složeného predikátu jako jeho jmenná část (mají funktor CPHR) a vyskytla se v anotovaných datech.
- valenční rámce sémantických substantiv, adjektiv a adverbii, na kterých v anotovaných datech závisí alespoň v jednom výskytu slovesný aktant, tj. doplnění s funktořem: ACT, PAT, ADDR, EFF, ORIG.
- valenční rámce pro neslovesné frazémy, je-li řídicím členem frazému sémantické adverbium. nebo sémantické substantivum.
- valenční rámce pro neslovesné frazémy, je-li řídicím členem frazému sémantické verbální substantivum (na *-ní, -tí*). Ostatní substantiva, která jsou řídicím členem neslovesných frazeologických spojení, nejsou ve valenčním slovníku všechna.

Pozor! Do valenčního slovníku jsou zahrnuta pouze t-lemata komplexních uzlů (`nodetype = complex`). T-lemata uzlů, které podle pravidel v 3 – „*Typy uzlů*“ v atributu `nodetype` hodnotu `complex` nemají, nejsou součástí valenčního slovníku (a to i přesto, že mohou v datech být rozvíta aktanty).

6.2.5. Zachycení valence v tektogramatických stromech

Valence je v tektogramatickém stromě zachycena:

- **přiřazením odpovídajícího valenčního rámce** (z valenčního slovníku). V atributu `val_frame.rf` (viz A.2.22 – „*val_frame.rf*“) je u konkrétního uzlu (který má valenci) uložen identifikátor valenčního rámce, který odpovídá významu, v jakém bylo slovo ve větě užito.
- **naplněním valenčního rámce** v tektogramatickém stromu. Naplnění valenčního rámce v tektogramatickém stromu znamená ohodnocení závislých valenčních doplnění odpovídajícími funktořy (podle přiřazeného valenčního rámce) a doplnění nových uzlů pro obligatorní valenční doplnění, která nejsou vyjádřena v povrchové podobě věty. Nový uzel pro obligatorní valenční doplnění doplňujeme do tektogramatického stromu na základě pravidel popsaných v 6.6.1.2 – „*Elipsa závislé významové jednotky*“.

Stav zachycení valence v PDT. Valence není ve stromových strukturách zachycena v celém svém rozsahu. Důsledně je zachycena valence u následujících skupin komplexních uzlů (uzly se zkontrolovanou valencí):

- u všech sémantických sloves,
- u všech sémantických verbálních substantiv (na *-ní* a *-tí*), která jsou obsažena ve valenčním slovníku,
- u všech sémantických substantiv v pozici jmenné části složeného predikátu (tj. u všech sémantických substantiv s funktořem CPHR),
- u všech sémantických adverbii, která jsou obsažena ve valenčním slovníku.

Pro uzly se zkontrolovanou valencí platí, že:

- mají vytvořený a přiřazený odpovídající valenční rámec. Hodnota atributu `val_frame.rf` je platná (není provizorní na rozdíl od uzlů s nezkontrolovanou valencí).
- mají naplněný valenční rámec, tj. závislá valenční doplnění jsou ohodnocena odpovídajícími funktořy aktantů a obligatorních volných doplnění a jsou doplněny nové uzly pro nevyjádřená (v povrchové podobě věty) obligatorní valenční doplnění.

6.3. Klauze (řídící, závislé, slovesné, neslovesné)

Věta, která je reprezentována jedním tektogramatickým stromem, je tvořena jednou nebo více klauzemi. Anotace klauzí se liší podle toho, zda klauze je slovesná nebo neslovesná (viz 6.3.1 – „Slovesné a neslovesné klauze“), a podle vztahu závislosti (viz 6.3.2 – „Závislé a nezávislé klauze (spojování klauzí)“).

6.3.1. Slovesné a neslovesné klauze

Podle řídícího členu (efektivního kořene) klauze rozlišujeme:

slovesné klauze (viz 6.3.1.1 – „Slovesné klauze“),

neslovesné klauze (viz 6.3.1.2 – „Neslovesné klauze“).

6.3.1.1. Slovesné klauze

Slovesná klauze je klauze, jejíž řídícím členem (predikátem) je určitý slovesný tvar, případně i neurčitý slovesný tvar a další formální realizace plnicí funkci slovesného predikátu. Slovesné klauze mohou být závislé i nezávislé.

Efektivní kořen nezávislé slovesné klauze (tj. uzel reprezentující řídící predikát) má funktor PRED. Je-li nezávislá slovesná klauze vsuvkou (viz 6.5 – „Parenteze“), má její efektivní kořen funktor PAR (viz 8.1 – „Funktory pro efektivní kořeny nezávislých klauzí“). Efektivní kořeny závislých slovesných klauzí mají funktor popisující vztah závislosti k řídícímu uzlu.

Řídícím členem slovesné klauze (predikátem) může být:

- **určitý slovesný tvar.**

*Otec spí.*PRED

- **neurčitý slovesný tvar.**

*Sparta poražena.*PRED!

*Nevíme, kam jít.*PAT

- **aktuálně elidovaný predikát** (více viz 6.6.1.1 – „Elipsa řídící významové jednotky“).

Otec spí, matka taky. = *Otec spí, matka taky* {spí.PRED}

- **gramaticky elidovaný predikát.** Jako slovesné klauze jsou interpretovány i všechny klauze, ve kterých není přítomno žádné sloveso (ani se nejedná o aktuální elipsu slovesa) a kdy jednotlivá doplnění v klauzi jsou tvořena různými tvary slovních druhů (nenominativními tvary substantiv, předložkovými skupinami, adverbií). Tyto klauze označujeme jako konstrukce s prázdným slovesem. Jejich řídící člen je reprezentován nově vytvořeným uzlem pro prázdné sloveso, tj. uzlem se zástupným t-lematem #EmpVerb (více viz 6.6.1.1 – „Elipsa řídící významové jednotky“).

{#EmpVerb.PRED} *Vodu!*

{#EmpVerb.PRED} *V Praze, v pět hodin.* obr. 6.18

- **interpunkční znaménko.** Interpunkční znaménko je řídícím členem slovesné klauze v případě, že stojí v klauzi na místě nepřítomného slovesa a plní tak jeho funkci (a nejedná se o aktuální elipsu slovesa). Do těchto konstrukcí si lze vždy domyslet nějaké jednoduché sloveso (zpravidla sloveso *být*) a vždy je také možné určit funkce jednotlivých lexikálních jednotek ve vztahu závislosti k tomuto nepřítomnému slovesu.

Doprava: vlastní. [#Colon.PRED] obr. 6.17

- **tři tečky.** Tři tečky (aposiopese) jsou řídícím členem slovesné klauze v případě, že vyjadřují nedokončenost klauze a tato klauze nemá vyjádřený řídící predikát.

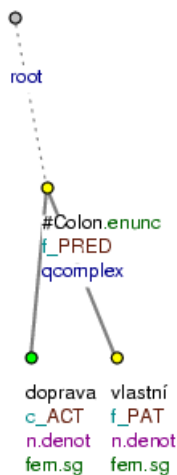
Jenže... {#Period3.PRED}

- **citoslovce.** Citoslovce je řídicím členem slovesné klauze jen v případě, že plní funkci slovesného predikátu (jinak je řídicím členem citoslovečné klauze; viz 6.3.1.2 – „Neslovesné klauze“).

Zajíc *hop*.PRED do jámy.

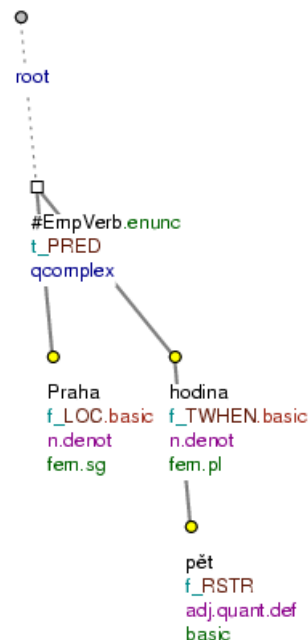
Obrázek 6.17. Slovesná klauze s interpunkčním znakem ve funkci predikátu

Doprava: vlastní.

Obrázek 6.18. Slovesná klauze s elidovaným predikátem

V Praze, v pět hodin.

6.3.1.2. Neslovesné klauze

Neslovesná klauze je klauze, jejíž řídicím členem není sloveso. Neslovesné klauze jsou zpravidla nezávislé. Závislé bývají neslovesné klauze jen ve specifických případech. Neslovesné klauze jsou:

- nominativní klauze.** Řídicím členem nominativní klauze je substantivum v nominativu (a další formální realizace plnicí funkci syntaktického nominativu).

Je-li nominativní klauze nezávislá, má její efektivní kořen funktor DENOM. Je-li nezávislá nominativní klauze vsuvkou (viz 6.5 – „Parenteze“), má její efektivní kořen funktor PAR (viz 8.1 – „Funktory pro efektivní kořeny nezávislých klauzí“). Ve specifických případech, kdy je nominativní klauze závislá (přímá řeč, nominativ jmenovací), má její efektivní kořen funktor popisující vztah závislosti k řídicímu uzlu.

Příklady nominativních klauzí:

Důležitá událost.DENOM obr. 6.19

Vltavská.DENOM

1989.DENOM

10 let.DENOM

čtk.DENOM

- vokativní klauze.** Řídicím členem vokativní klauze je substantivum ve vokativu.

Efektivní kořen vokativní klauze má vždy funktor VOCAT (viz 8.1 – „Funktory pro efektivní kořeny nezávislých klauzí“); výjimkou jsou pouze případy, kdy vokativní klauze stojí v pozici analogické nominativu jmenovacímu (viz 7.3 – „Identifikační výrazy“).

Příklady:

Jirko.VOCAT obr. 6.20

Zeptali se: Občane.VOCAT, chceš dýchat čistý vzduch a mít také teplo?

nápis Občane.ID

c. **citoslovečné klauze.** Řídícím členem citoslovečné klauze je citoslovce nebo odpověďová částice.

Efektivní kořen citoslovečné klauze má vždy funktor PARTL (viz 8.1 – „Funktory pro efektivní kořeny nezávislých klauzí“), výjimkou jsou pouze případy, kdy citoslovečná klauze stojí v pozici analogické nominativu jmenovacímu (viz 7.3 – „Identifikační výrazy“).

Příklady:

Pardon.PARTL obr. 6.21

Ano.PARTL

nápis Aha.ID

Obrázek 6.19. Nominativní klauze

Obrázek 6.20. Vokativní klauze

Obrázek 6.21. Citoslovečná klauze

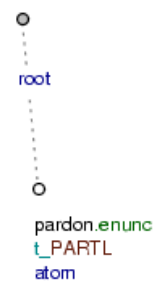
Důležitá událost.

Jirko!

Pardon.

6.3.2. Závislé a nezávislé klauze (spojování klauzí)

Slovesné a neslovesné klauze se vzájemně spojují, a to buď vztahem závislosti, nebo se jedná o spojení nezávislostní. Podle vztahu závislosti rozlišujeme:

- **klauze nezávislé**, tj. klauze, jejichž řídící člen (efektivní kořen) není závislý na žádném jiném členu téže ani jiné klauze. Nezávislé klauze mohou být slovesné i neslovesné.
- **klauze závislé**, tj. klauze, jejichž řídící člen (efektivní kořen) je závislý na členu jiné klauze. Závislé klauze jsou především klauze slovesné. Ve specifických případech mohou být závislé i klauze neslovesné.

Nezávislost. Rozlišujeme několik typů spojení slovesných a neslovesných klauzí nezávislostním vztahem:

- a. **souřadné spojení.** Jako souřadné (koordinační nebo apoziční) spojení zachycujeme následující kombinace spojení (vzájemně nezávislých) klauzí (pravidla zachycování souřadných spojení viz 6.4 – „Souřadnost“):

slovesná klauze + slovesná klauze	<i>Kočka je.PRED [is_member = 1] savec, ale savecem je.PRED [is_member = 1] i velryba.</i>
-----------------------------------	--

nominativní klauze + nominativní klauze	<i>Jan Novák</i> .DENOM [is_member = 1], <i>Brno</i> .DENOM [is_member = 1] obr. 6.22
vokativní klauze + vokativní klauze	<i>Milý Jirko</i> .VOCAT [is_member = 1], <i>milý Petře</i> .VOCAT [is_member = 1] !
citoslovečná klauze + citoslovečná klauze	<i>Cha</i> .PARTL [is_member = 1], <i>cha</i> .PARTL [is_member = 1]
slovesná klauze + nominativní klauze	<i>Recenze</i> .DENOM [is_member = 1] <i>knihy: Novou knihou jsou</i> .PRED [is_member = 1] <i>Rozbité obrazy</i> . obr. 6.23
vokativní klauze + citoslovečná klauze	<i>Ach</i> .PARTL [is_member = 1], <i>Jirko</i> .VOCAT [is_member = 1] !

- b. **specifické nezávislostní vztahy.** Spojení slovesné nebo nominativní klauze s klauzí citoslovečnou nebo vokativní nehodnotíme jako souřadné spojení, ale jako specifický nezávislostní vztah. Efektivní kořen citoslovečné nebo vokativní klauze zachycujeme jako závislý na efektivním kořenu slovesné nebo nominativní klauze. Fakt, že se ve skutečnosti nejedná o závislost, se pozná z funktoru efektivního kořene citoslovečné nebo vokativní klauze, který je vždy PARTL nebo VOCAT. Tímto způsobem zachycujeme následující kombinace spojení nezávislých klauzí:

slovesná klauze + citoslovečná klauze	<i>Ejhle</i> .PARTL, <i>to byla</i> .PRED <i>právě ta kapička</i> . obr. 6.24
slovesná klauze + vokativní klauze	<i>Pane</i> .VOCAT, <i>nehodlám</i> .PRED <i>tu zůstat déle</i> . obr. 6.25
nominativní klauze + citoslovečná klauze	<i>Ach</i> .PARTL, <i>ta prožluklá jména</i> .DENOM
nominativní klauze + vokativní klauze	<i>Zavolal: Jirko</i> .VOCAT, <i>voda</i> .PAT !

- c. **parenteze.** Nezávislostní vztah mezi klauzemi je také u syntakticky nezačleněné parenteze. Pravidla zachycování parentez viz 6.5 – „Parenteze“.

Závislost. Základním typem spojení dvou klauzí vztahem závislosti je:

- a. **podřadné souvětí.** Podřadné souvětí představuje spojení dvou a více slovesných klauzí vztahem závislosti. Tedy kombinace:

řídící slovesná klauze + závislá slovesná klauze	<i>Nevím</i> .PRED, <i>proč odešel</i> .PAT
--	---

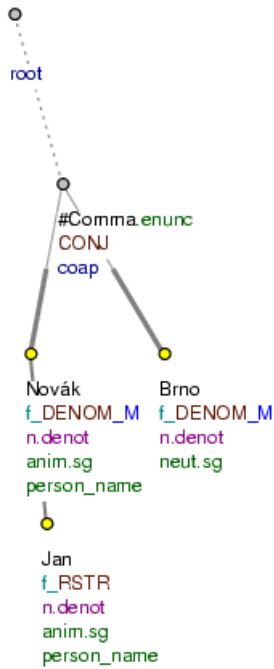
Efektivní kořen závislé slovesné klauze má funktor popisující významový druh závislosti závislé slovesné klauze na klauzi řídící. Další pravidla anotace závislých slovesných klauzí viz 6.3.3 – „Závislé slovesné klauze (podřadné souvětí)“.

Specifické případy závislostních vztahů:

- **závislá přímá řeč.** Do pozice aktantu uvozovacího slovesa, realizovaného přímou řečí, mohou vstupovat všechny typy klauzí. Pravidla anotace přímé řeči viz 7.5 – „Přímá řeč“.
- **nominativ jmenovací.** Do pozice analogické nominativu jmenovacímu mohou vstupovat všechny typy klauzí. Efektivní kořen jakékoli klauze má v pozici nominativu jmenovacího vždy funktor ID. Podrobná pravidla viz 7.3 – „Identifikační výrazy“.

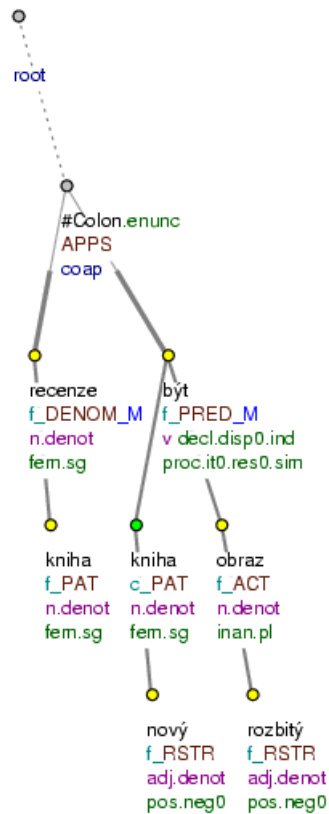
Obrázek 6.22. Souřadné spojení dvou nominativních klauzí

Jan Novák, Brno.

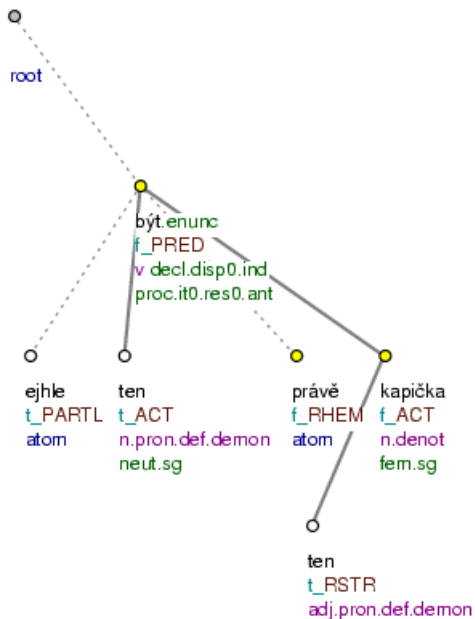
Obrázek 6.23. Souřadné spojení nominativní klauze se slovesnou klauzí

Recenze knihy: Novou knihou jsou Rozbité obrazy.

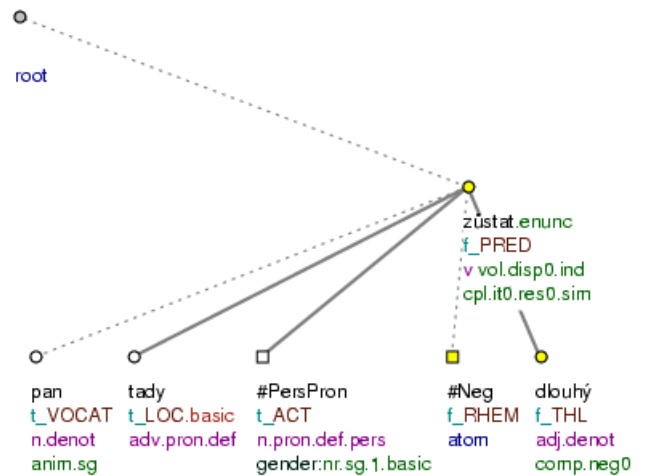
Obrázek 6.24. Spojení citoslovečné klauze se slovesnou klauzí

Ejhle, to byla právě ta kapička.

Obrázek 6.25. Spojení vokativní klauze se slovesnou klauzí

Pane, nehodlám tu zůstat déle.

6.3.3. Závislé slovesné klauze (podřadné souvětí)

V podřadném souvětí, ve spojení dvou a více slovesných klauzí vztahem závislosti, rozlišujeme:

- **klauzi řídicí**, tj. klauzi, jejíž některé doplnění nebo i obsah celé klauze je determinován jinou klauzí.
- **klauzi závislou**, tj. klauzi, která determinuje obsah jiné klauze nebo jen některého jejího doplnění.

Efektivní kořen závislé klauze závisí v tektogramatickém stromě vždy na efektivním kořenu doplnění, které závislá klauze determinuje. Determinuje-li závislá klauze obsah celé řídicí klauze, závisí efektivní kořen závislé klauze na efektivním kořenu klauze řídicí. Rozlišujeme tři druhy závislých slovesných klauzí a odlišujeme je v anotaci (viz tab. 6.2 – „Druhy závislých slovesných klauzí“).

Tabulka 6.2. Druhy závislých slovesných klauzí

Závislá klauze	Vymezení	Spojovací výraz	Příklady
Obsahová klauze	Vyjadřuje aktant nějakého slova v řídicí klauzi (slovesa, dějového substantiva, jiného slova s valencí). Efektivní kořen závislé klauze má funktor pro některý z aktantů.	podřadící spojka vztažný výraz Vztažná slova připojující obsahovou klauzi nemají koreferovaný člen.	<i>Řekl, <že> přijde.</i> EFF <i>Zeptal se, kdo přijde.</i> PAT
Vztažná klauze	Vyjadřuje vlastnost, bližší charakteristiku nějakého jména (doplnění vyjádřeného jmennou skupinou) v řídicí klauzi. Efektivní kořen závislé klauze má funktor RSTR.	vztažný výraz spojovací výraz <i>co</i> Vztažná slova připojující závislé klauze vztažné mají antecedent ve jménu, které rozvíjejí (k tomu viz 9.2 – „Gramatická koreference“).	<i>Otázka, která nebyla zodpovězena.</i> RSTR, <i>si žádá odpověď.</i> <i>Ten kluk, <co> ho.</i> PAT <i>Jirka potkal.</i> RSTR, <i>bydlí v naší ulici.</i>
Adverbiální klauze	Vyjadřuje časové, místní, způsobové a další okolnostní určení nějakého doplnění v řídicí klauzi nebo celé řídicí klauze. Efektivní kořen závislé klauze má funktor slovesného volného doplnění.	podřadící spojka vztažný výraz	<i><Když> bude.</i> COND <i>hezky, půjdeme ven.</i> <i>Šel, kam ho nohy nesly.</i> DIR3

6.3.3.1. Závislé slovesné klauze bez určitého slovesného tvaru

K závislým slovesným klauzím bez určitého slovesného tvaru patří:

závislé infinitivní konstrukce,
závislé participiální konstrukce,
přechodníkové konstrukce.

Stojí-li v závislé klauzi na místě určitého slovesného tvaru jen neurčitý slovesný tvar (infinitiv, participium, přechodník), zachycujeme uzel reprezentující tento slovesný tvar jako efektivní kořen této závislé klauze. Závislá klauze bez určitého slovesného tvaru může být:

- aktantem.** Pozice aktantu je tu vždy analogická pozici doplňkové, jde o aktantovou pozici s dvojitou závislostí (viz 6.1.1 – „Dvojitá závislost“).
- doplňkem** (pravidla anotace doplňků viz 6.1.1.1 – „Doplňek“).
- adverbiální klauzí.** Výjimečně může závislá slovesná klauze bez určitého slovesného tvaru vyjadřovat adverbiální významy, zejména je-li připojena podřadící spojkou.

Přechodníkové konstrukce zachycujeme vždy jako doplněk.

Příklady:

Profesor, inspirován.COMPL článkem, přednášel o nových problémech. obr. 6.27

Zůstává inspirován.PAT článkem.

Dům, ač zadlužen.CNCS, byl prodán velmi rychle.

Máš dvě možnosti, jak získat peníze. PAT peníze. obr. 6.26

*Nebyl.*COND vás, nebyl bych tady.

*Odešel, máje.*COMPL vztek na celý svět.

Ustrnulé infinitivní a přechodníkové konstrukce. Slovesný tvar v ustrnulých infinitivních a přechodníkových (subjekt přechodníku se neshoduje se subjektem řídicí klauze) konstrukcích považujeme za adverbium (*sempos* = *adv*), které si ponechalo omezenou část slovesného valenčního potenciálu. Ustrnulé slovesné konstrukce pak často interpretujeme jako neslovesné frazémy (viz 7.1.2 – „Frazémy“). T-lematem uzlu reprezentujícího ustrnulý slovesný tvar je přítomná ustrnulá forma. Uzel pro řídicí ustrnulý slovesný tvar má funktor podle pozice ve větné struktuře. Například:

*Soudě.*COND podle ministra zahraničí, je to špatný výkon. obr. 6.28

*Přijdu, co.*DPHR *nevidět.*TWHEN

Pozor! Některé přechodníkové konstrukce ustrnulý natolik, že je již hodnotíme jako sekundární předložky; například:

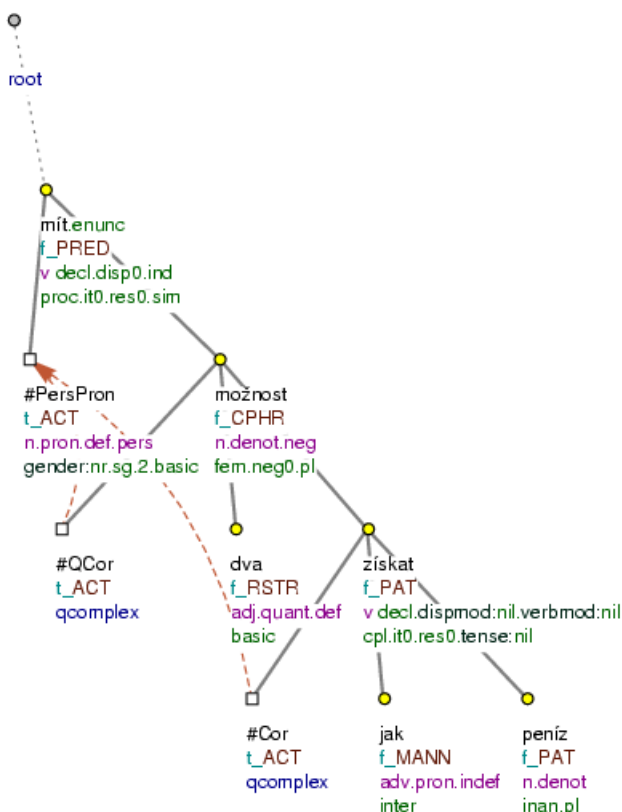
*Pozvali všechny příbuzné <vyjma> jeho bratra.*RESTR

Nekongruentní participiální konstrukce. Nekongruentní participiální konstrukce, tzv. nespojitě přičestí, zachycujeme jako vloženou závislou klauzi podmínkovou (parenteze syntakticky zapojená do větných vztahů; viz 6.5 – „Parenteze“). Například:

*Upřímně řečeno.*COND, vybrala si špatného partnera. [*is_parenthesis* = 1] obr. 6.29

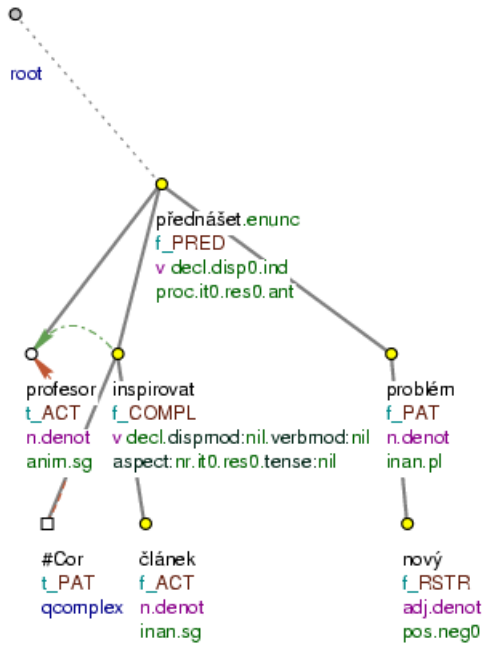
Obrázek 6.26. Závislá infinitivní konstrukce

Máš dvě možnosti, jak získat peníze.

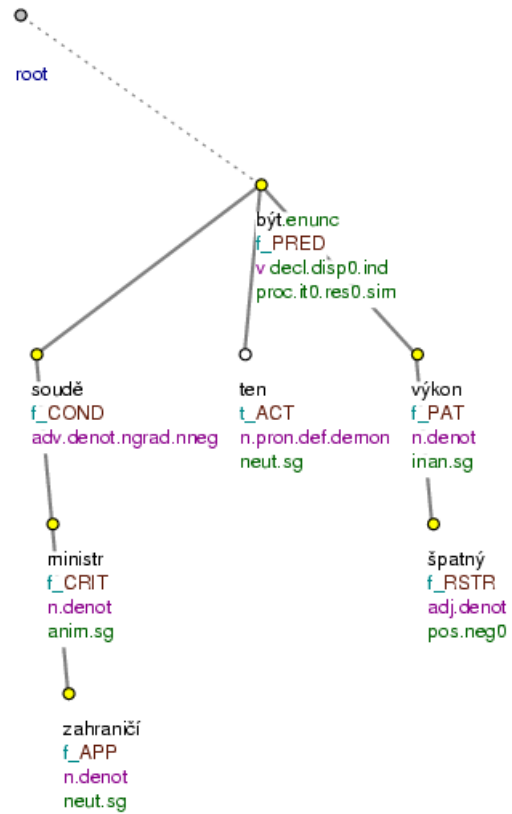
Obrázek 6.27. Závislá participiální konstrukce

Profesor, inspirován článkem, přednášel o nových problémech.

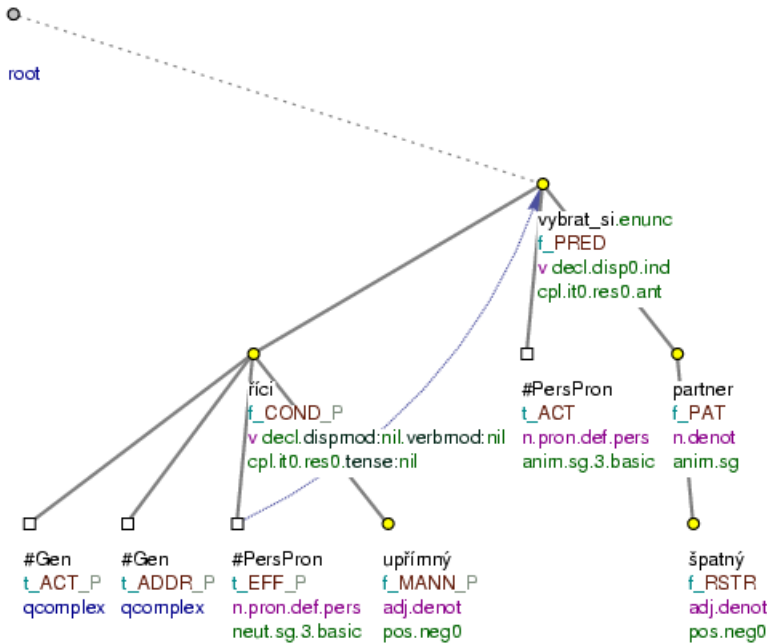
Obrázek 6.28. Ustrnulá přechodníková konstrukce

Soudě podle ministra zahraničí, je to špatný výkon.

Obrázek 6.29. Nekongruentní participiální konstrukce

Upřímně řečeno, vybrala si špatného partnera.

Konstrukce s adjektivy připojenými podřadící spojkou. Je-li adjektivum rozvíjející nějaké doplnění připojeno pomocí podřadící spojky (která vyjadřuje významový vztah tohoto adjektiva k doplnění, které rozvíjí), hodnotíme

- A. **odkazovací slovo + spojka.** Tvoří-li korelativní dvojici odkazovací slovo a spojka, je v tektogramatickém stromu skryta celá korelativní dvojice: v atributu *a/aux.rf* je u efektivního kořene závislé klauze uveden odkaz jak na odkazovací slovo, tak na podřadící spojku.
- B. **odkazovací slovo + vztažné slovo.** Je-li spojovacím výrazem vztažné slovo, je v tektogramatickém stromu skryto jen odkazovací slovo: v atributu *a/aux.rf* je u efektivního kořene závislé klauze uveden odkaz na dané odkazovací slovo. Vztažné slovo je v tektogramatickém stromě vždy reprezentováno samostatným uzlem.

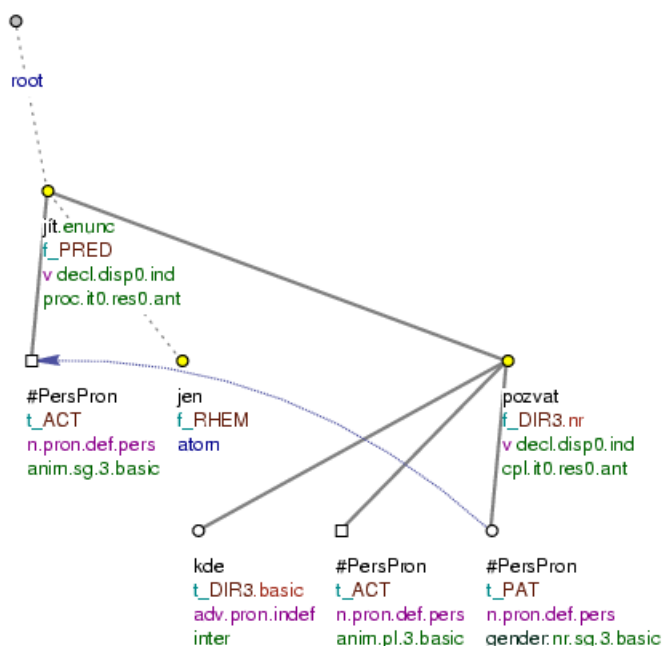
Základní typy korelativních dvojic jsou popsány v tab. 6.3 – „**Typy odkazovacích slov**“.

Tabulka 6.3. Typy odkazovacích slov

Korelativní dvojice	Vymezení	Příklady
zájmeno „ten“ + spojovací výraz	Zájmeno <i>ten</i> považujeme za odkazovací slovo jen pokud stojí před závislou klauzí obsahovou nebo adverbialní (tj. ne vztažnou).	<i>Neuměla vysvětlit <to>, co.PAT udělala.PAT</i> obr. 6.34 <i>Znepokojil se <tím>, <že> nepřišla.MEANS</i> <i>Čím.DIFF je.DIFF víno starší, <tím> je lepší.</i> obr. 6.33
zájmeno „takový“ + spojovací výraz	Výraz <i>takový</i> může mít funkci odkazovacího slova před závislou klauzí přísudkovou a závislou klauzí vztažnou, které jsou připojeny zejména vztažným zájmenem <i>jaký</i> .	<i>Přidělili nám vedoucího <takového>, jaký.ACT se jim hodil.RSTR</i> obr. 6.32
zájmenné příslovce + spojovací výraz	Za odkazovací slovo považujeme zájmenné příslovce (<i>tam, odtud, tudy, tehdy, proto</i>) v řídicí konstrukci <i>tehdy</i> , je-li jeho funkce stejná jako funkce vztažného příslovce (<i>kde, kam, odkud, kdy</i>) v závislé klauzi nebo je-li závislá klauze připojená spojkou.	<i>Šel jen <tam>, kam.DIR3 ho pozvali.DIR3</i> obr. 6.31 <i>Bydleli tam <odtehdy>, odkdy.TSIN jim to bylo dovoleno.TSIN</i> <i>Udělal něco <proto>, <aby> přišla.AIM</i> <i>Dostal <tolik>, kolik.PAT chtěl.PAT</i>

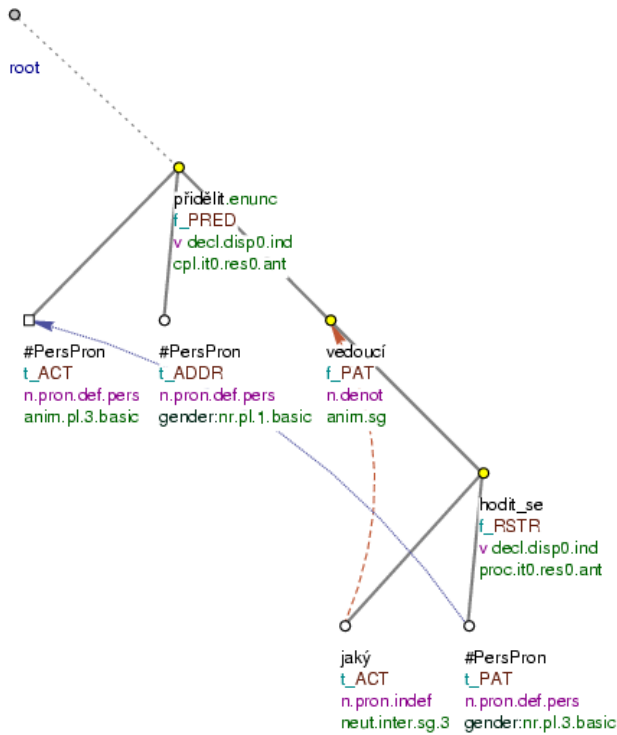
Obrázek 6.31. Zájmenné příslovce ve funkci odkazovacího slova

Šel jen tam, kam ho pozvali.

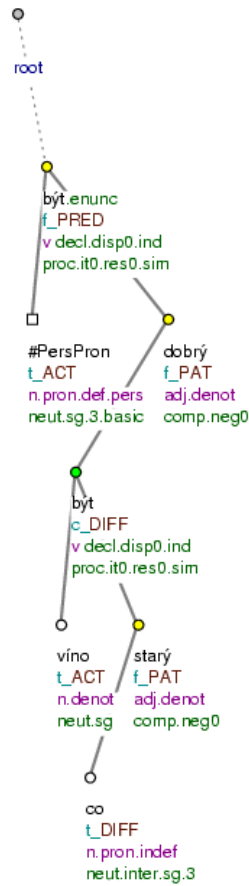
Obrázek 6.32. Odkazovací slovo „takový“

Přidělili nám vedoucího takového, jaký se jim hodil.

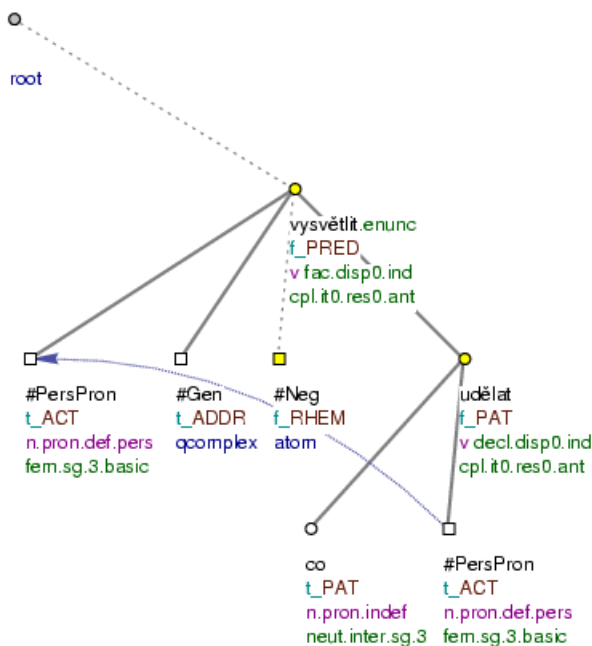
Obrázek 6.33. Odkazovací slovo „ten“

Čím je víno starší, tím je lepší.

Obrázek 6.34. Odkazovací slovo „ten“

Neuměla vysvětlit to, co udělala.

6.3.3.3. Nepravé závislé klauze

Jako konstrukce s **nepravými závislými klauzemi** jsou označována taková spojení dvou klauzí, kdy mezi obsahy obou klauzí je významový vztah koordinace, který je však vyjádřen hypotaktickou formou. Nepravé závislé klauze jsou buď vztažné, nebo spojkové. Užitím podřadící spojky však vnáší autor textu do spojení klauzí záměrně nový význam (účel, podmínku), který ve skutečnosti mezi obsahy klauzí není. Při zachycování konstrukcí s nepravými závislými klauzemi dáváme přednost jazykovému ztvárnění před obsahovým vztahem. Efektivní kořen nepravé závislé klauze má příslušný funktor podle významu, který nese spojovací výraz, a závisí na efektivním kořenu řídicí klauze.

Příklady:

*Spadl pod vlak, který ho přejeřel.*RSTR

*Odešel, <aby> se už nevrátil.*AIM

*<Jestliže> Sparta v první třetině vyhrávala.*COND, *nakonec prohrála.*

Pozor! V případech, kdy spojovacím výrazem obou klauzí je taková spojka, která je již výrazně na přechodu k souřadícím spojkám, vidíme v konstrukci již souřadné spojení. Jako již souřadné spojení zachycujeme:

- a. **konstrukce se spojovacími výrazy *což, přičemž, načež, pročez, začez, aniž*.** Spojovací výrazy *přičemž, načež, pročez, začez, aniž* zachycujeme jako souřadící spojku. Spojovací výraz *což* (i v nepřímých pádech: *bez čehož, čemuž, za což*) je v klauzi, kterou připojuje zároveň i závislým, často valenčním doplněním. Kořen souřadné struktury v těchto konstrukcích představuje uzel reprezentující přítomnou interpunkční čárku. Efektivní kořen připojené klauze má vždy shodný funktor s efektivním kořenem druhého (resp. prvního) souřadně spojeného členu. Například:

*Nedohodli se, pročez.*CSQ *nastal nový boj.* [nodetype=coap] obr. 6.36

*Při reklamaci došlo k chybě, za což.*PAT *se vám omlouváme.* [#Comma.CONJ] obr. 6.37

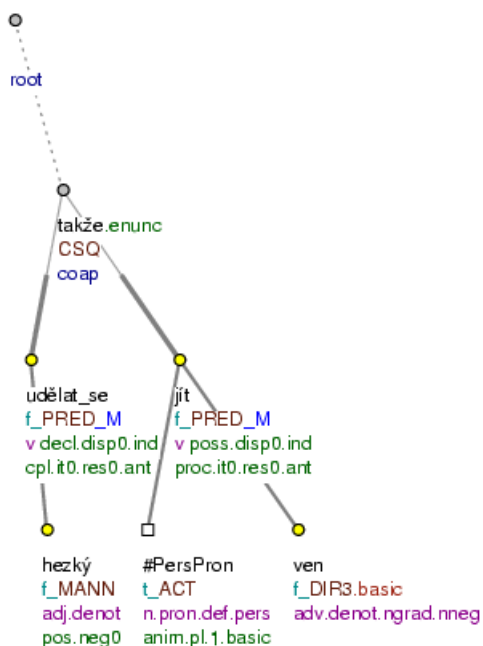
- b. **konstrukce se spojovacími výrazy *kdežto a takže*.** Spojky *kdežto* a *takže* hodnotíme jako spojky souřadící a klauze jimi spojené zachycujeme jako koordinační spojení. Například:

*Udělal se hezky, takže.*CSQ *jsme mohli jít ven.* [nodetype=coap] obr. 6.35

*Svobodní mládenci mívají nepořádek kolem sebe, kdežto.*CONFR *ženatí mívají nepořádek v duši.* [nodetype=coap]

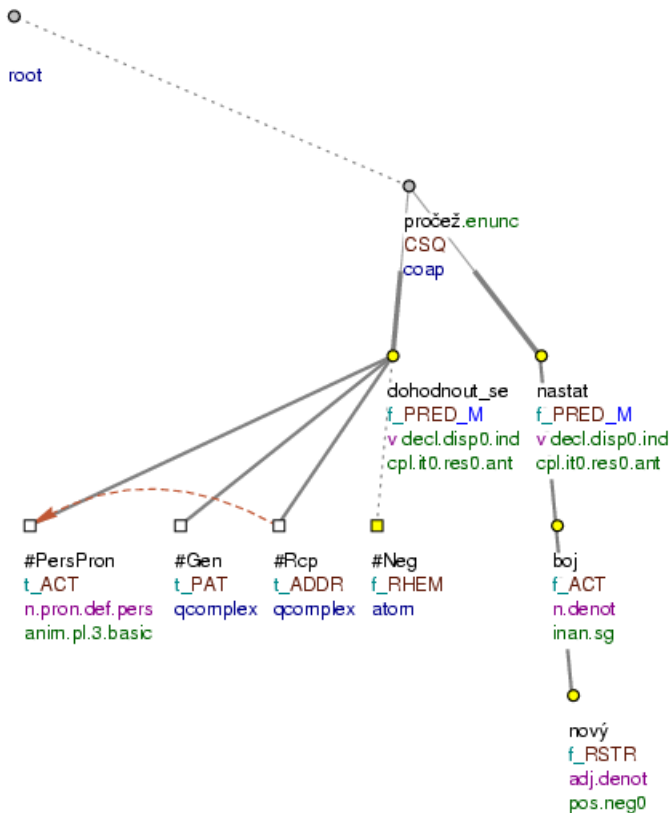
Obrázek 6.35. Konstrukce spojovacím výrazem „takže“

Udělal se hezky, takže jsme mohli jít ven.

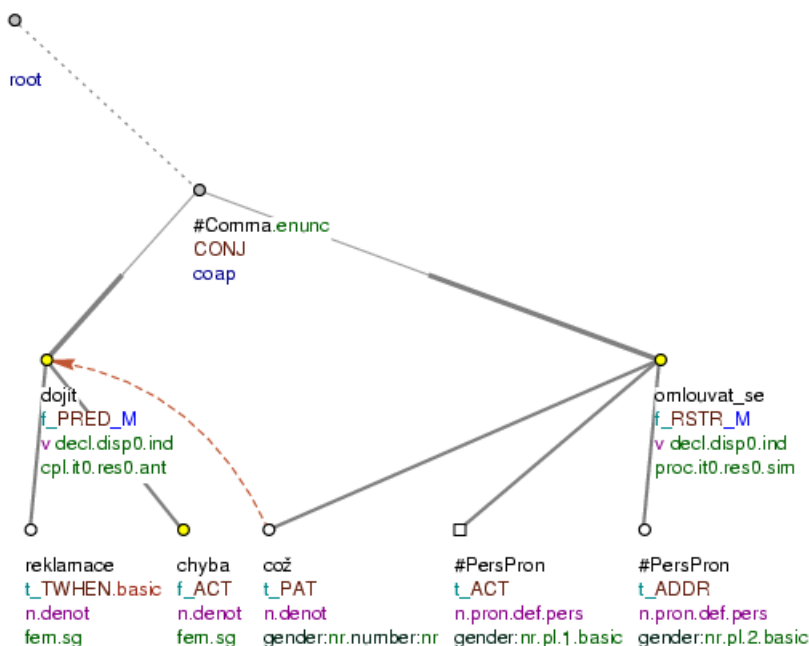
Obrázek 6.36. Konstrukce se spojovacími výrazem „pročež“

Nedohodli se, pročež nastal nový boj.

Obrázek 6.37. Konstrukce se spojovacím výrazem „což“

Při reklamaci došlo k chybě, za což se vám omlouváme.

6.4. Souřadnost

Za **souřadnost** označujeme nezávislostní spojení dvou a více členů (doplnění nebo klauzí), které jsou na stejné úrovni a které stejným způsobem závisí na tomtéž řídicím členu.

Na tektogramatické rovině pracujeme i při zachycování souřadných spojení s dvourozměrným stromem, pro souřadná spojení tedy nezavádíme další dimenzi (negativním důsledkem tohoto kroku je porušení principu závislosti, k tomu viz i 6.1.2 – „Nezávislostní hrany“).

Zachycení souřadnosti v tektogramatickém stromě. Souřadné spojení dvou a více členů (doplnění nebo klauzí) je v tektogramatickém stromě zachyceno **souřadnou strukturou** (viz obr. 6.38 a obr. 6.39). **Kořenem souřadné struktury** je uzel reprezentující souřadící spojovací výraz nebo operátor. V ojedinělých případech, kdy v povrchové podobě věty není přítomen žádný souřadící spojovací výraz ani interpunkční znaménko, je kořenem souřadné struktury nově vytvořený uzel s t-lematem #Separ. Kořen souřadné struktury má v atributu `nodetype` hodnotu `coap` (viz 3 – „Typy uzlů“).

Kořen souřadné struktury je přímým potomkem uzlu, který je řídicím uzlem efektivních kořenů souřadně spojených členů (tj. terminálních členů souřadné struktury).

Kořeny souřadně spojených členů jsou přímými potomky kořene souřadné struktury a v atributu `is_member` (viz A.2.12 – „`is_member`“) mají vyplněnou hodnotu 1. Souřadně spojené členy jsou tak odlišeny od uzlů reprezentujících společná rozvití těchto souřadně spojených členů. Kořen společného rozvití je také přímým potomkem kořene souřadné struktury, ale v atributu `is_member` nemá vyplněnou hodnotu 1.

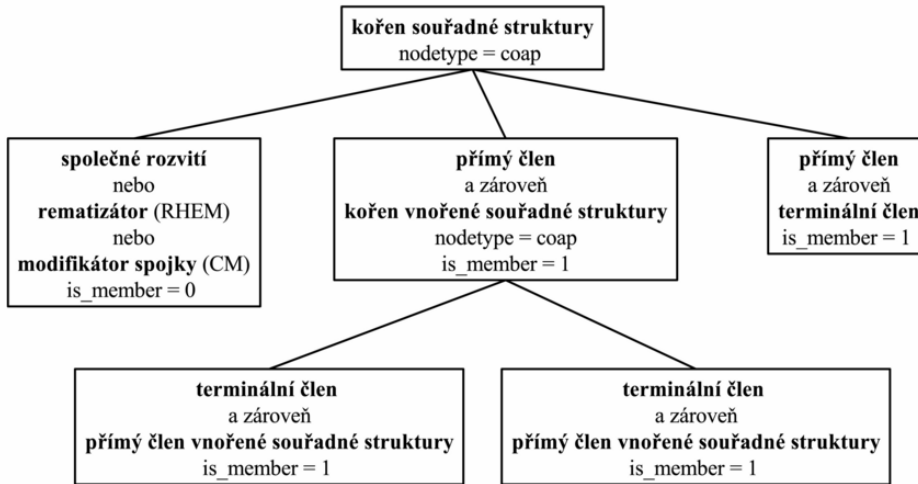
Souřadně spojený člen může být reprezentován **vnořenou souřadnou strukturou**. Pak rozlišujeme přímé a terminální členy souřadné struktury. **Terminálními členy** souřadné struktury rozumíme efektivní kořeny souřadně spojených členů. **Přímými členy** vybrané souřadné struktury rozumíme všechny přímé potomky kořene vybrané souřadné struktury, kteří mají v atributu `is_member` hodnotu 1. Přímý člen souřadné struktury může být zároveň terminálním členem, ale přímým členem může být i kořen vnořené souřadné struktury (je-li některý ze souřadně spojených členů realizován jako souřadné spojení); kořen vnořené souřadné struktury nikdy není terminálním členem.

Přímým potomkem kořene souřadné struktury (`nodetype = coap`) může být:

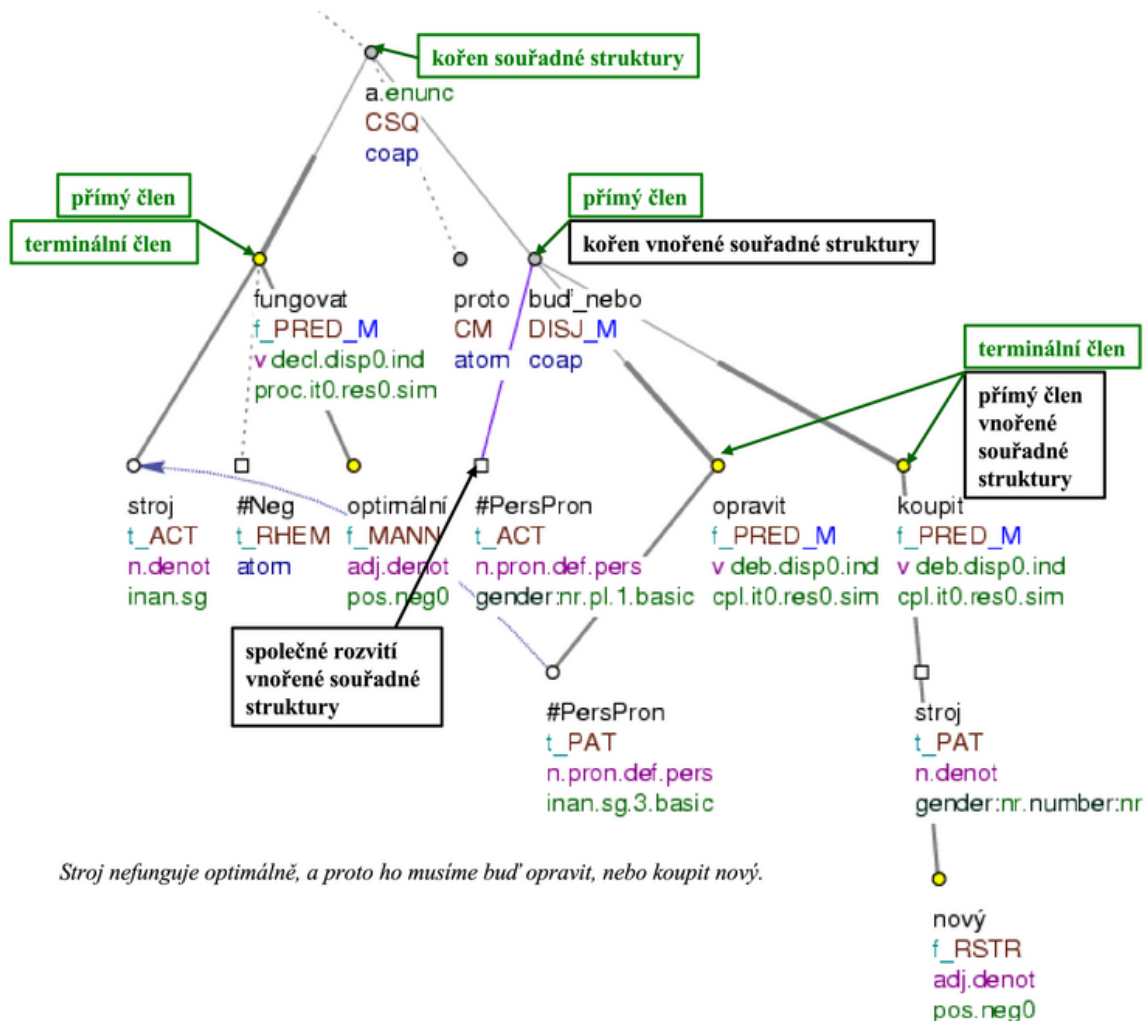
- efektivní kořen souřadně spojeného členu (terminální člen souřadné struktury), který má v atributu `is_member` vyplněnou hodnotu 1.
- kořen (vnořené) souřadné struktury (přímý člen souřadné struktury), který má v atributu `is_member` vyplněnou hodnotu 1.

- c. kořen společného rozvítí terminálních členů souřadné struktury, který má v atributu `is_member` vyplněnou hodnotu 0.
- Pozor!** Společné rozvítí může být také realizováno jako souřadné spojení. Kořenem společného rozvítí je pak kořen souřadné struktury, v atributu `is_member` má však hodnotu 0.
- d. uzel pro rematizátor společného rozvítí, tj. uzel s funktoem RHEM. V atributu `is_member` má hodnotu 0.
- e. uzel pro výraz modifikující význam souřadného spojení, tj. uzel s funktoem CM. V atributu `is_member` má hodnotu 0.

Obrázek 6.38. Souřadná struktura - schéma I

Obrázek 6.39. Souřadná struktura - schéma II

Společné rozvití souřadně spojených členů. Společným rozvitím souřadně spojených členů rozumíme takové závislé doplnění (i klauzi), které rozvíjí každý souřadně spojený (terminální) člen a které je v povrchové podobě věty je vyjádřeno jenom jednou. Společným rozvitím souřadného spojení může být jakékoli doplnění (aktant (i nevyjádřený) i volné doplnění). Závislá neobligatorní doplnění zachycujeme jako společná rozvití jen v sémanticky jednoznačných případech.

Kořen společného rozvití je zachycen jako přímý potomek kořene té souřadné struktury, na jejíž terminálních členech efektivní kořen společného rozvití ve skutečnosti závisí. Od kořenů souřadně spojených členů se kořen společného rozvití odlišuje tím, že v atributu `is_member` má vyplněnou hodnotu 0. Například:

Marii jsem viděl a slyšel zpívat. obr. 6.40

Petr celý den pracoval na své disertaci a připravoval se na zkoušku z angličtiny, ale večer už nedělal nic. obr. 6.42

Pozor! V případě, že doplnění, které by potenciálně mohlo být společným rozvitím, vyžaduje vzhledem k některému z terminálních členů souřadné struktury zapsání odlišné hodnoty jakéhokoli atributu (například funktoru, hodnoty atributu `tfa`), než je vyžadováno vzhledem k ostatním terminálním členům, není dané doplnění zachyceno jako společné rozvití, ale je doplněno (pomocí nově vytvořených uzlů) jako závislý uzel s odpovídajícími hodnotami atributů ke každému terminálnímu členu souřadné struktury. Například:

Přišel Jirka a posadil se.

= *Přišel Jirka*.ACT [`tfa=f`] a {#PersPron.ACT [`tfa=t`] } *posadil se*.

Princip co nejjednodušší struktury. Obecně platí, že souřadnou strukturu zachycujeme co nejnižší v tektogramatickém stromě a využíváme možnosti společného rozvití. V důsledku této možnosti se obvykle nemusí do tektogramatického stromu doplňovat žádné nové uzly pro elidovaná doplnění. Dáváme přednost co nejjednodušší struktuře, tedy souřadnosti členské před souřadností větňou.

Nicméně ne vždy je možné několik potenciálních souřadných doplnění zachytit jako souřadnost členskou. Ve všech případech, kdy potenciální souřadně spojená doplnění nevyhovují podmínkám členské souřadnosti (shoda ve funkci a ve formě), je v konstrukci zachycena souřadnost větňá, to znamená, že do tektogramatického stromu jsou doplněny uzly pro řídicí predikáty každého z těchto doplnění (pravidla viz 6.6.1.1 – „Elipsa řídicí významové jednotky“). Například:

Přišel Petr a asi i Pavel.

= *Přišel Petr a asi* *přišel i Pavel*. Aktory *Petr* a *Pavel* nelze zachytit jako členskou koordinaci; výraz *asi* zde rozvíjí nepřítomný (elidovaný) predikát. V tektogramatickém stromě bude proto zachycena koordinace větňá. obr. 6.41.

Funktory terminálních členů souřadné struktury. Do souřadných spojení vstupují zpravidla členy se stejným funktořem. Funktory terminálních členů souřadné struktury však mohou být i různé, přičemž platí, že:

- funktory operandů při vyjadřování matematických operací a intervalů jsou vždy stejné.
- funktory terminálních členů při souřadnosti větňé jsou vždy stejné.
- při souřadnosti členské mohou mít terminální členy různé funktořy pouze při koordinaci nebo apozici neobligatorních volných doplnění. Například:

pracovní doba osmihodinová.RSTR [`is_member = 1`] a.CONJ *bez přestávky*.ACMP [`is_member = 1`]

Udělal to s úžasem.ACMP [`is_member = 1`], *tedy dobře*.MANN [`is_member = 1`] [#Comma.APPS]

- při smíšené souřadnosti nevětňě (neslovesně) vyjádřeného doplnění a závislé slovesné klauze má terminální člen nereprezentující sloveso (tj. efektivní kořen nevětňě vyjádřeného členu) funktoř podle vztahu k řídicímu uzlu. Terminální člen reprezentující sloveso (tj. efektivní kořen slovesné klauze) má vždy stejný funktoř jako terminální člen nereprezentující sloveso; například:

O zajímavých místech.PAT [`is_member = 1`], *jako*.APPS *je*.PAT [`is_member = 1`] *třeba Litomyšl, Kutná Hora nebo Český Krumlov, zahraniční turisté většinou nevědí*.

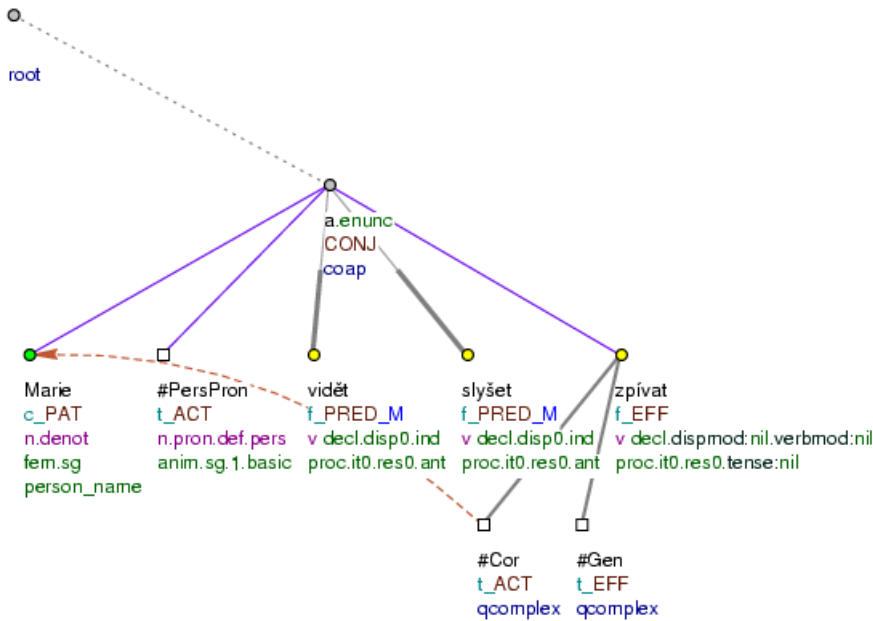
Při smíšené souřadnosti nezávislé slovesné klauze a nezávislé nominativní klauze se přidělení funktořů terminálním členům souřadného spojení (tj. efektivním kořenům obou klauzí) řídí pravidly v 6.3.1 – „Slovesné a neslovesné klauze“. Například:

Téma.DENOM [`is_member = 1`] : *Co právě dělám*.PRED [`is_member = 1`] [#Colon.APPS]

Významový druh souřadného spojení. Na tektogramatické rovině zachycujeme i významový druh souřadného spojení, ten je vyjádřen funktorem u kořene souřadné struktury. Všechny funktoři (a jejich definice), kterými může být ohodnocen kořen souřadné struktury, jsou uvedeny v 8.12 – „Funktoři pro významy souřadných spojení“.

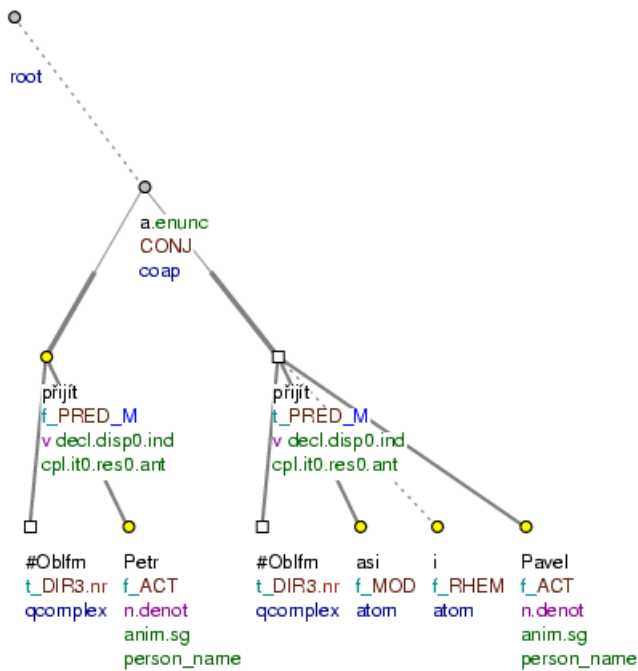
Obrázek 6.40. Souřadná struktura

Marii jsem viděl a slyšel zpívat.

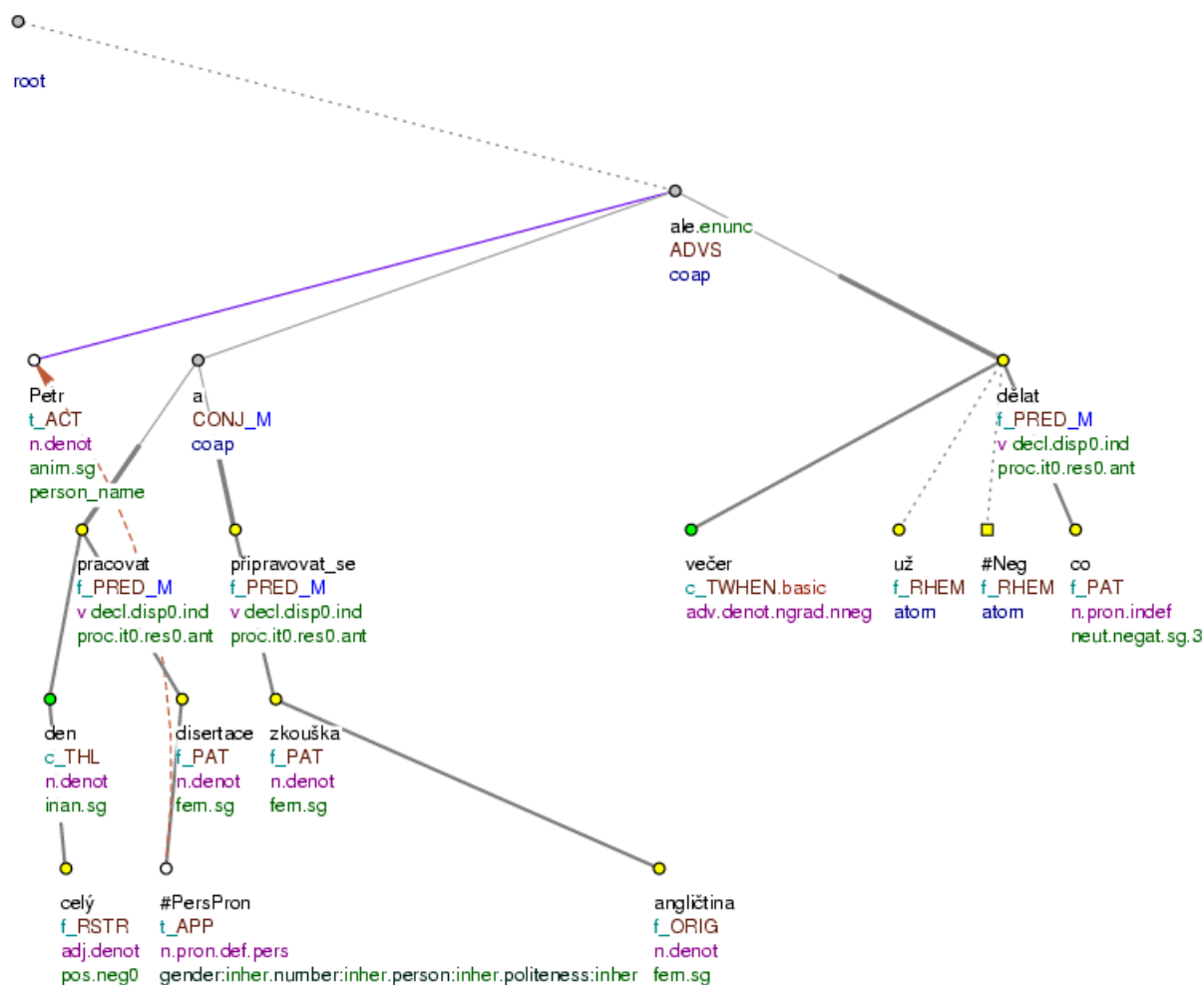
Obrázek 6.41. Souřadná struktura

Přišel Petr a asi i Pavel.

Obrázek 6.42. Souřadná struktura

Petr celý den pracoval na své disertaci a připravoval se na zkoušku z angličtiny, ale večer už nedělal nic.

6.4.1. Koordinace, apozice, matematické operace a intervaly

Jako souřadnou strukturu zachycujeme následující typy spojení:

členy spojené vztahem koordinace nebo apozice,
spojení členů při vyjadřování matematických operací a intervalů.

Členy spojené vztahem koordinace nebo apozice. Jako koordinaci nebo apozici zachycujeme jen taková spojení, která jsou souřadná z hlediska formy, tedy ta spojení dvou a více členů, která jsou spojena některým ze souřadících spojovacích výrazů (pro každý spojovací výraz je na základě formálních a sémantických kritérií určeno, zda je souřadící, nebo pořadící).

Jako apozici chápeme a zachycujeme pouze tzv. apozici volnou, oddělenou čárkou (například: *český král, Karel; hlavní město, Praha*). Členy spojené těsně (například: *český král Karel; hlavní město Praha; stalo se to v Praze na Vyšehradě; v únoru v roce 1999*) za apozici nepovažujeme a zachycujeme je podle jiných pravidel (viz zejména 6.1.3 – „Nejednoznačná závislost“).

Jako strukturu koordinační nebo apoziční zachycujeme i některé specifické konstrukce: konstrukce se zkratkami *atd.*, *apod.*, *aj.*; konstrukce s dodatečně připojeným doplněním (pomocí výrazů *a to*, *a sice*). Souřadné spojení vidíme i v konstrukcích připojených výrazem *což* (viz i 6.3.3.3 – „Nepravé závislé klauze“), dále v některých specifických syntaktických konstrukcích, jako jsou adresy, sportovní výsledky aj.

Spojení členů při vyjadřování matematických operací a intervalů. Jako souřadnou strukturu zachycujeme i některá spojení členů při vyjadřování matematických operací a intervalů, a to i v případě, že v povrchové podobě věty je realizováno prostředky hypotaktickými:

- A. **matematické operace** (sčítání, odčítání, násobení, poměr) jsou zachyceny výhradně jako souřadná struktura s funktořem OPER u kořene této struktury. Například:

Zápas skončil 5:0. obr. 6.43

Prodáváme byt 4+1.

10 minus 2 je 8.

- B. **interval** (časové, místní a jiné) jsou zachyceny dvojným způsobem:

- a. časové a prostorové intervaly zachycujeme primárně pomocí příslušných závislostních funktořů - časových a místních. Například:

Sněžilo od Vánoc.TSIN až do Velikonoc.TTILL

Stalo se to mezi pondělkem.TWHEN [subfunctor=betw] a středou.TWHEN [subfunctor = betw]

Znám to od Aše.DIR1 přes Prahu.DIR2 až po Brno.DIR3

- b. ty časové a prostorové intervaly, u kterých by se při anotaci pomocí příslušných časových a místních funktořů ztratil význam intervalu, a všechny ostatní intervaly (které nemají časový a prostorový význam) jsou zachyceny jako souřadná struktura s funktořem OPER u kořene této struktury. Například:

V období 1995 až 1999 jsem studoval na gymnáziu. obr. 6.44

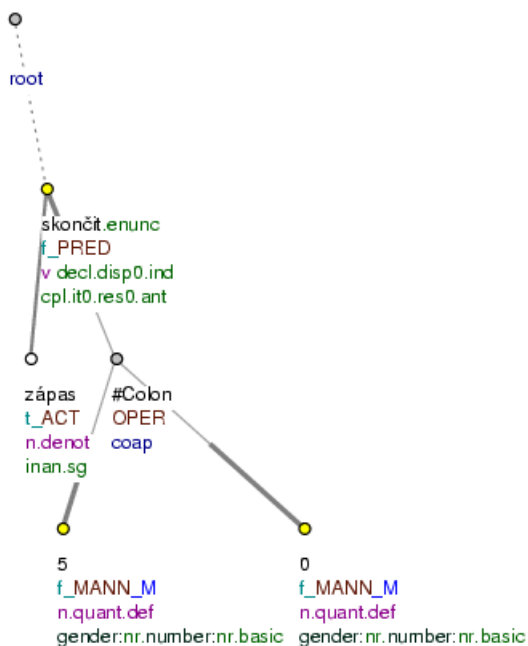
Sledovali to všichni, od dětí přes mládež až po dospělé. obr. 6.45

trest od tří do pěti let

Na trase Praha - Brno došlo k nehodě.

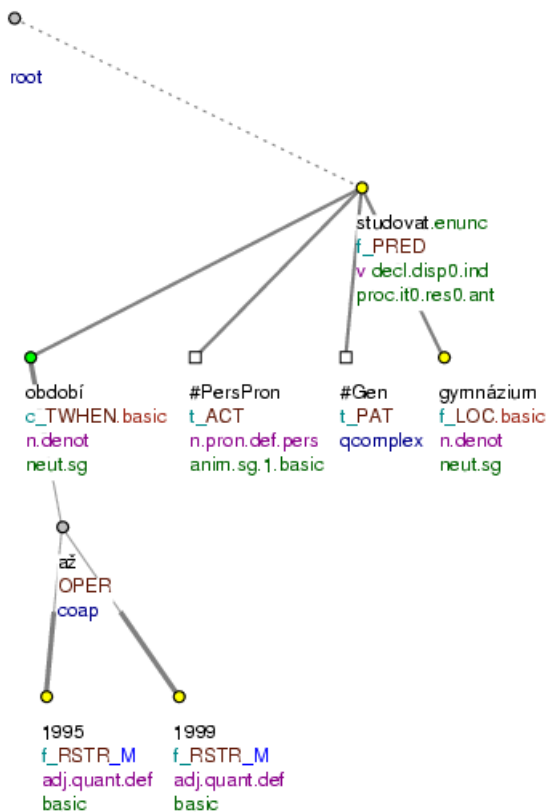
Obrázek 6.43. Matematická operace

Zápas skončil 5 : 0.

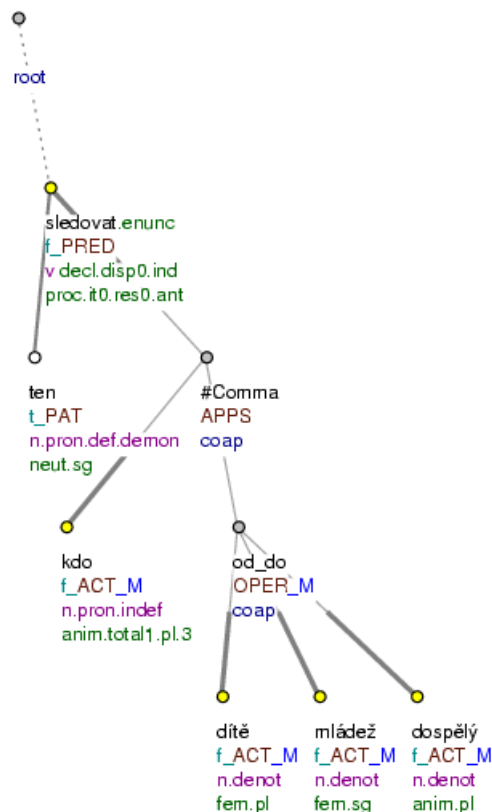
Obrázek 6.44. Interval zachycený jako souřadná struktura

V období 1995 až 1999 jsem studoval na gymnáziu.

Obrázek 6.45. Interval zachycený jako souřadná struktura

Sledovali to všichni, od dětí přes mládež až po dospělé.

6.5. Parenteze

Jako **parentezi** (vsuvku) chápeme ty části textu, které nepatří do jeho základní roviny, ale které naopak tuto základní rovinu přerušují vsunutím vedlejší informace, dodatečného vysvětlení, hodnotících poznámek apod. Parenteze bývá od základní roviny textu (do kterého je vsunuta) odlišena graficky (pomlčkami nebo závorkami).

Zachycení parenteze v tectogramatickém stromě. V tectogramatickém stromě je parenteze zachycena pomocí atributu `is_parenthesis` (viz A.2.14 – „`is_parenthesis`“). Všechny uzly, které reprezentují výrazy, jež jsou součástí parenteze, mají v tomto atributu vyplněnou hodnotu 1. Motivem pro toto doplňování je označení všech částí „nespojité“ parenteze; například:

Přišel tam Petr (a Pavel). obr. 6.46

Rozlišujeme:

- parentezi aktuální,
- parentezi kleslou.

Parenteze aktuální je parenteze příležitostná, daná konkrétní situací. U aktuální parenteze rozlišujeme:

- parentezi syntakticky zapojenou do větných vztahů.** Je-li parenteze syntakticky začlenitelná do věty (v níž je vsuvkou) jako nějaké její doplnění, má efektivní kořen parenteze příslušný funktor popisující významový druh závislosti na řídicím uzlu. Například:

Podmětem (jestliže vyjadřuje.COND činnost), může být i infinitiv. obr. 6.47

Vidím náš dům (a naši zahradu.PAT).

- b. **parentezi syntakticky nezapojenou do větných vztahů.** Parenize syntakticky nezapojená do větných vztahů odpovídá sémanticky i formálně některému typu nezávislé klauze (viz 6.3 – „Klauze (řídící, závislé, slovesné, neslovesné)“). Efektivní kořen parenize má funktor podle toho, o jaký typ nezávislé klauze se jedná - viz tab. 6.4 – „**Funktory efektivních kořenů parenize syntakticky nezapojené do větných vztahů**“. Kořen parenize je zachycen jako přímý potomek toho uzlu v tektogramatickém stromě, ke kterému se vsuvka významově nejvíce vztahuje. Například:

Mužstvo skončilo až třetí (loni bylo.PAR první). obr. 6.48

Pavel Novák (Praha.PAR).

Zase nesehnal práci (ach.PARTL).

Tabulka 6.4. Funktory efektivních kořenů parenize syntakticky nezapojené do větných vztahů

Typ nezávislé klauze	Funktor efektivního kořene parenize
slovesná klauze	PAR
nominativní klauze	PAR
vokativní klauze	VOCAT
citoalovečná klauze	PARTL

Parenteze kleslá je parenize ustálená, lexikalizovaná, která klesá v pouhou částici. Kleslá parenize je tvořena ustrnulým určitým slovesným tvarem, který může mít zachovanou omezenou část valenčního potenciálu původního neutrnulého slovesa.

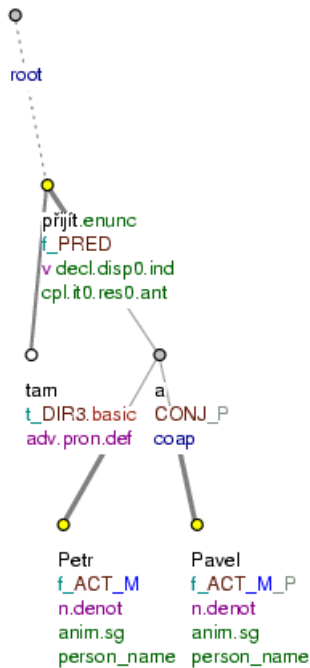
Efektivní kořen kleslé parenize má funktor ATT (nodetype = atom). Viceslovnou kleslou parenize hodnotíme zpravidla jako neslovesné frazeologické spojení (viz 7.1.2 – „Frazémy“). Kořen kleslé parenize je přímým potomkem efektivního kořene klauze, do níž je kleslá parenize vsunuta. Například:

Dnes je, myslím, středa. obr. 6.49

To se, nedej bůh, snad nestane.

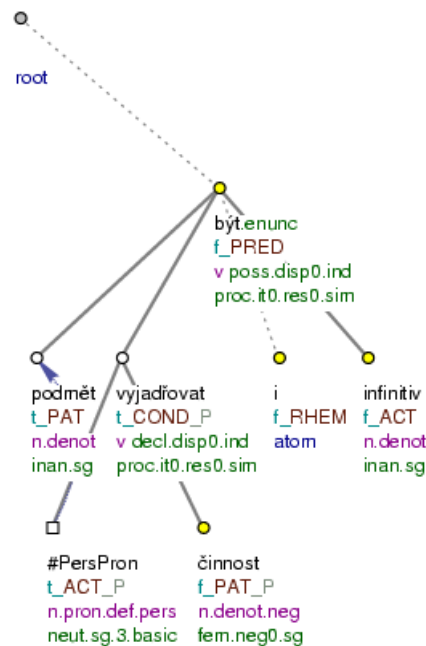
Obrázek 6.46. Nespojité parenize

Přišel tam Petr (a Pavel).

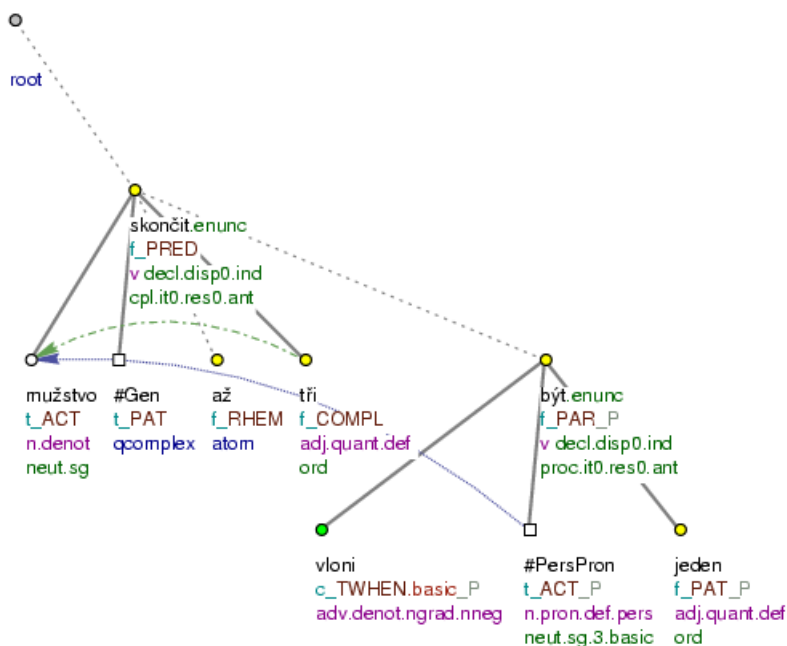
Obrázek 6.47. Aktuální parenize syntakticky zapojená do větných vztahů

Podmětem (jestliže vyjadřuje činnost), může být i infinitiv.

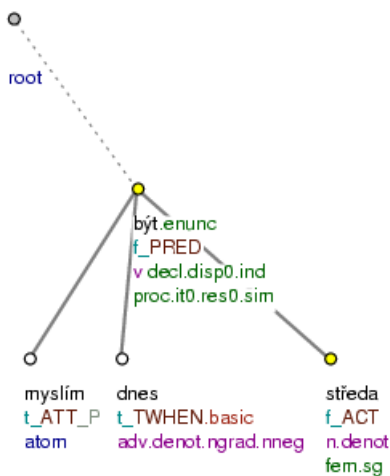
Obrázek 6.48. Aktuální parenteze syntakticky nezapojená do větných vztahů

Mužstvo skončilo až třetí (loni bylo první).

Obrázek 6.49. Kleslá parenteze

Dnes je, myslím, středa.

Komentáře mluvčího typu „aby bylo jasno“. Klauze připojené spojkou *aby* v konstrukcích jako *Aby bylo jasno, já jsem tu pánem.*, kterými se mluvčí pojišťuje, aby nemohl být někým obviněn z toho, že nejedná v souladu s principy jazykového jednání, mají povahu vsuvky, komentářů mluvčího. Při anotaci vycházíme z toho, že formulace komentáře je ustálená (blíží se kleslé parentezi), a závislou klauzi proto zachycujeme jako syntakticky nezačleněnou parentezi. Například:

<Aby> bylo.PAR jasno, já jsem tu pánem.

Obrácený syntaktický vztah mezi klauzemi. Obrácený syntaktický vztah mezi klauzemi je taková syntaktická konstrukce, ve které klauze vložená (*Soud, zdá se, nemyslí si o tom nic.*), nebo věta připojená spojovacím výrazem *jak* (*Soud, jak se zdá, nemyslí si o tom nic.*) představuje původní klauzi řídicí. Mezi závislými členy slovesa původní věty řídicí obvykle chybí jeden aktant, který je vyjádřen původní klauzí obsahovou.

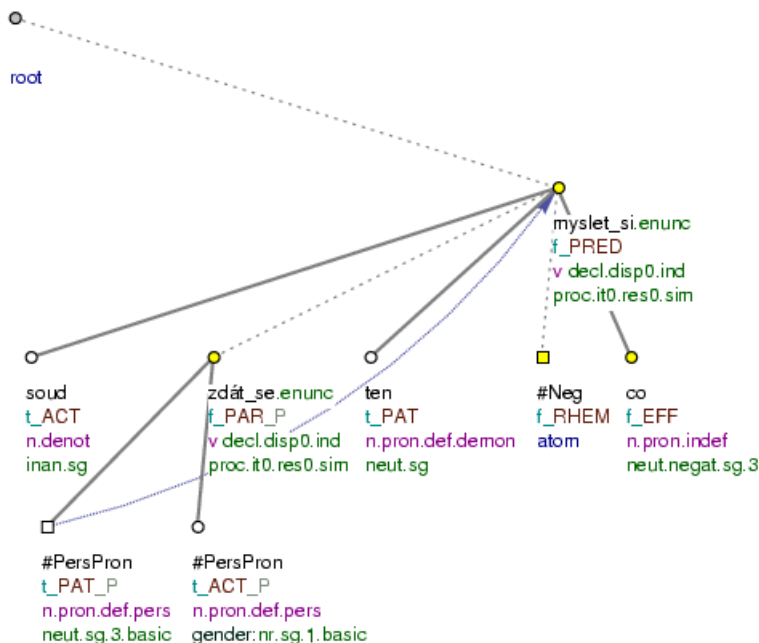
Původní klauzi řídicí zachycujeme jako syntakticky nezačleněnou parentezi. Chybějící aktant slovesa původní klauze řídicí je reprezentován nově doplněným uzlem se zástupným t-lematem #PersPron a s příslušným

funktoem. Mezi tímto nově doplněným uzlem a efektivním kořenem původní klauze obsahové je zachycen vztah textové koreference. Případný spojovací výraz *jak* nemá v tektogramatickém stromě svůj uzel. Například:

Soud, <jak> se mi zdá.PAR, nemyslí si o tom nic. / Soud, zdá se.PAR mi, nemyslí si o tom nic. obr. 6.50

Obrázek 6.50. Obrácený syntaktický vztah mezi klauzemi

Soud, jak se mi zdá, nemyslí si o tom nic.

6.6. Elipsy (doplněné uzly)

O doplněných uzlech hovoříme na tektogramatické rovině v případech, kdy je potřeba do tektogramatického stromu (vzhledem k analytickému stromu) z důvodu úplného zachycení významu věty nějaké uzly doplnit.

Každý doplněný uzel se od ostatních uzlů odlišuje hodnotou 1 vyplněnou v atributu `is_generated` (viz A.2.11 – „`is_generated`“).

Typy doplňování uzlů:

- doplňování uzlů reprezentujících elidované významové jednotky (viz 6.6.1 – „Elipsy“),
- doplňování pomocných uzlů pro zachycení složitějších syntaktických struktur (viz 6.6.2 – „Uzly doplněné z důvodu zachycení složitějších syntaktických struktur“),
- doplňování uzlu reprezentujícího negaci u sloves (viz 6.6.3 – „Doplňování uzlu pro negaci u sloves“).

Doplněné uzly jsou v tektogramatickém stromě vytvořeny dvojím způsobem. Podle způsobu zachycení rozlišujeme:

- zkopírovaný uzel** je doplněný uzel, který má hodnoty určitých atributů shodné s nějakým jiným (nedoplněným) uzlem. Uzel kopírujeme jako lexikální jednotku, která je reprezentována t-lematem, některými gramatémy, valenčním rámcem. U zkopírovaného se oproti kopírovanému uzlu proto nemění hodnoty těchto atributů:

```
t_lemma
a/lex.rf
val_frame.rf
is_name_of_person
gram/gender
gram/aspect
gram/iterativeness
gram/negation
gram/indefitype
gram/numertype
```

Kopírovaný (originální) uzel nemusí být nutně přítomen v tomtéž tektogramatickém stromě, nýbrž lze kopírovat i uzel z některého stromu předcházejícího (případně následujícího). Pomocí zkopírovaných uzlů jsou zachyceny aktuální elipsy řídicích významových jednotek (viz 6.6.1.1 – „Elipsa řídicí významové jednotky“).

- B. **doplňný uzel se zástupným t-lematem**, tj. nově vytvořený uzel, kterému je přiřazeno některé z následujících zástupných t-lemat:

#EmpNoun #EmpVerb	Neaktuální elipsy řídicích významových jednotek (viz 6.6.1.1 – „Elipsa řídicí významové jednotky“)
#AsMuch #Equal #Total	Elipsy řídicích významových jednotek ve specifických eliptických konstrukcích (viz 6.6.1.3 – „Specifické eliptické konstrukce“)
#Benef #Cor #Gen #Oblfm #PersPron #QCor #Rcp #Some #Unsp	Elipsy závislých významových jednotek (viz 6.6.1.2 – „Elipsa závislé významové jednotky“)
#Forn #Idph #Separ	Pomocné uzly pro zachycení složitějších syntaktických struktur (viz 6.6.2 – „Uzly doplněné z důvodu zachycení složitějších syntaktických struktur“)
#Neg	Negace realizovaná morfémem <i>ne-</i> u slovesa (viz 6.6.3 – „Doplňování uzlu pro negaci u sloves“)

6.6.1. Elipsy

Elipsou rozumíme vynechání řídicí nebo závislé významové jednotky, které neodpovídá žádný povrchově vyjádřený autosémantický výraz. Ve významu věty je však tato jednotka obsažena. Z hlediska závislostních vztahů elidované jednotky rozlišujeme:

elipsu řídicí významové jednotky (viz 6.6.1.1 – „Elipsa řídicí významové jednotky“),
elipsu závislé významové jednotky (viz 6.6.1.2 – „Elipsa závislé významové jednotky“).

6.6.1.1. Elipsa řídicí významové jednotky

Elipsa řídicí významové jednotky je takový případ elipsy, kdy v povrchové podobě věty není přítomna řídicí významová jednotka těch závislých doplnění nebo klauzí, které ho ze své povahy (na tektogramatické rovině) vyžadují. U elipsy řídicí významové jednotky rozlišujeme následující podtypy:

- elipsa řídicího predikátu**, tj. vynechání řídicího predikátu v klauzích interpretovaných jako klauze slovesné.
- elipsa řídicího substantiva**, tj. vynechání řídicího substantiva u doplnění, která mají na tektogramatické rovině adjektivní povahu (u syntaktických adjektiv).
- elipsa řídicí klauze**, tj. vynechání řídicí klauze pro klauzi, kterou interpretujeme jako závislou.
- specifické typy elipsy řídicí významové jednotky**, tj. vynechání významové jednotky v povrchové struktuře některých složitějších konstrukcí, která je však v hloubkové struktuře nutná z důvodu úplného zachycení významové struktury věty. Jedná se o následující případy:

elipsa výrazu vyjadřujícího míru *ne/shody/podobnosti* (pozitivu), který řídí závislou srovnávanou klauzi,
elipsa totalizátoru, který řídí závislou omezovací klauzi,
elipsa výrazu vyjadřujícího velkou či malou míru nějaké okolnosti řídicího děje, který řídí závislou klauzi účinkovou.

Z hlediska kontextových vztahů elidované jednotky rozlišujeme u elipsy řídicí významové jednotky (u typů a - c):

- a. **elipsu aktuální**, tj. takové případy elidování, kdy lexikální hodnota vypuštěného členu je z kontextu vždy zřejmá a jednoznačně doplnitelná. Doplnění bylo vypuštěno proto, že na jiném místě textu již bylo jednou uvedeno a pro plné porozumění jej není nutné znovu opakovat.
- b. **elipsu gramatickou**, tj. takové případy elidování, kdy elidované jednotky nelze doplnit z kontextu, jsou však nutné z gramatických důvodů a z hlediska úplného zachycení významové struktury věty.

Zachycení elipsy řídicí významové jednotky. Přehled zachycení jednotlivých typů elips řídicí významové jednotky viz tab. 6.5 – „**Zachycení elipsy řídicí významové jednotky**“ (u elips zachycených doplněným uzlem se zástupným t-lematem uvádíme jen zástupné t-lemma).

Tabulka 6.5. Zachycení elipsy řídicí významové jednotky

Typy elipsy		Aktuální elipsa	Gramatická elipsa
Elipsa predikátu		zkopírovaný uzel	#EmpVerb
Elipsa řídicího substantiva		zkopírovaný uzel	#EmpNoun
Elipsa řídicí klauze	k závislé klauzi obsahové a adverbciální	zkopírovaný uzel	#EmpVerb
	k závislé klauzi vztahné	zkopírovaný uzel	#EmpNoun
Specifické typy elipsy	Elipsa pozitivu řídicího závislou srovnávanou klauzi		#Equal
	Elipsa totalizátoru řídicího závislou omezovací konstrukci		#Total
	Elipsa výrazu vyjadřujícího míru nějaké okolnosti, který řídí závislou klauzi účinkovou		#AsMuch

Příklady elipsy predikátu:

(Jirka navštívil Marii.) Honza Jiřinu. = (Jirka navštívil Marii.) Honza navštívil Jiřinu. obr. 6.51

Nač {#EmpVerb.PRED} ten spěch? obr. 6.52

{#EmpVerb.PRED} Samozřejmě.

Příklady elipsy řídicího substantiva:

Modré pantofle jsou maminky, zelené jsou bratrovy. = Modré pantofle jsou maminky, zelené pantofle jsou bratrovy. obr. 6.53

Přišli jen {#EmpNoun.ACT} mladší. obr. 6.54

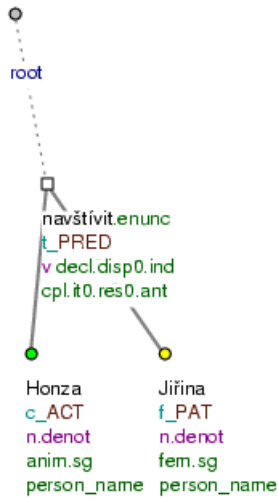
Příklady elipsy řídicí klauze:

(Neodešla.) Protože by to nestihla. obr. 6.55

(Čtu všechny knihy). Které jsou dobrodružné. obr. 6.56

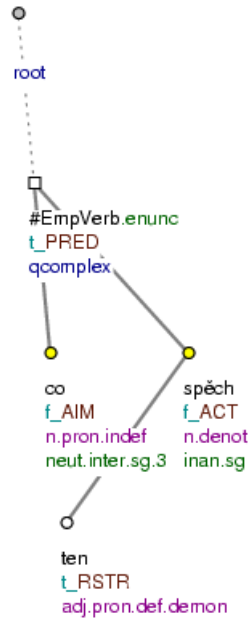
Obrázek 6.51. Aktuální elipsa řídicího predikátu

(Jirka navštívil Marii.) Honza Jiřinu.

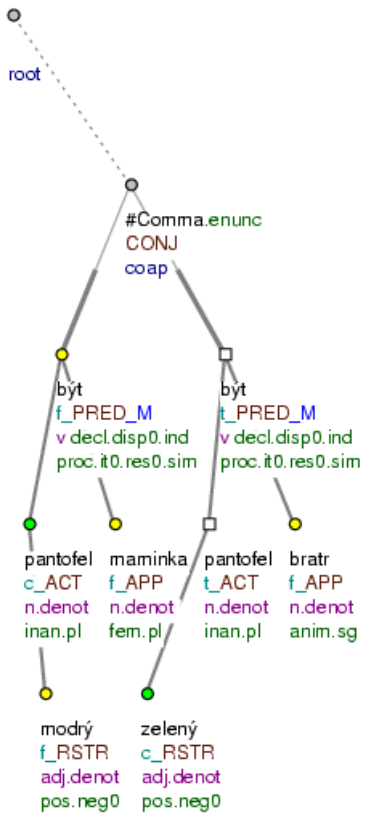
Obrázek 6.52. Gramatická elipsa řídicího predikátu

Nač ten spěch?

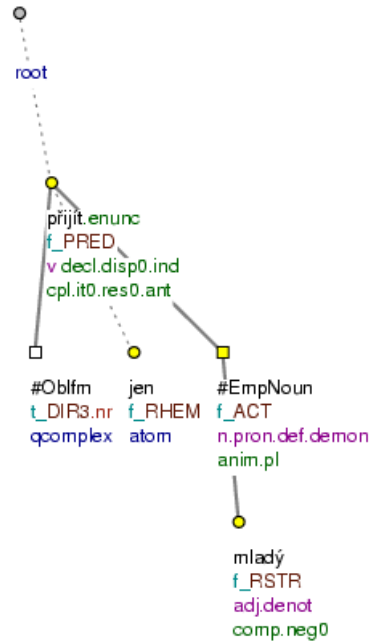
Obrázek 6.53. Aktuální elipsa řídicího substantiva

Modré pantofle jsou maminky, zelené bratry.

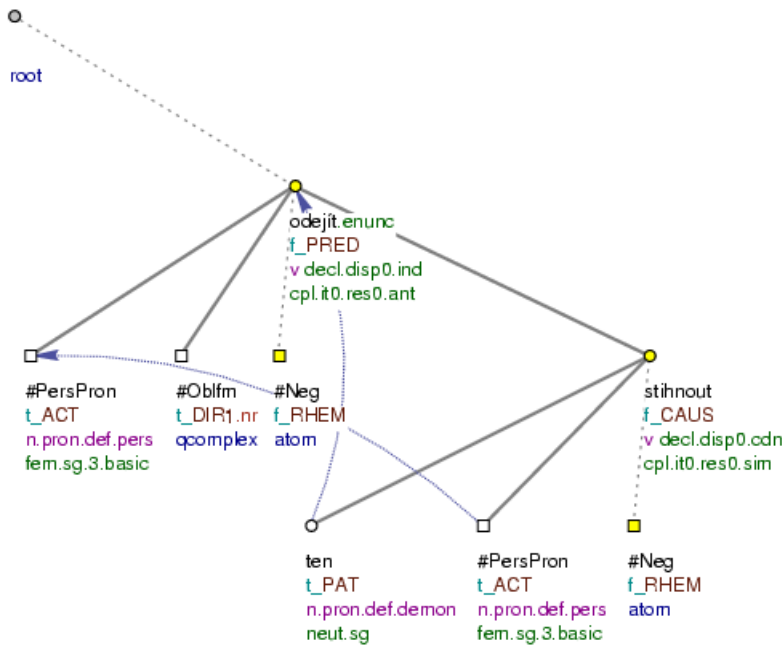
Obrázek 6.54. Gramatická elipsa řídicího substantiva

Přišli jen mladší.

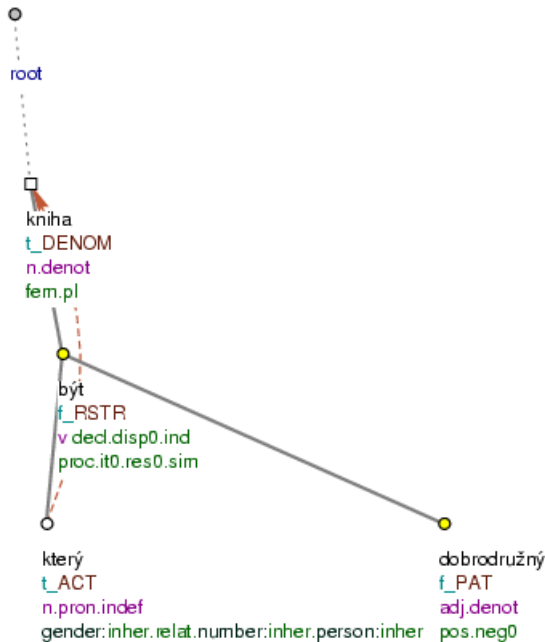
Obrázek 6.55. Elipsa řídicí klauze k závislé klauzi adverbální

(Neodešla.) Protože by to nestihla.

Obrázek 6.56. Elipsa řídicí klauze k závislé klauzi vztážné

(Čtu všechny knihy). Které jsou dobrodružné.

Aktuální elipsa víceslovného predikátu. Je-li aktuálně elidován víceslovný predikát, který v tektogramatickém stromě zachycujeme pomocí dvou uzlů, jsou na pozici elidovaného víceslovného predikátu doplněny dva zkopírované uzly, které jsou kopiemi uzlů reprezentujících obě vyjádřené části víceslovného predikátu. Například:

(Jirkovi běhá mráz po zádech.) Honzovi také. = (Jirkovi běhá mráz po zádech.) Honzovi také běhá mráz po zádech.

(Jirka má zájem studovat.) Honza také. = (Jirka má zájem studovat.) Honza má také zájem studovat.

Aktuální elipsa plnovýznamového slovesa k slovesu modálnímu nebo pomocnému. K případům aktuální elipsy řídicího predikátu přiřazujeme i případy elipsy plnovýznamového slovesa k slovesu pomocnému nebo modálnímu. Celý predikát reprezentujeme jedním zkopírovaným uzlem, významy pomocných a modálních sloves jsou zachyceny v hodnotách gramatémů. Například:

(Budeš se učit?) Budu. = *(Budeš se učit?) Budu se učit.*

(Musíš už jít?) Musím. = *(Musíš už jít?) Musím jít.*

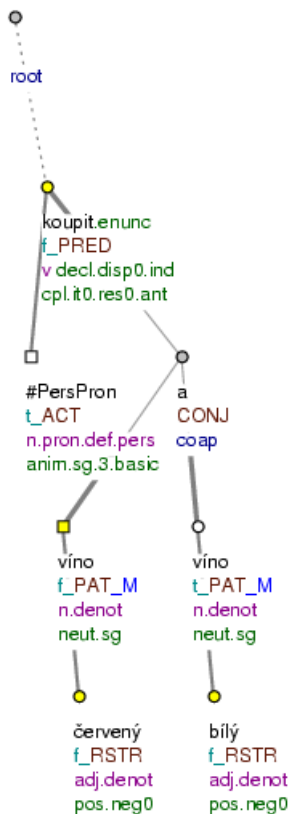
Aktuální elipsa řídicího substantiva v členském souřadném spojení. Elipsu řídicího substantiva k syntaktickému adjektivu zachycujeme také v případech aktuální elipsy u souřadnosti členské. Jde o taková členská souřadná spojení, kdy hovoříme o dvou a více kvalitativně odlišných entitách, přičemž tyto entity v souřadném spojení pojmenujeme pouze jednou. Jako elipsu chápeme jen zjevné případy, ve kterých je obsahově zcela jasné, že se nejedná o rozvíjení jedné entity, ale o dvě nebo několik kvalitativně odlišných entit. Například:

Koupil červené a bílé víno. = *Koupil červené víno a bílé víno.* obr. 6.57

ministerstvo vnitra a zdravotnictví = *ministerstvo vnitra a ministerstvo zdravotnictví*

Obrázek 6.57. Aktuální elipsa řídicího substantiva v členském souřadném spojení

Koupil červené a bílé víno.

6.6.1.2. Elipsa závislé významové jednotky

Elipsa závislé významové jednotky je takový případ elipsy, kdy v povrchové podobě věty není přítomna závislá významová jednotka, která je však obsažena ve významu věty.

Zachycení elipsy závislé významové jednotky. Elipsa závislé významové jednotky je v tektogramatickém stromě zachycena nově vytvořenými uzly se zástupnými t-lematy. Různé případy elipsy závislé významové jednotky jsou odlišeny různými typy zástupných t-lemat. Přehled typů elipsy závislé významové jednotky a zástupných t-lemat, kterými jsou jednotlivé typy zachyceny viz tab. 6.6 – „Zachycení elipsy závislé významové jednotky“.

Tabulka 6.6. Zachycení elipsy závislé významové jednotky

Typy elipsy		T-lemma doplněného uzlu
Elipsa obligatorního doplnění	Aktuálně elidovaný aktant	#PersPron
	Kontrolovaný aktant	#Cor
	Kvazikontrolovaný aktant	#QCor
	Valenční doplnění chybějící z důvodu reciprocikalizace	#Rcp
	Všeobecný aktant	#Gen
	Blíže nespecifikovaný aktor	#Unsp
	Obligatorní volné doplnění	#Oblfm
Elipsa neobligatorního doplnění	Nepřítomný benefaktor v konstrukcích s kontrolou	#Benef
Specifický typ	Neslovesná část aktuálně elidovaného verbonominálního predikátu, kterou z významových důvodů nelze reprezentovat zkopírovaným uzlem (v závislé srovnávané klauzi)	#Some

Více ke kontrole (kontrolovaný člen, elipsa benefaktoru) viz 9.2.1 – „Kontrola“. Více ke kvazikontrolě (kvazikontrolovaný člen) viz 7.1.1.4.1 – „Kvazikontrola u složených predikátů“. Více ke srovnávacím konstrukcím (elipsa neslovesné části verbonominálního predikátu) viz 6.6.1.3.1 – „Konstrukce s významem srovnání dvou dějů“.

Aktuální elipsa aktantu je takový případ elipsy aktantu, kdy lexikální hodnota vypuštěného aktantu je z kontextu (i situačního) zřejmá a jednoznačně doplnitelná. Elidovaný aktant je (ve většině případů) ve vztahu textové koreference (viz 9.3 – „Textová koreference“). Příklady:

(Zabalil prodavač už tu knihu?) Zabalil {#PersPron.ACT} {#PersPron.PAT} obr. 6.58

(Firma měla doručit zboží zákazníkovi.) Doručení {#PersPron.ACT} {#PersPron.PAT} {#PersPron.ADDR} se však neuskutečnilo.

{#PersPron.ACT} *Jsi zlý.*

Elipsa obligatorního volného doplnění. Příklad:

Vedoucí podniku odcestoval {#Oblfm.DIR1} obr. 6.59

Všeobecný aktant (#Gen) je takový povrchově nevyjádřený obligatorní aktant referující nikoli ke zcela konkrétní jednotce (jako je tomu při aktuální elipse), ale referující obecně k jednotkám pro danou valenční pozici typickým. Základní situací pro zevšeobecnění aktantu je uzuálnost, obvyklost daného doplnění. Referentem všeobecného aktantu je „to, o čem to obvykle platí“, „to, co je pro danou situaci typické“. V tektogramatickém stromě má uzel reprezentující všeobecný aktant zástupné t-lemma #Gen. Například:

Domy se stavějí z cihel. {#Gen.ACT} obr. 6.60

V téhle troubě se mi dobře peče. {#Gen.PAT}

Blíže nespecifikovaný aktor (#Unsp). Vedle případů aktuální elipsy aktantu na straně jedné a případů všeobecného aktantu na straně druhé rozlišujeme také přechodné případy tzv. blíže nespecifikovaného aktoru slovesa. Jde o případy, ve kterých aktor s nulovým vyjádřením v povrchové podobě věty (sloveso má typický tvar 3. osoby plurálu) referuje k entitě kontextem více méně jasně dané, ale konkrétním slovem v tomto kontextu přímo nevyjádřené. Koreferovaný člen nepřítomného (obligatorního) aktoru nelze přesně určit, nepřítomný aktor odkazuje spíše ke kontextu předchozího textu než ke konkrétní jednotce, z kontextu však můžeme alespoň částečně vymezit skupinu lidí (objektů), ke které odkazuje. V tektogramatickém stromě má uzel reprezentující blíže nespecifikovaný aktor zástupné t-lemma #Unsp. Například:

Hlásili to v rozhlase. {#Unsp.ACT} obr. 6.61

Reciprocita (#Rcp). Jako reciprocitu (vzájemnost) označujeme syntaktickou operaci nad valenčním rámcem slova, při které dvě různá valenční doplnění (aktanty, popřípadě obligatorní volná doplnění) jsou postavena do symetrického vztahu tak, že vztah mezi nimi lze parafrázovat na základě modelu:

Jan a Marie se setkali. = *Jan se setkal s Marií a (zároveň) Marie se setkala s Janem.*

V důsledku reciprocikalizace se v povrchové podobě věty ztrácí pozice jednoho z obligatorních doplňků. V pozici jiného valenčního doplňku jsou obě doplňky v recipročním vztahu vyjádřena najednou (koordinačním spojením, jménem v plurálu). Doplňky vyjádřené v této pozici lze pak z hlediska významu chápat zároveň jako člen dvou valenčních pozic. Reciproční vztah je v povrchové podobě věty zpravidla signalizován tvary slova *se* (*k sobě, mezi sebou*), tento (výrazový) ukazatel reciprocity však není pro reciproční konstrukci podmínkou.

Zachycení reciprocity v tektogramatickém stromě. Reciprocitu zachycujeme pomocí nově vytvořeného uzlu se zástupným t-lematem #Rcp, který je do tektogramatického stromu doplněn na pozici valenčního doplňku, která je v povrchové podobě věty nerealizovaná. Doplněný uzel má funktor, který této chybějící pozici valenčního rámce odpovídá. Mezi tímto doplněným uzlem a mezi valenčním doplňkem, ve kterém jsou oba zrecipročněné členy vyjádřeny najednou, je zachycen vztah gramatické koreference (viz 9.2 – „Gramatická koreference“). Případně, v povrchové podobě věty vyjádřené ukazatele reciprocity (tvary slova *se*) nejsou na tektogramatické rovině reprezentovány samostatnými uzly (odkazy na tyto analytické uzly jsou uloženy v atributu *a* u doplněného uzlu s t-lematem #Rcp).

Příklady:

Jan.ACT a *Marie*.ACT <*se*> *líbali*. {#Rcp.PAT} obr. 6.62

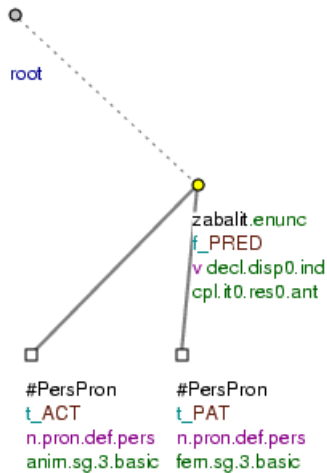
Státy.ACT *Evropské unie* <*mezi sebou*> *obchodují*. {#Rcp.ADDR}

Porovnávali *Německo*.PAT a *Koreu*.PAT {#Rcp.EFF}

jednání *Petra*.ACT a *Pavla*.ACT *o prodeji domu trvalo několik hodin*. {#Rcp.ADDR}

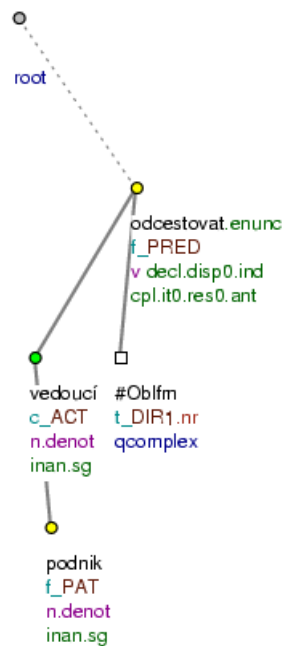
Obrázek 6.58. Aktuální elipsa obligatorního aktantu

(*Zabalil prodavač už tu knihu?*) *Zabalil*.

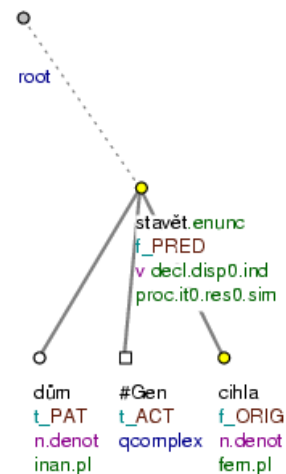
Obrázek 6.59. Elipsa obligatorního volného doplňku

Vedoucí podniku odcestoval.

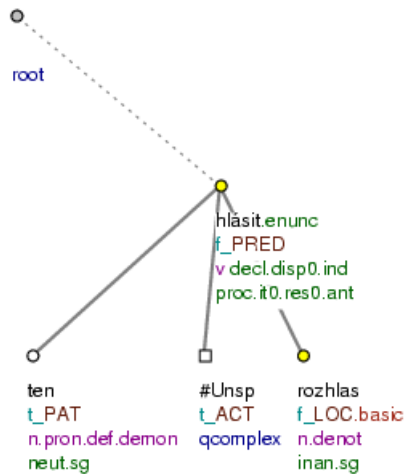
Obrázek 6.60. Všeobecný aktant

Domy se stavějí z cihel.

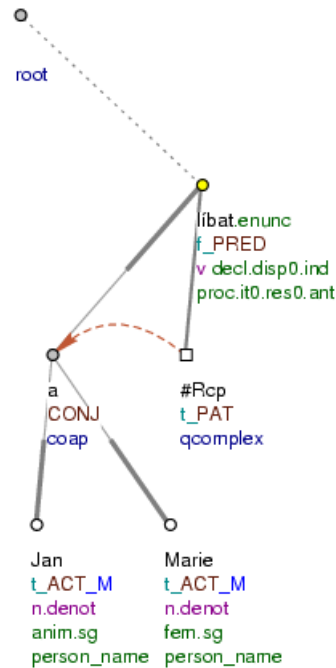
Obrázek 6.61. Blíže nespecifikovaný aktor

Hlásili to v rozhlase.

Obrázek 6.62. Reciprocita

Jan a Marie se líbali.

6.6.1.3. Specifické eliptické konstrukce

Zvláštním případem elipsy řídicí významové jednotky je nevyjádření řídicí významové jednotky nutné pro zachycení hloubkové struktury následujících konstrukcí:

- konstrukce s významem srovnání dvou dějů (viz 6.6.1.3.1 – „Konstrukce s významem srovnání dvou dějů“),
- konstrukce významem omezení (viz 6.6.1.3.2 – „Konstrukce s významem omezení“),
- konstrukce se závislou klauzí účinkovou (viz 6.6.1.3.3 – „Konstrukce se závislou klauzí účinkovou“).

6.6.1.3.1. Konstrukce s významem srovnání dvou dějů

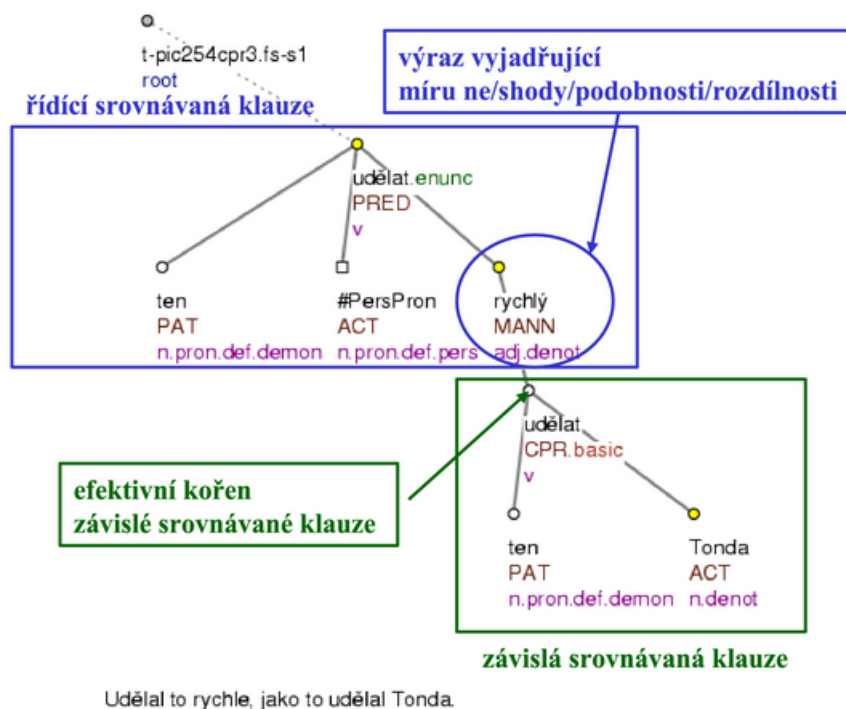
Konstrukce s významem srovnání dvou dějů jsou konstrukce, ve kterých se srovnávají dva děje (stavy): závislá srovnávaná klauze vyjadřuje, čemu se děj vyjádřený řídicí klauzí podobá, s čím se shoduje, od čeho se liší. V hloubkové struktuře konstrukcí se srovnáním dvou dějů je vždy přítomna nějaká vlastnost, míra shody/neshody/podobnosti/rozdílnosti, vzhledem k níž se děje srovnávají.

Podle formy vyjádření rozlišujeme dva základní typy srovnání dvou dějů:

- srovnání na bázi shody nebo podobnosti vyjádřené pomocí spojky *jako* (*Pavel běhá stejně rychle, jako běhá Honza.*),
- srovnání na bázi rozdílnosti vyjádřené pomocí spojky *než* (*Dorazil dříve, než dorazil Jirka.*).

Zachycení konstrukcí se srovnáním dvou dějů. V hloubkové struktuře konstrukcí s významem srovnání dvou dějů rozlišujeme řídicí srovnávanou klauzi a závislou srovnávanou klauzi. V řídicí srovnávané klauzi je obsažen výraz vyjadřující míru ne/shody/podobnosti/rozdílnosti. Efektivní kořen závislé srovnávané klauze (reprezentující predikát) této klauze má funktor CPR. V pravidelných případech závisí na uzlu reprezentujícím výraz vyjadřující míru ne/shody/podobnosti/rozdílnosti, který je obsažený v řídicí srovnávané klauzi. Anotaci konstrukce se srovnáním dvou dějů zachycuje obr. 6.63.

Obrázek 6.63. Konstrukce s významem srovnání dvou dějů

Elipsa výrazu vyjadřujícího míru ne/shody/podobnosti/rozdílnosti. Pokud v povrchové podobě věty chybí výraz vyjadřující míru ne/shody/podobnosti/rozdílnosti (bývá tomu tak v konstrukcích se spojkou *jako*), je do tektogramatického stromu na jeho pozici doplněn uzel se zástupným t-lematem #Equal. Například:

Udělal to {#Equal.RSTR} , jako to udělal Tonda.

= *Udělal to stejně/stejným způsobem, jako to udělal Tonda.*

Elipsa predikátu v závislé klauzi. Predikát závislé srovnávané klauze bývá v povrchové podobě věty často elidován. Tato elipsa je způsobena zejména tím, že predikáty v řídicí a závislé srovnávané klauzi jsou často stejné, mají stejnou lexikální hodnotu (případ aktuální elipsy; viz 6.6.1.1 – „Elipsa řídicí významové jednotky“). Není-li tedy predikát závislé srovnávané klauze přítomen v povrchové podobě věty, je na pozici efektivního kořene závislé srovnávané klauze podle pravidel uvedených v 6.6.1.1 – „Elipsa řídicí významové jednotky“ doplněn uzel (většinou zkopírovaný uzel) s funktorem CPR. Například:

Udělal to jako Tonda.

= *Udělal to stejně/stejným způsobem, jako to udělal Tonda.* obr. 6.64

Dorazil dříve než Jirka.

= *Dorazil dříve, než dorazil Jirka.*

Je zdravý jako ryba.

= *Je zdravý, jako je zdravá ryba.* obr. 6.65

Uzel se zástupným t-lematem #Some. Uzel se zástupným t-lematem #Some se doplňuje do podstromu závislé srovnávané klauze na pozici neslovesné části aktuálně elidovaného verbonominálního predikátu, nelze-li tu z významových důvodů opakovat (zkopírovat) neslovesnou část sponového *být* z klauze řídicí (kde je tato neslovesná část vyjádřena například adjektivy *stejný, podobný, jiný, více, méně, jiný*). Například:

Je stejný jako já.

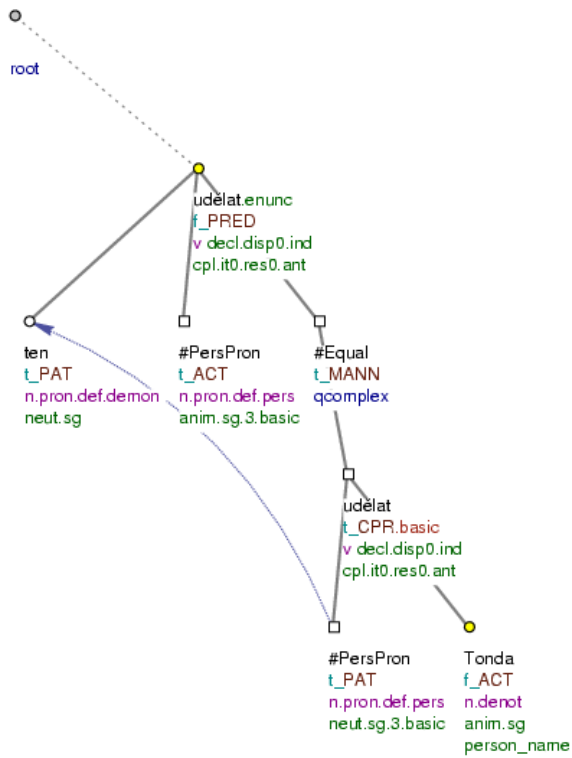
= *Je stejný, jako já jsem "nějaký".* obr. 6.66

Situace v armádě je jiná než na ministerstvu.

= *Situace v armádě je jiná, než je situace na ministerstvu "nějaká".*

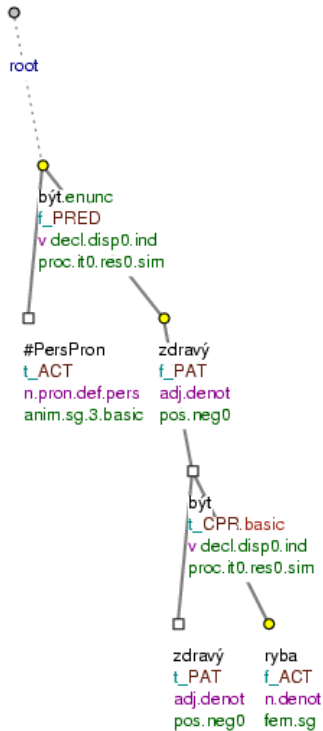
Obrázek 6.64. Konstrukce s významem srovnání dvou dějů

Udělal to jako Tonda.

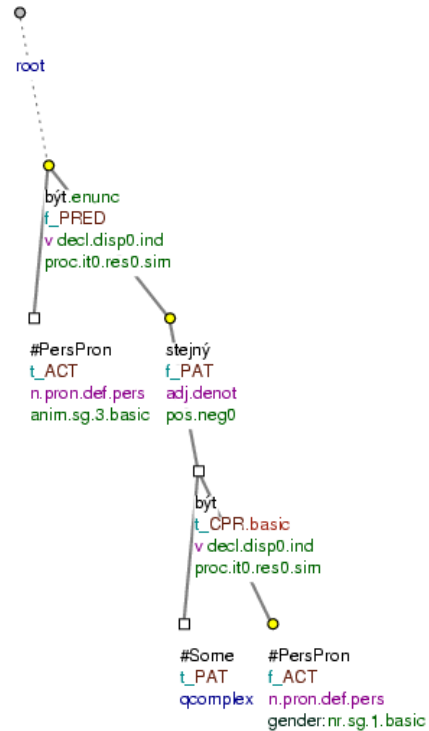
Obrázek 6.65. Konstrukce s významem srovnání dvou dějů

Je zdravý jako ryba.

Obrázek 6.66. Konstrukce s významem srovnání dvou dějů

Je stejný jako já.

6.6.1.3.2. Konstrukce s významem omezení

Konstrukce s významem omezení (omezovací konstrukce) je taková konstrukce, která omezuje platnost nějakého totalizujícího výrazu (*každý, celý, všechnen, nic, nikam* apod.), nebo která uvádí výjimku z nějakého stavu obvyklosti, normálnosti, pravidelnosti.

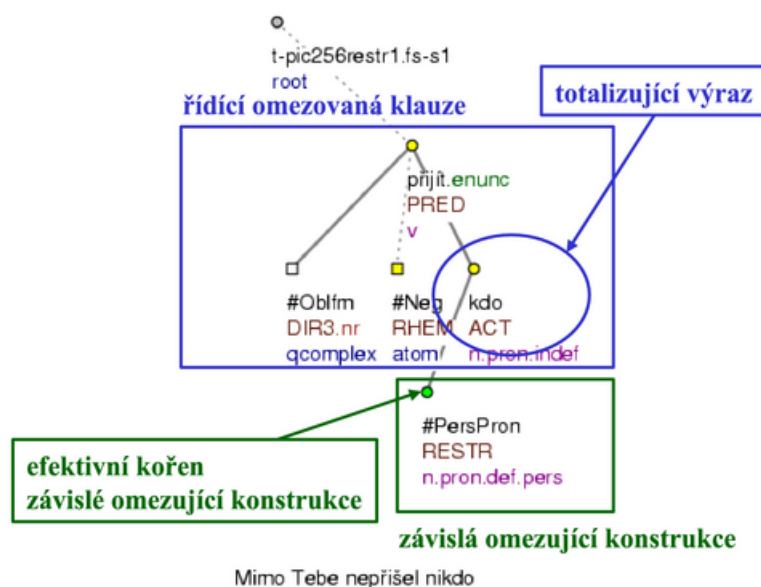
Zachycení konstrukcí s významem omezení. V hloubkové struktuře konstrukcí s významem omezení rozlišujeme řídicí (omezovanou) klauzi a závislou (omezující) konstrukci. V řídicí klauzi je obsažen totalizující výraz, tj. totalizátor nebo jiný výraz vyjadřující celkové množství, stav normálnosti, pravidelnosti, obvyklosti. Efektivní kořen závislé omezovací konstrukce má funktor `RESTR` a v tektogramatickém stromě závisí na uzlu reprezentujícím totalizující výraz. Anotaci konstrukce s významem omezení zachycuje obr. 6.67.

Elipsa totalizujícího výrazu. Není-li v povrchové podobě věty vyjádřen totalizující výraz, je do tektogramatického stromu doplněn uzel se zástupným t-lematem `#Total`. Uzel se zástupným t-lematem `#Total` zastupuje jakýkoliv nepřítomný totalizátor kladný (*všichni, všechno, každý, všude, vždycky*) i záporný (*nic, nikdo, žádný, nikam, nikdy*). Uzel pro totalizátor má funktor, který odpovídá pozici, do které byl doplněn. Například:

Mimo datum.RESTR se píše {#Total.RSTR} řadové číslice slovy.

= *Mimo datum se píše všechny řadové číslice slovy.* obr. 6.68

Obrázek 6.67. Konstrukce s významem omezení

Efektivní kořen omezující konstrukce. Efektivní kořen omezující konstrukce (uzel, který má funktor `RESTR`) se určuje podle toho, jakými prostředky je omezení vyjádřeno:

A. **omezující konstrukce připojená pomocí předložky.** U konstrukcí připojených pomocí předložek (*až na, vyjma, kromě, mimo, vedle*) rozlišujeme několik typů:

a. **omezení přímé:** substantivum následující po předložce je v tom pádě, který předložka vyžaduje. Efektivním kořenem omezující konstrukce je uzel reprezentující řídicí (syntaktické) substantivum v předložkové skupině. Například:

Kromě tohoto týdne.RESTR budu učit pravidelně.

b. **omezení s elipsou slovesa:** substantivum následující po předložce je v jiném pádě než v tom, který předložka vyžaduje, nebo po předložce následuje další předložková skupina. Efektivním kořenem omezující konstrukce je doplněný uzel pro sloveso (podle pravidel v 6.6.1.1 – „Elipsa řídicí významové jednotky“). Například:

Kromě do Prahy chtěli jet všude.

= *Kromě toho, že nechtěli jet do Prahy, chtěli jet všude.* obr. 6.69

c. **omezující konstrukce připojená výrazem „kromě / vedle / mimo toho, že“.** Efektivním kořenem omezující konstrukce je efektivní kořen závislé klauze. Výraz *toho* chápeme jako odkazovací slovo. Například:

<Kromě toho, že> krásně zpívá.RESTR, neumí nic. obr. 6.70

- B. **omezující konstrukce připojená pomocí spojovacího výrazu.** Konstrukce s významem omezení připojené pomocí spojovacích výrazů (*než, ledaže*) interpretujeme vždy jako závislé slovesné klauze. Není-li tedy v povrchové podobě věty v omezovací konstrukci přítomen řídicí predikát konstrukce, je do tektogramatického stromu na pozici tohoto nepřítomného predikátu doplněn uzel podle pravidel v 6.6.1.1 – „Elipsa řídicí významové jednotky“. Například:

Nepůjdu nikam než do Prahy.

= *Nepůjdu nikam, než půjdu do Prahy.* obr. 6.71

*Nezbývá mi nic než doufat.*RESTR

Konstrukce s významem výjimečného slučování. Od konstrukcí s významem omezení (s předložkami *kromě, mimo, vedle*) odlišujeme konstrukce s významem výjimečného slučování, ve kterých není přítomen charakteristický význam předložky, význam omezení, ale není v nich ani význam prostého slučování. Oba slučované členy jsou významově blíže určeny: jeden významem „obyčejnosti, samozřejmosti“, druhý slučovaný člen má naopak význam „neobvyklosti, výjimečnosti“.

Pravidla anotace konstrukcí s významem výjimečného slučování jsou obdobná pravidlům pro konstrukce s významem omezení (efektivní kořen konstrukce s významem výjimečného slučování má též funktor RESTR). Rozdíl je v tom, že efektivní kořen konstrukce s významem výjimečného slučování v tektogramatickém stromě závisí na uzlu reprezentujícím predikát řídicí klauze. Například:

Kromě do Říma chtěli jet i do Benátek.

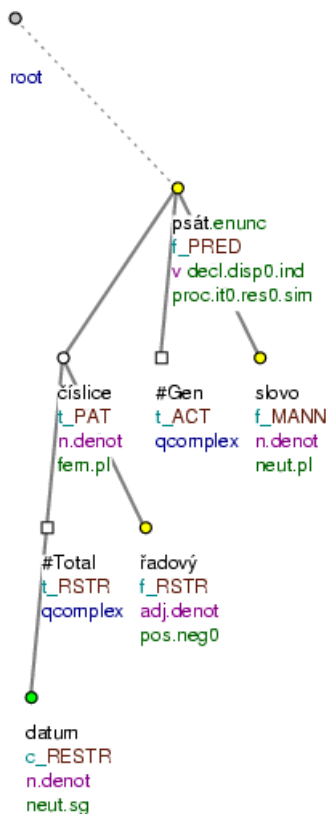
= *Kromě toho, že chtěli jet do Říma, chtěli jet i do Benátek.* obr. 6.72

*Kromě ní.*RESTR *tam byl i Mirek.*

<Kromě toho, že> *byl.*RESTR *učitelem, byl i dobrým člověkem.*

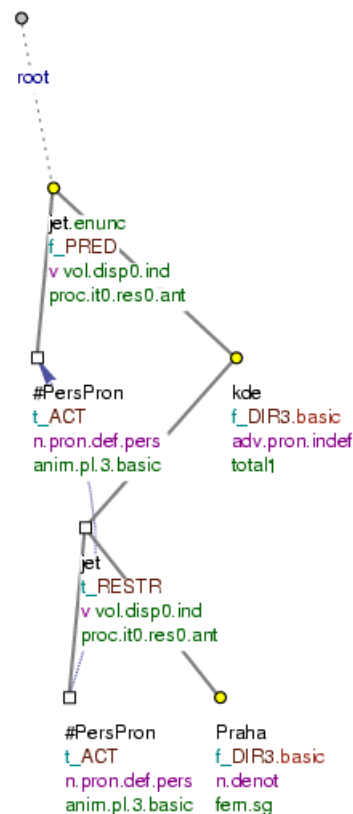
Obrázek 6.68. Konstrukce s významem omezení

Mimo datum se píší řadové číslice slovy.

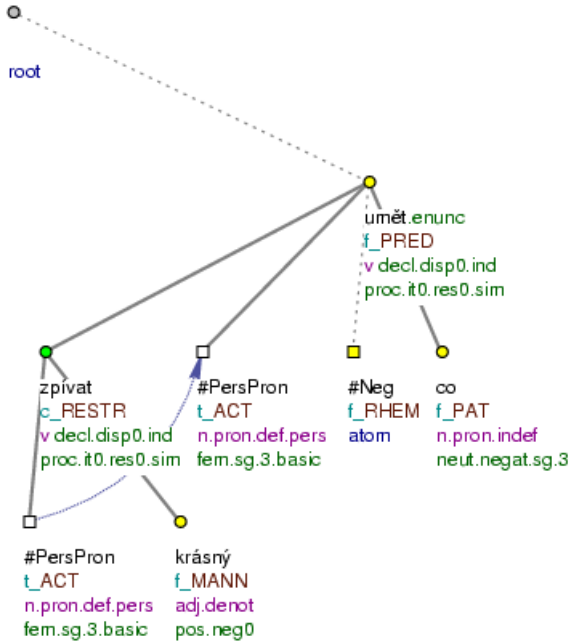
Obrázek 6.69. Konstrukce s významem omezení

Kromě do Prahy chtěli jet všude.

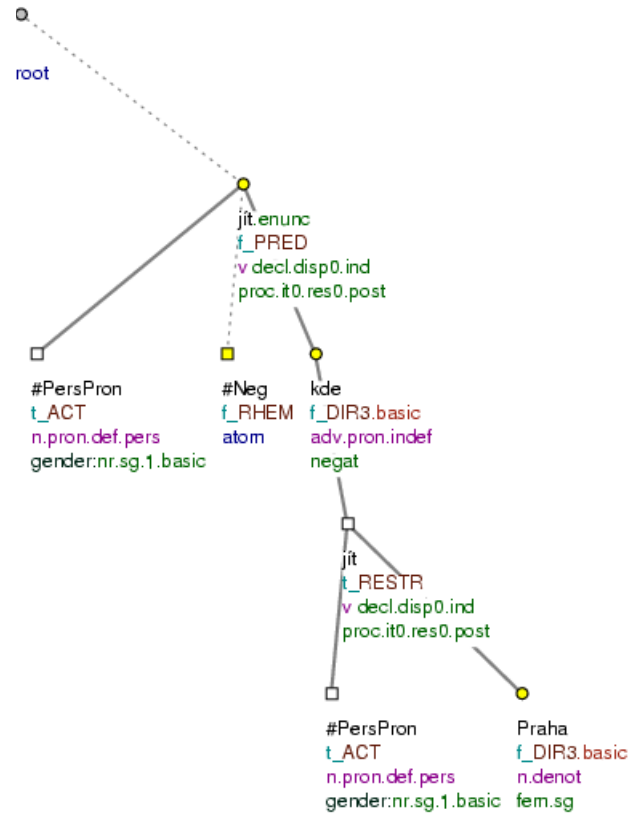
Obrázek 6.70. Konstrukce s významem omezení

Kromě toho, že krásně zpívá, neumí nic.

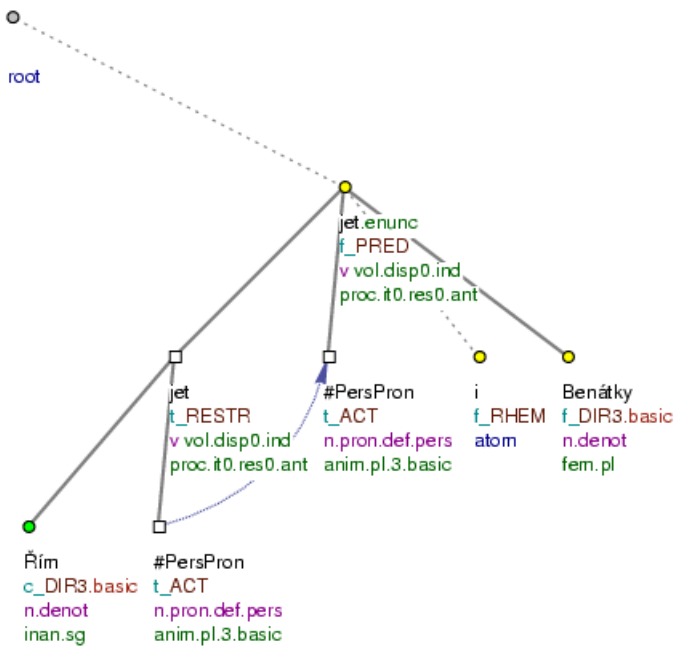
Obrázek 6.71. Konstrukce s významem omezení

Nepůjdu nikam než do Prahy

Obrázek 6.72. Konstrukce s významem výjimečného slučování

Kromě do Říma chtěli jet i do Benátek.

6.6.1.3.3. Konstrukce se závislou klauzí účinkovou

Závislá klauze účinková je taková závislá klauze, která vyjadřuje účinek, který nastává v důsledku velké či malé míry nějaké okolnosti řídicího děje. V klauzi řídicí je závislá klauze účinková uvozena výrazy vyjadřujícími velkou či malou míru nějaké okolnosti řídicího děje - výrazy jako *tolik*, *natolik*, *příliš*, *tak*, *takový*, *dost*, *dostatečně*, *do té míry*.

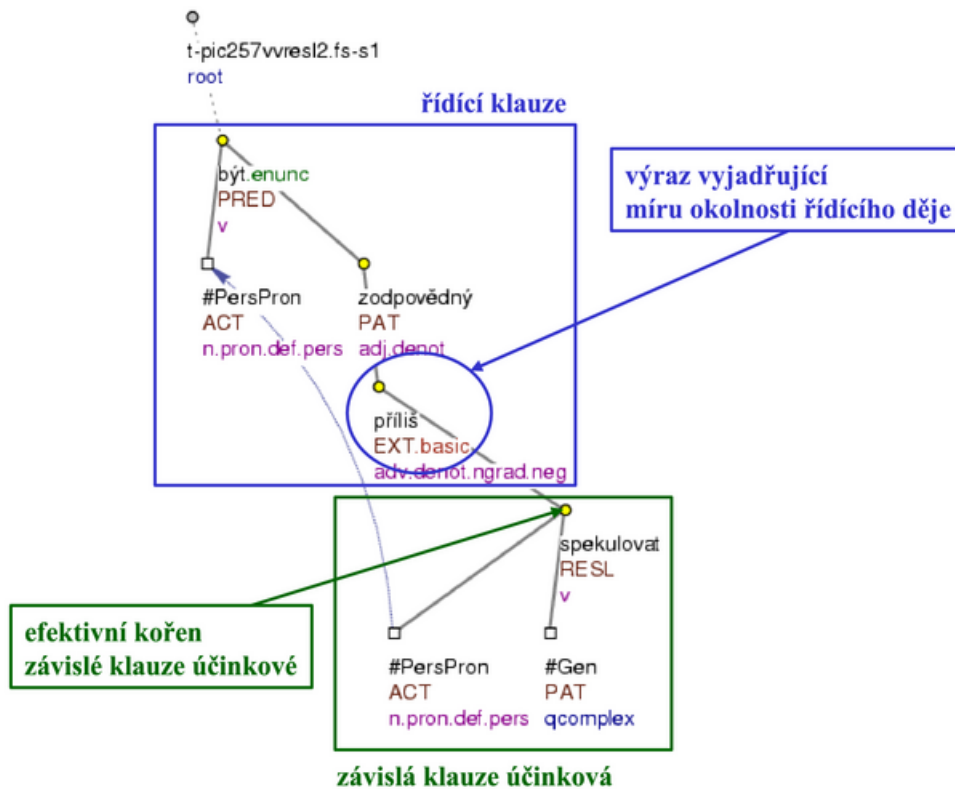
Zachycení konstrukce se závislou klauzí účinkovou. Uzel reprezentující výraz vyjadřující velkou či malou míru nějaké okolnosti řídicího děje (obsažený v řídicí klauzi) má funktor podle pozice v řídicí klauzi; je-li výraz nevalenční, má zpravidla funktor EXT. Efektivní kořen závislé klauze účinkové má funktor RESL a závisí na uzlu reprezentujícím výraz vyjadřující velkou či malou míru nějaké okolnosti řídicího děje. Anotaci konstrukce se závislou klauzí účinkovou zachycuje obr. 6.73.

Elipsa výrazu vyjadřujícího velkou či malou míru okolnosti řídicího děje. V povrchové podobě věty může být výraz vyjadřující velkou či malou míru nějaké okolnosti řídicího děje vypuštěn; v tektogramatickém stromě je pak na tuto pozici doplněn uzel se zástupným t-lematem #AsMuch a s příslušným funktoem (zpravidla s funktoem EXT). Uzel se zástupným t-lematem #AsMuch tu zastupuje jak velkou, tak malou míru nějaké okolnosti děje (například: *tak málo*, *tak špatně*, *tak dobře*, *tak hodně*, *tak moc*). Například:

*Opravit nám televizor, že za dva dny nefungoval.*RESL

= *Opravit nám televizor tak špatně, že za dva dny nefungoval.* obr. 6.74

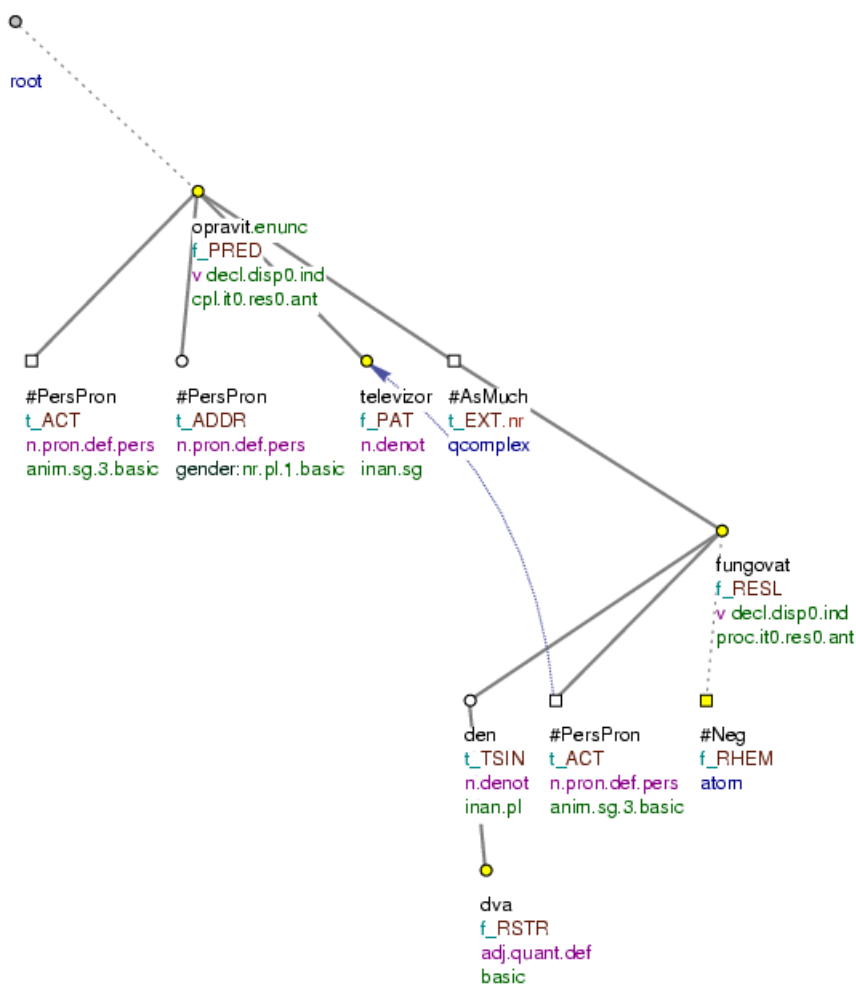
Obrázek 6.73. Zachycení konstrukce se závislou klauzí účinkovou

Byl příliš zodpovědný, než aby spekuloval.

Obrázek 6.74. Závislá klauze účinková

Opravit nám televizor, že za dva dny nefungoval.

6.6.2. Uzly doplněné z důvodu zachycení složitějších syntaktických struktur

V případě zachycování významové struktury některých složitějších syntaktických konstrukcí si vypomáháme pomocnými uzly. Pokud pro pomocný uzel není opora v povrchově vyjádřeném výrazu, doplňujeme do tektogramatického stromu nový uzel. Doplněný pomocný uzel je vždy uzel se zástupným t-lematem. Různými zástupnými t-lematy se rozlišuje podtyp pomocného doplněného uzlu (viz tab. 6.7 – „Uzly doplněné z důvodu zachycení složitějších syntaktických struktur“).

Tabulka 6.7. Uzly doplněné z důvodu zachycení složitějších syntaktických struktur

Typ doplněného uzlu	T-lema doplněného uzlu
uzel reprezentující kořen souřadné struktury	#Separ
uzel reprezentující kořen seznamové struktury pro cizojazyčné výrazy	#Forn
uzel reprezentující kořen identifikační struktury	#Idph

Více k souřadným strukturám viz 6.4 – „Souřadnost“. Více k seznamovým strukturám pro cizojazyčné výrazy viz 7.4 – „Cizojazyčné výrazy“. Více k identifikačním strukturám viz 7.3.1 – „Identifikační struktura“.

6.6.3. Doplnění uzlu pro negaci u sloves

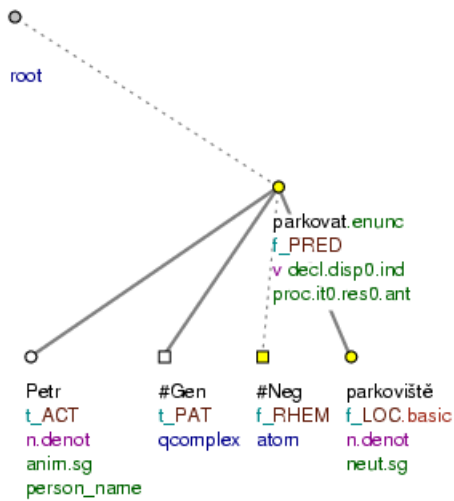
Specifickým doplněným uzlem je uzel reprezentující negaci realizovanou morfémem *ne-* u slovesa. Morfém *ne-* u záporné podoby slovesa (negační morfém, zápornku) reprezentujeme v tektogramatických stromech doplněným uzlem se zástupným t-lematem #Neg (uzel představuje buď rematizátor (*functor* = RHEM; viz 10.4 – „Rematizátory“), nebo modifikátor souřadícího spojovacího výrazu (*functor* = CM; viz 7.1 – „Víceslovné lexikální jednotky“)). T-lemma uzlu reprezentujícího sloveso má podobu kladnou. Uzel se zástupným t-lematem #Neg doplňujeme podle kladného, nebo zápornému významu slovesa i pod zkopírované uzly reprezentující slovesa.

Příklad:

Petr neparkoval na parkovišti. {#Neg} obr. 6.75

Obrázek 6.75. Doplnění uzlu pro negaci sloves

Petr neparkoval na parkovišti.

6.6.4. Přehled doplněných uzlů podle jejich t-lemat

Následující tabulka 6.8 – „Přehled doplněných uzlů“ uvádí přehled doplněných uzlů řazený abecedně podle t-lemat.

Tabulka 6.8. Přehled doplněných uzlů

T-lemma	Typ doplněného uzlu	Příklad
#AsMuch	elipsa výrazu vyjadřujícího velkou či malou míru nějaké okolnosti řídicího děje, který řídí závislou klauzi účinkovou	<i>Opravil nám televizor {#AsMuch.EXT} , že za dva dny nefungoval.</i> RESL
#Benef	elipsa neobligatorního volného benefaktoru, který je kontrolujícím členem v konstrukcích s kontrolou	<i>Je vhodné {#Benef.BEN} odejít.</i>
#Cor	kontrolovaný člen	<i>Rozhodl se {#Cor.ACT} odejít</i>
#EmpNoun	gramatická elipsa řídicího substantiva	<i>Přišli jen {#EmpNoun.ACT} mladší.</i>
#EmpVerb	gramatická elipsa predikátu	{#EmpVerb.PRED} <i>Nač ten spěch?</i>
#Equal	elipsa výrazu vyjadřujícího míru ne/shody/podobnosti (pozitivu), který řídí závislou srovnávanou klauzi	<i>Udělal to {#Equal.MANN} , jako to udělal.</i> CPR <i>Tonda.</i>
#Forn	kořen seznamové struktury pro cizojazyčný výraz	<i>Nenahraditelný je pro sledování {#Forn.PAT} cash flow.</i>
#Gen	všeobecný aktant	<i>V téhle troubě se mi dobře peče {#Gen.PAT}</i>
#Idph	kořen identifikační struktury	<i>Čtu {#Idph.PAT} Proti všem.</i>
#Neg	negace sloves (realizovaná morfémem <i>ne-</i>)	{#Neg.RHEM} <i>Neodejdu.</i>
#PersPron	aktuální elipsa obligatorního aktantu	{#PersPron.ACT} <i>Rozhodl se odejít.</i>
#QCor	kvazikontrolovaný člen	<i>Mám {#QCor.ACT} plán studovat.</i>
#Rcp	obligatorní doplnění elidované z důvodu reciprocikalizace	<i>Poslanci jednali o novém zákoně {#Rcp.ADDR}</i>
#Separ	kořen souřadné struktury	{#Separ.CONJ} <i>střed nákup prodej</i>
#Some	neslovesná část aktuálně elidovaného verbonominálního predikátu, kterou z významových důvodů nelze reprezentovat zkopírovaným uzlem	<i>Je stejný jako {být} {#Some.PAT} já.</i>
#Total	elipsa totalizátoru řídicího omezující konstrukci	<i>Mimo datum.RESTR se píše {#Total.RSTR} řadové číslovky slovy.</i>
#Unsp	blíže nespecifikovaný aktor	{#Unsp.ACT} <i>Hlásili to v rozhlase.</i>
zkopírovaný uzel (sloveso)	aktuální elipsa predikátu	<i>(Pavel navštívil Janu.) David {navštívit.PRED} Jiřinu.</i>
zkopírovaný uzel (substantivum)	aktuální elipsa řídicího substantiva	<i>Má rád červené {víno.PAT} i bílé víno.</i>

Kapitola 7. Specifické jevy

7.1. Víceslovné lexikální jednotky

Víceslovnou lexikální jednotkou nazýváme spojení dvou (popřípadě více) slov, která mají dohromady jeden lexikální význam. Víceslovné lexikální jednotky (pokud jsou zachyceny) jsou v tektogramatických stromech zachyceny několika způsoby:

- A. **jediný uzel + víceslovné t-lemma**: víceslovná jednotka je reprezentována jediným uzlem a všechny její části jsou součástí t-lematu. Hovoříme o víceslovném t-lematu. Víceslovné lexikální jednotky zachycené tímto způsobem jsou vyjmenovány v 4.3 – „Víceslovné t-lemma“.
- B. **jediný uzel + gramatém**: víceslovná jednotka je reprezentována jediným uzlem, jehož t-lemma odpovídá jedné z částí této jednotky. Informace o ostatních částech jednotky je zachycena pomocí gramatémů. Tímto způsobem jsou zachyceny:

modální predikáty (gramatém `deontmod`; viz 7.1.1.1 – „Modální predikáty“)

- C. **více uzlů + speciální funktor**: víceslovná jednotka je reprezentována několika uzly (podle konvencí reprezentace na tektogramatické rovině) a skutečnost, že uzly představují jedinou jednotku, je vyjádřena pomocí speciálních funktorů. Tímto způsobem jsou zachyceny:

složené predikáty (funktor `CPHR`; viz 7.1.1.4 – „Složené predikáty“)

frazémy (funktor `DPHR`; viz 7.1.2 – „Frazémy“)

složené souřadící spojovací výrazy (funktor `CM`)

Složené souřadící spojovací výrazy. Při zachycování souřadících spojovacích výrazů rozlišujeme **souřadící spojku** a **modifikující výraz**. Složený souřadící spojovací výraz je reprezentován minimálně dvěma uzly: uzlem pro spojku (`nodetype = coap`; viz i 6.4 – „Souřadnost“) a uzlem pro modifikující výraz. Uzel reprezentující modifikující výraz je přímým potomkem kořene souřadné struktury a má funktor `CM`. Například:

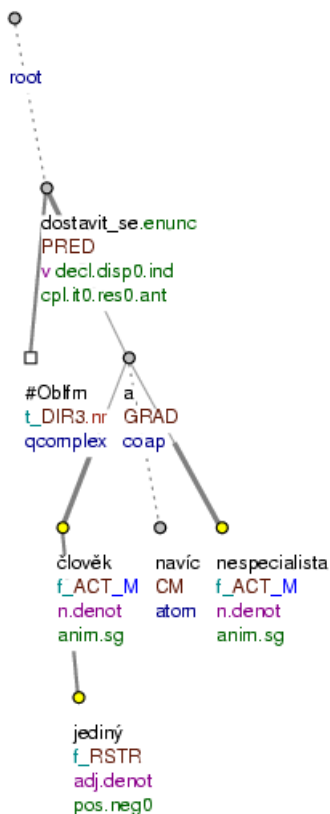
Dostavil se jediný člověk, a navíc.CM nespecialista. obr. 7.1

- D. **více uzlů + speciální struktura**: víceslovná jednotka je reprezentována několika uzly (podle konvencí reprezentace na tektogramatické rovině) a jejich sémantická sounáležitost je vyjádřena speciální strukturou. Tímto způsobem jsou zachyceny:

neskloňované názvy (popis struktury viz 7.3.1 – „Identifikační struktura“)

Obrázek 7.1. Složený souřadící spojovací výraz

Dostavil se jediný člověk, a navíc nespecialista.

7.1.1. Víceslovné predikáty

Víceslovným predikátem rozumíme případy, kdy predikát jako lexikální jednotku nepředstavuje v povrchové podobě věty jen určitý slovesný tvar, ale kdy k predikátu patří význam tohoto určitého slovesného tvaru a zároveň s ním i význam dalších slov - infinitivu slovesa, jména, adverbia. K víceslovným predikátům řadíme:

- modální predikáty (viz 7.1.1.1 – „Modální predikáty“),
- fázové predikáty (viz 7.1.1.2 – „Fázové predikáty“),
- kvazimodální a kvazifázové predikáty (viz 7.1.1.3 – „Kvazimodální a kvazifázové predikáty“),
- složené predikáty (viz 7.1.1.4 – „Složené predikáty“),
- verbonominální predikáty (viz 7.1.1.5 – „Verbonominální predikát (sponové sloveso *být*)“),
- slovesné frazémy (jsou popsány společně s neslovesnými frazémy v samostatné sekci - viz 7.1.2 – „Frazémy“).

7.1.1.1. Modální predikáty

Modálním predikátem rozumíme víceslovný predikát složený z modálního slovesa, které ve větě vedle aktualizčních slovesných významů vyjadřuje modální význam predikátu, a z infinitivu slovesa plnovýznamového, který nese hlavní lexikální význam celého spojení.

U modálních predikátů rozlišujeme:

- **modální sloveso:** *dát se; dovést; hodlat; chtít; mít; moci / moct; muset; smět; umět.*
- **infinitiv plnovýznamového slovesa.**

Základní způsob anotace modálních predikátů. Modální predikát je reprezentován jediným uzlem s t-lematem infinitivu plnovýznamového slovesa. Informace o modalitě tohoto predikátu, která je vyjádřena modálním slovesem, je zachycena hodnotou gramatému deontické modalitě (deontmod; viz A.2.8.3 – „gram/deontmod“). Základním způsobem jsou zachyceny (s využitím kopírování uzlů) následující kombinace:

Specifické jevy

(negované) modální sloveso + kladný infinitiv plnovýznamového slovesa	<i>Petr <chce> přijít na koncert.</i> [deontmod = vol] obr. 7.2
(negované) modální sloveso + souřadné spojení kladných infinitivů plnovýznamových sloves	<i>Petr <nechce> přijít [deontmod = vol] a zůstat [deontmod = vol].</i> obr. 7.3
souřadné spojení (negovaných) modálních sloves + kladný infinitiv plnovýznamového slovesa	<i>Petr nemohl a nemůže přijít na koncert. = Karel <nemohl> {přijít} [deontmod = poss] a <nemůže> přijít [deontmod = poss] na koncert.</i> obr. 7.4
souřadné spojení (negovaných) modálních sloves + souřadné spojení kladných infinitivů plnovýznamových sloves	<i>Takže to nemohli a nemohou potvrdit ani vyvrátit. = Takže to <nemohli> {potvrdit} [deontmod = poss] a <nemohou> potvrdit [deontmod = poss] ani {vyvrátit} [deontmod = poss] a vyvrátit [deontmod = poss].</i>

Základním způsobem anotace nelze zachytit modální predikáty s negovaným infinitivem plnovýznamového slovesa a případy vrstvení modálních významů v jednom modálním predikátu. Tedy kombinace:

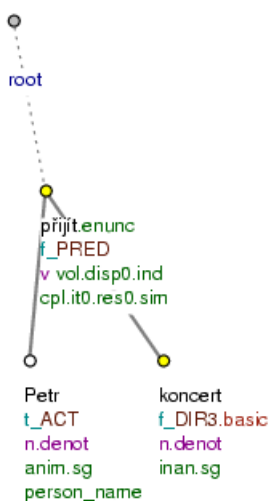
(negované) modální sloveso + negovaný infinitiv plnovýznamového slovesa	<i>Karel může nepřijít na koncert.</i> <i>Karel nemůže nepřijít na koncert.</i> obr. 7.5 <i>Petr mohl a může nepřijít na koncert.</i> obr. 7.6
modální sloveso + modální sloveso + infinitiv plnovýznamového slovesa	<i>Petr může [deontmod = decl] <chtít> přijít.PAT [deontmod = vol] na koncert.</i> obr. 7.7 <i>Petr nemůže chtít.PAT nepřijít.PAT na koncert.</i>

Modální predikát s negovaným infinitivem plnovýznamového slovesa. V případech se zápornou podobou infinitivu plnovýznamového slovesa jsou modální sloveso i infinitiv slovesa plnovýznamového reprezentovány samostatnými uzly. V gramatému deontmod je u obou uzlů vyplněna hodnota decl. Uzel reprezentující infinitiv slovesa plnovýznamového má funktor PAT a závisí na uzlu reprezentujícím modální sloveso.

Vrstvení modálních významů v jednom modálním predikátu. Při vrstvení modálních významů je v pořadí první modální sloveso vždy reprezentováno samostatným uzlem s t-lematem infinitivu tohoto modálního slovesa. V gramatému deontické modalitě je u tohoto uzlu vyplněna hodnota decl (modální význam prvního modálního slovesa není reprezentován gramatémem, ale lexikálním významem uzlu daného modálního slovesa). V pořadí druhé modální sloveso a infinitiv slovesa plnovýznamového jsou, pokud infinitiv plnovýznamového slovesa není negovaný, reprezentovány jediným uzlem, v opačném případě jsou reprezentovány samostatnými uzly.

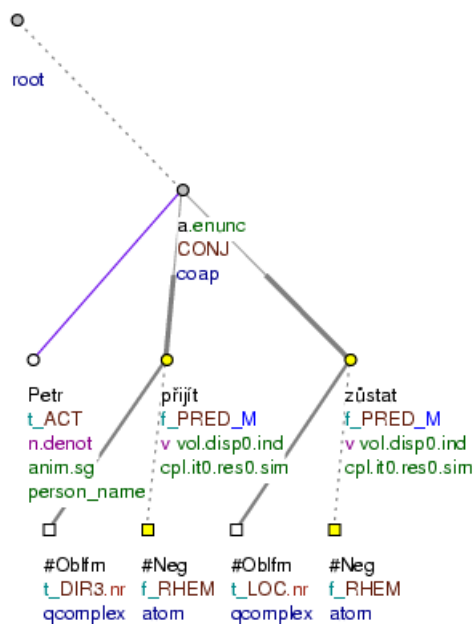
Obrázek 7.2. Modální predikát

Petr chce přijít na koncert.

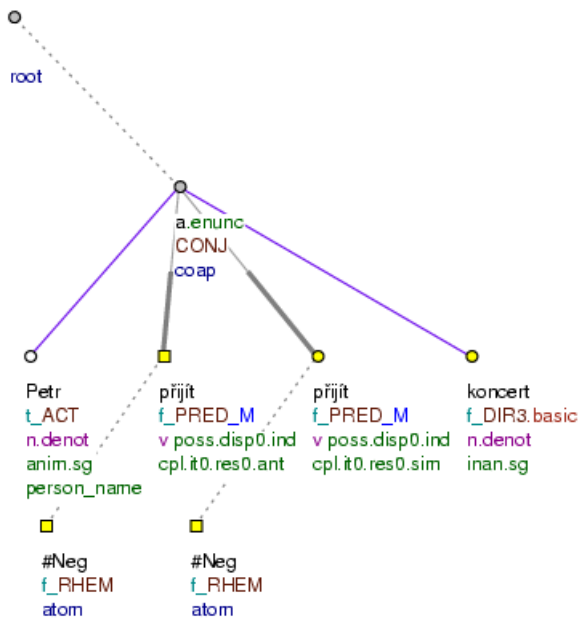
Obrázek 7.3. Modální predikát

Petr nechce přijít a zůstat.

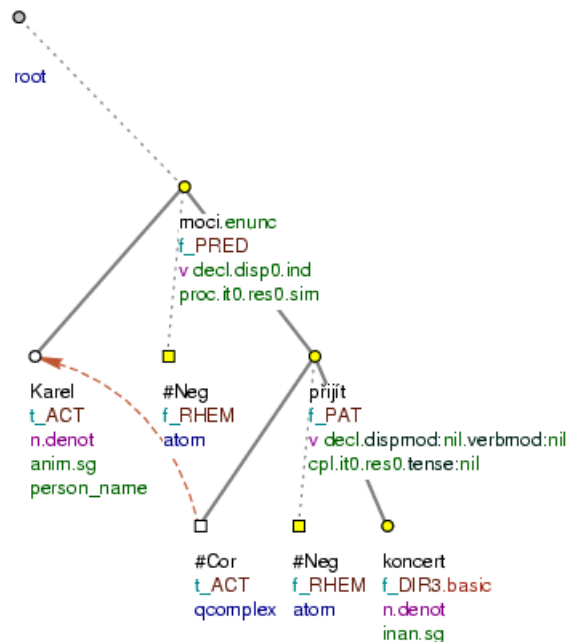
Obrázek 7.4. Modální predikát

Petr nemohl a nemůže přijít na koncert.

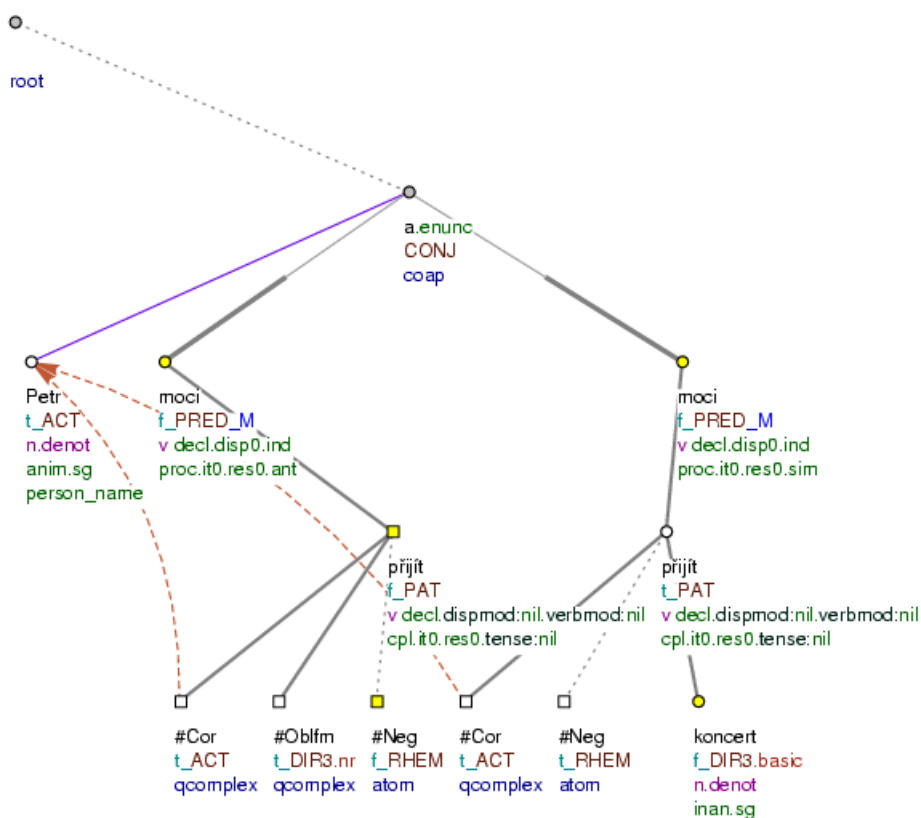
Obrázek 7.5. Modální predikát

Karel nemůže nepřijít na koncert.

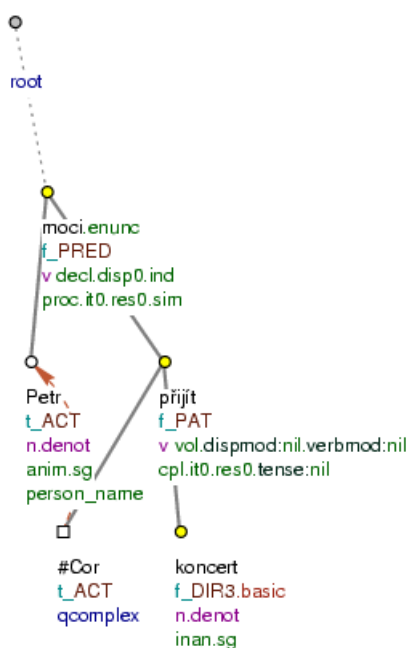
Obrázek 7.6. Modální predikát

Petr mohl a může nepřijít na koncert.

Obrázek 7.7. Vrstvení modálních sloves

Petr může chtít přijít na koncert.

7.1.1.2. Fázové predikáty

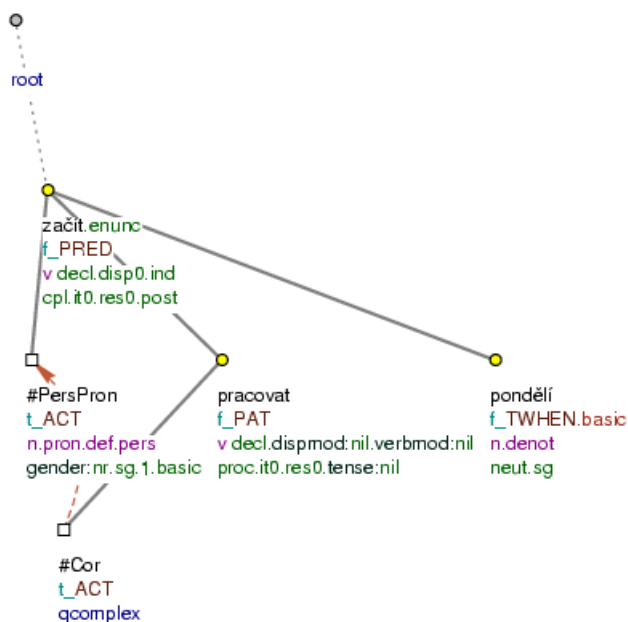
Fázovým predikátem rozumíme víceslovný predikát složený z fázového slovesa (*začít, zahájit, přestat, skončit* apod.), které ve větě vedle aktualizačních slovesných významů vyjadřuje fázi průběhu děje, a z infinitivu slovesa plnovýznamového, který nese hlavní lexikální význam celého spojení.

Pro zachycení fáze průběhu děje nebyly zavedeny žádné gramatémy. Fázové predikáty zachycujeme proto vždy pomocí dvou uzlů: uzlu reprezentujícího fázové sloveso a uzlu reprezentujícího infinitiv slovesa plnovýznamového. Uzel pro plnovýznamové sloveso má funktor PAT a závisí na uzlu pro fázové sloveso. Například:

Začnu.PRED *pracovat*.PAT v *pondělí*. obr. 7.8

Obrázek 7.8. Fázový predikát

Začnu pracovat v pondělí.

7.1.1.3. Kvazimodální a kvazifázové predikáty

Kvazimodálními predikáty a kvazifázovými predikáty rozumíme spojení kvazimodálního nebo kvazifázového slovesa (které vyjadřuje aktualizační slovesné významy a význam modální nebo fázový) s infinitivem slovesa plnovýznamového, který nese hlavní lexikální význam predikátu. Kvazimodální nebo kvazifázový predikát je tvořen:

- kvazimodálním nebo kvazifázovým slovesem**, tj. víceslovným synonymním vyjádřením modálního slovesa pomocí významově vyprázdněného slovesa a pomocí nějakého jména (případně adverbia), které nese modální význam spojení. K významu modálnosti u kvazimodálních sloves se může přidat („navrstvit“) ještě význam fázovosti.

Podle způsobu vyjádření slovesné a neslovesné části se mezi kvazimodálními a kvazifázovými slovesy vyčleňují tři skupiny, které jsou odlišeny v anotaci spíše kvůli postupnému vývoji pravidel anotace než z potřeby jednotlivé skupiny od sebe odlišit - viz tab.7.1 – „Zachycení kvazimodálních a kvazifázových sloves“.

- infinitivem plnovýznamového slovesa.** Infinitiv plnovýznamového slovesa může být i nominalizován a hlavní lexikální význam predikátu je pak vyjádřen jménem (často v předložkovém pádě). Srovnej:

začít pracovat → *dostat chuť pracovat* → *dostat chuť k práci*

Infinitiv plnovýznamového slovesa (případně jeho nominalizace) je zpravidla valenčním doplněním neslovesné části kvazimodálního nebo kvazifázového slovesa. Sounáležitost všech tří částí predikátu není nijak reflektována. Infinitivu není též připisován žádný gramatém deontické modality.

Tabulka 7.1. Zachycení kvazimodálních a kvazifázových sloves

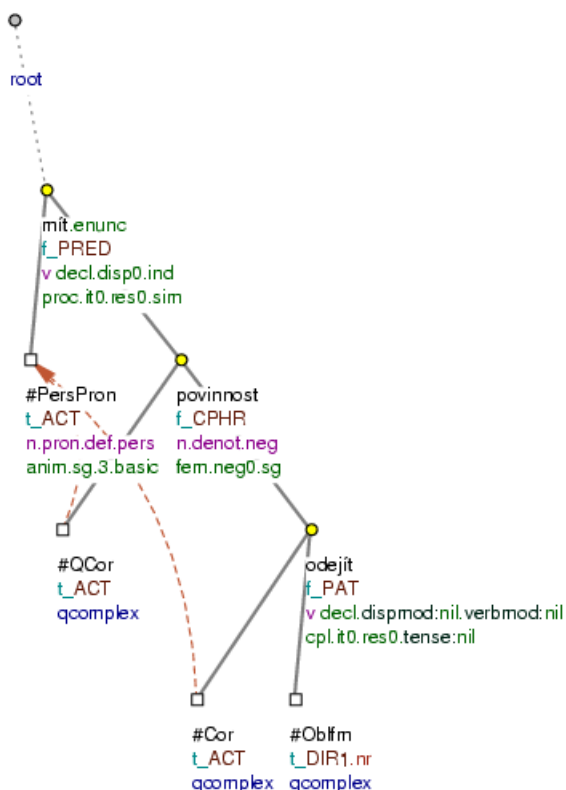
Vymezení skupiny	Způsob zachycení	Příklady
sloveso (které není <i>být</i>) + substantivum	podle stejných pravidel jako složené predikáty (pravidla anotace viz 7.1.1.4 – „Složené predikáty“)	<i>mít plán</i> <i>dát se do práce</i> <i>dostat nápad</i>
<i>být</i> + adjektivum nebo substantivum	podle stejných pravidel jako verbonominální predikáty (pravidla viz 7.1.1.5 – „Verbonominální predikát (sponové sloveso <i>být</i>)“).	<i>být schopen</i> <i>být nutné</i> <i>být povinností</i>
<i>být</i> + predikativní adverbium	pro anotaci byl využit již zavedený funktor CPHR (přiřazuje se uzlu reprezentujícímu predikativum)	<i>být nutno</i> <i>být třeba</i>

Příklad:

Má povinnost.CPHR odejít. obr. 7.9

Obrázek 7.9. Kvazimodální predikát

Má povinnost odejít.

7.1.1.4. Složené predikáty

Složeným predikátem rozumíme víceslovný predikát složený z významově vyprázdněného slovesa, které ve větě vyjadřuje zejména aktualizační slovesné významy, a z nějakého substantiva (často označujícího děj nebo stav), které nese hlavní lexikální význam celého spojení. Složený predikát tvoří jednu víceslovnou lexikální jednotku, ke které je většinou možné nalézt odpovídající synonymní vyjádření pomocí jednoslovného predikátu. Srov.:

- hovořit* → *vést rozhovor*
- plánovat* → *mít plán*
- nárokovat si* → *činit si nárok*
- připravovat se* → *dělat přípravy*
- omezit* → *provést omezení*
- zajímat se* → *projevit zájem*

Existence adekvátního synonymního vyjádření pomocí jednoslovného predikátu však není podmínkou pro chápání jistého spojení významově vyprázdněného slovesa a význam nesoucího substantiva jako složeného predikátu.

U složených predikátů rozlišujeme:

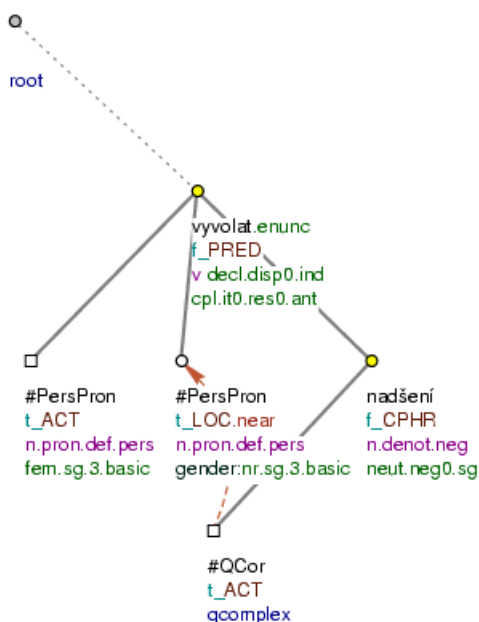
- **slovesnou část složeného predikátu**, tj. řídicí významově vyprázdněné sloveso.
- **jmennou část složeného predikátu**, tj. závislé substantivum, které nese hlavní lexikální význam celého spojení.

Základní pravidla anotace složených predikátů. Složený predikát zachycujeme v tektogramatickém stromě pomocí dvou uzlů: pomocí uzlu reprezentujícího slovesnou část složeného predikátu a pomocí uzlu reprezentujícího jmennou část složeného predikátu. Uzel reprezentující slovesnou část složeného predikátu má funktor podle funkce celého složeného predikátu ve větě struktuře. Uzlu závislé jmenné části přiřazujeme speciální funktor CPHR, který signalizuje, že jde o část víceslovného predikátu. Uzel je zachycen jako přímý potomek uzlu pro slovesnou část. Například:

Vyvolala u něho nadšení. CPHR obr. 7.10

Obrázek 7.10. Složený predikát

Vyvolala u něho nadšení.

7.1.1.4.1. Kvazikontrola u složených predikátů

Skutečnost, že složený predikát je sémantického hlediska jedna lexikální jednotka, má často za důsledek referenční totožnost některých valenčních doplňků jmenné a slovesné části složeného predikátu. Jmenná a slovesná část složeného predikátu sdílejí určitá valenční doplňky. Toto sdílení označujeme jako **kvazikontrolu**, jako specifický typ gramatické koreference (viz 9.2 – „Gramatická koreference“).

Zachycení kvazikontroly u složených predikátů. V povrchové podobě věty je referenčně totožné sdílené valenční doplňky zpravidla vyjádřeno jenom jednou. Při anotaci je proto třeba nejprve rozhodnout, zda konkrétní valenční doplňky, které se v povrchové podobě věty vyskytlo, náleží slovesné, nebo jmenné části složeného predikátu. Pokud se nějaké valenční doplňky vyskytuje ve valenčních rámcích obou částí složeného predikátu, ale formou náleží jen k jedné z nich, je v tektogramatickém stromě reprezentováno uzlem závislým na uzlu pro tu část, ke které formálně náleží. Problematické jsou ovšem případy, ve kterých se vyjádřené valenční doplňky vyskytuje ve stejné formě ve valenčních rámcích obou částí složeného predikátu. Pro tyto případy byla přijata jednoduchá konvence: sdílené valenční doplňky zachycujeme v tektogramatickém stromě uzlem závislým přednostně na uzlu pro slovesnou část složeného predikátu.

Na pozici druhého sdíleného valenčního doplňku, které je povrchově vypuštěno (zpravidla se jedná o valenční doplňky jmenné části složeného predikátu), je do tektogramatického stromu doplněn nový uzel se zástupným t-

lematem #QCor. Referenční totožnost je vedle speciálního t-lematu naznačena také gramatickým koreferenčním vztahem, který vede od tohoto doplněného uzlu k uzlu pro druhé sdílené valenční doplnění. Není-li v povrchové podobě věty sdílené referenčně totožné valenční doplnění vůbec vyjádřeno, je pomocí nově vytvořeného uzlu s t-lematem #QCor zachyceno u jmenné části složeného predikátu, u slovesné části složeného predikátu má pak nově vytvořený uzel pro toto doplnění zástupné t-lemma podle typu elidování (pravidla viz 6.6.1.2 – „Elipsa závislé významové jednotky“), tedy: #Gen, #PersPron, případně #Unsp.

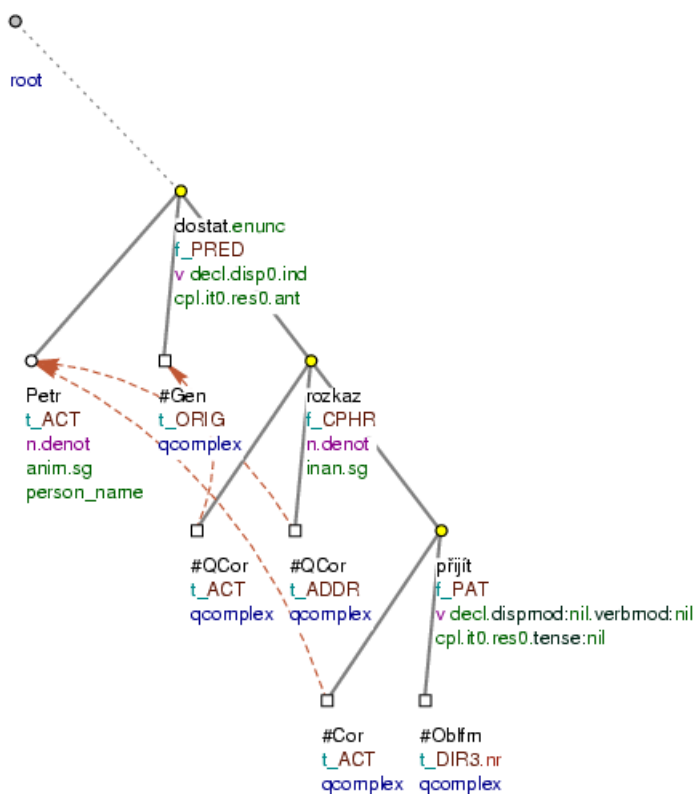
Příklady:

Petr dostal {#Gen.ORIG} {#QCor.ACT} *rozkaz přijít*. obr. 7.11

Pavel.ACT *dal* *Petrovi*.ADDR {#QCor.ACT} {#QCor.ADDR} *radu*.CPHR obr. 7.12

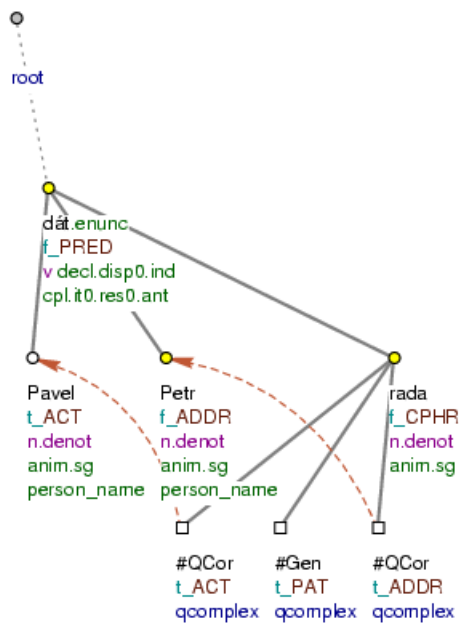
Obrázek 7.11. Kvazikontrola u složených predikátů

Petr dostal rozkaz přijít.

Obrázek 7.12. Kvazikontrola u složených predikátů

Pavel dal Petrovi radu.

7.1.1.5. Verbonominální predikát (sponové sloveso *být*)

Verbonominálním predikátem rozumíme spojení slovesa *být* (které ve větě vyjadřuje zejména aktualizační slovesné významy) s nějakým dalším slovem, které nese hlavní lexikální význam celého víceslovného predikátu. Verbonominální predikát vyjadřuje široké pole významů: totožnost aktoru a pacientu, kvalifikaci, klasifikaci a kvantifikaci. U verbonominálních predikátů rozlišujeme:

- **slovesnou část**, tj. sponové sloveso *být*.
- **neslovesnou část**, tj. sémantické adjektivum nebo substantivum v nominativu nebo instrumentálu. Druhotně může být neslovesná část vyjádřena i genitivem substantiva, infinitivem, závislou klauzí, adverbium nebo i citoslovcem.

Zachycení verbonominálního predikátu v tektogramatickém stromě. Verbonominální predikát zachycujeme v tektogramatickém stromě pomocí dvou uzlů: pomocí uzlu reprezentujícího slovesnou část verbonominálního predikátu a pomocí uzlu reprezentujícího neslovesnou část verbonominálního predikátu. Uzel reprezentující slovesnou část verbonominálního predikátu má funktor podle funkce celého predikátu ve větě struktuře. Uzel reprezentující neslovesnou část má funktor PAT (patiens tu zastupuje široké pole významů, které může verbonominální predikát vyjadřovat) a je zachycen jako přímý potomek uzlu pro slovesnou část. Sounáležitost obou částí není (vyjma zvoleného valenčního rámce pro sponové *být*) nijak reflektována. Například:

Kočka je savec. PAT obr. 7.13

Jíst je obřad. PAT

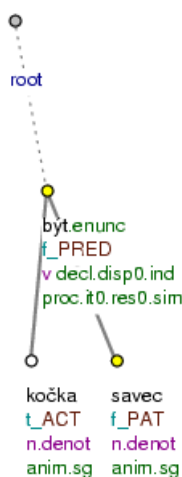
Jirka je hodný. PAT

Děti je pět. PAT

To je fuk. PAT

Obrázek 7.13. Verbonominální predikát

Kočka je savec.

7.1.2. Frazémy

Frazémem (frazeologickým spojením) rozumíme spojení dvou nebo více slov s ustáleným lexikálním obsazením, které vytváří jednu lexikální jednotku, která má jako celek přenesený význam a jejíž význam není rozložitelný na významy jednotlivých částí spojení. U frazeologických spojení rozlišujeme dvě části:

- **řídící člen**, tj. syntakticky řídící člen frazému.
- **závislou část**, tj. všechny ostatní výrazy, které jsou součástí frazeologického spojení.

Podle řídícího členu frazému rozlišujeme:

- neslovesné frazémy**, tj. frazém, jehož řídícím členem není pravidelně časované sloveso. Řídícím členem neslovesných frazeologických spojení může být sloveso, toto sloveso se však v rámci daného spojení nevykytne nikdy v celém svém paradigmatu, jde vždy o více méně ustrnulý slovesný tvar (například: *stůj co stůj*; *chtě nechtě*). Nelze-li jednoznačně podle syntaktických vztahů určit řídící člen neslovesného frazému, považuje se za řídící člen neslovesného frazému ten jeho výraz, který je první v povrchovém slovosledu.
- slovesné frazémy**, tj. frazém, jehož řídícím členem je sloveso (zpravidla určitý slovesný tvar), které se v rámci frazému může vyskytnout v celém svém paradigmatu.

Zachycení frazémů v tektogramatickém stromě. Frazeologická spojení reprezentujeme vždy pomocí dvou uzlů, které jsou zachyceny jako rodič a přímý potomek. Rodič reprezentuje řídící člen frazému a má funktor podle pozice celého frazeologického spojení ve větné struktuře. Závislá část frazému je reprezentována jedním uzlem - přímým potomkem, který má funktor **DPHR** (`nodetype = dphr`) jako indikaci toho, že tento uzel společně se svým rodičem představuje frazeologické spojení. V t-lematu uzlu s funktorem **DPHR** vystupují formy všech závislých částí frazému (včetně předložek) spojené podtržítky v pořadí, v jakém se vyskytly v povrchové podobě věty (viz i 4.3 – „Více-slovné t-lemma“).

Příklady neslovesných frazémů:

Hledá investici šitou.COMPL na míru.DPHR obr. 7.14

Zavřeli mě pro nic.CAUS za nic.DPHR

Široko.LOC daleko.DPHR nebylo vidět žádnou policii.

Příklady slovesných frazémů:

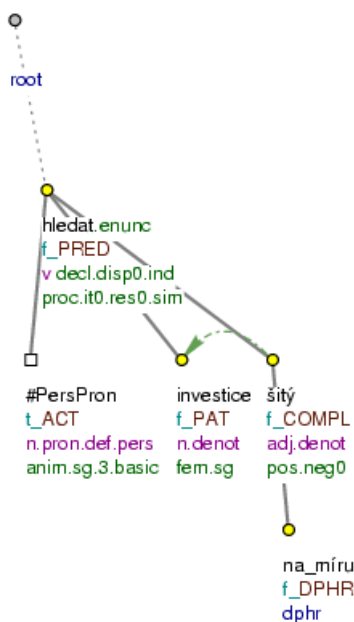
Házeli.PRED nám klacky pod nohy.DPHR obr. 7.15

Dával.PRED mi neustále najevo.DPHR svou převahu.

Běhal.PRED mu mráz po zádech.DPHR

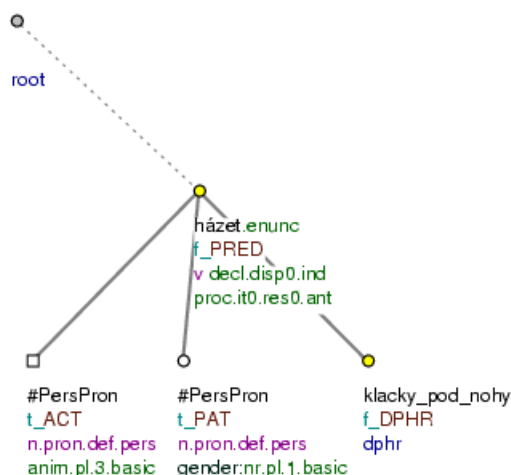
Obrázek 7.14. Neslovesný frazém

Hledá investici šitou na míru.

Obrázek 7.15. Slovesný frazém

Házeli nám klacky pod nohy.

7.2. Čísla a číslovky

Rozlišujeme několik skupin číslovek a odlišujeme je v anotaci:

- a. **číslovky ve funkci přívlastku (RSTR)**: číslovky ve spojení s počítaným předmětem (kromě číslovek s funkcí kontejneru). Řídícím uzlem je uzel reprezentující počítané substantivum, na kterém závisí uzel reprezentující číselný údaj. Uzlu pro číselný údaj je přiřazen funktor RSTR. Například:

Mám pět.RSTR domů a tři.RSTR auta. obr. 7.16

náš druhý.RSTR nejlepší hráč

- b. **číslovky základní stojící ve větě bez počítaného předmětu**. Číslovku hodnotíme jako syntaktické substantivum. Uzel reprezentující číslovku může mít přiřazen různý funktor. Například:

Zvolili tři.PAT z pěti místopředsedů. obr. 7.20

Kolik.PAT mi dáš?

- c. **číslovky s funkcí „kontejneru“**: číslovkové výrazy: *milion*, (a jiné zakončené na *-ion*), *miliarda*, *polovina*, *polovice*, *půl(e)*, *třetina*, *čtvrt*, *čtvrtina*, *tisícina*, *tucet*, *veletucet*, *kopa*, *řada*, *spousta*, *hromada*, *zástup*, *dav*, *dvojice*, *trojice*, *sto*, *tisíc*, *trocha/u* ve spojení s počítaným předmětem. Řídícím uzlem je uzel reprezentující číslovku-kontejner, na které závisí uzel reprezentující počítaný předmět. Uzlu pro počítaný předmět přiřazujeme funktor MAT. Například:

Žije tu jeden.RSTR milion lidí.MAT obr. 7.17

- d. **číslovky ve funkci „nálepky“**: číslovky základní určité (zejména psané číslicemi) použité ve významu očíslování, označení určitých objektů (čísla telefonů, faxů, domů, poštovní směrovací čísla, výrobní čísla, číslo jako součást názvu výrobku). Funktor uzlu reprezentujícího číslovku s funkcí nálepky je určen pravidly pro anotaci identifikačních výrazů, funktor číslovek - nálepek v adresách je zpravidla RSTR. Například:

Nový Golf 500.RSTR už je na trhu. obr. 7.18

- e. **číslovky s adverbialními významy:** číslovky: *pětkrát, několikrát, jednou, podruhé* apod. Uzel reprezentující číslovku má některý z funktorů pro slovesná volná doplnění, který odpovídá jejich funkci ve větě strukturně. Například:

Vyhráli jsme jen dvakrát. THO obr. 7.19

Pozor! Číslovky adjektivní a číslovkové výrazy *hodně, více, méně, mnoho, málo, stejně, plno, dost* stojící samostatně, bez počítaného předmětu hodnotíme jako syntaktická adjektiva (číslovky ve funkci přívlastku). Do tektogramatického stromu se v těchto případech podle pravidel uvedených v 6.6.1.1 – „Elipsa řídicí významové jednotky“ doplní nový uzel pro substantivum řídicí adjektivní číslovku. Například:

Třetí.RSTR {#EmpNoun.PAT} *už jsme nestihli.* obr. 7.21

*Má hodně.*RSTR {#EmpNoun.PAT}

Číslovka zapsaná číslicemi. Pro anotaci číslovek psaných slovy a číslovek psaných číslicemi platí v zásadě shodná pravidla. Je-li složený číslovkový výraz zapsán číslicemi, zachycujeme jej jako jeden uzel; například:

*Mám 38 234.*RSTR *korun.*PAT

Složený číslovkový výraz typu „sto čtyřicet tisíc lidí“. Složené číslovkové výrazy strukturně nerozebíráme:

- a. je-li ve složeném číslovkovém výrazu obsažena jedna nebo několik číslovek s funkcí kontejneru, je číslovka - kontejner s nejvyšší číselnou hodnotou zachycena jako řídicí uzel celého číslovkového výrazu. Uzly reprezentující všechny ostatní části složeného číslovkového výrazu závisí na tomto řídicím uzlu (jako sestry) a mají funktor RSTR. Například:

sto.RSTR *čtyřicet*.RSTR *tisíc židů*.MAT obr. 7.22

- b. není-li ve složeném číslovkovém výrazu obsažena žádná číslovka s funkcí kontejneru, je řídicím uzlem spojení uzel reprezentující jméno počítaného předmětu a uzly pro všechny části číslovkového výrazu závisí na tomto řídicím uzlu (jako sestry) a mají funktor RSTR. Například:

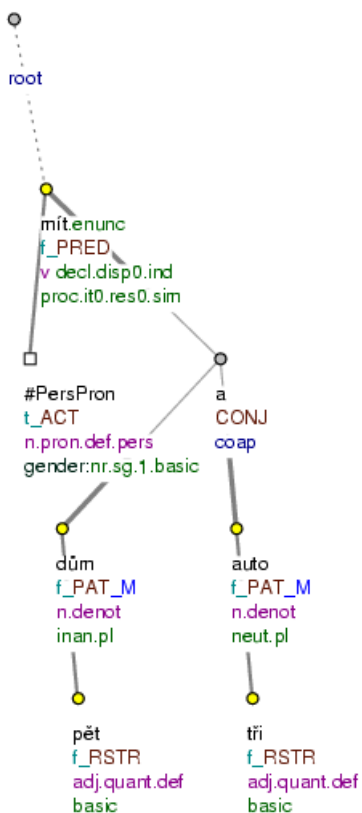
třicet.RSTR *osm*.RSTR *žáků*

Složený číslovkový výraz typu „tyč dlouhá 2 m 10 cm 4 mm“. Číselné údaje složené z kombinace číslovek a fyzikálních jednotek strukturně nerozebíráme. Fyzikální jednotka s nejvyšší hodnotou je zachycena jako řídicí uzel celého spojení. Uzly pro ostatní fyzikální jednotky závisí na tomto uzlu (jako sestry) a mají přiřazený funktor RSTR; uzly pro číslovky vyjadřující počet těchto jednotek závisí vždy na uzlu pro příslušnou jednotku a mají opět funktor RSTR. Například:

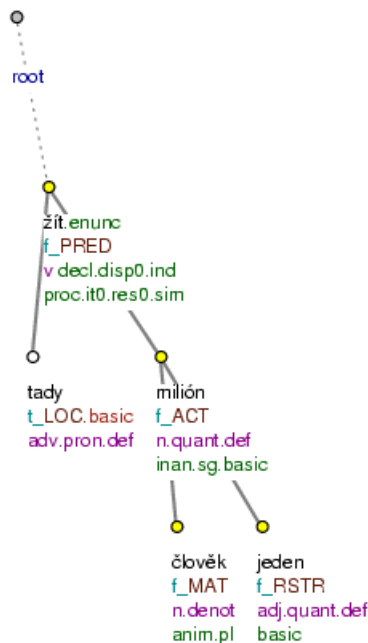
*Tyč je dlouhá 2 m.*EXT *10 cm*.RSTR *4 mm*.RSTR obr. 7.23

Obrázek 7.16. Číslovka ve funkci přívlastku (RSTR) Obrázek 7.17. Číslovka s funkcí „kontejneru“

Mám pět domů a tři auta.

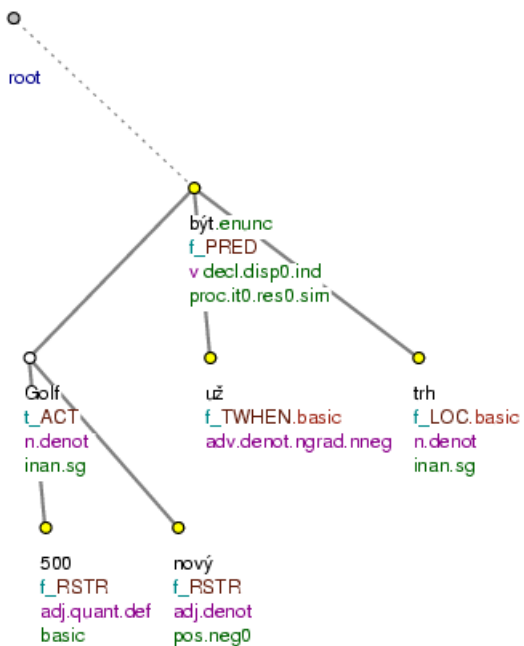

Žije tu jeden milion lidí.

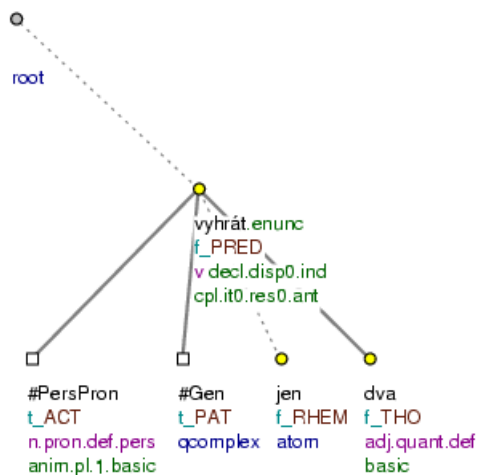
Obrázek 7.18. Číslovka s funkcí „nálepky“

Nový Golf 500 už je na trhu.

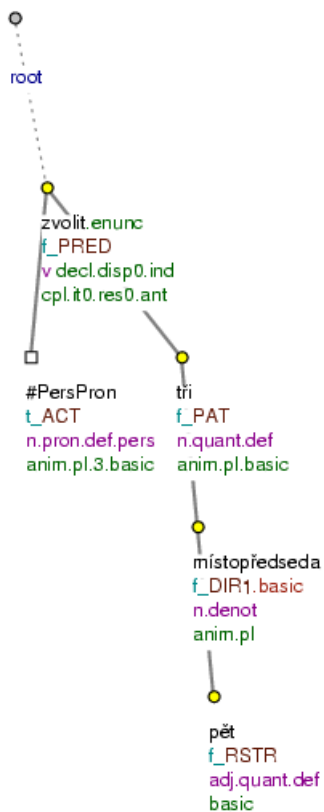
Obrázek 7.19. Číslovka s adverbialním významem

Vyhráli jsme jen dvakrát.

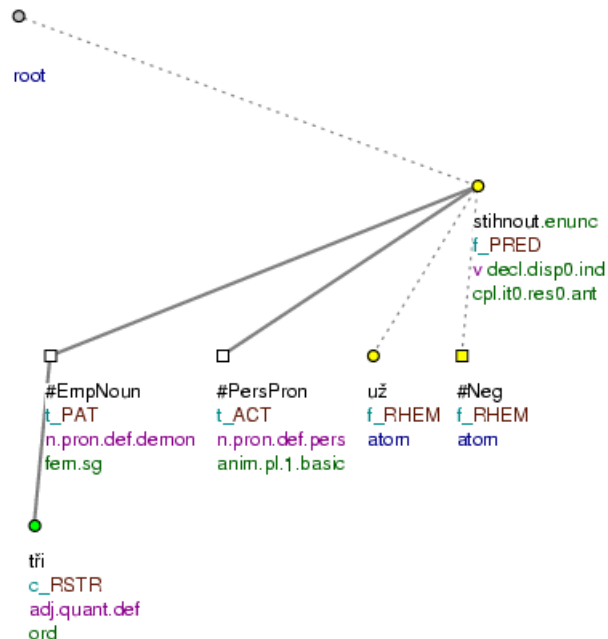
Obrázek 7.20. Číslovka základní stojící bez počítaného předmětu

Zvolili tři z pěti místopředsedů.

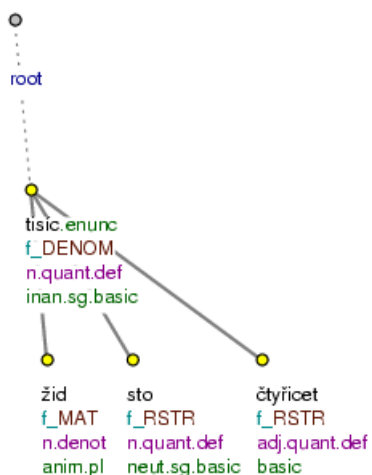
Obrázek 7.21. Číslovka adjektivní stojící bez počítaného předmětu

Třetí už jsme nestihli.

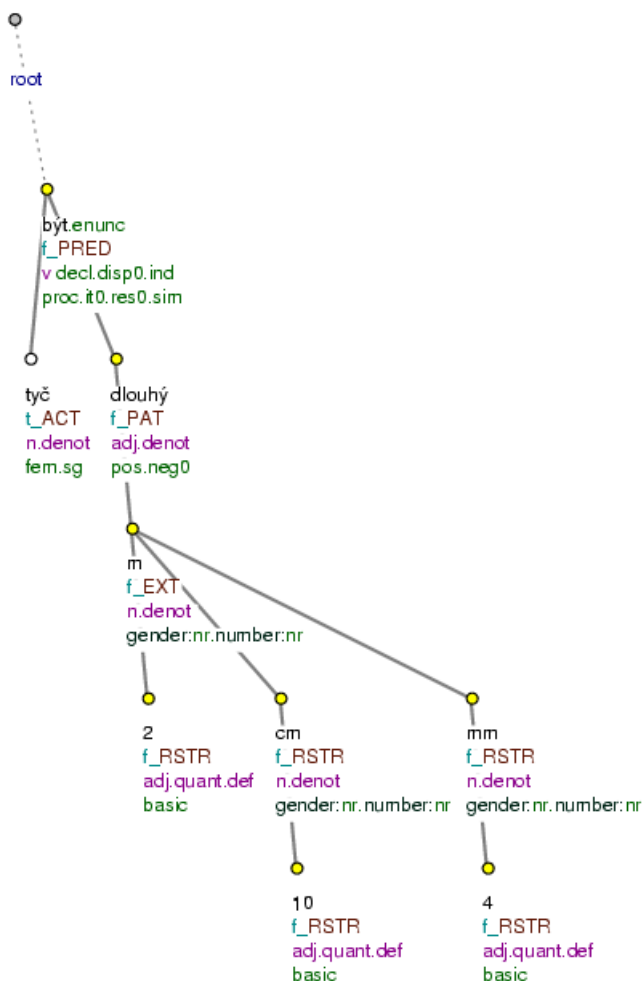
Obrázek 7.22. Složený číslovkový výraz

sto čtyřicet tisíc židů

Obrázek 7.23. Složený číslovkový výraz

Tyč je dlouhá 2 m 10 cm 4 mm.

7.3. Identifikační výrazy

Identifikačními výrazy rozumíme výrazy užitě ve významu identifikace (vlastní jména a názvy, výrazy užitě metajazykově).

Z hlediska anotace rozdělujeme identifikační výrazy do dvou základních skupin a odlišujeme je v anotaci:

- identifikační výraz s pravidelně skloňovaným řídicím členem.** Efektivní kořen identifikačního výrazu (skloňované jméno) má funktor podle pozice ve větné struktuře. Uzly závislé na efektivním kořenu identifikačního výrazu jsou zachyceny podle obvyklých pravidel anotace. Kořen rozvíjí identifikačního výrazu je přímým potomkem kořene identifikačního výrazu. Například:

Čtu Babičku.EFF

Organizace.DENOM Spojených.RSTR národů.APP pro výchovu.BEN , vědu.BEN a.CONJ kulturu.BEN obr. 7.24

Jeho.APP Máj.ACT je otrhaný. obr. 7.25

- ostatní identifikační výrazy:** identifikační výrazy, které nevyhovují kritériím první skupiny (jejich řídicím členem není pravidelně skloňované jméno). Jsou zachyceny jako identifikační struktura (viz 7.3.1 – „Identifikační struktura“). Například:

kniha Obsluhoval jsem.ID anglického.RSTR krále.PAT

Nominativ jmenovací: doplnění substantiva (obecného rodového jména) uvádějící vlastní jméno, název, meta-azykově užitý výraz, citovaný výraz v přesném znění. Do pozice analogické nominativu jmenovacímu vstupují identifikační výrazy obou výše uvedených skupin. V pozici analogické nominativu jmenovacímu je identifikační výraz vždy zachycen jako identifikační struktura (viz 7.3.1 – „Identifikační struktura“). Například:

hory *Krkonoše*.ID

symfonická báseň *Z českých*.RSTR*luhů*.ID a *hájů*.ID

Genitiv explikativní: výraz v genitivu, který rozvíjí obecné rodové jméno užším jménem druhovým; přičemž platí následující transformace: *trest smrti* → *smrt je (druhem) trest(u)*. Tento specifický typ identifikačních výrazů je zachycen jako identifikační struktura (viz 7.3.1 – „Identifikační struktura“). Například:

pojem času.ID

otázka laickosti.ID

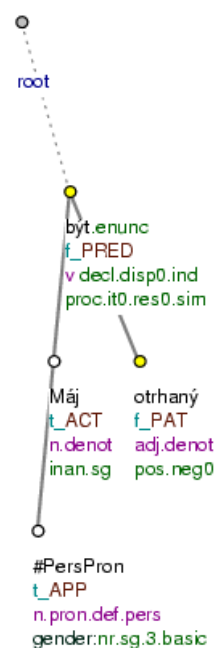
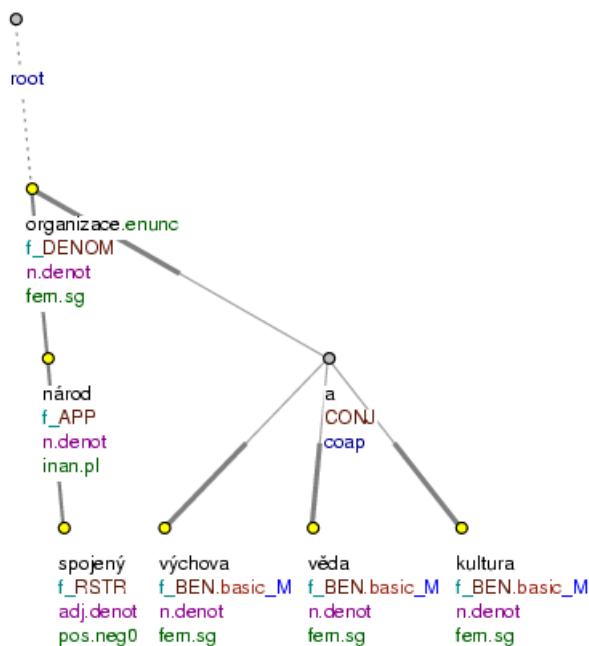
osoba V. Kaluse.ID

Vlastní jména osob (atribut `is_name_of_person`). Všechny uzly reprezentující výrazy, které jsou součástí vlastních jmen osob (uzly reprezentující křestní jméno nebo příjmení) mají v atributu `is_name_of_person` vyplněnou hodnotu 1 (viz A.2.13 – „`is_name_of_person`“).

Obrázek 7.24. Identifikační výraz se skloňovaným řídicím členem **Obrázek 7.25. Identifikační výraz se skloňovaným řídicím členem**

Organizace Spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu.

Jeho Máj je otrhaný.

Prvky identifikační výrazu. Všechny uzly reprezentující jednotlivá slova, která jsou součástí identifikačního výrazu tvoří prvky identifikačního výrazu. Struktura identifikačních výrazů se dále analyzuje. Ve většině případů platí, že prvky závislé na efektivních kořenech identifikačního výrazu se anotují podle obvyklých pravidel anotace a mají funktor podle druhu závislosti.

Rozvití identifikační struktury. Identifikační výraz může být jako celek rozvit. Kořen rozvití je vždy přímým potomkem kořene identifikační struktury.

Příklady:

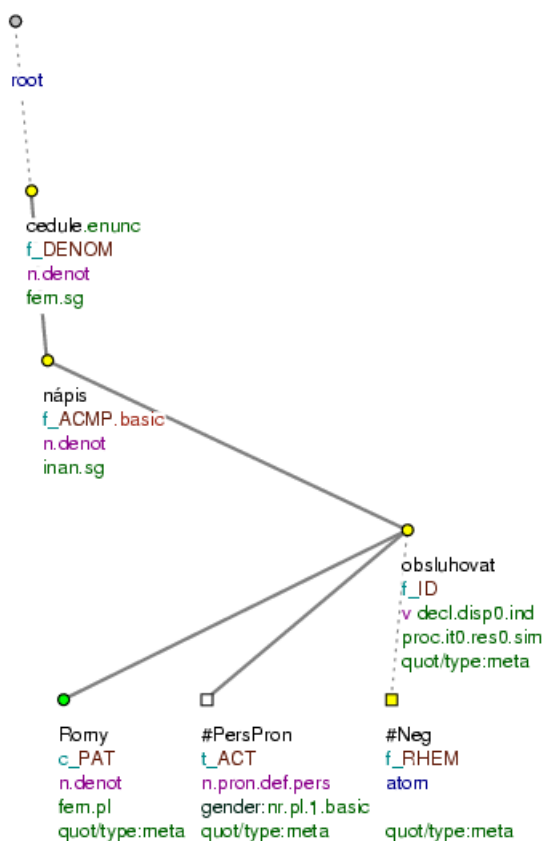
cedule s nápisem.ACMP „Romy neobsluhujeme.ID.” obr. 7.28

{#Idph.ACT} *V sobotu.ID v poledne.ID je hezký film.* obr. 7.29

Jiráskovo {#Idph.DENOM} *Proti všem.ID* obr. 7.30

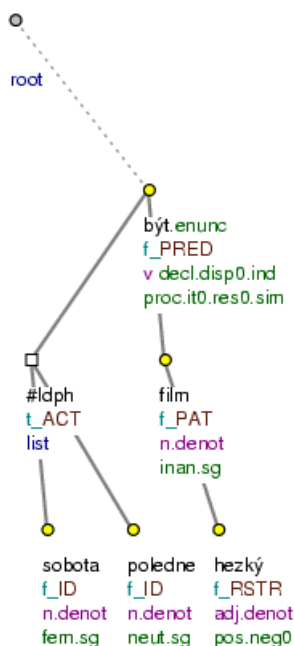
Obrázek 7.28. Identifikační struktura

cedule s nápisem „Romy neobsluhujeme.”

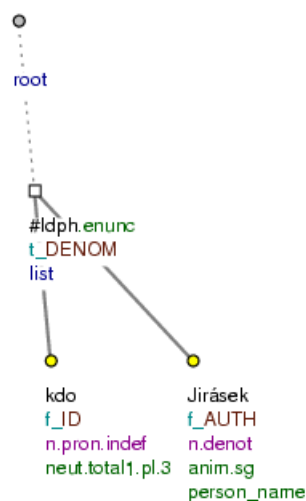
Obrázek 7.29. Identifikační struktura

V sobotu v poledne je hezký film.

Obrázek 7.30. Identifikační struktura

Jiráskovo Proti všem.

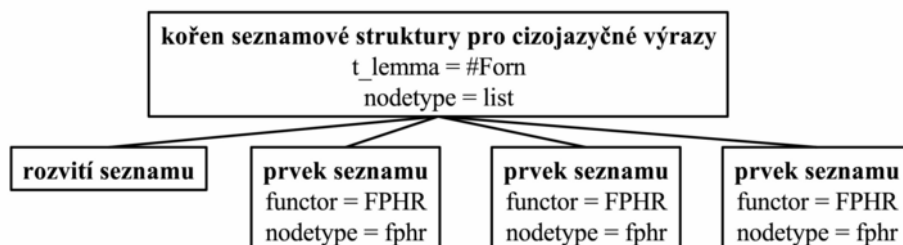
7.4. Cizojazyčné výrazy

Cizojazyčnými výrazy rozumíme části textu zapsané jiným jazykem než českým.

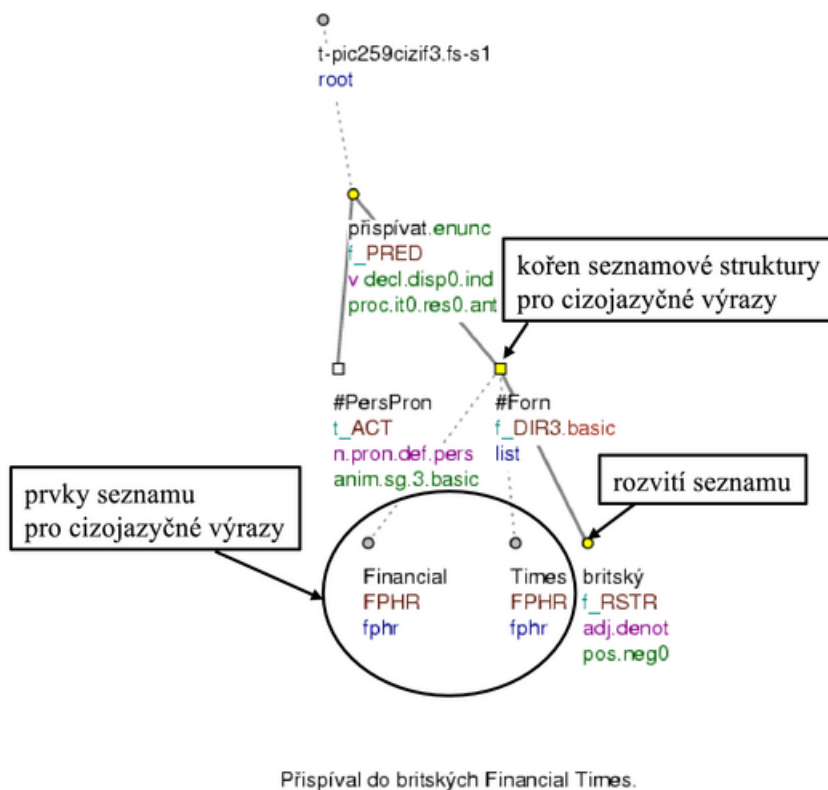
Seznamová struktura pro cizojazyčné výrazy. Cizojazyčné výrazy jsou zachyceny jako seznamová struktura (viz obr. 7.31 a obr. 7.32). **Kořenem seznamové struktury pro cizojazyčné výrazy** je nově vytvořený uzel se zástupným t-lematem #Forn (nodetype = list). Kořen seznamové struktury má funktor, který odpovídá funkci daného cizojazyčné výrazu (jako celku) ve větě struktuře. Všechny výrazy cizojazyčného textu i všechny interpunkční a jiné znaky v cizojazyčném textu obsažené jsou v tektogramatickém stromě reprezentovány samostatnými uzly, které jsou přímými potomky kořene seznamové struktury. Jsou tedy zachyceny jako sesterské uzly, v pořadí, které odpovídá povrchové podobě. Tyto uzly (představující **prvky seznamu**) mají funktor FPHR (nodetype = fphr). Jako t-lemata těchto uzlů slouží nezměněné tvary cizích slov z textu.

Rozvití seznamu. Cizojazyčný výraz může být jako celek rozvit českým výrazem. Rozvití seznamu (respektive kořen rozvití) je přímým potomkem kořene seznamové struktury.

Obrázek 7.31. Seznamová struktura pro cizojazyčné výrazy - schéma I

Obrázek 7.32. Seznamová struktura pro cizojazyčné výrazy - schéma II

Příklady:

firma {#Forn.ID} *Eagle.FPHR Group.FPHR V.FPHR* . [#Period.FPHR] *A.FPHR* . [#Period.FPHR] obr. 7.33

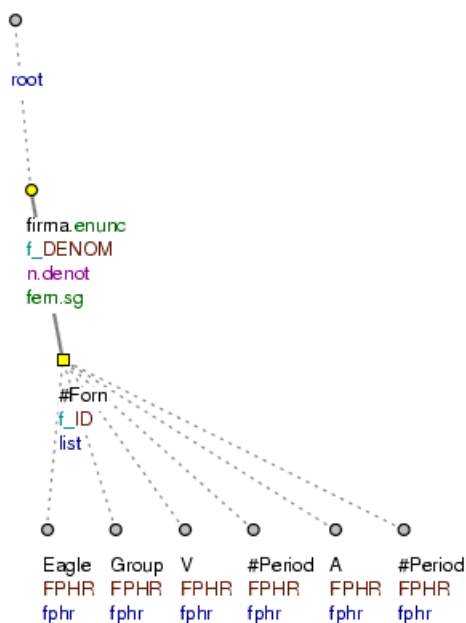
Nenahraditelný je pro sledování {#Forn.PAT} *cash.FPHR flow.FPHR*

v deníku {#Forn.ID} *Financial.FPFR Times.FPFR*

Pozor! Jako seznamovou strukturu pro cizojazyčný výraz nezachycujeme běžně užívaná přejatá slova, i přestože jsou neskloňná, ani cizí slova s příznakově užitými českými morfoložickými prostředky (*Výprávěl o včerejší extra.RSTR show.PAT*); cizí vlastní jména evropská a jednoslovné cizojazyčné názvy v pozici nominativu jmenovacího (*časopis Times.ID*).

Obrázek 7.33. Cizojazyčný výraz

firma Eagle Group V. A.

7.5. Přímá řeč

Přímou řečí rozumíme citované mluvené nebo psané projevy, které nejsou formálně zapojeny. Cituje se celá primární výpověď včetně časů a gramatických osob.

Zachycení přímé řeči. Kořen podstromu reprezentujícího přímou řeč má v atributu `is_dsp_root` (viz A.2.10 – „`is_dsp_root`“) vyplněnou hodnotu 1, a to i tehdy, není-li přímá řeč graficky označena. Úzly reprezentující výrazy, které jsou součástí graficky označené přímé řeči, mají navíc v atributu `quot/type` vyplněnou hodnotu `dsp` (viz 7.6 – „Části textu označené pomocí grafických symbolů“).

Pravidla anotace přímé řeči se liší podle toho, zda přímá řeč stojí samostatně, nebo je uvozena uvozoovací klauzí:

- A. **samostatná přímá řeč (neuvozená).** Stojí-li přímá řeč samostatně (tj. není-li uvozena), anotujeme přímou řeč podle pravidel popsaných v 6.3 – „Klauze (řídicí, závislé, slovesné, neslovesné)“, přímá řeč je zachycena jako slovesná, nebo jako neslovesná klauze. Například:

„Máme.PRED *několik set členů.*“ [`is_dsp_root=1`]

„Pardon.PARTL “ [`is_dsp_root=1`]

„Rozhod.DENOM!“ [`is_dsp_root=1`]

- B. **uvozená přímá řeč (závislá).** Základní způsoby zachycení přímé řeči jsou:

- a. **přímá řeč aktantem slovesa nebo adjektiva.** Vyjadřuje-li přímá řeč aktant slovesa (nebo adjektiva) v uvozoovací klauzi a není-li daná valenční pozice již zaplněna jiným doplněním, má efektivní kořen přímé řeči funktor některého z aktantů a závisí na uzlu pro sloveso. Například:

Jeho odpověď byla: „Přijdu.PAT“

Řekl, že nepřijde.EFF [`is_member = 1`]: „Určitě se nedostavím.EFF [`is_member = 1`].“ obr. 7.34

Trenér Sparty: „Nehráli jsme.PAT *špatně.*“ [#Colon.PRED] obr. 7.35

- b. **přímá řeč doplněním substantiva.** Přímá řeč může vyjadřovat aktant substantiv, nebo pokud uvozoovací substantivum nemá valenci, zachycujeme ji jako nevalenční doplnění s funktořem RSTR. Například:

Nesdílím názor trenéra: „Hráč pro zranění nenastoupí.PAT.“

Jeho slova „Závidím.RSTR mu.“ nás překvapila. obr. 7.38

Nevyjadřuje-li přímá řeč doplnění nějakého slova v uvozovací klauzi, zachycujeme ji, pokud je tato interpretace možná, jedním z následujících způsobů:

- c. je-li možné ke slovesu v uvozovací klauzi doplnit jako jeho aktant infinitiv slovesa pravení (například *říkat*), je **do tektogramatického stromu doplněn uzel zastupující infinitiv slovesa pravení**, uzel se zástupným t-lematem #EmpVerb a s funktorem příslušného aktantu. Efektivní kořen přímé řeči závisí na doplněném uzlu a má funktor EFF. Například:

Posadil se a začal {#EmpVerb.PAT} : „Nejdříve mi vysvětlíte.EFF, co se stalo.“

- d. je-li možné přímou řeč připojit do uvozovací klauze pomocí přechodníku slovesa pravení (subjekt slovesa v uvozovací klauzi a subjekt doplněného přechodníku jsou totožné), pak je **do tektogramatického stromu doplněn uzel zastupující přechodník slovesa pravení**, uzel se zástupným t-lematem #EmpVerb a s funktorem COMPL (uzel zastupuje výrazy *řka* apod.). Efektivní kořen přímé řeči závisí na doplněném uzlu a má funktor EFF. Například:

Nepřesvědčivý výkon vysvětloval trenér {#EmpVerb.COMPL} : „Hráli jsme.EFF jen napůl.“ obr. 7.36

Vtrhl do dveří {#EmpVerb.COMPL} : „Kdy bude.EFF večere?“

- e. není-li přímá řeč doplněním uvozovací klauze (a nelze-li ji zachytit žádným ze dvou výše uvedených způsobů), zachycujeme ji jako **souřadné spojenou s uvozovací klauzí**. Kořenem souřadné struktury je zpravidla uzel reprezentující interpunkční dvojtečku. Například:

V jednotce se lepší.PRED [is_member = 1] nálada: „Porazíme.PRED [is_member = 1] je.“ obr. 7.37

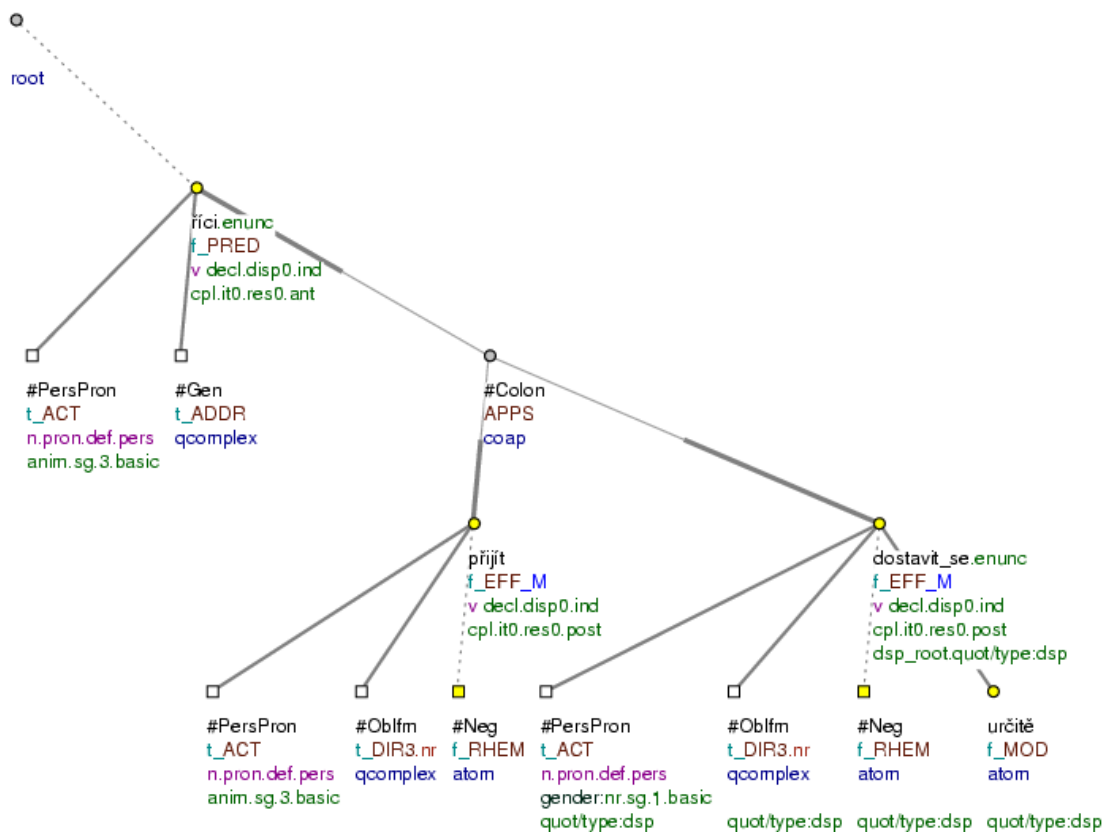
Pozor! V případě závislé uvozené přímé řeči realizované slovesnou nebo nominativní klauzí je funktor aktantu (případně jiný funktor) přiřazen přímo efektivnímu kořenu této slovesné nebo nominativní. Představuje-li přímou řeč (samostatná) vokativní nebo citoslovečná klauze, je efektivním kořenem přímé řeči doplněný uzel pro prázdné sloveso (#EmpVerb) a efektivní kořen citoslovečné nebo vokativní klauze je zachycen jako závislý na tomto doplněném uzlu. Například:

Zavelel: „Rozchod.PAT!“ [is_dsp_root=1]

Řekl: „ {#EmpVerb.EFF [is_dsp_root=1]} Pardon.PARTL“

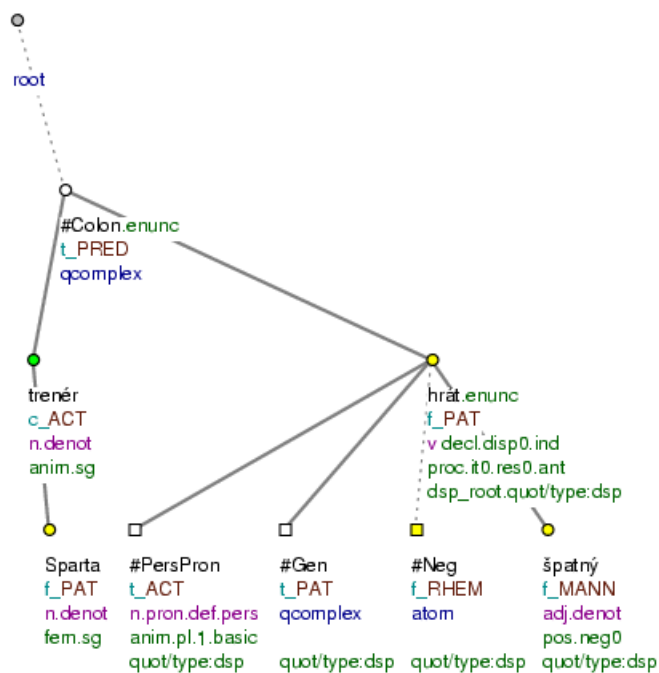
Obrázek 7.34. Přímá řeč jako aktant uvozovacího slovesa

Řekl, že nepřijde: „Určitě se nedostavím.“

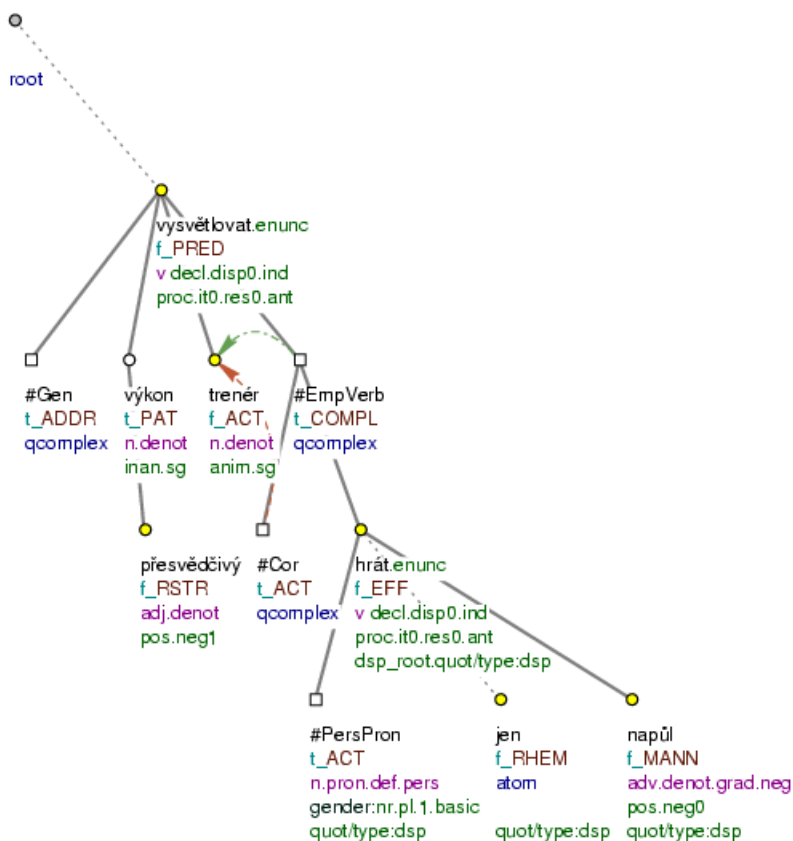
Obrázek 7.35. Přímá řeč jako aktant uvozovacího slovesa

Trenér Sparty: „Nehráli jsme špatně.“

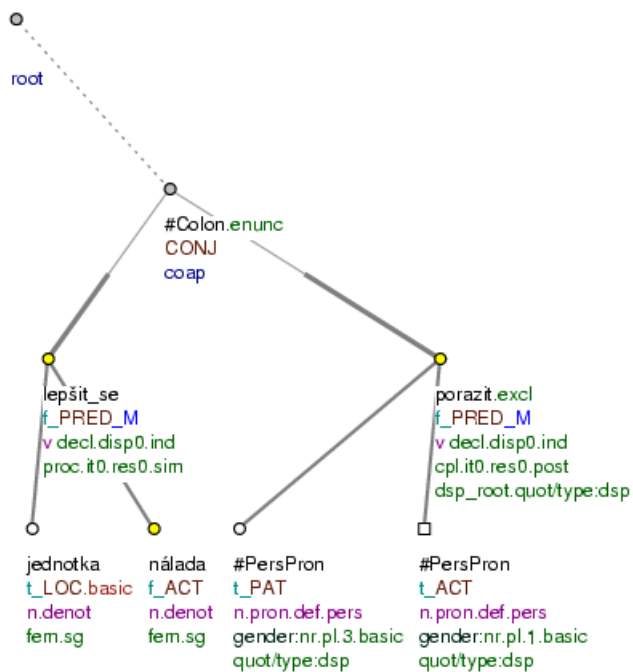
Obrázek 7.36. Přímá řeč jako aktant uvozovacího slovesa

Nepřesvědčivý výkon vysvětloval trenér: „Hráli jsme jen napůl.“

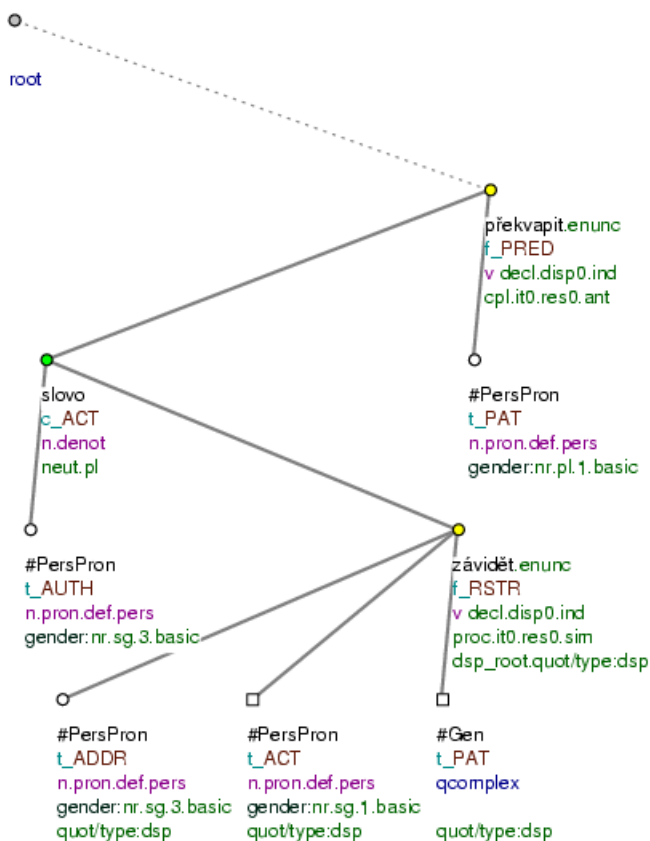
Obrázek 7.37. Přímá řeč není doplněním uvozovací klauze

V jednotce se lepší nálada: „Porazíme je.“

Obrázek 7.38. Přímá řeč jako doplnění substantiva

Jeho slova „Závidím mu.“ nás překvapila.

7.6. Části textu označené pomocí grafických symbolů

Textem označeným pomocí grafických symbolů rozumíme text v uvozovkách a mezi apostrofy, v závorkách a mezi pomlčkami.

Uvozovky. Do tektogramatických stromů se při zpracování textu v uvozovkách a mezi apostrofy použitými ve funkci uvozovek (dále jen „text v uvozovkách“) doplňují dva typy informace (oba typy informace jsou uloženy v atributu `quot` (viz A.2.17 – „`quot`“), který je tvořen seznamem, jehož každý prvek je struktura s atributy `quot/type` a `quot/set_id`):

- dosah uvozovek**, tj. jaká část tektogramatického stromu (které uzly) reprezentuje výrazy obsažené v povrchové podobě věty uvnitř uvozovek.

Pro každý text v uvozovkách je zvolen jednoznačný identifikátor. Všechny uzly reprezentující výrazy příslušného textu v uvozovkách mají v atributu `quot/set_id` zapsán tento jednoznačný identifikátor. Jeden uzel může být členem žádné, jedné, případně i více takto vyznačených množin uzlů (vnořené uvozovky).

- typ užití uvozovek**, tj. v jaké funkci byly uvozovky použity (například: přímá řeč, titul, citace).

Informace o typu užití uvozovek je uvedena v atributu `quot/type`. Každý uzel reprezentující výraz, který je součástí textu v uvozovkách, má vedle atributu `quot/set_id`, který seskupuje množinu uzlů reprezentujících jeden text v uvozovkách, vyplněnou i některou z možných hodnot v atributu `quot/type`. Typ užití uvozovek se stanovuje pro celý text v uvozovkách. Platí proto, že uzly se stejným identifikátorem v atributu `quot/set_id` mají i stejnou hodnotu v atributu `quot/type`. Atributem `quot/type` jsou (prozatím) rozlišeny čtyři typy užití uvozovek - viz tab. 7.2 – „**Typy užití uvozovek**“.

Tabulka 7.2. Typy užití uvozovek

Typ	quot/ type	Vymezení	Příklady
citace	citation	text, který označuje citovaný projev, který je do konstrukce formálně zapojen. Citovaná výpověď není ucelená, cituje se zpravidla jen část výpovědi, i jedno slovo.	<i>Dodal, že SRN se nechce s Japonskem „<u>tláčít</u>“, nýbrž „<u>podporovat</u>“.</i> <i>Řekl, že „<u>to není nutné</u>.“</i>
přímá řeč	dsp	ucelený citovaný projev, přímá řeč (vymezení přímé řeči viz 7.5 – „Přímá řeč“)	<i>„<u>Máme několik set členů.</u>“</i> <i>Vhodnost investic obhájí slovy: „<u>Velká část budov je v zanedbaném stavu.</u>“</i>
metajazyk	meta	výrazy, užití metajazykově, tj. výrazy, ve kterých nejde o běžné užití slov, ale o slova samotná, mluví se o jejich významu, zvukové nebo grafické podobě	<i>cedule s nápisem „<u>Romy neobsluhujeme</u>“</i> <i>Germanismus klika se užívá ve významu „<u>štěstí</u>“.</i> <i>Potetovaná kůže znamená „<u>Já jsem tady kápo</u>“.</i>
název	title	vlastní jméno, název (identifikační výraz)	<i>Lépe než „<u>Otvíráme</u>“ měl pan ředitel svůj text nazvat „<u>otevřená dlaň</u>“.</i> <i>Do města přijeli vyzváni motem „<u>Kdo nebyl v Poděbradech, nemá rád tenis</u>“.</i>
ostatní	other	ostatní typy užití (ironie, metafora apod.)	<i>Firma respektuje vlivy „<u>vyšší moci</u>“.</i> <i>Jedna městská čtvrť „<u>váží</u>“ sto kilogramů.</i>

Text v závorkách a mezi pomlčkami není žádným zvláštním způsobem označován. Závorky interpretujeme jako označení parenteze. Text v závorkách pak anotujeme podle pravidel uvedených v 6.5 – „Parenteze“. Funkce pomlček ohraničujících nějaký text může být různá. V řadě případů hodnotíme text mezi pomlčkami jako parentezi (pravidla viz 6.5 – „Parenteze“), v jiných případech jsou pomlčky hodnoceny jako souřadící spojovací výrazy.

Kapitola 8. Funktory a subfunktory

Funktory chápeme jako sémantické ohodnocení syntaktického vztahu závislosti. U každého uzlu se informace o jeho funktoru ukládá do atributu `functor` (viz A.2.7 – „`functor`“).

Subfunktory jsou popsány v 8.13 – „Přesnější specifikace významu funktoru“.

8.1. Funktory pro efektivní kořeny nezávislých klauzí

Funktory pro efektivní kořeny nezávislých klauzí jsou funktory, které vyjadřují nezávislost významové jednotky a určují typ klauze. Rozlišují se podle toho, zda klauze je interpretována jako klauze slovesná, nominativní, citoslovenná, nebo vokativní, a podle toho, zda nezávislá klauze je, nebo není vsuvkou. Přehled funktorů pro efektivní kořeny nezávislých klauzí a jejich vymezení viz tab. 8.1 – „**Funktory pro efektivní kořeny nezávislých klauzí**“.

Tabulka 8.1. Funktory pro efektivní kořeny nezávislých klauzí

Funktor	Definice	Příklad
DENOM	funktor pro efektivní kořen nezávislé nominativní klauze, která není vsuvkou	<i>Názory čtenářů.</i>
PAR	funktor pro efektivní kořen nezávislé slovesné nebo nominativní klauze, která je ve větě vsuvkou	<i>Přijedu 13. prosince (<u>pátek</u>).</i>
PARTL	funktor pro efektivní kořen nezávislé citoslovenné klauze	<i><u>Pozor!</u></i>
PRED	funktor pro efektivní kořen nezávislé slovesné klauze, která není vsuvkou	<i>Pavel <u>dal</u> kytku Marii.</i>
VOCAT	funktor pro efektivní kořen nezávislé vokativní klauze	<i>Pane <u>majore</u>, hodlám zavést nové prvky.</i>

8.2. Funktory pro aktanty

Základní vymezení aktantů a pravidla jejich určování jsou uvedena v 6.2 – „Valence“. Stručný přehled funktorů pro aktanty a jejich vymezení viz tab. 8.2 – „**Funktory pro aktanty**“.

Pozor! Za aktant považujeme i doplnění s funktořem `MAT`, který je popsán v 8.10 – „Specifické substantivní funktory“.

Tabulka 8.2. Funktory pro aktanty

Funktor	Definice	Příklady
ACT	primárně funktor pro první aktant. V těch případech, ve kterých přiřazení funktoru nepodléhá pravidlům o posouvání aktantů, označuje funktor <code>ACT</code> personálního a nepersonálního původce děje, nositele děje nebo vlastnosti, proživatele.	<i>Ten <u>román</u> mě oslovil.</i> <i>Je <u>mi</u> smutno.</i> <i>zločiny <u>mafie</u> na Sicílii</i> <i><u>jeho</u> výkon</i> <i><u>K nehodě</u> došlo v noci na včerejšek.</i>
ADDR	funktor pro aktant, který odpovídá kognitivní roli příjemce děje. Podléhá-li přiřazení funktoru pravidlům o posouvání aktantů, přiřazujeme funktor <code>ADDR</code> tehdy, má-li sloveso (substantivum, adjektivum) alespoň tři aktanty.	<i>Dal <u>dítěti</u> hračku.</i> <i>Vzal <u>dítěti</u> hračku.</i> <i>Obrátil se <u>na soud</u> s problémem.</i> <i>Albertyn vede <u>před Puzarem</u>.</i> <i>projev necitlivosti <u>vůči mrtvým</u></i>

EFF	funktor pro aktant, který odpovídá kognitivní roli výsledku děje. Podléhá-li přiřazení funktoru pravidlům o posouvání aktantů, přiřazujeme funktor EFF tehdy, má-li sloveso (substantivum, adjektivum) alespoň tři aktanty.	<i>Považoval Pavla <u>za odborníka</u>.</i> <i>Činili si život <u>nesitelným</u>.</i> <i>Změnila účes z kudrn <u>na</u> rovné <u>vlasy</u>.</i> <i>Slyšet hodiny <u>tíkat</u>.</i> <i>Řekl, <u>že nepříjde</u>.</i>
ORIG	funktor pro doplnění (aktant), které odpovídá kognitivní roli původu. Podléhá-li přiřazení funktoru pravidlům o posouvání aktantů, přiřazujeme funktor ORIG tehdy, má-li sloveso (substantivum, adjektivum) alespoň tři aktanty.	<i>Vyráběli <u>ze dřeva</u> nábytek.</i> <i><u>Na</u> malých <u>krouzcích</u> založili novou organizaci.</i> <i>Slyšel o neštěstí <u>od učitele</u>.</i> <i>Zdražili vstupenky <u>z 500</u> na 550 Kč.</i> <i>kaluž <u>z tajícího sněhu</u></i>
PAT	primárně funktor pro druhý aktant. V těch případech, ve kterých přiřazení funktoru nepodléhá pravidlům o posouvání aktantů, označuje funktor PAT v širokém smyslu předmět dějem zasažený.	<i>Postavili <u>stany</u>.</i> <i>Žasl jsem <u>nad kvalitou sýrů</u>.</i> <i>Zapomněli jsme <u>dýchat</u>.</i> <i>Doporučují, <u>aby</u> stejnou studii <u>udělali</u> pro ostatní závody.</i> <i>knihy <u>o dinosaurech</u></i> <i>lidé odpovědní <u>za deportace Židů</u></i>

8.3. Časové funktory

Časové funktory (funktory času) představují soubor sémanticky diferencovaných funktorů pro volná doplnění, která vyjadřují různé časové body nebo intervaly, k nimž se vztahuje obsah řídicího doplnění.

Jednotlivé časové funktory jsou od sebe odlišeny podle toho, na jakou otázku po určení času odpovídají. Přehled časových funktorů a jejich vymezení (otázky, na které odpovídají) viz tab. 8.3 – „Časové funktory“.

Tabulka 8.3. Časové funktory

Funktor	Vymezení	Příklady
TFHL	na jak dlouho?	<i>Přijel <u>na</u> dva <u>dně</u>.</i> <i><u>Navždy</u> vám budu vděčný.</i> <i>kontejnery určené k <u>dlouhodobému</u> uskladňování vyhořelého paliva</i>
TFRWH	ze kdy?	<i>cukroví <u>od Vánoc</u></i> <i><u>Z dětství</u> si nic nepamatuji.</i> <i>Zápisy jsou <u>odvčera</u>.</i>
THL	jak dlouho? za jak dlouho?	<i>Dělal to <u>po</u> tři <u>léta</u>.</i> <i>Napsal to <u>za</u> dvě <u>hodiny</u>.</i> <i>Psal ten úkol dvě <u>hodiny</u>.</i> <i>Pracoval, <u>dokud měl</u> síly.</i> <i><u>tříčtvrtěhodinové</u> vystoupení</i>
THO	jak často? kolikrát?	<i>Rakouští přepravci musejí stavět <u>po</u> každých šesti <u>hodinách</u>.</i> <i>Každé čtyři <u>hodiny</u> si musím vzít prášek.</i> <i>Scházeli se <u>denně</u>.</i> <i><u>každoroční</u> vyúčtování nákladů</i>

Funktory a subfunktory

TOWH	na kdy?	<i>Svolal schůzi <u>na šestou hodinu</u>.</i> <i><u>Pro</u> nejbližší <u>období</u> <u>plánuje</u> ODA setkání se slovenskými poslanci.</i> <i>Odložíme to <u>napříště</u>.</i>
TPAR	během jaké doby? současně s čím?	<i><u>Během</u> naší <u>dovolené</u> ani jednou <u>nepršelo</u>.</i> <i><u>Souběžně</u> s <u>přednáškou</u> <u>probíhaly</u> semináře.</i> <i><u>Cestou</u> do Norimberku jsme <u>tříkrát</u> stavěli.</i> <i><u>Zatímco</u> <u>spala</u>, <u>přemýšlel</u> jsem.</i>
TSIN	od kdy?	<i><u>Od soboty</u> <u>nepršelo</u>.</i> <i><u>Počínaje</u> <u>snídaní</u> <u>nic</u> <u>nejedl</u>.</i> <i><u>Odjakživa</u> jsem <u>neměl</u> rád <u>tohle</u> město.</i> <i><u>Co</u> <u>odešli</u>, je tu <u>klid</u>.</i>
TTILL	do kdy?	<i><u>Do večera</u> budu v Praze.</i> <i><u>K</u> <u>tomuto</u> <u>termínu</u> bylo <u>podáno</u> 2173 <u>žádostí</u>.</i> <i><u>Dodnes</u> <u>nevím</u>, <u>kde</u> je.</i> <i>Udělej to, <u>než</u> se <u>vrátím</u>.</i>
TWHEN	kdy?	<i><u>Přijdu</u> <u>k večeru</u>.</i> <i>Uvidíme se <u>koncem</u> roku.</i> <i><u>V období</u> <u>dešťů</u> sloni <u>zůstávají</u> v horách.</i> <i><u>Před</u> <u>týdnem</u> <u>přestala</u> <u>dojíždět</u> za prací.</i> <i>Sejdeme se 2. <u>února</u>.</i> <i>Dočkáme se <u>brzy</u> <u>rychlé</u> <u>dopravy</u>.</i> <i><u>Sotva</u> se <u>naučil</u> <u>jeden</u> <u>jazyk</u>, <u>už</u> se <u>učí</u> <u>další</u>.</i> <i><u>budoucí</u> <u>zvyšování</u> <u>výroby</u></i>

8.4. Funktory místa

Funktory místa představují soubor sémanticky diferencovaných funktorů pro volná doplnění, která označují v širokém smyslu místo (umístění nebo směr v prostoru), k němuž se vztahuje obsah řídicího slova.

Jednotlivé funktory jsou od sebe odlišeny podle toho, na jakou otázku po určení místa odpovídají. Přehled funktorů místa a jejich vymezení (otázky, na které odpovídají) viz tab.8.4 – „**Funktory místa**“.

Tabulka 8.4. Funktory místa

Funktor	Vymezení	Příklady
DIR1	odkud?	<i>Ustoupil <u>od stěny</u>.</i> <i><u>Směrem</u> <u>od Prahy</u> jede víc aut.</i> <i>jeden <u>z chlapců</u></i> <i><u>Zevnitř</u> se ozval hluk.</i>
DIR2	kudy?	<i>Prošli <u>blízko</u> <u>toho domu</u>.</i> <i><u>Souběžně</u> s <u>železnici</u> vede silnice.</i> <i>Využila pohledu <u>skrz okno</u>.</i> <i>Maršál Rommel <u>ustupoval</u> <u>údolím</u> řeky Vardaru.</i> <i><u>Tudy</u> cesta nevede.</i>

DIR3	kam?	<i>Lidé to mají <u>do sběren daleko</u>.</i> <i>Přiměla ho k návratu <u>za moře</u>.</i> <i>Hleděl <u>tváří v tvář problému</u>.</i> <i><u>Nikam se nepůjde</u>.</i> <i><u>zpětné získání celého podílu</u></i>
LOC	kde?	<i>Nebezpečí může být všude <u>kolem nás</u>.</i> <i>V oblasti <u>vzdělávání</u> máme velké mezery.</i> <i><u>Za vyřešenými problémy</u> se objevily další.</i> <i>Studentku přepadl <u>poblíž stadionu</u> neznámý mladík.</i> <i>Zůstaň <u>doma</u>.</i> <i><u>zahraniční utkání</u></i>

8.5. Funktory pro implikační (kauzální) vztahy

Funktory pro implikační (kauzální) vztahy představují soubor sémanticky výrazně diferencovaných funktorů pro volná doplnění, která vyjadřují různé implikační (kauzální) vztahy mezi ději (nebo stavy). Doplnění s některým z těchto funktorů označuje nějakou skutečnost, vzhledem k níž se objasňuje, vysvětluje, děj vyjádřený řídicím slovem.

Funktory pro implikační (kauzální) vztahy jsou vzájemně odlišeny podle typu vztahu mezi touto skutečností a dějem vyjádřeným řídicím slovem, tj. podle toho, zda tato skutečnost vyjadřuje příčinu, podmínku, účel, záměr či přípustku. Přehled funktorů pro implikační (kauzální) vztahy a jejich vymezení viz tab. 8.5 – „**Funktory pro implikační (kauzální) vztahy**“.

Tabulka 8.5. Funktory pro implikační (kauzální) vztahy

Funktor	Vymezení	Příklady
AIM	účel, zamýšlený výsledek	<i>Jsem tu, <u>abych</u> vám pomohl.</i> <i>Domek byl zastaven už dříve <u>ke krytí</u> půjčky.</i> <i>V <u>zájmu zkvalitnění</u> legislativního procesu by měl každý zákon projít oběma komorami.</i> <i>Pracoval jen <u>za účelem</u> výdělku.</i>
CAUS	vlastní příčina, důvod	<i>Nepovím vám to, <u>protože</u> byste mi stejně <u>nevěřili</u>.</i> <i><u>Kvůli tobě</u> mám teď po dobré náladě.</i> <i>Z <u>důvodu nemoci</u> zavřeno.</i> <i>Zemřel <u>hladem</u>.</i>
CNCS	přípustka	<i>Výhrál, <u>přestože</u> <u>nepatřil</u> mezi favority.</i> <i><u>Navzdory</u> velkým studijním <u>úspěchům</u> se v praxi neuplatnil.</i> <i><u>Přes</u> své dobré <u>vychování</u> se nezachoval nejlépe.</i>
COND	podmínka	<i><u>Jestliže</u> <u>nepůjde</u> dobrovolně, použijeme násilí.</i> <i>V <u>případě</u>, že se <u>nedostaví</u>, <u>schůzi</u> rozpustíme.</i> <i><u>Nebýt</u> vás, <u>nebyl</u> bych tady.</i>
INTT	záměr, se kterým se uskutečňuje nějaký pohyb	<i>Návštěvníci <u>sem</u> <u>přijíždějí</u> <u>lyžovat</u>.</i> <i>Spěchal <u>zmáčkout</u> spoušť svého nikonu.</i> <i>Pozvali ho <u>k</u> <u>dialogu</u>.</i> <i>Izraelský premiér je v Praze <u>na</u> <u>návštěvě</u>.</i>

8.6. Funktory pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant

Funktory pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant představují významově značně rozsáhlou skupinu funktorů pro volná doplnění, která v nejširším významu vyjadřují nejrůznější vnitřní charakteristiky dějů (případně i vlastností a adverbálních určení), tedy obecně způsob, jakým se uskutečňuje děj (nebo stav) nebo okolnost vyjádřená řídicím slovem.

Způsobové určení lze z hlediska sémantického vyjádřit různým způsobem - srovnáním, uvedením výsledku děje, uvedením prostředku, s jehož pomocí se děj uskutečňuje, vyjádřením kvantity dějů apod.; na základě těchto sémantických variant ve vyjádření způsobového určení odlišujeme jednotlivé funktory pro vyjádření způsobu. Přehled funktorů pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant a jejich vymezení viz tab. 8.6 – „**Funktory pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant**“.

Tabulka 8.6. Funktory pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant

Funktor	Vymezení	Příklady
ACMP	doprovod	<i>Pracuje <u>bez brýlí</u>.</i> <i>tatínek <u>s maminkou</u></i> <i>V <u>souvislosti s růstem mezd se zvýšila</u> poptávka.</i> <i>Koupili dvě sady lega <u>s tím, že dají</u> každému synovi jednu.</i>
CPR	srovnání	<i>Musíme udělat <u>nepochybně menší a snazší</u> manévr, <u>než byl</u> ten minulý.</i> <i>Podmínky jsou až <u>nebezpečně příznivé</u>, podobně <u>jako</u> tomu <u>bylo</u> v Americe.</i> <i>V <u>porovnání s tebou</u> budu vždycky lepší.</i> <i>osoba <u>starší osmnácti let</u></i>
CRIT	měřítko	<i>Posuzuje lidi <u>dle obleku</u>.</i> <i>Po <u>vzoru Německa</u> bude firma pořádat fotbalové turnaje.</i> <i><u>Ve světle</u> těchto <u>faktů</u> se hroučí i tato představa.</i> <i>Tento svazek nebyl <u>v rozporu s</u> platnými <u>předpisy</u> registrován.</i>
DIFF	rozdíl	<i>Tuzemský výrobce dodal hlavy <u>o čtyři dny</u> později.</i> <i>Čím <u>je</u> víno <u>starší</u>, <u>tím</u> je lepší.</i>
EXT	míra	<i>Cesta je dlouhá <u>přes dvacet kilometrů</u>.</i> <i>Obyvatelstvo proudí <u>po tisících</u>.</i> <i>Náklady na palivo činily téměř <u>miliardu</u> korun.</i> <i>Dnes je <u>docela</u> hezky.</i> <i><u>částečné</u> omezení výroby</i>
MANN	vlastní způsob	<i>Pracuje <u>pomalou</u>.</i> <i>Hráči si vychutnali radost z vítězství <u>o samotě</u>.</i> <i>Dochovala se <u>v podobě</u> iluminovaného <u>rukopisu</u>.</i> <i>Jednal, <u>jak mu ukládá</u> zákon.</i> <i><u>elektrické</u> ovládání</i>
MEANS	prostředek	<i>Výstražnými <u>výstřely</u> zahнала pobřežní hlídka rybářské lodě.</i> <i>Zloděj odjel <u>na bicyklu</u>.</i> <i>Investor může prodat akcie <u>prostřednictvím</u> makléřské <u>firmy</u>.</i> <i>Časopisecky jsem povídky představil již v roce 1965.</i>

REG	zřetel	<i>Stanoviště je třeba upravit <u>se zřetelem k množství účastníků</u>. <u>U celního zákona</u> však s hlasováním po jménech nikdo nepřišel. školy pro <u>sluchově postižené</u> Co <u>se týče</u> odhadu budoucího vývoje, ten je již usměrněn ekonomickými faktory. <u>penzijní připojištění</u></i>
RESL	účinek	<i>maso upečené <u>do zlatova</u> Ukradenými auty zaútočili na vůz tak, <u>že havaroval</u> v příkopu. Autor se snažil napsat povídku tak, <u>aby si ji mohl přečíst</u> každý. <u>deficitní hospodaření</u></i>
RESTR	výjimka	<i><u>Kromě dosavadních úkolů</u> bude úřad vydávat licence pro podnikání na dráze. Veřejnost není zlá <u>až na některé</u> jedince. S tím nelze <u>než souhlasit</u>.</i>

8.7. Funktory pro rematizátory, větné, navazovací a modální adverbialní výrazy

Funktory pro rematizátory, větné, navazovací a modální adverbialní výrazy jsou funktory atomických uzlů, reprezentujících volná doplnění, která ve větě plní funkci rematizační, vyjadřují návaznost věty na předcházející kontext nebo vyjadřují různé modální a postojové charakteristiky. Přehled funktorů pro rematizátory, větné, navazovací a modální adverbialní výrazy a jejich vymezení viz tab. 8.7 – „Funktory pro rematizátory, větné, navazovací a modální adverbialní výrazy“.

Tabulka 8.7. Funktory pro rematizátory, větné, navazovací a modální adverbialní výrazy

Funktor	Vymezení	Příklady
ATT	hodnotící nebo emociální stanovisko (postoj) mluvčího k obsahu výpovědi	<i>Je to <u>bohudíky</u> za námi. Taková je <u>bez nadsázky</u> Honda Prelude 3.2. <u>Když</u> ale vy to nevidíte dobře. <u>takzvané</u> podnikání</i>
INTF	výraz intenzifikující doplnění v pozici subjektu (tzv. „falešný podmět“)	<i><u>On</u> Jirka ještě spí. <u>To</u> Karel nepřišel. <u>Ono</u> táhne. <u>To</u> hučí letadla.</i>
MOD	modální charakteristiku obsahu výpovědi	<i><u>Pravděpodobně</u> přijdeme. Vedlo by to <u>zřejmě</u> ke zničujícímu rozkolu. Takoví pracovníci <u>v zásadě</u> neexistují. <u>možné</u> selhání</i>
PREC	výraz signalizující návaznost klauze na předcházející kontext	<i>Jsem <u>tedy</u> šťasten. <u>Ale</u> to zatím není náš případ. Izolovaný výzkum <u>však</u> nemůže přinášet výsledky.</i>
RHEM	rematizátor	<i><u>Jen</u> on o tom nevěděl nic. <u>Teprve</u> před týdnem přestala za prací do Púchova dojíždět.</i>

8.8. Funktory pro víceslovné lexikální jednotky a cizojazyčné výrazy

Funktory pro víceslovné lexikální jednotky a cizojazyčné výrazy jsou funktory, které náleží uzlům, které reprezentují cizojazyčný výraz (k tomu viz 7.4 – „Cizojazyčné výrazy“), nebo závislou část víceslovného predikátu (reprezentovaného v tektogramatickém stromě dvěma uzly; viz 7.1.1 – „Víceslovné predikáty“). Přehled funktořů pro víceslovné lexikální jednotky a cizojazyčné výrazy a jejich vymezení viz tab. 8.8 – „Funktory pro víceslovné lexikální jednotky a cizojazyčné výrazy“.

Tabulka 8.8. Funktory pro víceslovné lexikální jednotky a cizojazyčné výrazy

Funktor	Vymezení	Příklady
CPHR	jmenná část složených predikátů nebo predikativní adverbium u kvazimodálních sloves	<i>Dostali <u>rozkaz</u> nevycházet ze stani.</i> <i>Je <u>třeba</u> odejít.</i>
DPHR	závislá část frazému	<i>Jde mi <u>na nervy</u>.</i> <i>křížem <u>krážem</u></i>
FPHR	cizojazyčný výraz	<i>Cizinec zvolal: "<u>This is not true</u>."</i>

8.9. Funktory pro specifická (nová) doplnění

V této sekci popisujeme funktory, které náležejí specifickým doplněním, která nejsou tradičně zařazována do syntaktických popisů. Do jednotlivých významových skupin funktořů nejsou tyto funktory prozatím zařazeny. Přehled funktořů pro specifická (nová) doplnění a jejich vymezení viz tab. 8.9 – „Funktory pro specifická (nová) doplnění“.

Tabulka 8.9. Funktory pro specifická (nová) doplnění

Funktor	Vymezení	Příklady
BEN	volné doplnění, které vyjadřuje v širokém smyslu, v čí ne/prospěch se děje to, co je vyjádřeno řídicím slovem	<i>Peníze zůstanou <u>klientovi</u> dále na účt.</i> <i>Bylo by to <u>ku prospěchu</u> věci.</i> <i>šance <u>pro</u> movité <u>nájemníky</u></i> <i>To je další argument <u>proti tomu</u>, <u>aby</u> mzdová regulace <u>existovala</u>.</i>
CONTRD	volné doplnění, které vyjadřuje konfrontační pozadí pro děj vyjádřený řídicím slovem	<i><u>Zatímco</u> dříve <u>se</u> <u>dotovaly</u> byty, které ovšem zdaleka <u>nedostávali</u> ti <u>nejpotřebnější</u>, <u>napříště</u> by měly peníze <u>směřovat</u> přímo k lidem, <u>tedy</u> k nájemníkům.</i>
HER	volné doplnění, které označuje osobu (ale i skupinu osob, instituci, dobu), po které nějaký jiný subjekt zdědil nějaký předmět	<i><u>Po</u> <u>Juliu Fučikovi</u> pobírala 320 korun vdovské penze.</i> <i><u>Jmenovala se</u> <u>Barbora</u> <u>podle</u> <u>patronky</u> horníků.</i>
SUBS	volné doplnění, které vyjadřuje, že nějaký obsah (děj, stav, osoba nebo předmět) byl zastoupen jiným obsahem	<i><u>Libuše Šroubková</u> <u>jménem</u> <u>firmy</u> <u>Inreka</u> <u>předala</u> <u>základní</u> <u>škole</u> <u>deset</u> <u>nových</u> <u>tříd</u>.</i> <i><u>Do</u> <u>učeben</u> <u>zasednou</u> <u>otcové</u> <u>místo</u> <u>svých</u> <u>synů</u>.</i> <i><u>Za</u> <u>otce</u> <u>jednal</u> <u>strýc</u>.</i> <i><u>Svobodná</u> <u>inteligence</u> <u>musí</u> <u>spolupracovat</u> <u>a</u> <u>pomáhat</u>, <u>místo</u> <u>aby</u> <u>se</u> <u>posmívala</u>.</i>

8.10. Specifické substantivní funktory

Specifické substantivní funktory jsou funktory náležející doplněním rozvíjejícím jenom (sémantická) substantiva. Tato doplnění substantiv vyjadřují specifické funkce, které u slovesných doplnění nenajdeme. Přehled specifických substantivních funktořů a jejich vymezení viz tab. 8.10 – „**Specifické substantivní funktory**“.

Tabulka 8.10. Specifické substantivní funktory

Funktor	Vymezení	Přklady
APP	volné doplnění substantiv označující osobu nebo věc, ke které je osoba nebo věc vyjádřená řídicím substantivem ve vztahu přináležitosti	<i>organizace <u>neslyšících</u></i> <i>můj <u>klobouk</u></i>
AUTH	volné doplnění substantiv, které označuje tvůrce, autora artefaktů - produktů lidského intelektu, výsledků vědecké nebo umělecké činnosti	<i>deset básnických sbírek mladých <u>básníků</u></i> <i><u>Svěrákův</u> Akumulátor 1</i> <i>skladba <u>Svatý Václave</u> od Marty <u>Jiráčkové</u></i>
ID	efektivní kořen identifikačního výrazu, který zachycujeme jako identifikační strukturu	<i>v <u>případu</u> <u>Kott</u></i> <i><u>pojem</u> času</i> <i>v pražské Galerii <u>U Řečických</u></i>
MAT	aktant substantiv, který označuje obsah (osoby, věci, látku, materiál aj.) kontejneru vyjádřeného řídicím substantivem	<i><u>balík</u> papíru</i> <i><u>polovina</u> <u>dortu</u></i>
RSTR	volné doplnění, které blíže vymezuje řídicí substantivum	<i><u>drsné</u> počasí</i> <i><u>pět</u> dětí</i> <i><u>rozhodčí</u> Severýn</i> <i><u>lod'</u> o <u>výtaku</u> 9700 tun</i> <i>Udeřil i člověka, který si to <u>nezasloužil</u>.</i>

8.11. Funktor pro doplněk (COMPL)

Vzhledem ke specifickým vlastnostem doplňku, které nelze přisoudit žádnému jinému volnému doplnění, vyčleňujeme funktor pro doplněk jako zvláštní funktor a nepřirážujeme jej do žádné širší skupiny funktořů. Funktor pro doplněk má hodnotu COMPL (viz tab. 8.11 – „**Funktor pro doplněk**“).

Tabulka 8.11. Funktor pro doplněk

Funktor	Vymezení	Přklady
COMPL	doplněk	<i>Našli kamaráda <u>nemocného</u>.</i> <i>Hráči odcházeli ze hřiště <u>nepřemoženi</u>.</i> <i>Sledoval ho, jak <u>se chová</u> k mladším spolužákům.</i>

8.12. Funktory pro významy souřadných spojení

Funktory pro významy souřadných spojení představují zvláštní skupinu funktořů. Tyto funktory nevyjadřují významový druh závislosti (funkce závislých doplnění), ale popisují významový vztah mezi obsahy souřadně spojených členů (celých klauzí nebo jen doplnění). Funktory pro významy souřadných spojení jsou funktory, které náležejí kořenům souřadných struktur (viz 6.4 – „Souřadnost“). Přehled funktořů pro významy souřadných spojení

a jejich vymezení viz tab. 8.12 – „Funktory pro koordinaci“, 8.13 – „Funktor pro apozici“ a 8.14 – „Funktor pro matematické operace a intervaly“.

Vedle funktorů náležejících přímo kořenům souřadných struktur řadíme do této skupiny funktorů i specifický funktor CM, který přiřazujeme atomickým uzlům reprezentujícím výrazy modifikující význam souřadících spojovacích výrazů - viz 8.15 – „Funktor pro výrazy modifikující význam souřadících spojovacích výrazů“.

Tabulka 8.12. Funktory pro koordinaci

Funktor	Vztah mezi souřadně spojenými obsahy	Příklady
ADVS	odporovací	<i>Vypadalo to, že bude hezky, <u>ale</u> začalo pršet. V dalších řádcích nebude odkaz na žádný zákon, <u>a</u> přesto půjde o záležitost aktuální. Přijel do Prahy, nikoli do Brna.</i>
CONFR	konfrontační	<i>Bristol je v Anglii, <u>kdežto</u> Glasgow je ve Skotsku. Svobodní mládenci mívají nepořádek kolem sebe, <u>ale</u> ženati naopak mívají nepořádek v duši.</i>
CONJ	prosté slučování	<i>Mezi smysly patří zrak <u>a</u> sluch <u>a</u> hmat. Vyniká <u>jak</u> svědomitostí, <u>tak</u> houževnatostí.</i>
CONTRA	členské koordinační spojení, ve kterém jsou dva rovnocenné subjekty postaveny proti sobě jako dva subjekty vzájemně spolu soupeřící	<i>akademie věd <u>kontra</u> vysoké školství Bukač <u>versus</u> Hlinka očima Jana Horáka utkáni Rusko - Švédsko</i>
CSQ	důsledkový	<i>Pracoval nezodpovědně, <u>a</u> proto dostal výpověď. Byl nemocný, <u>a</u> tudíž nepřišel. Potřebujete jen 1/4 vody, <u>takže</u> sprcha vás stojí 0,46 Kč.</i>
DISJ	vylučovací	<i>Vysloví se <u>bud'</u> pro, <u>nebo</u> proti návrhu. Měl dvě možnosti – nechat se předstihnout, <u>nebo</u> způsobit havárii. Mají, <u>či</u> nemají pravdu? Na konzultaci musí přijít alespoň jeden z rodičů, <u>nebo</u> alespoň někdo z rodiny.</i>
GRAD	stupňovací	<i>Stát neposkytne na nákup bytů žádné slevy, <u>ani</u> žádnou jinou finanční pomoc. Nestavíme jen domy, <u>nýbrž</u> budujeme i dětská hřiště. Závod plán splnil, <u>ba</u> dokonce jej překročil.</i>
REAS	důvodový	<i>Tento krok je nebezpečný, <u>neboť</u> se do ekonomiky zanáší nesmírná džungle. Úkol splníme, <u>vždyť</u> není obtížný.</i>

Tabulka 8.13. Funktor pro apozici

Funktor	Vztah mezi souřadně spojenými obsahy	Příklady
APPS	apoziční	<i>Božena Němcová, autorka Babičky jeden rok, <u>neboli</u> dva semestry půdní režim, <u>to</u> znamená půdní vláha</i>

Tabulka 8.14. Funktor pro matematické operace a intervaly

Funktor	Vymezení	Příklady
OPER	významově souřadné spojení, v němž jsou spojeny operandy matematických operací nebo intervalů (které nelze zachytit pomocí časových nebo místních funktorů)	<i>poměr deset <u>ku</u> jedné</i> <i>ve věku 34 - 44 let</i> <i>od hlavních bodů <u>přes</u> příklady <u>do</u> nejmenších detailů</i>

Tabulka 8.15. Funktor pro výrazy modifikující význam souřadících spojovacích výrazů

Funktor	Vymezení	Příklady
CM	výraz modifikující souřadící spojovací výraz	<i>Rozpočet <u>nejenže</u> není přebytkový, ale <u>dokonce</u> je skrytě deficitní.</i>

8.13. Přesnější specifikace významu funktoru

Pro přesnější popis významu některých doplnění jsou zavedeny dva atributy:

atribut `subfunctor` (viz 8.13.1 – „Subfunktory“);

atribut `is_state` (viz 8.13.2 – „Atribut pro význam stavu“).

8.13.1. Subfunktory

Subfunktor popisuje sémantické variace uvnitř daného funktoru, význam funktoru blíže specifikuje, přesněji vymezuje významový vztah doplnění k řídicímu slovu. Tyto různé diference se v rámci jednoho funktoru vyjadřují především různými (předložkovými) pády, popřípadě spojkami.

Informace o subfunktoru je uložena v atributu `subfunctor` (viz A.2.19 – „subfunctor“).

Subfunktory nejsou v PDT 2.0 přiřazeny všem funktorům, které by vyžadovaly jemnější vnitřní diferenciaci svého významu, ale pouze vybrané skupině funktorů. Subfunktory jsou v PDT přiřazeny uzlům s následujícími funktoři:

ACMP (viz tab. 8.16 – „Subfunktory pro funktor ACMP“)

BEN (viz tab. 8.17 – „Subfunktory pro funktor BEN“)

CPR (viz tab. 8.18 – „Subfunktory pro funktor CPR“)

DIR1 (viz tab. 8.19 – „Subfunktory pro funktor DIR1“)

DIR2 (viz tab. 8.20 – „Subfunktory pro funktor DIR2“)

DIR3 (viz tab. 8.21 – „Subfunktory pro funktor DIR3“)

EXT (viz tab. 8.22 – „Subfunktory pro funktor EXT“)

LOC (viz tab. 8.23 – „Subfunktory pro funktor LOC“)

TWHEN (viz tab. 8.24 – „Subfunktory pro funktor TWHEN“)

Subfunktory byly v PDT 2.0 jednotlivým vybraným funktorům přiřazeny automaticky na základě povrchové formy, kterou je doplnění s daným funktořem vyjádřeno.

Pro každý vybraný funktor existuje subfunktor s hodnotou `basic` a subfunktor s hodnotou `nr`:

- **basic.** Pro každý funktor byla stanovena množina forem, které vyjadřují základní význam funktoru. Doplnění vyjádřené formou z této množiny má v atributu `subfunctor` vyplněnou základní hodnotu `basic`.
- **nr.** Doplnění s vybraným funktořem realizovaná v povrchové podobě věty formou, která nebyla přiřazena žádnému subfunktoru, mají v atributu `subfunctor` vyplněnou hodnotu `nr` (not recognised).

Tabulka 8.16. Subfunktory pro funktor **ACMP**

Subfunktor	Význam	Formy	Příklady
basic	kladný doprovod	s+7 spolu s+7 společně s+7 v čele s+7 ve spojení s+7 zároveň s+7 ruku v ruce s+7	tatínek <u>s maminkou</u> celá rodina <u>v čele s otcem</u> <u>Zároveň s hovorem</u> dostane potřebné informace o volajícím zákazníkovi.
circ	zamlžená okolnost	bez toho, aby+vfin s tím+vfin s tím, že+vfin v souvislosti s+7 v souvislosti s tím, že+vfin	Tenis může být podívanou i <u>bez toho, aby</u> po kurtě <u>chodily</u> polonahé děvy. Výšetřovatelé si <u>v souvislosti s</u> korupčním skandálem <u>přišli</u> vyslechnout i dalšího svědka.
incl	zahrnování	včetně+2	Ročně by tedy zaplatila na pojistném <u>včetně</u> úrazového <u>připojištění</u> 4104 korun.
wout	záporný doprovod	bez+2	pokoj <u>bez</u> vlastního <u>příslušenství</u>

Tabulka 8.17. Subfunktory pro funktor **BEN**

Subfunktor	Význam	Formy	Příklady
basic	prospěch	ku prospěchu+2 pro+4 ve prospěch+2 v zájmu+2	Profit připravuje <u>pro</u> své <u>čtenáře</u> poradnu. Zřikají se kariéry <u>ve prospěch</u> dětí.
agst	neprospěch	na úkor+2 proti+3 proti tomu, aby+vfin v neprospěch+2	Hlavní překážkou státu fungovat <u>na úkor</u> <u>jednotlivce</u> je demokratický systém. válečný vývoj <u>v neprospěch</u> Německa

Tabulka 8.18. Subfunktory pro funktor **CPR**

Subfunktor	Význam	Formy	Příklady
basic	podobnost	jako jak	Sloni jsou <u>jako</u> <u>Angličani</u> . Jenže stejně rychle, <u>jak</u> naděje <u>svitla</u> , tak rychle pohasla.
than	rozdílnost	genitiv než nežli	To byla otázka pro 982 respondentů starších 14 <u>let</u> . Výrobili více <u>než</u> 495 <u>milionů</u> metrů krychlových pitné vody.
wrt	„s čím se srovnává“	naproti+3 na rozdíl od+2 proti+3 oproti+3 ve srovnání s+7 ve srovnání s tím+vfin v porovnání k+3 v porovnání s+7	<u>Proti dřívějšíku</u> se však zase objevili noví zájemci. ČR je v tomto ohledu výjimečná <u>ve srovnání s</u> okolními <u>zeměmi</u> střední Evropy. <u>Na rozdíl od</u> hotelů nemohly lázně využívat zisku tak dobře.

Tabulka 8.19. Subfunktory pro funktor **DIR1**

Subfunktor	Význam	Formy	Příklady
basic	„odkud“	adverbium od+2 z+2	<u>Zezadu</u> se prodral ke stříbru domácí miláček. <u>Ze zahraničí</u> k nám začali jezdit chudší turisté.

Tabulka 8.20. Subfunktory pro funktor DIR2

Subfunktor	Význam	Formy	Příklady
basic	„kudy“	adverbium instrumentál	<i>Musí ovládat umění nabízet své výrobky přímo ze dvora třeba turistovi, který projde okolo.</i> <i>přenos dat <u>vzduchem</u></i>
across	„přes“	<i>napříč+7</i> <i>přes+4</i>	<i>Přibližování satelitů k Atlantické alianci spouští novou železnou oponu <u>napříč kontinentem</u>.</i> <i>přeprava transportů <u>přes</u> Českou republiku</i>
along	„podél“	<i>po+6</i> <i>podél+2</i>	<i>V roce 1997 pravděpodobně projedou první vozidla <u>po dálnici</u> Praha -Plzeň.</i> <i>Jel jsem <u>podél</u> něj.</i>
around	„okolo“	<i>kolem+2</i> <i>okolo+2</i>	<i><u>Kolem</u> právní ochrany software se u nás chodí v širokých kruzích.</i>
betw	„mezi“	<i>mezi+7</i>	<i>Plechové krabičky aut se plazí po výmolech hliněných cest <u>mezi</u> nevzrušenou <u>zvěří</u>.</i>
near	„blízko“	<i>vedle+2</i>	<i>A tak se naše věda stala popelkou, jen nesměle kráčejíci <u>vedle</u> civilizovaného <u>světa</u>.</i>

Tabulka 8.21. Subfunktory pro funktor DIR3

Subfunktor	Význam	Formy	Příklady
basic	„kam“	adverbium <i>do+2</i> <i>do čela+2</i> <i>na+4</i> <i>směrem na+4</i> <i>směrem do+2</i> <i>směrem k+3</i>	<i>Soused v tichosti vyčkal <u>mezi</u> větvemi a pak se odplížil <u>domů</u>.</i> <i>Máme zaměstnance, které občas vysíláme <u>na</u> služební cestu.</i> <i>Včera odpoledne byl <u>na</u> Nuselském mostě pruh <u>směrem</u> do centra normálně průjezdný.</i>
above	„nad“	<i>nad+4</i>	<i>Už odpoledne se vrátila zpět <u>nad</u> hranici 1100 lir za marku.</i>
behind	„za“	<i>za+4</i>	<i>Že se <u>za</u> tento <u>plášť</u> schová leccos dalšího, netřeba připomínat.</i>
below	„pod“	<i>pod+4</i>	<i>Dostal se <u>pod</u> auto.</i>
betw	„mezi“	<i>mezi+4</i>	<i>Dal to <u>mezi</u> ty drobnosti.</i>
elsew	„mimo“	<i>mimo+4</i>	<i>Postavil se <u>mimo</u> hrací plochu.</i>
ext	„do jaké míry něco někam směřuje“	<i>po+4</i>	<i>Čs. vojsko nikdy neobsadilo celé Těšínsko až <u>po</u> Bílsko.</i>
front	„před“	<i>před+4</i>	<i>Tím mi ulehčili práci a já mohl <u>předstoupit</u> <u>před</u> lidmi.</i>
near	„blízko“	<i>vedle+2</i>	<i>Řadí tradiční <u>vedle</u> banálního, kříží vysoký i nízký styl.</i>
opp	„naproti“	<i>proti+3</i>	<i>Útok nebyl namířen <u>proti</u> lidem.</i>
target	cíl směřování	<i>po+6</i>	<i>Házel <u>po</u> něm kamením.</i>
to	„k“	<i>k+3</i> <i>za+7</i>	<i>Dotyčný půjde <u>jinam</u>, <u>ke</u> konkurenci.</i> <i>Zašli jsme do galerie <u>za</u> Petrem.</i>

Tabulka 8.22. Subfunktory pro funktor EXT

Subfunktor	Význam	Formy	Příklady
basic	základní význam míry	adverbium do+2 na+4 po+6 v+6 za+4	<i>Bez soukromého vlastnictví pozbývá kapitálový trh <u>částečně</u> smyslu.</i> <i>I zanedbatelná záležitost naroste v dětské mysli <u>do</u> tragických <u>rozměrů</u>.</i> <i>Obyvatelstvo proudí <u>po</u> tisících.</i>
approx	„přibližně“	kolem+2 okolo+2	<i>Letos by se měl obrat pohybovat <u>okolo</u> 1,2 <u>miliardy</u> korun.</i>
less	„méně než“	pod+4	<i>Lidi s IQ <u>pod</u> 50 jsou již jen desetiny procenta.</i>
more	„více než“	přes+4 nad+4	<i>Výnosy činily <u>přes</u> 16 <u>miliard</u> korun.</i>

Tabulka 8.23. Subfunktory pro funktor LOC

Subfunktor	Význam	Formy	Příklady
basic	„kde“	adverbium adjektivum na+6 v+6	<i><u>Zde</u> už můžeme váhat.</i> <i>první <u>pražské</u> jednání</i> <i>ubytování <u>v</u> hotelu</i>
above	„nad“	nad+7	<i>V neprofesionálním prostředí si lidé opálí jehlu <u>nad</u> <u>plaménkem</u> v karmě.</i>
abstr	„v oblasti“	v oblasti+2 v oboru+2	<i>Podle Redla je Hradištan <u>v</u> <u>oblasti</u> folkloru kapelou ostře sledovanou.</i>
along	„podél“	podél+2 podle+2	<i>Epicentrum otřesů bylo lokalizováno <u>podél</u> západního <u>pobřeží</u> ostrova.</i>
around	„okolo“	kolem+2 okolo+2	<i>Z pálení ukradených peněženek se <u>kolem</u> jejich <u>chalup</u> linul čmoud.</i>
behind	„za“	za+7	<i>Po kolizi jezdili závodníci pět okruhů <u>za</u> <u>vodícím</u> vozem.</i>
below	„pod“	pod+7	<i>Moc často jsem tu díрку - v umyvadle, <u>pod</u> <u>vodou</u> - hledal a pak lepil.</i>
betw	„mezi“	mezi+7	<i>Byl <u>mezi</u> dvěma <u>ohni</u>.</i>
elsew	„mimo“	mimo+4 stranou+2 vně+2	<i>Stranou strkanice nezůstává ani tisk. <u>vně</u> složitých diskuzí</i>
front	„před“	před+7 tváří v tvář+3	<i>Tykal mu <u>před</u> lidmi.</i> <i>Stojí <u>tváří</u> v <u>tvář</u> problému.</i>
in	„uvnitř“	uvnitř+2	<i>jednání <u>uvnitř</u> koncernu</i>
mid	„uprostřed“	prostřed+2 uprostřed+2 vprostřed+2	<i>Biskup sloužil mši v táborové kapli, kterou se stal indiánský stan teepee <u>uprostřed</u> <u>tábo- ra</u>.</i>
near	„blízko“	blízko+2 blízko+3 k+3 nedaleko+2 poblíž+2 po boku+2 při+6 u+2 v blízkosti+2 vedle+2	<i>Hrát se má u Alžbětina mostu, <u>blízko</u> zastávky autobusu č 78.</i> <i>spor o oboru <u>poblíž</u> Hrádečku</i> <i>V poslední době vystupujete často <u>po</u> <u>boku</u> <u>ministrů</u>.</i> <i>na jednom z ostrovů <u>při</u> jižním <u>pobřeží</u> Aljašky</i> <i>Procházíme po odkrytém prostranství <u>nedale- ko</u> hotelu.</i>

opp	„naproti“	naproti+3 proti+3 přes+4	Leží <u>proti oknu</u> . Bydlí <u>přes dvůr</u> .
-----	-----------	--------------------------------	--

Tabulka 8.24. Subfunktory pro funktor **TWHEN**

Subfunktor	Význam	Formy	Příklady
basic	„kdy“	adverbium genitiv akuzativ časová určení, která nemají přidělen pád k+3 když+vfin na+4 na+6 o+6 při+6 při příležitosti+2 u příležitosti+2 v+4 v+6 v době+2 v období+2 za+2	Uvedená cena bude předána laureátům <u>dne 19. září 1994</u> v Hotelu Hilton. Autor (nar. 1943) je hispanista, překladatel, působí v Českém rozhlase. Přijdu <u>k ránu</u> . <u>Na jaře</u> skončí výroba. Rota nováčků <u>při příležitosti sjezdu</u> vyčistila vojenský prostor. Jejich genocida <u>v době druhé světové války</u> uzavřela pokusy o společné soužití.
after	„po“	po+6 poté, co+vfin za+4	Stát ceny schválí <u>poté, co je prověří</u> . <u>Za chvíli</u> přišel pan Mitrofanov.
approx	„přibližně“	kolem+2 okolo+2	<u>Okolo přelomu roku</u> je relativní klid.
before	„před“	než+vfin před+vfin	Jakou povahu jsi měl, <u>než jsi přišel o nohu?</u>
begin	„na začátku“	počátkem+2 začátkem+2	Olejomalbu jste mohli <u>začátkem února</u> koupit za 34 600 korun.
betw	„mezi“	mezi+7	hudba v přestávkách <u>mezi gamy</u>
end	„na konci“	koncem+2 na závěr+2 v závěru+2 závěrem+2	<u>Koncem roku</u> bylo bez práce 185 000 osob. <u>V závěru poločasu</u> dala Sparta branku.
flow	„v průběhu“	postupem+2 v průběhu+2	Omezování centrální cenové regulace bude <u>v průběhu roku</u> zřejmě pokračovat.
mid	„uprostřed“	uprostřed+2	Ještě <u>uprostřed</u> minulého <u>týdne</u> jsem si nebyla jistá, zda budu vůbec startovat.

8.13.2. Atribut pro význam stavu

Sloveso *být*, ale i slovesa plnovýznamová a substantiva bývají rozvíjena celou řadou předložkových doplnění, která mají obecně význam stavu. Společně s řídicím slovesem vyjadřují významy „nacházení se v nějakém stavu“ nebo „dostávání se do nějakého stavu“. V prozatímním řešení přiřazujeme předložkovému doplnění s významem stavu funktor významově nejbližší (nejčastěji LOC, TWHEN, MANN) a zavádíme atribut `is_state` s hodnotami 0, 1 (viz A.2.15 – „`is_state`“). Ta doplnění, která mají význam stavu, mají v tomto atributu vyplněnou hodnotu 1. Atribut `is_state` náleží všem uzlům s funktory pro volná doplnění; na rozdíl od výše popsaných skupin subfunktorů, které se stanovují vždy jen pro jeden konkrétní funktor.

Příklady:

Je v krizi.LOC [is_state=1]
Byl po operaci.TWHEN [is_state=1]
Upadl do nesnázi.DIR3 [is_state=1]
Zůstal na živu.MANN [is_state=1]

Kapitola 9. Koreference

Termínu **koreference** užíváme jak pro případy endoforického odkazování, tak pro případy mimotextového (deiktického) odkazování.

Při odkazování k předcházejícímu výrazu nebo výpovědi se hovoří o **anaforickém odkazování**. Výraz, k němuž se poukazuje, je běžně označován jako **antecedent**. **Kataforické odkazování** poukazuje na následující výpovědi nebo jejich části, zde se tedy analogicky jedná o *postcedent*. Kromě těchto již zavedených pojmů používáme také dvojici pojmů **koreferující člen - koreferovaný člen**. Je obecnější a zanedbává prostorové umístění slov v textu - koreferovaným členem může být antecedent i postcedent.

Koreferenci rozdělujeme na:

gramatickou koreferenci (viz 9.2 – „Gramatická koreference“),
textovou koreferenci (viz 9.3 – „Textová koreference“).

9.1. Zachycení koreference v tektogramatických stromech

K zachycení koreference jsou u každého uzlu tektogramatického stromu zavedeny tři atributy:

- atribut typu odkaz `coref_gram.rf` (viz A.2.3 – „`coref_gram.rf`“), který slouží k zachycení gramatické koreference (viz 9.2 – „Gramatická koreference“).
- atribut typu odkaz `coref_text.rf` (viz A.2.5 – „`coref_text.rf`“), který slouží k zachycení textové koreference v případech explicitního koreferovaného členu (viz 9.3 – „Textová koreference“).
- výčtový atribut `coref_special` (viz A.2.4 – „`coref_special`“), který slouží k zachycení zvláštních typů textové koreference, kdy koreferovaným členem není konkrétní uzel či podstrom tektogramatického stromu. Jde o případy exoforického odkazování a odkazování k segmentu (viz 9.3 – „Textová koreference“).

Uzel, který reprezentuje koreferující člen, má vyplněný jeden z těchto atributů.

Typy odkazování. Podle možností odkazovat k různým částem tektogramatického stromu se setkáváme s několika typy odkazování:

- odkazování k listu stromu.** V atributu `coref_gram.rf` nebo `coref_text.rf` je uveden identifikátor cílového listu stromu. Například:

Vlasta šla do divadla, kde na ni čekal Marek.

- odkazování ke kořeni podstromu.** V atributu `coref_gram.rf` nebo `coref_text.rf` je uveden identifikátor kořene nějakého podstromu. Pro koreferenční vztah směřující k uzlu, který v tektogramatickém stromě není listem, implicitně předpokládáme, že koreferovaným členem je nikoli tento jediný uzel, ale celý podstrom. Například:

Můj o dva roky mladší bratr, kterého ještě neznáš, přijde zítra.

- odkazování k více uzlům stromu.** V atributu `coref_gram.rf` nebo `coref_text.rf` je uvedeno více identifikátorů. Například:

Marie vzala Vlastu do divadla, kde na ně čekal Marek.

- odkazování k většímu úseku textu.** V atributu `coref_special` je uvedena hodnota `segm`. Koreferovaným členem je větší úsek textu, který blíže nespecifikujeme. Například:

Rozprava o podobě reformy veřejných financí bude zahájena ve středu. Všechna jednání proběhnou za zavřenými dveřmi. Lidovým novinám to sdělil včera ministr financí.

- odkazování mimo text.** V atributu `coref_special` je uvedena hodnota `exoph`. Koreferovaným členem je blíže nespecifikovaná mimotextová skutečnost. Například:

V období vrcholícího léta roku 1939 již málokdo v Evropě mohl uvěřit nadějným slovům britského ministerského předsedy Chamberlaina, proneseným z balkonu Buckinghamského paláce po návratu z Mnichova: Myslím, že je to mír na celou naši dobu.

9.2. Gramatická koreference

Gramatická koreference je taková koreference, kdy je možné určit koreferovaný člen na základě gramatických pravidel.

Typy gramatické koreference. Přehled typů gramatické koreference (částečně rozlišených t-lematem koreferujícího uzlu) viz tab. 9.1 – „**Typy gramatické koreference**“. (Více ke vztažným klauzím viz 6.3.3 – „Závislé slovesné klauze (podřadné souvětí)“. Více ke konstrukcím s výrazem *což* viz 6.3.3.3 – „Nepravé závislé klauze“. Více k doplňku viz 6.1.1.1 – „Doplňek“. Více ke kontrole viz 9.2.1 – „Kontrola“. Více ke kvazikontrolě viz 7.1.1.4.1 – „Kvazikontrola u složených predikátů“. Více k reciprocitě viz 6.6.1.2 – „Elipsa závislé významové jednotky“.)

Tabulka 9.1. Typy gramatické koreference

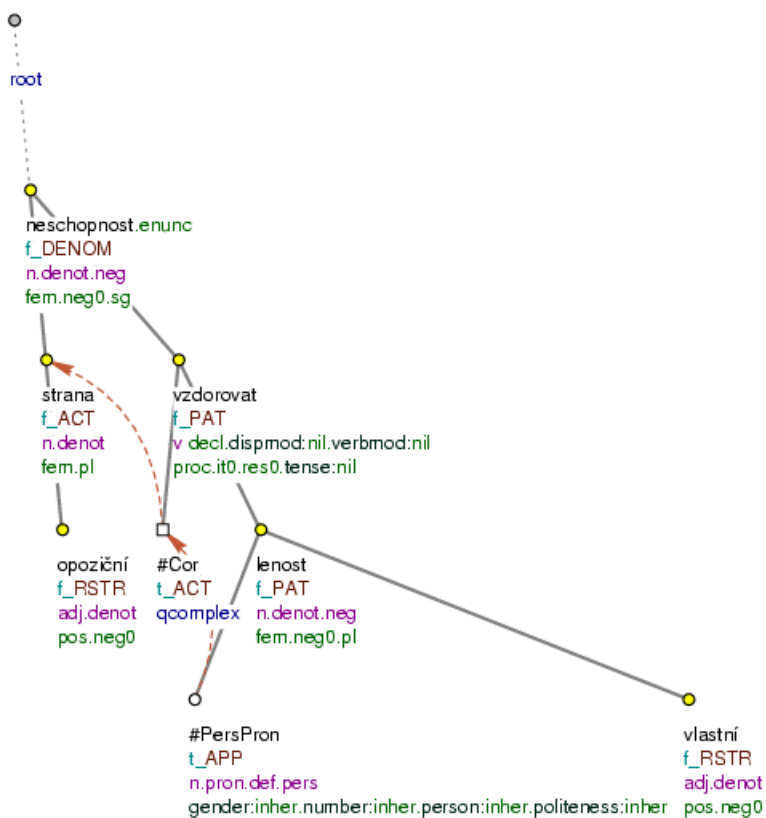
Typ	Pravidlo	T-lemma	Příklad
Zvratná zájmena	Zvratná zájmena koreferují primárně s doplněním v pozici subjektu, a to se subjektem nejbližším (tedy primárně se subjektem ve stejném podstromu).	#PersPron	<i>Neschopnost opozičních stran {#Cor.ACT} vzdorovat <u>své</u> vlastní lenosti. obr. 9.1</i> <i><u>Pavla se</u> prohlíží v zrcadle.</i>
Vztažné prostředky	Vztažný prostředek koreferuje se jménem, které je vztažnou závislou klauzí rozvíjeno (koreferovaným členem je řídicí uzel efektivního kořene závislé klauze).	<i>který</i> <i>jaký</i> <i>kdo</i> <i>co</i> <i>kde</i> <i>kam</i> <i>kdy</i>	<i><u>Ti, co</u> krouží hlavami, nerozumí a nechápou, zároveň instinktivně varují. obr. 9.2</i>
Vztažný prostředek <i>což</i>	Výraz <i>což</i> koreferuje s tou částí věty, se kterou je klauze, již výraz <i>což</i> připojuje, v souřadném spojení (koreferovaným členem je levá sestra efektivního kořene připojované klauze).	<i>co</i>	<i>Mužstvo získalo tři <u>bodů, což</u> je maximum. obr. 9.3</i>
Doplňek vyjádřený slovesnou formou	Ve vztahu gramatické koreference je aktant (odpovídající subjektu) doplňku vyjádřeného slovesnou formou (koreferující člen) a jméno, se nímž je doplňek ve vztahu druhé závislosti (koreferovaný člen).	#Cor	{#PersPron.ACT} <i>Odcházela poražena.COMPL {#Cor.PAT}</i> obr. 9.4
Aktant vyjádřený slovesnou formou v pozici analogické doplňku	Ve vztahu gramatické koreference je aktant (odpovídající subjektu) patientu (nebo efektu) vyjádřeného slovesnou formou (koreferující člen) a jméno, s nímž je patiens nebo efekt ve vztahu shody ve jmeném rodě (koreferovaný člen).	#Cor	<i><u>Mužstvo</u> zůstává neporaženo.PAT {#Cor.PAT} i po tomto napínavém zápase.</i>
Kontrola	Kontrola je obligatorní, nebo fakultativní koreferenční vztah mezi přesně danými doplněními (mezi kontrolujícím členem a členem kontrolovaným) určitých sloves (a jejich nominalizací), která označujeme jako slovesa kontroly.	#Cor	<i><u>Podnik</u> plánoval zvýšit {#Cor.ACT} výrobu.</i>

Koreference

Kvazikontrola	Kvazikontrola je koreferenční vztah mezi valenčním doplněním jmenné části a valenčním doplněním slovesné části více-slovného predikátu, jehož závislou částí je substantivum, které má valenci.	#QCor	<i>Karel</i> podal {#QCor.ACT} <i>stížnost</i> policii.
Reciprocita	Valenční doplnění chybějící v důsledku reciprocikalizace koreferuje s valenční pozicí, ve které jsou oba zrecipročněné členy vyjádřeny najednou.	#Rcp	<i>Sultáni se</i> vystřídali {#Rcp.PAT} na trůnu. obr. 9.5

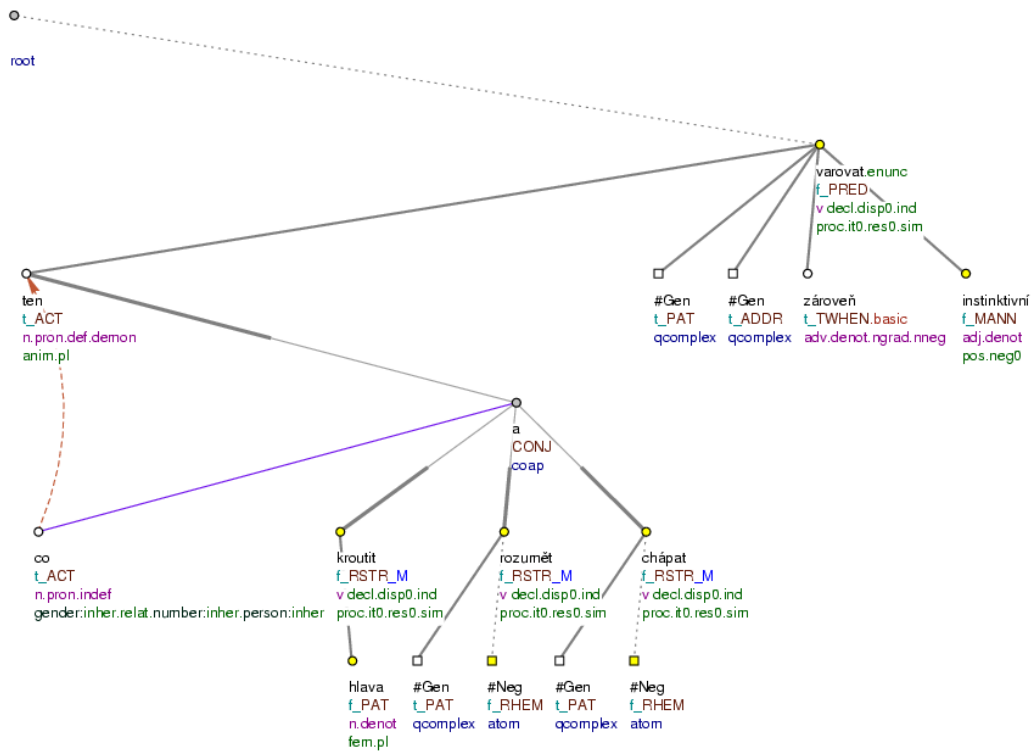
Obrázek 9.1. Koreference u zvratných zájmen

Neschopnost opozičních stran vzdorovat své vlastní lenosti.

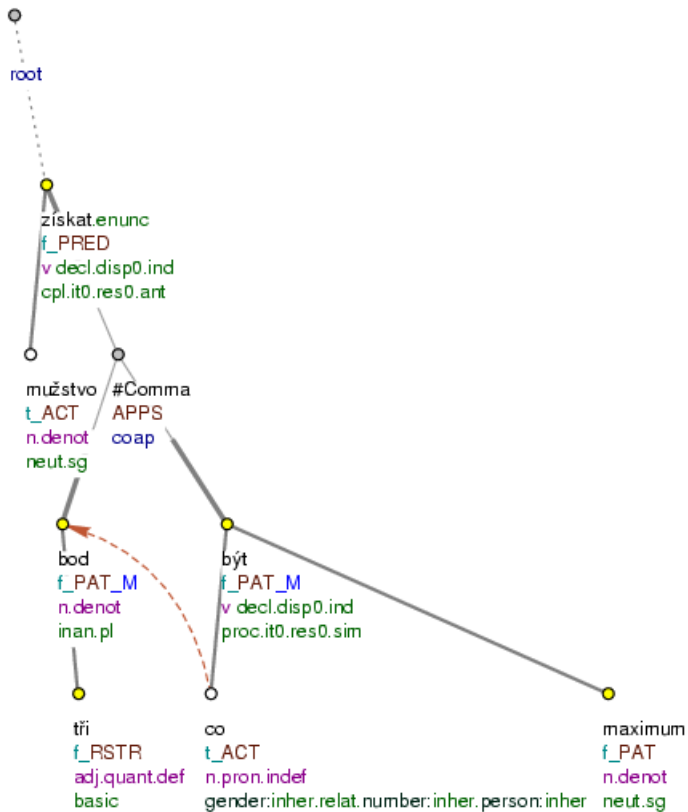
Obrázek 9.2. Koreference vztážných prostředků v závislých vztážných klauzích

Ti, co kroutí hlavami, nerozumí a nechápou, zároveň instinktivně varují.

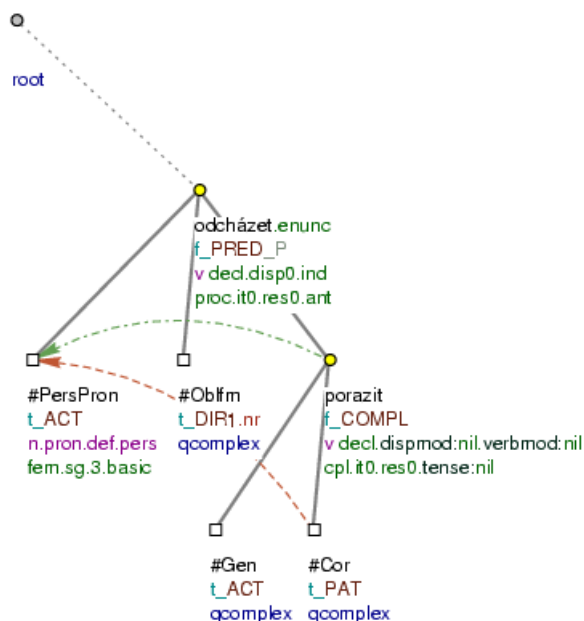
Obrázek 9.3. Koreference vztážného výrazu což

Mužstvo získalo tři body, což je maximum.

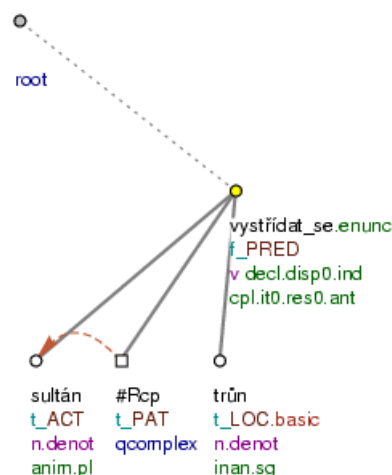
Obrázek 9.4. Koreference u doplňku vyjádřeného slovesnou formou

Odcházela poražena.

Obrázek 9.5. Koreference v reciproční konstrukci

Sultáni se vystřídali na trůnu.

9.2.1. Kontrola

Kontrola je jedním z typů gramatické koreference, která nastává u určitých sloves, které označujeme jako **slovesa kontroly**. Jde o obligatorní, nebo fakultativní koreferenční vztah mezi kontrolujícím členem a členem kontrolovaným, přičemž v zásadě platí, že:

- **kontrolující člen** (též termín **controller**) je jedním z členů valenčního rámce řídicího slovesa kontroly: ACT, PAT, ADDR, ORIG, případně (obligatorní) volné doplnění s funktoem LOC; v některých konstrukcích, ve kterých infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na slovesné části verbonominálního predikátu kontroly jako jeho aktor (a v konstrukcích odvozených), je kontrolujícím členem volný benefaktor (volné doplnění s funktoem BEN).

Volné doplnění jako kontrolující člen je specifický typ doplnění. Do tektogramatického stromu se tento kontrolující člen v případech, kdy v povrchové podobě věty není vyjádřen, vždy doplňuje. Jde o jediný případ doplňování neobligatorního volného doplnění do tektogramatického stromu. Vzhledem k tomu, že jde vždy o benefaktor, má nově vytvořený uzel pro kontrolující člen nepřítomný v povrchové podobě věty za tímto účelem vytvořené t-lemma: #Benef.

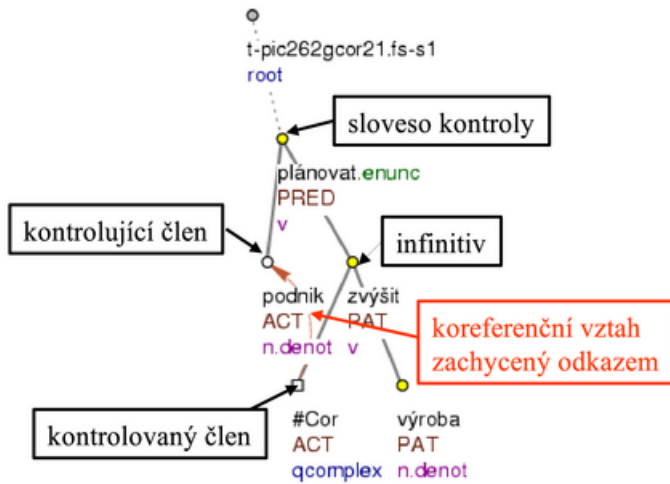
- **kontrolovaný člen (controllee)** je jedním z členů valenčního rámce infinitivu (nebo deverbativního substantiva) závislého na slovese kontroly. Jedná se o nevyjádřený subjekt tohoto infinitivu (tj. u aktivního infinitivu jde o aktor, u pasivního infinitivu o patiens nebo adresát). Valenční doplnění (subjekt) v pozici controllee je závazně referenčně totožný s členem kontrolujícím a je nevyjádřitelný v povrchové podobě věty.
- **infinitiv** (nebo deverbativní substantivum), **jehož valenční doplnění (subjekt) je v pozici controllee**, je valenčním (případně alespoň typickým) doplněním řídicího slovesa kontroly. Uzel reprezentující tento infinitiv má zpravidla funktoer pro některý z aktantů, nejčastěji PAT, mohou se ale vyskytnout i konstrukce, v nichž má funktoer volného doplnění (zejména INTT).

Vztah kontroly nastává i v konstrukcích, ve kterých je řídicí sloveso kontroly nebo závislý infinitiv nominalizován. Při nominalizaci sloves kontroly hovoříme o **substantivech kontroly** a **adjektivech kontroly**.

Zachycení kontroly v tektogramatickém stromě. Uzlu pro valenční doplnění v pozici controllee přiřazujeme zástupné t-lemma #Cor. Mezi členem kontrolovaným a kontrolujícím je vyznačen vztah gramatické koreference: v atributu `coref_gram.rf` u kontrolovaného členu je uveden identifikátor členu kontrolujícího.

Zachycení kontroly v tektogramatickém stromě znázorňuje i obr. 9.6.

Obrázek 9.6. Struktura konstrukce s kontrolou

Podnik plánoval zvýšit výrobu.

Příklady:

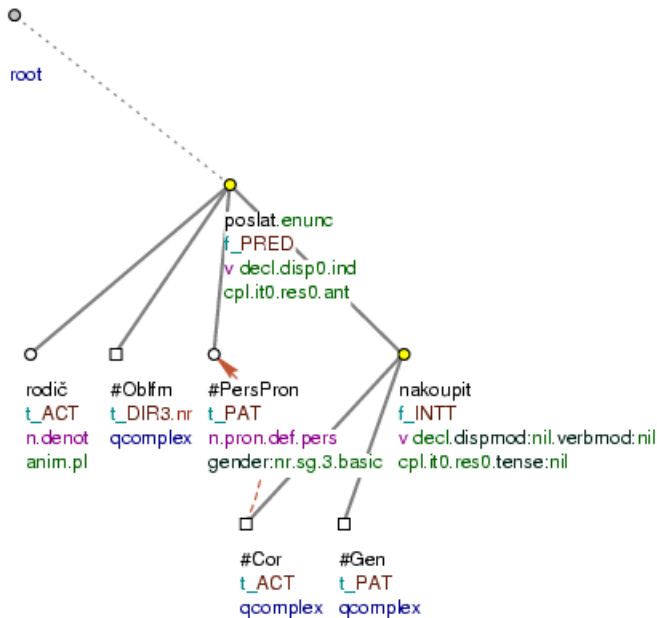
Rodiče ho.PAT poslali {#Cor.ACT} nakoupit. obr. 9.7

Je škoda {#Benef.BEN} {#Cor.ACT} ochudit se o tolik vzácných látek. obr. 9.8

{#PersPron.ACT} Potřebujete poradit {#Cor.ADDR}? obr. 9.9

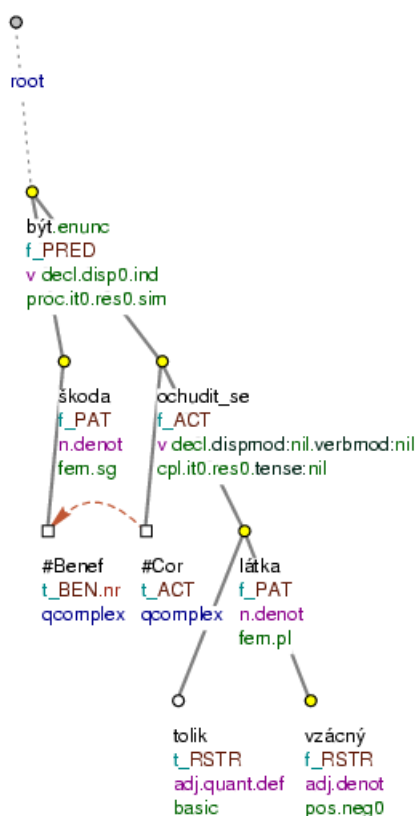
Obrázek 9.7. Kontrola

Rodiče ho poslali nakoupit.

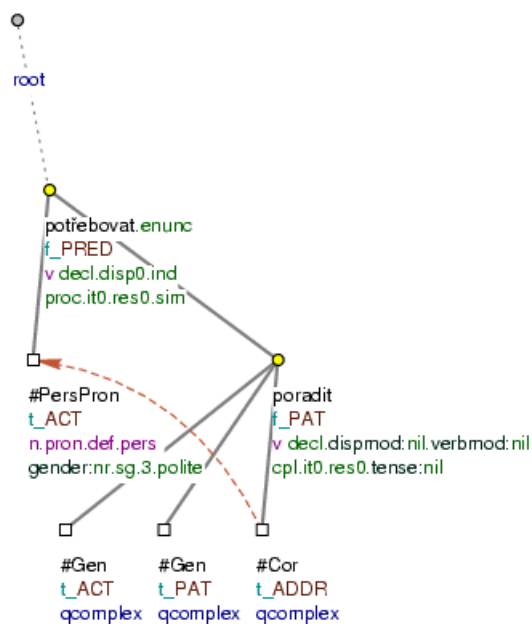
Obrázek 9.8. Kontrola

Je škoda ochudit se o tolik vzácných látek.

Obrázek 9.9. Kontrola

Potřebujete poradit?

Slovesa kontroly. Slovesem kontroly může být syntetický (jednoslovný) predikát i viceslovný predikát (viz 7.1.1 – „Viceslovné predikáty“). Z viceslovných predikátů jsou slovesy kontroly některé složené predikáty (viz 7.1.1.4 – „Složené predikáty“), některé verbonominální predikáty (viz 7.1.1.5 – „Verbonominální predikát (sponové sloveso *být*)“ i slovesné frazémy (viz 7.1.2 – „Frazémy“). Vztah kontroly je primárně podmíněn lexikálním významem řídicího slovesa. Při určování koreferenčního vztahu kontroly je třeba přihlížet i k jednotlivým dílčím významům konkrétního slovesa. Vztah kontroly platí vždy pro určité významy tohoto slovesa (zachycené různými valenčními rámci).

Srovnej:

Dala dítě spát.

Valenční rámec pro tento význam slovesa *dát*: ACT(.1) PAT(.4) EFF(.f). V tomto významu je sloveso *dát* slovesem kontroly. Aktor infinitivu *spát* je kontrolován pacientem slovesa *dát*.

Dala dítě léčit.

Valenční rámec pro tento význam slovesa *dát*: ACT(.1) PAT(.f). V tomto významu není sloveso *dát* slovesem kontroly (substantivum v akuzativu patří do valenčního rámce závislého infinitivu).

Subjekt infinitivu. Kontrolovaným členem je zpravidla nevyjádřený subjekt infinitivu. Vlastností kontrolovaného členu je závazná referenční totožnost s členem kontrolujícím a povrchová nevyjádřitelnost. Ne každý subjekt infinitivu je proto kontrolován členem. Nevyjádřený subjekt infinitivu může mít obecně i zástupné t-lemma #Gen nebo #PersPron. Subjekt infinitivu může být navíc i povrchově vyjádřený. Přehled t-lemat pro vyjádřený i nevyjádřený subjekt infinitivu viz tab. 9.2 – „Přehled t-lemat pro subjekt infinitivu“.

Tabulka 9.2. Přehled t-lemat pro subjekt infinitivu

T-lema	Povrchová realizace	Vymezení	Příklad
#Cor	nevyjádřitelný	Subjekt infinitivu je ve vztahu kontroly s valenčním doplněním slovesa, na kterém infinitiv závisí.	Rodiče <u>ho</u> poslali {#Cor.ACT} nakoupit.
#Gen	nevyjádřený	Subjekt infinitivu je všeobecným aktantem (viz 6.6.1.2 – „Elipsa závislé významové jednotky“).	Je co číst {#Gen.ACT} .
#PersPron	nevyjádřený	Pro subjekt infinitivu lze v kontextu najít koreferovaný člen, ale nejedná se o gramatickou, ale o textovou koreferenci (viz 9.3 – „Textová koreference“).	{#PersPron.ACT} Čte si.
substantivum #PersPron	vyjádřený	Specifické případy infinitivem vyjádřené podmínky.	<u>Já</u> tam být, nestalo se to.

Pozor! Zástupné t-lema #Cor bylo zavedeno primárně pro controllee v konstrukcích s kontrolou. Prozatím ho však využíváme také pro povrchově nevyjádřené subjekty neurčitých slovesných tvarů v konstrukcích s dvojitou závislostí. V těchto konstrukcích se jedná o gramatickou koreferenci, nejde však o kontrolu, protože závislý neurčitý tvar slovesa nemusí být valenčním ani typickým doplněním řídicího slovesa.

9.2.1.1. Typy konstrukcí s kontrolou

Ve většině případů kontroly platí, že jak řídicí sloveso, tak infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) se mohou nominalizovat. Mohou tedy nastat následující typy konstrukcí s kontrolou:

- infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na slovesném predikátu kontroly.
Podtypy:
infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na jmenné části složeného predikátu kontroly,
infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na slovesném frazému kontroly,
infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na neslovesné části verbonominálního predikátu,
infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na slovesné části verbonominálního predikátu,
infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na predikátu *lze* a kontrola u konstrukce typu *Je vidět Sněžku*.
- infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na nominalizaci slovesného predikátu kontroly, tj. na deverbativním substantivu nebo adjektivu.
- deverbativní substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na slovesném predikátu kontroly.
- deverbativní substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na nominalizaci slovesného predikátu kontroly.

Většina sloves kontroly se může vyskytnout ve všech čtyřech typech výše uvedených konstrukcí. Srov.:

Slíbil napsat dopis.

Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na slovesném predikátu kontroly (typ 1).

slib napsat dopis

Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na nominalizaci slovesného predikátu kontroly, tj. na deverbativním substantivu (typ 2).

Slíbil napsání dopisu.

Deverbativní substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno), tj. substantivizace infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno), závisí na slovesném predikátu kontroly (typ 3).

slib napsání dopisu

Deverbativní substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno), tj. substantivizace infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno), závisí na nominalizaci slovesného predikátu kontroly (typ 4).

Některá slovesa kontroly (například: *stíhat, podezírat, obvinít, omluvit se, přisoudit, osočit*) však vůbec nemohou být rozvíta infinitivem. Jsou ale rozvíjena předložkovou skupinou s deverbativním substantivem, jehož jedno va-

lenční doplnění (v pozici analogické subjektu) je kontrolováno některým valenčním doplněním řídicího slovesa. Vyskytují se proto pouze v konstrukcích typu 3 a 4; například:

Stíhají ho.PAT pro falšování.CAUS {#Cor.ACT} dokladů.

Aktor substantiva *falšování* (které je tu v pozici doplnění s funktoem CAUS) je kontrolován patientem slovesa *stíhat*.

Ve výjimečných případech není možná žádná nominalizace infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno), ani žádná nominalizace řídicího slovesa, takové sloveso kontroly se pak může vyskytnout pouze jako typ 1; například:

Viktor se zdá být chytrý.

Příklady:

(My.ACT) máme záměr.CPHR {#Cor.ACT} vyklidit prostory.

Typ 1: Aktor (subjekt) infinitivu *vyklidit* (infinitiv závisí na jmenné části složeného predikátu kontroly *mít záměr*) je kontrolován aktorem slovesné části složeného predikátu kontroly - *my* (který je referenčně totožný i s nevyjádřeným aktorem substantiva *záměr*). obr. 9.10

Petr má v plánu.DPHR {#Cor.ACT} vystudovat fakultu.

Typ 1: Aktor (subjekt) infinitivu *vystudovat* (infinitiv závisí na slovesné části slovesného frazému, na uzlu pro sloveso *mít*) je kontrolován aktorem slovesné části slovesného frazému kontroly, substantivem *Petr*.

Pavel je ochoten {#Cor.ACT} přijít.

Typ 1: Aktor (subjekt) infinitivu *přijít* (infinitiv závisí na neslovesné části verbonominálního predikátu, na uzlu pro adjektivum *ochoten*) je kontrolován aktorem slovesné části verbonominálního predikátu, substantivem *Pavel*. obr. 9.11

Je povinností koalice.ACT {#Cor.ACT} nalézt.ACT cestu.

Typ 1: Aktor (subjekt) infinitivu *nalézt* (infinitiv závisí na slovesné části verbonominálního predikátu) je zachycen jako kontrolováný aktorem substantiva *povinnost* (uzlem pro doplnění *koalice*).

Je {#Benef.BEN} nutné {#Cor.ACT} přejít.ACT

Typ 1: Aktor (subjekt) infinitivu *prejít* (infinitiv závisí na slovesné části verbonominálního predikátu) je kontrolován nevyjádřeným benefaktorem, který rozvíjí neslovesnou část verbonominálního predikátu, adjektivum *nutný*. obr. 9.12

{#Benef.BEN} Je {#Cor.ACT} vidět.ACT Sněžku.

Typ 1: Aktor (subjekt) infinitivu *vidět* (infinitiv závisí na predikátu *být*) je kontrolován nevyjádřeným benefaktorem, který rozvíjí predikát *být*.

jeho.ACT odhodlání {#Cor.ACT} přijít.PATvčas

Typ 2: Aktor (subjekt) infinitivu *přijít* (infinitiv je patientem substantiva *odhodlání*) je kontrolován aktorem substantiva *odhodlání*, zájmenem *jeho*. obr. 9.13

student usilující {#Cor.ACT} dokončit fakultu

Typ 2: Aktor (subjekt) infinitivu *dokončit* (infinitiv je patientem adjektiva *usilující*) je kontrolován substantivem řídicím adjektivum *usilující*, substantivem *student*. obr. 9.14

Rodiče zakázali synovi {#Cor.ACT} práci ve výškách.

Typ 3: Aktor (subjekt) substantiva *práce* je kontrolován adresátem řídicího slovesa *zakázat*, substantivem *synovi*. obr. 9.15

{#PersPron.ACT} Měl zájem o {#Cor.ACT} studium na vysoké škole.

Typ 3: Aktor (subjekt) substantiva *studium* (substantivum závisí na jmenné části složeného predikátu kontroly *mít zájem*) je kontrolován aktorem slovesné části složeného predikátu kontroly (který je referenčně totožný i s nevyjádřeným aktorem substantiva *zájem*).

Petrovo úsilí o {#Cor.ACT} zajištění Pavlovy přítomnosti na semináři.

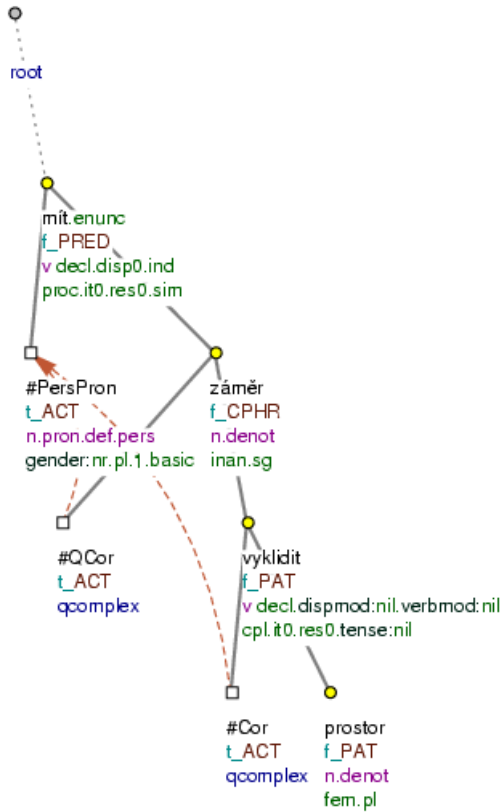
Typ 4: Aktor (subjekt) substantiva *zajištění* je kontrolován aktorem řídicího substantiva *úsilí*, přivlastňovacím adjektivem *Petrovo*. obr. 9.16

student usilující o {#Cor.ACT} dokončení fakulty

Typ 4: Aktor (subjekt) substantiva *dokončení* je kontrolován substantivem řídicím adjektivum *usilující*, substantivem *student*.

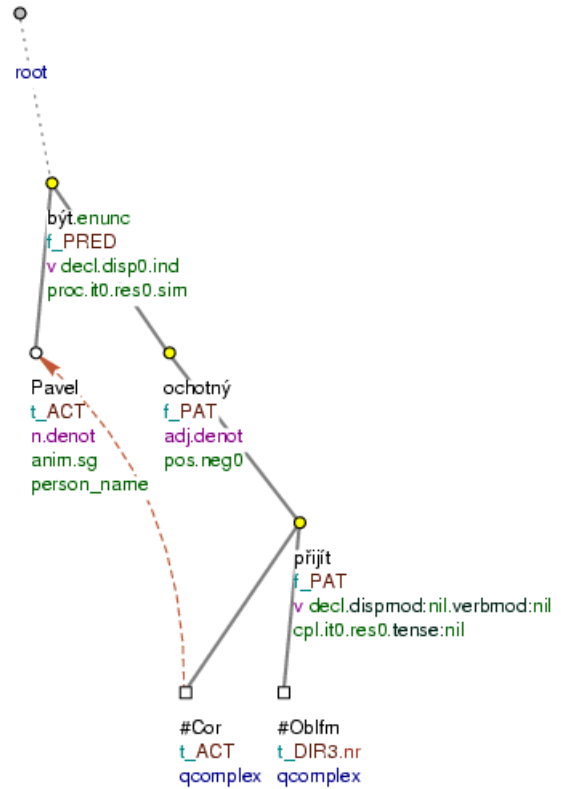
Obrázek 9.10. Kontrola typu 1 (složený predikát kontroly)

Máme záměr vyklidit prostory.

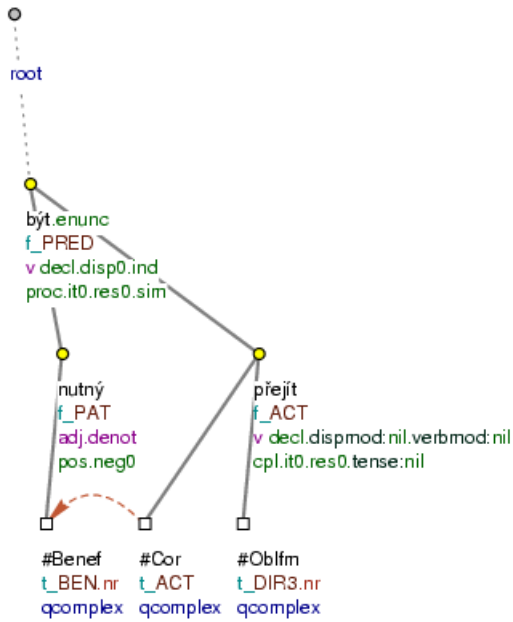
Obrázek 9.11. Kontrola typu 1 (verbonominální predikát kontroly)

Pavel je ochoten přijít.

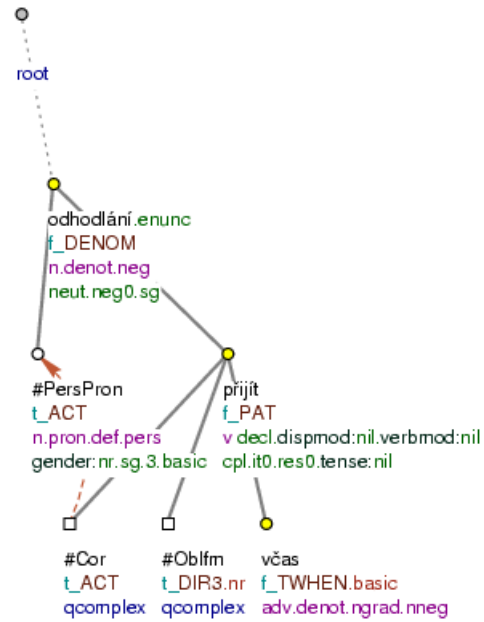
Obrázek 9.12. Kontrola typu 1 (verbonominální predikát kontroly)

Je nutné přejít.

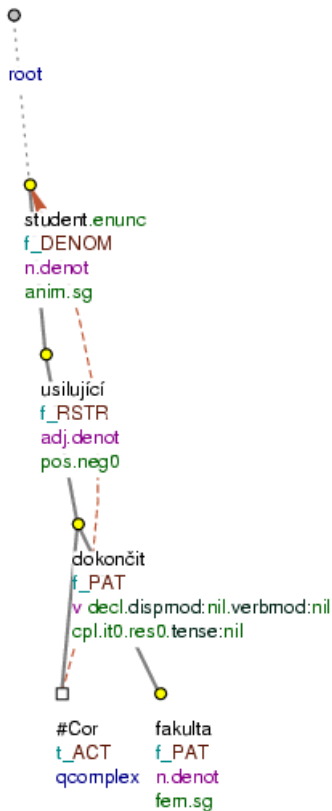
Obrázek 9.13. Kontrola typu 2 (substantivum kontroly)

jeho odhodlání přijít včas

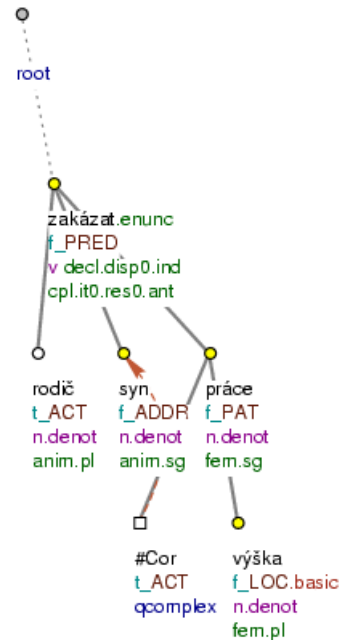
Obrázek 9.14. Kontrola typu 2 (adjektivum kontroly)

student usilující dokončit fakultu

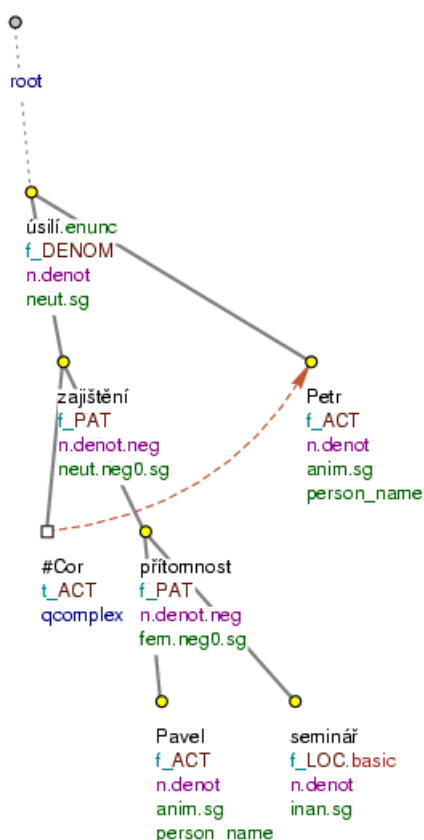
Obrázek 9.15. Kontrola typu 3 (jednoslovný predikát kontroly)

Rodiče zakázali synovi práci ve výškách.

Obrázek 9.16. Kontrola typu 4 (substantivum kontroly)

Petrovo úsilí o zajištění Pavlovy přítomnosti na semináři.

9.3. Textová koreference

Textová koreference je běžně chápána jako užití různých jazykových prostředků (zájmen, synonym, zobecňujících substantiv aj.), které většinou anaforicky (zřídka kataforicky) odkazují. Toto odkazování není realizováno pouze gramatickými prostředky, ale i na základě kontextu.

Prostředky textové koreference jsou svou povahou vágní a určení koreferovaného členu pouze na základě kontextu je problematické, proto se v našem pojetí soustředíme prozatím pouze na nejčastější prostředky textové koreference, tedy na zájmena. Textovou koreferenci vyznačujeme:

- u osobních a přivlastňovacích zájmen pro 3. osobu; zájmena 1. a 2. osoby ponecháváme stranou. (Osobní a přivlastňovací zájmena mají v tektogramatickém stromě jednotné t-lemma #PersPron.)
- u ukazovacích zájmen *ten*, *ta*, *to*.
- při aktuální elipse, kdy je do tektogramatického stromu doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #PersPron (textová koreference tu není vyznačena v případech, kdy doplněný uzel zastupuje zájmeno 1. a 2. osoby).

Koreferenci nezachycujeme prozatím u zájmenných příslovcí (*tam*, *sem*, *tady*, *tak* apod.) a u jiných zájmenných výrazů.

Typy textové koreference. Přehled typů textové koreference viz tab. 9.3 – „**Typy textové koreference**“. T-lematem koreferujícího uzlu při textové koreferenci je vždy t-lemma #PersPron nebo *ten*.

Tabulka 9.3. Typy textové koreference

Typ	Vymezení koreferovaného členu	Příklad
Explicitní koreferovaný člen	konkrétní podstrom nebo list tektogramatického stromu dané věty nebo některé z vět okolních	<i>Myslíte, že rozhodnutí <u>NATO</u>, zda se {#Per-sPron.ACT} rozšíří, či nikoli, bude záviset na postoji Ruska?</i> obr. 9.17
Segment	větší úseku textu	<i><u>Rozprava o podobě reformy veřejných financí bude zahájena ve středu. Všechna jednání proběhnou za zavřenými dveřmi. Lidovým novinám to sdělil včera ministr financí.</u></i>
Exofores	mimotextová situace, skutečnost	<i>V období vrcholícího léta roku 1939 již málokdo v Evropě mohl uvěřit nadějným slovům britského ministerského předsedy Chamberlaina, proneseným z balkonu Buckinghamského paláce po návratu z Mnichova: Myslím, že je <u>to</u> mír na celou naši dobu.</i>

Nezaznačení textové koreference. Zpracovávaná zájmena, jež jsou vyjádřena v povrchové podobě věty (*ten, on, jeho*), ne vždy koreferenčně odkazují. V některých případech nemají žádný koreferovaný člen a koreference u nich tedy není zaznačena. Jedná se zejména o následující případy:

- a. frazémy, ustálená slovní spojení; například:

Tak je tomu i v těch případech, kdy dosavadní domovníci užívali byty na základě dohod s bytovými podniky nebo domovními správami, podle kterých jim byl přidělen byt po dobu výkonu domovníckých prací.

- b. intenzifikátory, zájmena s významem funktoru ATT a zájmena ve zdůrazňovací pozici; například:

To ale prší!

- c. obsahově vyprázdněné (nadužívané) výskyty zájmena v přímé řeči. Jde o případy, kdy má zájmeno zdůrazňovací funkci či plní funkci slovní vaty, proto pro ně nelze najít koreferovaný člen; například:

To máte těžké.

- d. zájmeno *ten* v atributivní pozici; například:

Tento velký problém není možné vyřešit za hodinu.

- e. zájmeno *ten*, které je rozvíto závislou vztažnou klauzí vztažná; například:

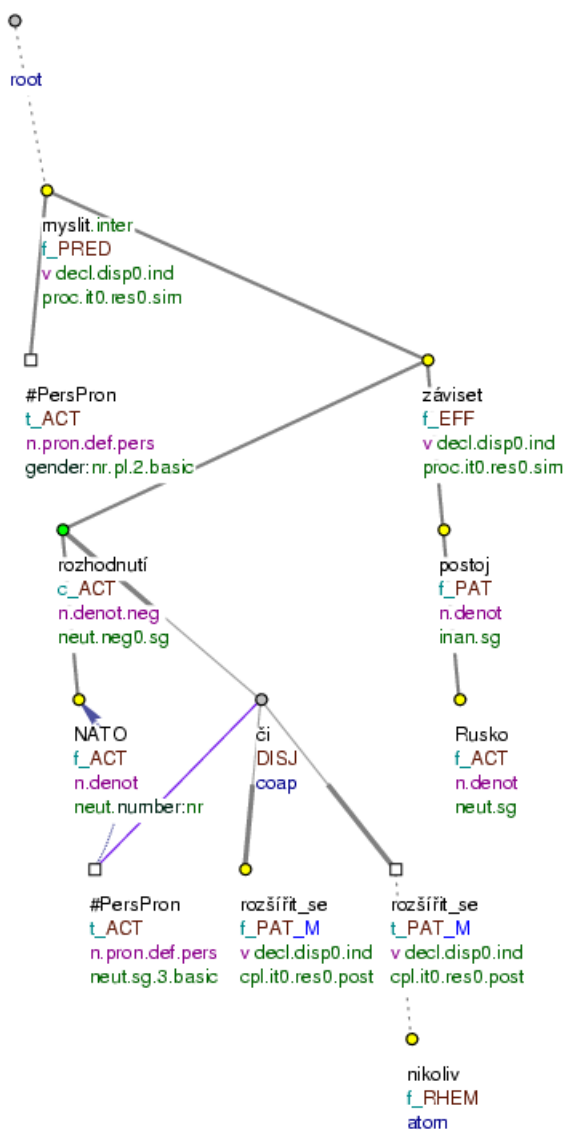
Srovnáme-li současný plán rozvoje dálniční sítě s tím, jaký byl přijat v roce 1991, výrazně se změnil.

- f. zájmeno *ten*, které je rozvíto adjektivem; například:

Je to možná tragédia dell' arte o nepřátelích, kteří jsou posedlí touhou být spolu, a dokonce být tím druhým.

Obrázek 9.17. Explicitní koreferovaný člen

Myslíte, že rozhodnutí NATO, zda se rozšíří, či nikoli, bude záviset na postoji Ruska?

Kapitola 10. Aktuální členění

Aktuální členění zachycujeme pomocí anotace dvou jevů:

kontextové zapojenosti (viz 10.1 – „Kontextová zapojenost“),
výpovědní dynamičnosti (viz 10.2 – „Výpovědní dynamičnost“).

Aktuální členění je v české větě signalizováno zejména povrchovým slovosledem a intonací.

Povrchový slovosled. Hranice mezi kontextově zapojenými a kontextově nezapojenými výrazy (viz 10.1 – „Kontextová zapojenost“) je v českém slovosledu naznačena pozicí řídicího slovesa. V bezpříznakových případech (při objektivním pořadí) jsou přímá doplnění řídicího slovesa, která stojí v povrchovém slovosledu před tímto slovesem, kontextově zapojená.

Výjimkou z této obecné tendence jsou zejména dva typy konstrukcí: konstrukce se slovesem na „druhé pozici“ ve větě a konstrukce s tzv. subjektivním pořadím. Řídicí sloveso někdy nestojí na hranici mezi kontextově zapojenými a kontextově nezapojenými výrazy (závislými přímo na slovese), nýbrž stojí hned za prvním větným členem, na „druhé pozici“ ve větě (ať se tam hranice mezi kontextově zapojenými a kontextově nezapojenými výrazy nachází, či ne). V tomto případě pak mohou kontextově zapojené výrazy stát i napravo od slovesa. Při subjektivním pořadí se (na rozdíl od pořadí objektivního) před řídicí sloveso dostávají doplnění, která jsou kontextově nezapojená. Z pragmatických důvodů se tu dynamičtější část věty klade na její začátek.

Intonace. Informace o aktuálním členění se nedají vždy vyčíst jen z psaného kontextu. Při anotaci aktuálního členění je proto třeba vycházet i z mluvené podoby věty. V konkrétním kontextu vět má každá jednotlivá věta vždy jedno přirozené znění a předpokládáme, že vzhledem k tomu, že člověk dokáže spontánně tvořit věty se správným slovosledem a intonací, dokáže i poměrně dobře intuitivně přiřadit psané větě její správnou intonaci. Z celé větné intonace je z hlediska anotace aktuálního členění důležité rozpoznat především:

- intonační centrum**, tj. slovo (takt), které v mluvené podobě věty nese „větný“ přízvuk. Je to nejdůraznější takt ve větě, obvykle řazený na konec věty. Je charakteristický klesavou melodií a zvýšenou hlasitostí, ale na jeho utváření se podílí i další faktory (tempo promluvy, barva hlasu a další). Intonační centrum obsahuje každá úplná věta.

Intonační centrum signalizuje v české větě vlastní ohnisko (viz 10.2.1 – „Základní pravidla uspořádání uzlů v tektogramatickém stromě“). Pokud je na konci věty nominální skupina, může se intonační centrum posunout z vlastního ohniska na její poslední člen.

- kontrastivní přízvuk**, tj. specifický přízvuk charakteristický stoupavou melodií. Ve větě signalizuje kontrastivní kontextově zapojené výrazy. Kontrastivní kontextově zapojené výrazy patrně nemusí být signalizovány kontrastivním přízvukem, kontrastivní přízvuk je přízvuk fakultativní (přítomnost kontrastivního přízvuku se řídí dalšími faktory, především tempem promluvy a pečlivostí výslovnosti).

Výraz, na který lze umístit ve čtené podobě věty kontrastivní přízvuk, je kontrastivní kontextově zapojený.

10.1. Kontextová zapojenost

Kontextová zapojenost je vlastnost výrazu (vyjádřeného i nevyjádřeného v povrchové podobě věty), která určuje, zda mluvčí (autor) výraz užívá jako něco, co je pro příjemce dané, jednoznačně určené kontextem.

Kontext. Kontext je při anotaci kontextové zapojenosti pojímán velmi široce. Do kontextu zahrnujeme nejen bezprostřední verbální kontext („kotext“), ale i širší kontextové vrstvy, zahrnující veškeré sdílené či obecně známé informace, jejichž sdílení může být podmíněno situací, smysly, kulturou, jinými texty a dalšími faktory.

Zachycení kontextové zapojenosti. Kontextová zapojenost jednotlivých výrazů je v tektogramatických stromech zachycena pomocí atributu tfa (viz A.2.21 – „ tfa “). Každému uzlu (který je relevantní pro aktuální členění věty) je v atributu tfa přiřazena jedna ze tří možných hodnot (t , f , nebo c).

Hodnoty atributu tfa se nevyplňují:

- u technického kořene tektogramatického stromu ($nodetype = root$),
- u kořenů souřadných struktur ($nodetype = coap$),
- u uzlů s funktořem CM ,
- u uzlů s funktořem $FPHR$ ($nodetype = fphr$).

Typy výrazů podle kontextové zapojenosti. Na základě zapojenosti nebo nezapojenosti výrazu do kontextu rozlišujeme v anotaci tři typy výrazů:

- nekontrastivní kontextově zapojený výraz** ($tfa = t$), tj. výraz (vyjádřený i nevyjádřený v povrchové podobě věty), který uvádí do textu „známou informaci“. Jde o výraz, který se opakuje (ne nutně doslova)

z předcházejícího textu, nebo je z textu nějakým způsobem vyvoditelný (například pomocí koreferenčních či inferenčních vztahů), nebo jde o jednotku nějak související se širším kontextem.

- b. **kontrastivní kontextově zapojený výraz** ($t_{fa} = c$), tj. výraz, který můžeme identifikovat na základě těchto vlastností:
- výraz je zpravidla určen výběrem z množiny alternativ. Tato množina nemusí být v textu explicitně vyjmenována. Kontrastivní kontextově zapojený výraz může navazovat i na rozsáhlejší textový úsek a nemusí být odvoditelný vždy jen z bezprostředního verbálního kontextu.
 - na výskyt výrazu má rozhodující vliv tématická struktura textu. Kontrastivní kontextově zapojený výraz se obvykle vyskytuje v jednotlivých oddílech výčtových pasáží, na začátcích odstavců apod.
 - v mluvené podobě výpovědi nese kontrastivní kontextově zapojený výraz fakultativní kontrastivní přízvuk.
- c. **kontextově nezapojený výraz** ($t_{fa} = f$), tj. výraz (vyjádřený i nevyjádřený v povrchové podobě věty), který reprezentuje v textu dosud neznámá, nová fakta, nebo uvádí známá fakta do nových souvislostí, tj. vyjadřuje informace, které nejsou odvoditelné z kontextu. Kontextově nezapojený výraz může být nositelem intonačního centra věty.

Příklady:

(Dnes nesu jen dopis.) Tu knihu [$t_{fa} = c$] ti přinesu zítra [$t_{fa} = f$]

Janu [$t_{fa} = c$] Marie [$t_{fa} = t$] neviděla [$t_{fa} = f$]

Kontextová zapojenost výrazů nevyjádřených v povrchové podobě věty. V povrchové podobě věty se určité lexikální jednotky nevyjadřují právě proto, že jsou považovány za vyvoditelné z kontextu. Nově vytvořené uzly (reprezentující jednotky v povrchové podobě věty nevyjádřené) proto mají v atributu t_{fa} zpravidla vyplněnou hodnotu t .

Výjimky: Nově vytvořené uzly mohou mít v atributu t_{fa} vyplněnou hodnotu f nebo c v případech:

- a. aktuální elipsy řídicího substantiva u členských souřadných spojení a v případech aktuální elipsy řídicího substantiva u binárních relací typu „z-na“. V povrchové podobě věty nevyjádřený první výskyt substantiva může být i kontextově nezapojený, nebo kontrastivní kontextově zapojený (záleží na kontextu), zatímco povrchově vyjádřený druhý výskyt substantiva je vždy kontextově zapojený. Například:

Pil červené {vino [$t_{fa} = f$]} a bílé vino [$t_{fa} = t$] obr. 10.1

Přemaloval to z černé {barvy [$t_{fa} = f$]} na červenou barvu [$t_{fa} = t$]

- b. elipsy substantiva následujícího po vyjádřené předložce. Například:

Neexistuje argument <pro>. {#PersPron.PAT [$t_{fa} = f$]}

- c. aktuální elipsy řídicího členu, kdy se zkopírovaný uzal od kopírovaného uzlu liší v hodnotě nějakého gramatického. Například:

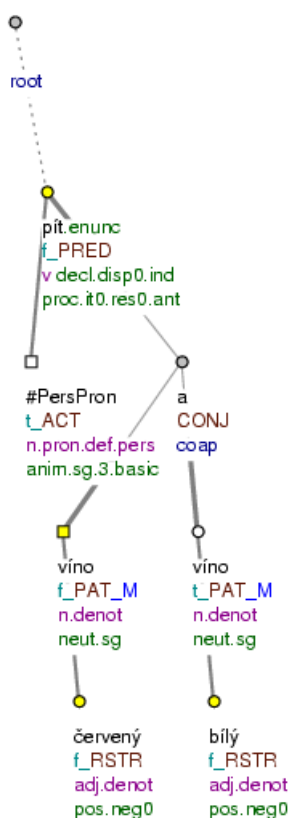
Nechtěli nebo nemohli odklad platby povolit.

= Odklad platby {nechtěli povolit [$deontmod = vol; t_{fa} = f$]} nebo nemohli povolit [$deontmod = poss; t_{fa} = f$]

- d. doplněného uzlu pro syntaktickou negaci, zachycenou jako rematizátor ($t_lemma = \#Neg$ a $functor = RHEM$).
- e. doplněného uzlu, který je kořenem seznamové struktury pro cizojazyčné výrazy ($t_lemma = \#Forn$).

Obrázek 10.1. Kontextově nezapojený výraz nevyjádřený v povrchové podobě věty

Pil červené a bílé víno.

10.2. Výpovědní dynamičnost

Výpovědní dynamičnost je taková vlastnost výrazu, která odráží relativní míru jeho důležitosti, kterou mu mluvčí v projevu přikládá, vzhledem k ostatním výrazům ve větě, přičemž platí, že kontextově nezapojené výrazy jsou dynamičtější než výrazy kontextově zapojené (nekontrastivní i kontrastivní).

Výpovědní dynamičnost je v tektogramatických stromech reprezentována tzv. hloubkovým slovosledem. Informace o hloubkovém pořadí uzlů v tektogramatickém stromě je uložena v atributu *deepord* (viz A.2.6 – „*deepord*“).

Míru výpovědní dynamičnosti stanovujeme vždy vzhledem k uzlu řídicímu a vzhledem k sesterským uzlům, tedy pro každou hladinu tektogramatického stromu. Uzly v jednotlivých hladinách stromu jsou seřazeny tak, aby odrážely vzrůstající výpovědní dynamičnost (viz 10.2.1 – „Základní pravidla uspořádání uzlů v tektogramatickém stromě“). Upraveno je také pořadí jak (sesterských) kontextově zapojených, tak i nezapojených uzlů mezi sebou navzájem. Toto řazení je přirozeně odlišné ve skupině verbální (viz 10.2.2 – „Pořadí sesterských uzlů ve verbální skupině“) a substantivní (viz 10.2.3 – „Pořadí sesterských uzlů v substantivní skupině“). Pro pořadí uzlů v adjektivní skupině platí stejná pravidla jako pro pořadí uzlů ve skupině verbální.

10.2.1. Základní pravidla uspořádání uzlů v tektogramatickém stromě

Pro uspořádání uzlů v tektogramatickém stromě platí tři základní pravidla:

1. uzly reprezentující kontextově zapojené výrazy (uzly s hodnotami *t* nebo *c* v atributu *tfa*) se řadí vlevo od řídicího uzlu a uzly reprezentující kontextově nezapojené výrazy (uzly s hodnotou *f* v atributu *tfa*) se řadí vpravo od řídicího uzlu.

Výjimky. Z tohoto pravidla je pouze několik výjimek:

- a. uzel reprezentující kvaziohnisko (vymezení viz níže), visí vpravo od svého řídicího uzlu.

- b. pokud je v dosahu rematizátoru řídicí sloveso, které je kontextově nezapojené, má uzel reprezentující tento rematizátor v atributu tfa hodnotu f a je umístěn vlevo od uzlu reprezentujícího řídicí sloveso (viz i 10.4 – „Rematizátory“).
 - c. efektivní kořen syntakticky nezačleněné vsuvky ($functor = PAR$) má ve většině případů v atributu tfa hodnotu f , ale zůstává v tektogramatickém stromě zpravidla na stejné pozici jako v povrchovém slovosledu, tedy i pokud je vlevo od řídicího uzlu.
 - d. uzly reprezentující predikáty některých typů závislých klauzí (zejména příčinných) mohou mít v atributu tfa hodnotu f a přitom stát vlevo od uzlu reprezentujícího řídicí predikát (viz i 10.2.1.1 – „Pravidla pro souřadná spojení a závislé klauze“).
 - e. v případech elipsy řídicího substantiva v členských souřadných spojeních (typu „červené a bílé víno“) má uzel reprezentující druhé (vyjádřené) substantivum v atributu tfa hodnotu t , ale zůstává viset vpravo od kořene souřadné struktury i tehdy, když hodnota atributu tfa prvního terminálního členu souřadné struktury je f (viz i 10.1 – „Kontextová zapojenost“).
2. vlastní ohnisko (vymezení viz níže) je v hloubkovém slovosledu umístěno na nejpravější cestě od efektivního kořene tektogramatického stromu, i když stojí v povrchovém pořadí na jiné pozici. Pokud je ve vlastním ohnisku výraz zachycený jako efektivní kořen tektogramatického stromu (vlastním ohniskem je řídicí predikát) nevede od tohoto efektivního kořene žádná pravá cesta.
 3. tektogramatický strom je projektivní (viz 10.2.4 – „Projektivita tektogramatického stromu“).

Příklady:

Černý [$tfa = f$] kocour [$tfa = t$] se napil [$tfa = f$] ze své [$tfa = t$] misky [$tfa = f$] obr. 10.3

Taky [$tfa = f$] KAREL [$tfa = f$] se doma [$tfa = t$] ukázal [$tfa = t$] obr. 10.2

Vlastním ohniskem rozumíme nejdynamičtější, sdělně nejzávažnější kontextově nezapojenou část věty. V mluvené podobě věty nese vlastní ohnisko intonační centrum. Například:

(Mám rád červené tulipány, ale) v Holandsku jsem viděl i tulipány [$tfa = t$] modré [$tfa = f$] obr. 10.4

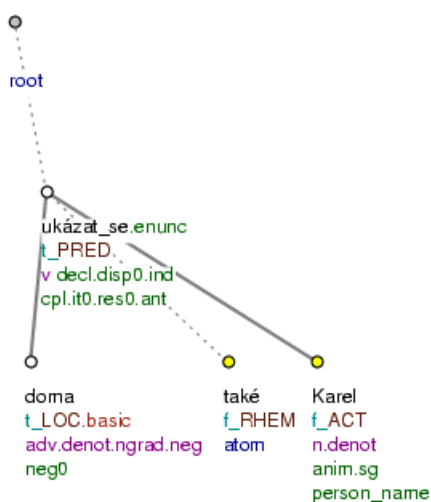
Pokud je vlastním ohniskem substantivní skupina, bývá intonační centrum na posledním slově substantivní skupiny i v případě, že není jejím nejdynamičtějším členem. Tento fakt je způsoben silně gramatikalizovaným slovosledem substantivních skupin (viz i 10.2.3 – „Pořadí sesterských uzlů v substantivní skupině“).

Kvaziohnisko jsou (kontrastivní i nekontrastivní) kontextově zapojené výrazy, jimž je podřízeno vlastní ohnisko. Vlastní ohnisko může na kvaziohnisku záviset přímo, nebo může být i hlouběji závislým výrazem. Například:

(Kterého učitele jsi potkal?) Potkal jsem učitele [$tfa = t$] chemie [$tfa = f$] obr. 10.5

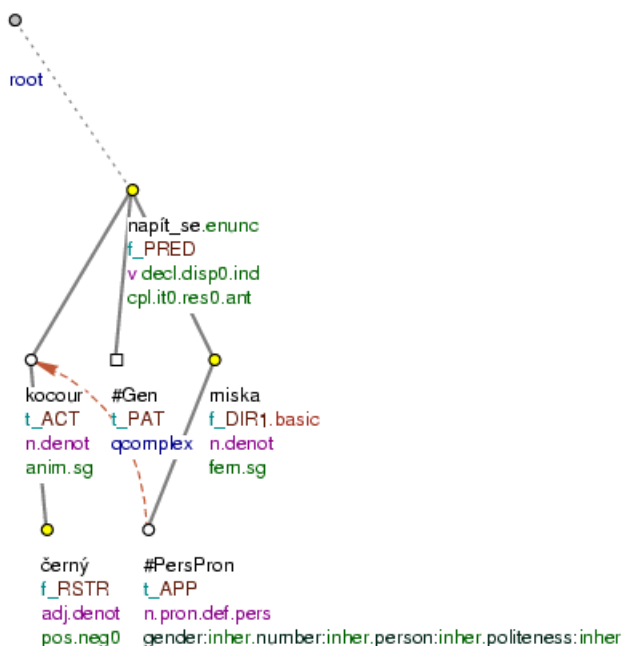
Obrázek 10.2. Uspořádání uzlů v tektogramatickém stromě (subjektivní pořadí)

Taky Karel se doma ukázal.

Obrázek 10.3. Uspořádání uzlů v tektogramatickém stromě (objektivní pořadí)

Černý kocour se napil ze své misky.

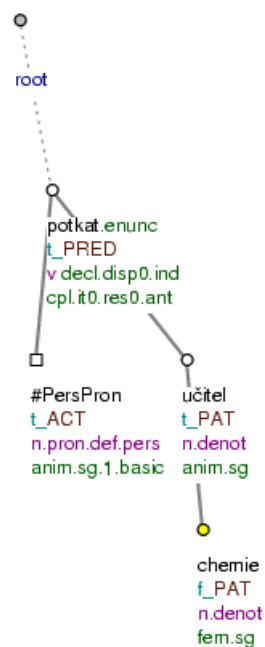
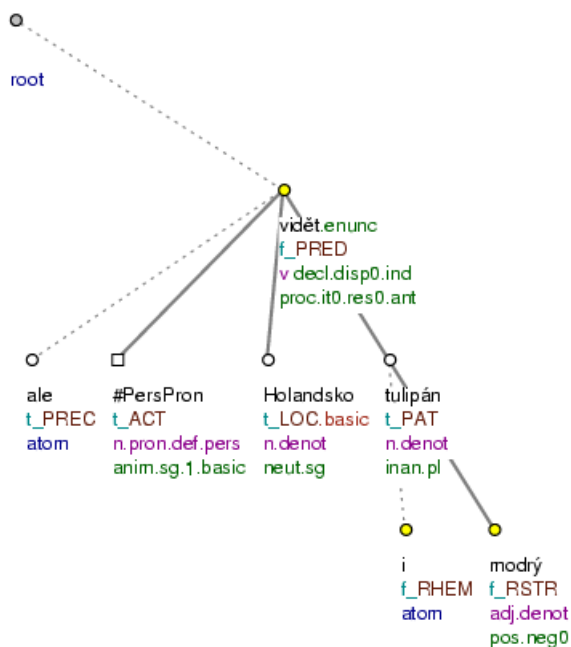
Obrázek 10.4. Vlastní ohnisko

(Mám rád červené tulipány.) Ale v Holandsku jsem viděl i tulí-

pány modré.

Obrázek 10.5. Kvaziohnisko

(Kterého učitele jsi potkal?) Potkal jsem učitele chemie.

10.2.1.1. Pravidla pro souřadná spojení a závislé klauze

Umístění společného rozvítky souřadně spojených členů. Efektivní kořen společného rozvítky (respektive celý podstrom) souřadné struktury, je umístěn jako nejlevější přímý potomek kořene souřadné struktury, je-li efektivní kořen společného rozvítky kontextově zapojený; nebo jako nejpravější přímý potomek kořene souřadné struktury, je-li efektivní kořen společného rozvítky kontextově nezapojený. Například:

Ten nůž má nerezovou čepel i rukojeť [tfa = f] obr. 10.6

Je-li společných rozvití více, řídí se pořadí uzlů společného rozvití pravidly o pořadí uzlů ve verbální skupině (pokud jsou souřadně spojeny slovesa nebo adjektiva; viz 10.2.2 – „Pořadí sesterských uzlů ve verbální skupině“), nebo o pořadí uzlů v substantivní skupině (pokud jsou souřadně spojeny substantiva; viz 10.2.3 – „Pořadí sesterských uzlů v substantivní skupině“).

Aktuální členění souřadně spojených nezávislých klauzí. Pro souřadně spojené nezávislé klauze platí, že každá ze souřadně spojených klauzí má své vlastní aktuální členění. Výrazy v druhé klauzi mohou být kontextově zapojené vzhledem k předcházející klauzi, pokud se opakují nebo navazují na výrazy v první klauzi. Efektivní kořeny souřadně spojených nezávislých klauzí mohou mít rozdílné hodnoty v atributu tfa. Například:

Tom přinesl knihy a pak Jirka odnesl noviny [tfa = c] [tfa = f] [tfa = f] [tfa = t] [tfa = c] [tfa = f] [tfa = f] obr. 10.7

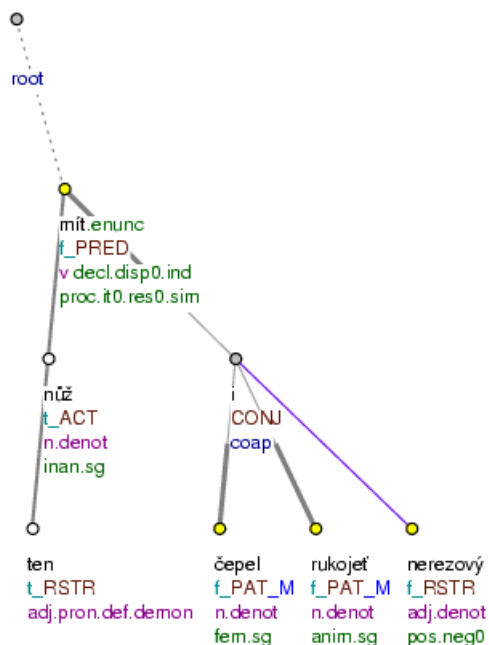
Aktuální členění závislých slovesných klauzí. Umístění závislé klauze v povrchovém slovosledu ve většině případech koresponduje s kontextovou zapojeností této klauze: pokud je řídicí predikát závislé klauze kontextově zapojený, závislá klauze stojí v povrchovém slovosledu vlevo od řídicího slovesa; pokud je řídicí predikát závislé klauze kontextově nezapojený, závislá klauze stojí v povrchovém slovosledu vpravo od řídicího slovesa. Některá pořádná souvětí se závislými klauzemi adverbialními, zejména příčinnými a časovými, se z hlediska aktuálního členění však chovají jako souřadná souvětí, pak platí:

- uvádí-li závislá adverbialní klauze relativně samostatný nový děj a předchází-li řídicí klauzi z širších sémantických důvodů (časová nebo kauzální následnost dějů), zůstává podstrom závislé klauze vlevo od řídicího uzlu a efektivní kořen závislé klauze má v atributu tfa vyplněnou hodnotu f. Například:

Jestliže se nám podaří zasadit strom, můžeme se těšit na jablka. [tfa = f] [tfa = f] obr. 10.8

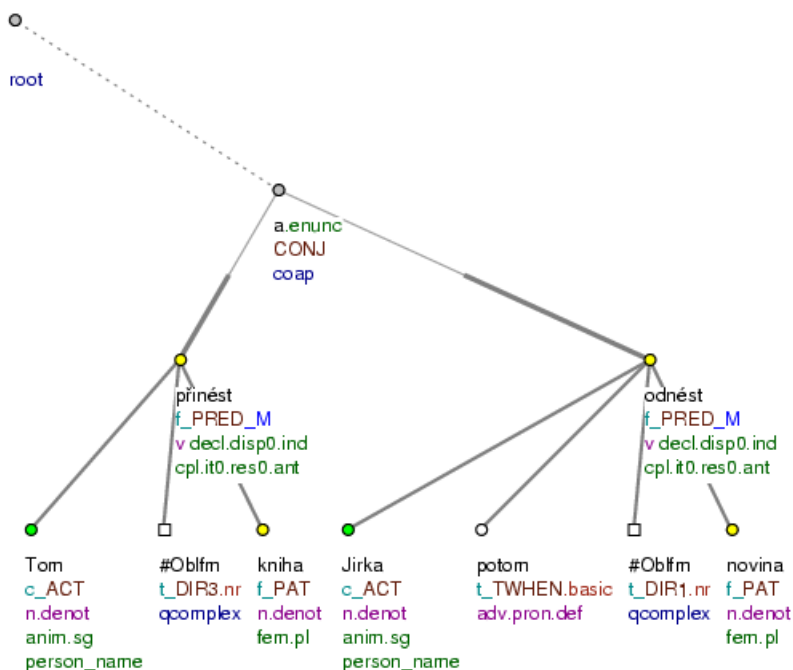
Obrázek 10.6. Umístění společného rozvití souřadně spojených členů

Ten nůž má nerezovou čepel i rukojeť.

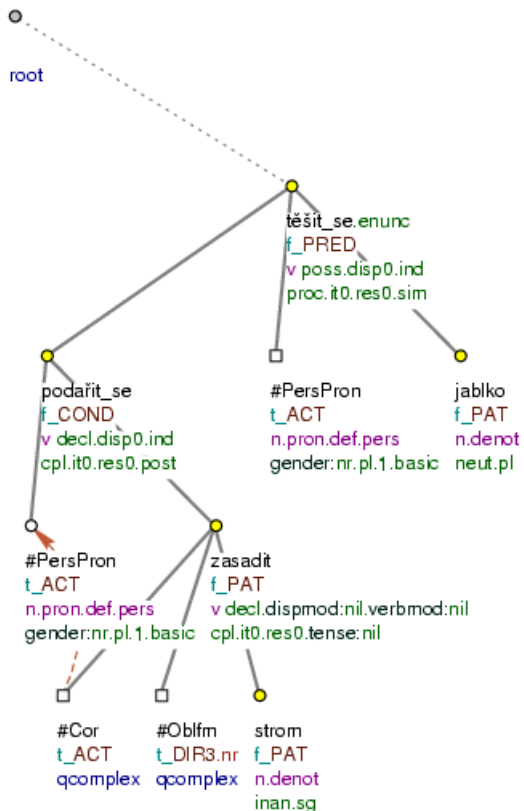
Obrázek 10.7. Aktuální členění souřadně spojených nezávislých klauzí

Tom přinesl knihy a pak Jirka odnesl noviny.

Obrázek 10.8. Aktuální členění závislé adverbialní klauze

Jestliže se nám podaří zasadit strom, můžeme se těšit na jablka.

10.2.2. Pořadí sesterských uzlů ve verbální skupině

Pořadí kontextově zapojených uzlů. Kontextově nezapojené uzly ($tfa = f$) řadíme v souladu s povrchovým slovosledem, aby bylo možné snadno zjistit případné odchylky od systémového pořadí a zkoumat jejich příčiny.

Výjimka. Jedinou výjimkou je uzel vlastního ohniska. Pokud bezprostředně na slovese závisí vlastní ohnisko je v hloubkovém slovosledu uzel reprezentující vlastní ohnisko umístěn vždy zcela vpravo, i když stojí v povrchovém slovosledu na jiné pozici (viz i 10.2.1 – „Základní pravidla uspořádání uzlů v tektogramatickém stromě“).

Pořadí kontextově zapojených uzlů. Stupeň výpovědní dynamičnosti (nekontrastivních i kontrastivních) kontextově zapojených uzlů ($tfa = t$ nebo $tfa = c$) je dán jejich funkcí v rámci aktuálního členění. Vyčleňujeme proto jednotlivé typy kontextově zapojených uzlů a stanovujeme jejich pořadí podle vzrůstající výpovědní dynamičnosti:

1. uzel	is_generated = 0	tfa = t	functor = VOCAT	
2. uzel	is_generated = 0	tfa = t	functor = PREC	
3. uzel	is_generated = 0	tfa = t	functor = ATT	
4. uzel	is_generated = 0	tfa = t	functor = RHEM	následuje-li uzel typu 5
5. uzel		tfa = c		s výjimkou typů 8 - 9
6. uzel	is_generated = 0	tfa = t		
7. uzel	is_generated = 1			
8. uzel	is_generated = 0	tfa = t	t_lemma = #PersPron	
9. uzel	is_generated = 0		functor místa nebo času	

Pokud je uzlů v některém z typů 1 - 9 více, řadíme tyto uzly v pořadí shodném s povrchovým slovosledem.

Příklad:

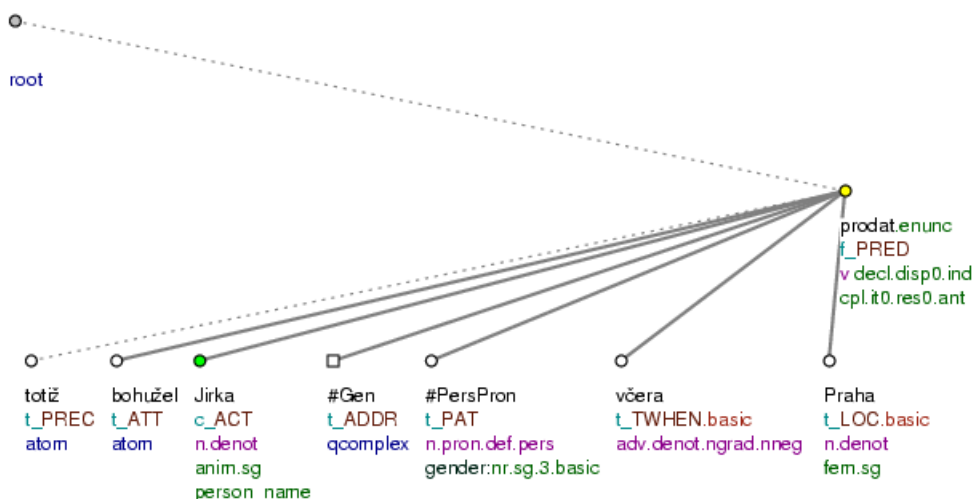
Jirka ho totiž bohužel včera v Praze {#Gen.ADDR} prodal. obr. 10.9

Kontextově zapojené výrazy budou reprezentovány sesterskými uzly v tomto pořadí:

1. uzel s funktorem PREC reprezentující výraz *totiž*,
2. uzel s funktorem ATT reprezentující výraz *bohužel*,
3. kontrastivní kontextově zapojený uzel reprezentující výraz *Jirka*,
4. nově vytvořený uzel reprezentující nevyjádřený adresát,
5. vyjádřený uzel se zástupným t-lematem #PersPron reprezentující zájmeno *ho*,
6. uzel reprezentující časové doplnění *včera*,
7. uzel reprezentující místní doplnění *v Praze*.

Obrázek 10.9. Pořadí kontextově zapojených uzlů ve verbální skupině

Jirka ho totiž bohužel včera v Praze prodal.

10.2.3. Pořadí sesterských uzlů v substantivní skupině

Povrchový slovosled substantivních skupin se řídí slovoslednými pravidly češtiny (například shodné přívlastky stojí v povrchovém pořadí před substantivem, neshodné za ním), která nesouvisí s výpovědní dynamičností – substantivní skupina má značně gramatikalizovaný slovosled. V hloubkovém slovosledu však přerazujeme jednotlivá doplnění substantiva v souladu s rostoucí výpovědní dynamičností.

Pořadí kontextově nezapojených uzlů. Uzly reprezentující kontextově nezapojená doplnění substantiva ($tfa = f$) se řadí vpravo od řídicího uzlu v pořadí od uzlů reprezentujících výrazy těsně připojené po uzly reprezentující výrazy připojené nejvolněji. Vymezení typů a jejich pořadí:

1. uzel	$functor = DPHR$ nebo $functor = CPHR$
2. uzel	$functor = ID$
3. uzel	aktant nebo $functor = APP$
4. uzel	shodná adjektivní doplnění: $functor = RSTR$
5. uzel	efektivní kořen restriktivní vztažné klauze: $functor = RSTR$
6. uzel	nevalenční neshodná doplnění
7. uzel	efektivní kořen nerestriktivní vztažné klauze: $functor = RSTR$

Pořadí kontextově zapojených uzlů. V řazení uzlů reprezentujících kontextově zapojená doplnění substantiva ($tfa = t$ nebo $tfa = c$) postupujeme analogicky jako u kontextově nezapojených uzlů, ovšem v pořadí 7 – 1.

Pokud je (kontextově zapojených i kontextově nezapojených) uzlů v některém z výše uvedených typů 1 - 7 více, vycházíme z povrchového slovosledu, který je v rámci jednotlivých typů volný, a tedy významově relevantní. Pokud je postavení uzlů vůči řídicímu uzlu v hloubkovém slovosledu nezměněné oproti povrchovému postavení, necháváme v rámci jednotlivých typů hloubkové pořadí stejné jako v povrchovém slovosledu. Pokud uzly v hloubkovém slovosledu přerazujeme z pozice před substantivem za něj nebo naopak, je slovosled hloubkový zrcadlově obrácený proti povrchovému.

Příklad:

Vzala jsem i ty dvoje krátké zelené šaty po sestře, které mi jsou malé.

Kontextově zapojeným doplněním substantiva *šaty* je ukazovací zájmeno *ten*. Uzel reprezentující toto zájmeno bude umístěn vlevo od řídicího uzlu. Ostatní doplnění substantiva *šaty* jsou kontextově nezapojená. Uzly reprezentující tato doplnění budou umístěny (jako sesterské uzly) vpravo od řídicího uzlu, a to v tomto pořadí odleva doprava:

1. uzel reprezentující shodné adjektivní doplnění *zelené*,
2. uzel reprezentující shodné adjektivní doplnění *krátké*,
3. uzel reprezentující shodné adjektivní doplnění *dvoje*,
4. uzel reprezentující efektivní kořen vztažné restriktivní klauze,
5. uzel reprezentující nevalenční doplnění *po sestře*.

10.2.4. Projektivita tektogramatického stromu

Projektivita stromu znamená: jestliže jsou uzly M a N spojeny jednou hranou a M je vlevo od N , pak všechny uzly ležící vpravo od M a vlevo od N jsou s kořenem spojeny cestou, která prochází alespoň jedním z uzlů M , N . Stručněji: mezi rodičem a přímým potomkem mohou ležet jen přímé nebo i nepřímé potomky daného rodiče.

Předpokládáme, že neprojektivita v povrchové podobě věty jsou dány slovoslednými posuny a že neprojektivní realizace vět odpovídají projektivním tektogramatickým strukturám. Proto takové konstrukce při tektogramatické anotaci zprojektivňujeme. **Projektivizací** rozumíme takovou změnu hloubkového pořadí uzlu, který neprojektivitu způsobuje, že žádný z uzlů výsledného tektogramatického stromu neporušuje definici projektivity.

Při projektivizaci bereme v úvahu motivaci daného slovosledného přesunu. Těchto motivací zatím rozlišujeme tři typy:

- a. **neprojektivita motivovaná slovoslednými pravidly.** Motivací vzniku neprojektivit může být pevné postavení daného výrazu v povrchovém slovosledu. Jde především o substantivní skupiny, které mohou být neprojektivní kvůli postavení hlouběji závislého doplnění (rozvitého shodného adjektivního doplnění před řídicím substantivem), dále se jedná o závislé klauze připojené adjektivními vztažnými slovy, která jsou odtržena od

svého řídicího substantiva, a o jiná ustálená slovní spojení, která ustrnula ve slovosledné podobě porušující projektivitu. Například:

Ptal jsem se ho, JAKÉHO [tfa = f] si koupil psa.

Měl plné [tfa = t] kapsy peněz [tfa = f]

(Měl plné ruce peněz.) Ne, měl plné [tfa = t] KAPSY peněz [tfa = t]

- b. **neprojektivita motivovaná prozodickými důvody.** V češtině existuje skupina nepřízvučných výrazů (tzv. příklonek), které vždy zaujímají „druhou pozici“ ve větě (pozici za prvním přízvučným taktem). Pokud nejsou tyto výrazy závislé přímo na řídicím slovese klauze, mohou způsobit neprojektivitu. Příklonková slova jsou zpravidla kontextově zapojená, proto uzlům reprezentujícím příklonková slova přiřazujeme v atributu tfa hodnotu t a umístíme je do projektivní pozice v souladu s pravidly o řazení kontextově zapojených uzlů. Například:

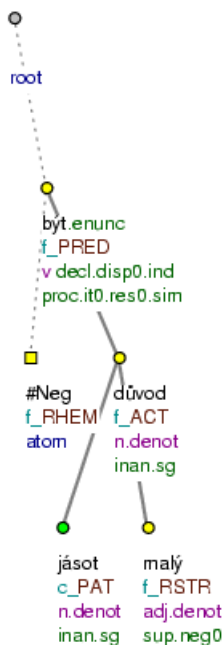
Konečně [tfa = f] se to [tfa = t] podařilo [tfa = f] uskutečnit [tfa = f]

- c. **neprojektivita motivovaná aktuálním členěním.** Kontrastivní kontextově zapojený výraz má v češtině velmi silnou tendenci stát v iniciální pozici ve větě, posouvá se tedy doleva, i když je hlouběji závislý, a může způsobovat neprojektivitu. Uzel reprezentující výraz, který je v povrchovém slovosledu umístěn neprojektivně vlevo z důvodů kontrastivního užití ($tfa = c$), je v tektogramatickém stromě umístěn v souladu s pravidly v 10.2.3 – „Pořadí sesterských uzlů v substantivní skupině“ a 10.2.2 – „Pořadí sesterských uzlů ve verbální skupině“ projektivně co nejvíce vlevo. Například:

K jáсотu [tfa = c] není [tfa = f] nejmenší [tfa = f] důvod [tfa = f] obr. 10.10

Obrázek 10.10. Projektivizace

K jáсотu není nejmenší důvod.

Nejasná motivace neprojektivity (konstrukce s víceslovnými predikáty). Vedle případů s jasnou motivací neprojektivity existují ovšem i případy, ve kterých motivace slovosledného přesunu není zřejmá, a v některých těchto případech je navíc i znění věty bezpříznakové. Jde zejména o případy závislých doplnění víceslovných predikátů: kontextově zapojený výraz, který stojí nalevo od víceslovného spojení a závisí na závislé části tohoto spojení, způsobuje tak neprojektivitu (přestože není kontrastivní).

V současné době víme o následujících případech neprojektivních nekontrastivních zapojených uzlů:

- uzel způsobující neprojektivitu závisí na uzlu pro jmennou část složeného predikátu (na uzlu s funktořem C_{PHR} ; ke složeným predikátům viz 7.1.1.4 – „Složené predikáty“),
- uzel způsobující neprojektivitu závisí na uzlu pro infinitiv plnovýznamového slovesa modálního nebo fázového predikátu, který je reprezentován jako dva uzly (viz 7.1.1.1 – „Modální predikáty“ a 7.1.1.2 – „Fázové predikáty“),
- uzel způsobující neprojektivitu závisí na uzlu pro neslovesnou část kvazimodálního nebo kvazifázového slovesa (viz 7.1.1.3 – „Kvazimodální a kvazifázové predikáty“),
- uzel způsobující neprojektivitu závisí na uzlu pro neslovesnou část verbonominálního predikátu (viz 7.1.1.5 – „Verbonominální predikát (sponové sloveso *být*)“),
- uzel způsobující neprojektivitu závisí na uzlu pro závislou část slovesného frazému (viz 7.1.2 – „Frazémy“).

Kvůli zachování informace o původním umístění výrazu zůstává v těchto případech uzel reprezentující neprojektivní nekontrastivní kontextově zapojený výraz na pozici shodně s povrchořým slovosledem, neposouvá se dopředu a ve výsledném tektogramatickém stromě je v těchto konstrukcích prozatím ponechána neprojektivní hrana. Například:

(V galerii V. Špály ode dneška vystavuje A. Born.) Výstavu [$tfa = t$] je možné navštívit do dvacátého srpna.

10.3. Základ a ohnisko

Předpokládáme, že každá úplná věta se z hlediska aktuálního členění zpravidla rozpadá na dvě komplexní kategorie: základ a ohnisko. Komplexní kategorie základu a ohniska nejsou v tektogramatických stromech explicitně anotovány. Níže uvádíme hypotetický postup pro stanovení základu a ohniska na základě anotovaných tektogramatických stromů.

Základ je ta část věty, která uvádí větu do předchozího kontextu - svým významem navazuje na výrazy, které se už v textu vyskytly, na skutečnosti z nich odvoditelné nebo na skutečnosti, u kterých se předpokládá, že jsou recipientovi známé. Předpokládáme, že v tektogramatickém stromě je základ tvořen následujícími uzly:

- efektivním kořenu věty (uzlem reprezentujícím řídicí sloveso), pokud má v atributu tfa hodnotu t ;
- uzly s hodnotou t v atributu tfa závislými na efektivním kořenu věty, kterým není podřizeno vlastní ohnisko (viz 10.2.1 – „Základní pravidla uspořádaní uzlů v tektogramatickém stromě“), a všechny další uzly, které jsou potomky těchto uzlů.
- uzly s hodnotou c v atributu tfa závislými na efektivním kořenu věty a všechny další uzly, které jsou potomky těchto uzlů.

Kontrastivní základ. Specifickým způsobem kontextově zapojenosti je navazování pomocí kontrastu. Určitá část základu nové věty je stavěna do kontrastu s nějakou skutečností známou z předchozího kontextu. Kontrastivně zapojené části základu říkáme zkráceně kontrastivní základ. Předpokládáme, že v tektogramatickém stromě je kontrastivní základ tvořen následujícími uzly:

- uzly s hodnotou c v atributu tfa a všemi dalšími uzly, které jsou potomky těchto uzlů.

Ohnisko je ta část věty, která uvádí nové informace, které nejsou odvoditelné z kontextu, je sdělně závažnější než základ, nedá se vypustit v povrchořé podobě věty. Předpokládáme, že ohnisko je nutně obsažené v každé větě. V tektogramatickém stromě je ohnisko tvořeno následujícími uzly:

- efektivním kořenem věty (uzlem reprezentujícím řídicí sloveso), pokud má v atributu tfa hodnotu f ;
- uzly s hodnotou f v atributu tfa závislými na efektivním kořenu věty a všemi dalšími uzly, které jsou potomky těchto uzlů;
- hlouběji závislými uzly s hodnotou f v atributu tfa , které závisejí na uzlu s hodnotou t , pokud jeden z nich je vlastním ohniskem.

10.4. Rematizátory

Rematizátory jsou výrazy, jejichž funkcí je signalizovat ve větě kategorie aktuálního členění, a to kategorie sdělně nejzávažnější – ohnisko a kontrastivní základ (viz 10.3 – „Základ a ohnisko“). Uzel reprezentující rematizátor má funktoř $RHEM$.

Výrazy ve funkci rematizátoru. Funkci rematizátorů plní především částice a některá příslovce. Většina výrazů vystupujících v pozici rematizátoru je však funkčně homonymní (neplní pouze funkci rematizátorů). Ve funkci

rematizátorů se nezřídka objevují částice a příslovce, které primárně vyjadřují adverbální doplnění. Rematizátory jsou též funkčně homonymní s některými výrazy modifikujícími význam souřadících spojovacích výrazů. K typickým rematizátorům patří zejména výrazy: *pouze, jen, jenom, zejména, zvláště, především, obzvláště, hlavně, jediné, například, toliko, výhradně, výlučně* aj. Jako rematizátory chápeme také negační (případně afirmační) výrazy (*ne, ano*).

Dosah rematizátoru. Umístění rematizátorů v povrchovém slovosledu je poměrně volné, stojí téměř vždy před těmi výrazy, které rematizují, tj. před těmi výrazy, jejichž příslušnost k ohnisku nebo kontrastivnímu základu signalizují. O té části věty, která je rematizována, říkáme, že je v dosahu rematizátoru. Rematizátor signalizující ohnisko má v zásadě ve svém dosahu všechna kontextově nezapojená doplnění (včetně jejich rozvíjení) stojící v povrchové podobě věty napravo od něj. Rematizátor signalizující kontrastivní základ má v zásadě dosah na první kontrastivní kontextově zapojené doplnění (včetně jeho rozvíjení) stojící napravo od něj. Existují ovšem i složité konstrukce, především v substantivních skupinách, kde lze o dosahu rematizátoru na rozvíjení řídicích (kontextově nezapojených a kontrastivních kontextově zapojených) výrazů diskutovat. Podle všeho slábne dosah rematizátoru směrem dolů ve struktuře věty.

Umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě. Pro umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě platí jednoduchá pravidla:

- rematizátor (uzel reprezentující rematizátor) se v tektogramatickém stromě umístí jako nejbližší levá sestra prvního uzlu (v hloubkovém slovosledu) reprezentujícího výraz, který má rematizátor ve svém dosahu.
- je-li v dosahu rematizátoru řídicí predikát, umístí se uzel reprezentující rematizátor jako nejpravější levý přímý potomek uzlu reprezentujícího tento predikát.
- je-li rematizátor ve vlastním ohnisku, umístí se uzel reprezentující rematizátor v souladu s pravidly o umístění vlastního ohniska (viz 10.2.1 – „Základní pravidla uspořádání uzlů v tektogramatickém stromě“) - na nejpravější cestu od efektivního kořene tektogramatického stromu.

Kontextová zapojenost rematizátorů. Hodnoty atributu tfa u rematizátorů jsou určovány funkcí rematizátoru, tedy tím, které kategorie aktuálního členění (základ, ohnisko) rematizátor signalizuje. Hodnota atributu tfa proto úzce souvisí s umístěním rematizátoru v tektogramatickém stromě. Uzel reprezentující rematizátor může mít v atributu tfa vyplněnou hodnotu t , nebo f . Hodnoty c rematizátor nenabývá.

Situace, které nastávají, jakých hodnot atributu tfa přitom rematizátor nabývá a jaké je jeho umístění v tektogramatickém stromě, popisuje tab. 10.1 – „Umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě a jejich kontextová zapojenost“.

Tabulka 10.1. Umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě a jejich kontextová zapojenost

Situace	tfa uzlů v dosahu	tfa u RHEM	Umístění RHEM	Příklad
Signalizace ohniska V dosahu není predikát.	f	f	nejbližší levá sestra prvního uzlu, který má rematizátor v dosahu	<i>Petra si umyla také</i> .RHEM [$tfa = f$] <i>boty</i> [$tfa = f$] obr. 10.11
Signalizace ohniska V dosahu je predikát.	f	f	nejpravější levý přímý potomek uzlu pro predikát	<i>Petra si také</i> .RHEM [$tfa = f$] <i>umyla</i> [$tfa = f$] <i>boty</i> [$tfa = f$] obr. 10.12
Signalizace kontrastivního základu	c	t	nejbližší levá sestra prvního uzlu, který má rematizátor v dosahu	<i>Také</i> .RHEM [$tfa = t$] <i>Petra</i> [$tfa = c$] <i>si umyla boty</i> . obr. 10.13
Dosah na nekontrastivní kontextově zapojené výrazy V dosahu není predikát.	t	t	nejbližší levá sestra prvního uzlu, který má rematizátor v dosahu	(<i>Karel si umyl také boty. Spletl ses.</i>) <i>PETRA si umyla také</i> .RHEM [$tfa = t$] <i>boty</i> [$tfa = t$]

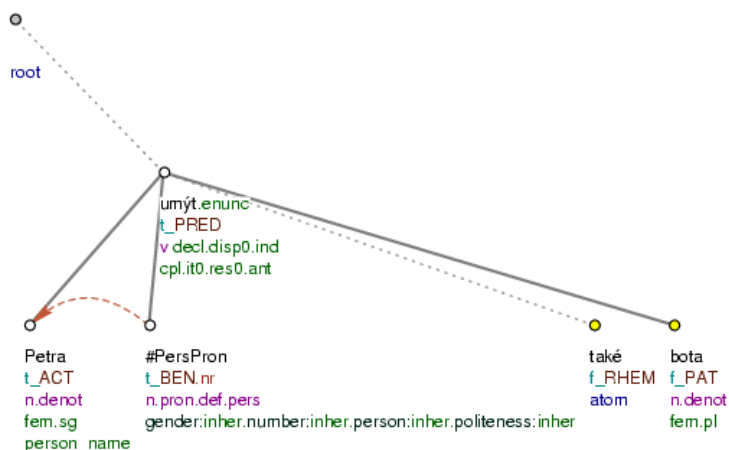
Dosah na nekontrastivní kontextově zapojený negovaný predikát Rematizátorem je negace predikátu ($t_lemma = \#Neg$).	t	t	nejpravější levý přímý potomek uzlu pro predikát	(Petr neodešel domů.) Hanka <u>neodešla</u> do školy.
Rematizátor ve vlastním ohnisku	\emptyset	f	na nejpravější cestě od efektivního kořene tektogramatického stromu	<i>Petra si umyla boty také.</i> RHEM [tfa = f] obr. 10.14

Rematizátor v souřadném spojení. V dosahu rematizátoru může být i celé souřadné spojení (větné, nebo členské). Pokud má rematizátor v dosahu celé souřadné spojení, je uzel reprezentující rematizátor nejbližší levou sestrou kořene souřadné struktury. Například:

Byli tam jenom. RHEM *Petr a Pavel.* obr. 10.15

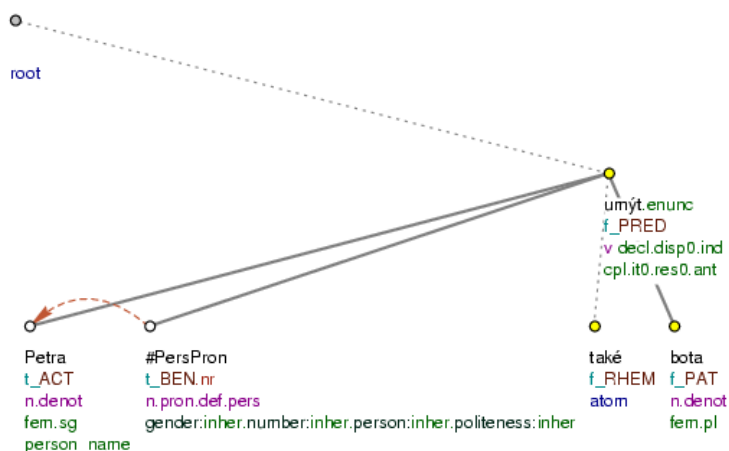
Obrázek 10.11. Rematizátor

Petra si umyla také boty.

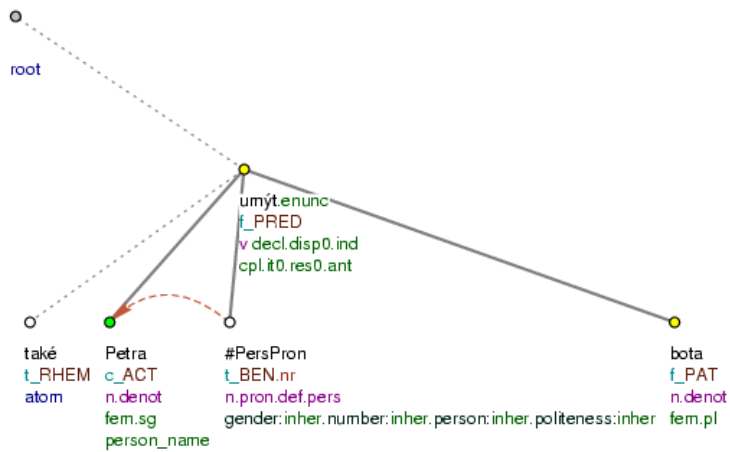
Obrázek 10.12. Rematizátor

Petra si také umyla boty.

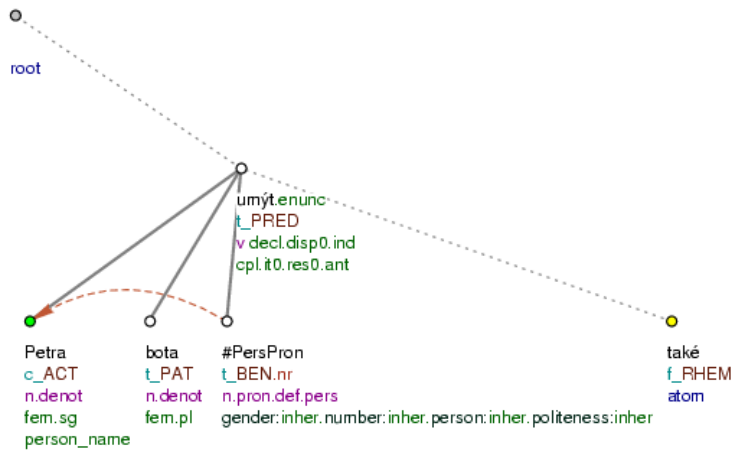
Obrázek 10.13. Rematizátor

Také Petra si umyla boty.

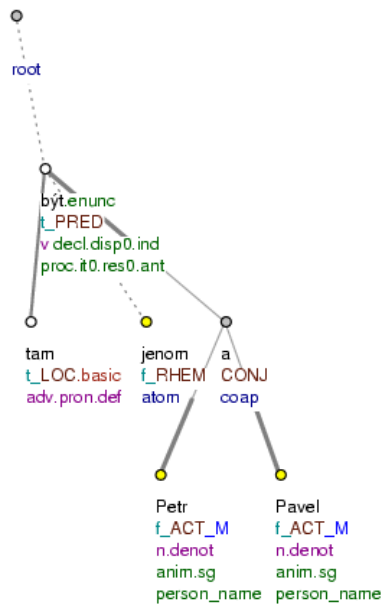
Obrázek 10.14. Rematizátor

Petra si umyla boty také.

Obrázek 10.15. Rematizátor

Byli tam jenom Petr a Pavel.

Příloha A. Atributy uzlů tektogramatického stromu

A.1. Atributy technického kořene

Technickému kořeni tektogramatického stromu náležejí čtyři atributy se speciálně definovanými hodnotami - viz tab. A.1 – „Atributy technického kořene“.

Tabulka A.1. Atributy technického kořene

Atribut	Povinný	Hodnota (typ)	Poznámka
atree.rf	NE	PML odkaz	Atribut svazuje tektogramatickou rovinu s analytickou prostřednictvím odkazu na odpovídající analytický strom.
deepord	NE	0	Atribut určuje pozici uzlu v lineárním řazení uzlů ve stromě. Na rozdíl od ostatních uzlů nenesou žádnou lingvisticky podmíněnou informaci.
id	ANO	identifikátor	Unikátní identifikátor stromu v rámci PDT 2.0.
nodetype	NE	root	Atribut je u kořene přítomen pouze z důvodu pohodlí uživatele. Technický kořen stromu je jako typ uzlu odlišen od ostatních uzlů stromu.

A.2. Atributy ostatních uzlů

A.2.1. a

Povinný: NE.

Atribut svazuje uzly tektogramatické roviny s jednotkami na nižších rovinách. Hodnotou je struktura s atributy `lex.rf`, `aux.rf`. Více viz 2 – „Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám“.

A.2.1.1. a/lex.rf

Povinný: NE.

Tabulka A.2. Hodnoty atributu a/lex.rf

PML odkaz	identifikátor uzlu analytického stromu, ze kterého tektogramatický uzel získal svůj lexikální význam (případně jeho největší část)
-----------	--

A.2.1.2. a/aux.rf

Povinný: NE.

Tabulka A.3. Hodnoty atributu a/aux.rf

seznam, jehož každý prvek je PML odkaz	identifikátory uzlů analytického stromu, které nějakým způsobem ovlivňují hodnotu funktoru, subfunktoru nebo gramatému daného tektogramatického uzlu. Nejčastěji jde o takové uzly analytického stromu, které nesou funkční slova (předložky, pořadovací spojky, pomocná slovesa, odkazovací slova atd.) a tvoří s uzlem odkazovaným v atributu a/lex.rf jediný plnovýznamový výraz.
--	--

A.2.2. compl.rf

Povinný: NE.

Atribut slouží k zachycení druhé závislosti u doplňků. Je vyplněn u uzlů s funktořem COMPL. Více viz 6.1.1.1 – „Doplňek“.

Tabulka A.4. Hodnoty atributu `compl.rf`

PML odkaz	identifikátor uzlu zpravidla téhož tektogramatického stromu, se kterým je daný uzel (doplňěk) ve vztahu druhé závislosti
-----------	--

A.2.3. `coref_gram.rf`

Povinný: NE.

Atribut slouží k zachycení gramatické koreference. Více viz 9 – „*Koreference*“.

Tabulka A.5. Hodnoty atributu `coref_gram.rf`

seznam, jehož každý prvek je PML odkaz	identifikátory uzlů zpravidla téhož tektogramatického stromu, k nimž je daný uzel ve vztahu gramatické koreference
--	--

A.2.4. `coref_special`

Povinný: NE.

Atribut slouží k vyznačení zvláštních typů textové koreference, kdy koreferovaným členem není konkrétní uzel či podstrom tektogramatického stromu. Více viz 9 – „*Koreference*“.

Tabulka A.6. Hodnoty atributu `coref_special`

<code>exoph</code>	koreferovaným členem uzlu je mimotextová situace
<code>segm</code>	koreferovaným členem uzlu je segment, větší úsek textu

A.2.5. `coref_text.rf`

Povinný: NE.

Atribut slouží k zachycení textové koreference, kdy koreferovaný člen je explicitní (je jím konkrétní uzel či podstrom tektogramatického stromu). Více viz 9 – „*Koreference*“.

Tabulka A.7. Hodnoty atributu `coref_text.rf`

seznam, jehož každý prvek je PML odkaz	identifikátory uzlů tektogramatického stromu, k nimž je daný uzel ve vztahu textové koreference
--	---

A.2.6. `deepord`

Povinný: ANO.

Atribut čísluje uzly tektogramatického stromu v pořadí odrážejícím tzv. hloubkový slovosled. V pořadí určeném atributem `deepord` jsou uzly stromu zobrazovány v grafických aplikacích (zleva doprava ve směru vzrůstajících hodnot atributu `deepord`). Více viz 10.2 – „*Výpovědní dynamičnost*“.

Tabulka A.8. Hodnoty atributu `deepord`

nezáporné celé číslo	pořadí uzlu v tektogramatickém stromu
----------------------	---------------------------------------

A.2.7. `functor`

Povinný: ANO.

Hodnotou je funktor uzlu. Více viz 8 – „*Funktory a subfunktory*“.

Tabulka A.9. Hodnoty atributu functor

ACMP	volné doplnění vyjadřující doprovod (v širokém smyslu)	<i>tatínek s maminkou.ACMP</i>
ACT	aktant - aktor	<i>Otec.ACT pracuje.</i>
ADDR	aktant - adresát	<i>Poslal dárek příteli.ADDR</i>
ADVS	kořen koordinační struktury vyjadřující odporovací vztah	<i>Viděl, <u>ale</u>.ADVS neslyšel.</i>
AIM	volné doplnění vyjadřující účel	<i>Cvičí, <u>aby</u> zhubla.AIM</i>
APP	volné doplnění substantiva vyjadřující přináležitost	<i>můj.APP hrad</i>
APPS	kořen apoziční struktury	<i>substantivum, <u>neboli</u>.APPS podstatné jméno</i>
ATT	atomický výraz vyjadřující postoj mluvčího	<i>Je to <u>samozřejmě</u>.ATT pravda.</i>
AUTH	volné doplnění substantiva označující autora	<i><u>Nezvalovy</u>.AUTH verše</i>
BEN	volné doplnění vyjadřující ne/prospěch	<i>Pracuje <u>pro</u> firmu.BEN</i>
CAUS	volné doplnění vyjadřující příčinu	<i><u>Z důvodu nemoci</u>.CAUS zavřeno.</i>
CNCS	volné doplnění vyjadřující přípustku	<i><u>Navzdory studijním úspěchům</u>.CNCS se v praxi neuplatnil.</i>
CM	modifikátor souřadícího spojovacího výrazu	<i>otec a <u>také</u>.CM syn</i>
COMPL	volné doplnění - doplněk	<i>Vrátila se <u>unavená</u>.COMPL</i>
COND	volné doplnění vyjadřující podmínku	<i><u>Když spí</u>.COND , nezlobí.</i>
CONFR	kořen koordinační struktury vyjadřující konfrontační vztah	<i>Pavel se zlepšuje, <u>kdežto</u>.CONFR Jan dostává čtyřky.</i>
CONJ	kořen koordinační struktury vyjadřující slučovací vztah	<i>Pavel <u>a</u>.CONJ Jan</i>
CONTRA	kořen koordinační struktury vyjadřující vztah dvou vzájemně se střetávajících subjektů	<i>otec <u>versus</u>.CONTRA syn</i>
CONTRD	volné doplnění vyjadřující konfrontaci	<i><u>Zatímco mzdy klesají</u>.CONTRD, ceny se zvyšují.</i>
CPHR	jmenná část složeného predikátu	<i>mít <u>plán</u>.CPHR</i>
CPR	volné doplnění vyjadřující srovnání	<i>víc <u>než</u> tisíc.CPR korun</i>
CRIT	volné doplnění vyjadřující měřítko	<i>Seřad' slova <u>podle abecedy</u>.CRIT</i>
CSQ	kořen koordinační struktury vyjadřující důsledkový vztah	<i>Pracoval nezodpovědně, <u>a</u>.CSQ proto dostal výpověď.</i>
DENOM	efektivní kořen nezávislé nominativní klauze, která není vsuvkou	<i>Základní <u>škola</u>.DENOM</i>
DIFF	volné doplnění vyjadřující rozdíl	<i>Je vyšší <u>o</u> dva centimetry.DIFF</i>
DIR1	volné doplnění místa odpovídající na otázku „odkud“	<i>Přijel z <u>Prahy</u>.DIR1</i>
DIR2	volné doplnění místa odpovídající na otázku „kudy“	<i>Jdou <u>lesem</u>.DIR2</i>
DIR3	volné doplnění místa odpovídající na otázku „kam“	<i>Přišel <u>domů</u>.DIR3</i>
DISJ	kořen koordinační struktury vyjadřující vylučovací vztah	<i>Pojedu já, <u>nebo</u>.DISJ ty.</i>
DPHR	závislá část frazému	<i>křížem <u>krážem</u>.DPHR</i>
EFF	aktant - efekt	<i>Jmenovali ho <u>předsedou</u>.EFF</i>
EXT	volné doplnění vyjadřující míru	<i>V nádobě je <u>přesně</u>.EXT litr vody.</i>
FPHR	součást cizojazyčného textu	<i>cash.FPHR <u>flow</u>.FPHR</i>
GRAD	kořen koordinační struktury vyjadřující gradační vztah	<i>Běžel, <u>ba</u>.GRAD utíkal.</i>
HER	volné doplnění vyjadřující dědictví	<i>šátek <u>po matce</u>.HER</i>
ID	nominativ jmenovací a genitiv explikativní	<i>hrad <u>Karlštejn</u>.ID; trest <u>smrti</u>.ID</i>

Atributy uzlů tektogramatického stromu

INTF	atomický výraz vyjadřující „falešný podmět“	<i>Ono. INTF prší.</i>
INTT	volné doplnění vyjadřující záměr	<i>Šel <u>nakoupit</u>. INTT</i>
LOC	volné doplnění místa odpovídající na otázku „kde“	<i>Pracuje v <u>Praze</u>. LOC</i>
MANN	volné doplnění vyjadřující způsob	<i>Mluví <u>hlasitě</u>. MANN</i>
MAT	aktant substantiva vyjadřující obsah kontejneru	<i>sklenice <u>vody</u>. MAT</i>
MEANS	volné doplnění vyjadřující prostředek	<i>Píše <u>perem</u>. MEANS</i>
MOD	atomický výraz vyjadřující modální charakteristiku obsahu výpovědi	<i>Pracuje <u>asi</u>. MOD na půl úvazku.</i>
OPER	kořen souřadné struktury vyjadřující matematickou operaci nebo interval	<i>pět <u>až</u>. OPER deset hodin</i>
ORIG	aktant - origo	<i>Vyrábí nábytek <u>ze dřeva</u>. ORIG</i>
PAR	efektivní kořen vsunuté slovesné nebo nominativní klauze	<i>Přijedu 13. prosince (<u>pátek</u>. PAR).</i>
PARTL	efektivní kořen nezávislé citoslovené klauze	<i><u>Hurá</u>. PARTL, vyhráli jsme!</i>
PAT	aktant - patiens	<i>Vaří <u>oběd</u>. PAT</i>
PREC	atomický výraz, který vyjadřuje návaznost klauze na předchozí kontext	<i><u>A</u>. PREC pak odešel.</i>
PRED	efektivní kořen nezávislé slovesné klauze, která není vsuvkou	<i>Pavel <u>dal</u>. PRED kytku Martině.</i>
REAS	kořen koordinační struktury vyjadřující důvodový vztah	<i>Dostal výpověď, <u>neboť</u>. REAS pracoval nezodpovědně.</i>
REG	volné doplnění vyjadřující zřetel	<i><u>Vzhledem k počasí</u>. REG nelze nic plánovat.</i>
RESL	volné doplnění vyjadřující účinek	<i>Mluví tak potichu, <u>že mu nerozumíme</u>. RESL</i>
RESTR	volné doplnění vyjadřující výjimku	<i><u>Kromě tebe</u>. RESTR tam byli všichni.</i>
RHEM	atomický výraz - rematizátor	<i><u>Jen</u>. RHEM Karel odešel.</i>
RSTR	volné doplnění blíže specifikující řídicí substantivum	<i><u>velký</u>. RSTR dům</i>
SUBS	volné doplnění vyjadřující substituci	<i><u>Za otce</u>. SUBS jednal strýc.</i>
TFHL	volné doplnění času odpovídající na otázku „na jak dlouho?“	<i>Přijel <u>na měsíc</u>. TFHL</i>
TFRWH	volné doplnění času odpovídající na otázku „ze kdy?“	<i>Přeložil jednání <u>ze soboty</u>. TFRWH na dnešek.</i>
THL	volné doplnění času odpovídající na otázky „jak dlouho?“ a „za jak dlouho?“	<i>Stihnul to <u>za týden</u>. THL</i>
THO	volné doplnění času odpovídající na otázky „jak často?“ a „kolikrát?“	<i>Pracuju na tom <u>každý den</u>. THO</i>
TOWH	volné doplnění času odpovídající na otázku „na kdy?“	<i>Přeložil jednání <u>ze soboty na dnešek</u>. TOWH</i>
TPAR	volné doplnění času odpovídající na otázky „současně s čím?“ a „během jaké doby?“	<i><u>Během</u> naší dovolené. TPAR ani jednou nepršelo.</i>
TSIN	volné doplnění času odpovídající na otázku „od kdy?“	<i>Budu pracovat <u>od zítra</u>. TSIN</i>
TTILL	volné doplnění času odpovídající na otázku „do kdy?“	<i>Udělám to <u>do pátku</u>. TTILL</i>
TWHEN	volné doplnění času odpovídající na otázku „kdy?“	<i>Přijdu <u>zítra</u>. TWHEN</i>
VOCAT	efektivní kořen nezávislé vokativní klauze	<i><u>Hanko</u>. VOCAT, podej mi to.</i>

A.2.8. gram

Povinný: NE.

Hodnotou je struktura s atributy-gramatémy: *sempos*, *gender*, *number*, *degcmp*, *verbmod*, *deontmod*, *tense*, *aspect*, *resultative*, *dispmo*, *iterativeness*, *indefitype*, *person*, *numertype*, *politeness*, *negation*. Tato struktura je vyplněna pouze u komplexních uzlů, tzn. u uzlů, jež mají v atributu *nodetype* vyplněnu hodnotu *complex*. Více viz 5 – „*Komplexní uzly a gramatémy*“.

A.2.8.1. gram/aspect

Povinný: NE.

Gramatém vidu -více viz 5.2 – „Gramatémy“.

Tabulka A.10. Hodnoty gramatému *aspect*

proc	(processual) průběhový, nedokonavý vid
cpl	(complex) komplexní, dokonavý vid
nr	všechny základní hodnoty gramatému jsou v daném případě možné, ani jednu ze základních hodnot nelze vyloučit

A.2.8.2. gram/degcmp

Povinný: NE.

Gramatém stupně - více viz 5.2 – „Gramatémy“.

Tabulka A.11. Hodnoty gramatému *degcmp*

pos	(positive) 1. stupeň
comp	(comparative) 2. stupeň
sup	(superlative) 3. stupeň
acomp	(elative) absolutní komparativ
nr	všechny základní hodnoty gramatému jsou v daném případě možné, ani jednu ze základních hodnot nelze vyloučit.

A.2.8.3. gram/deontmod

Povinný: NE.

Gramatém deontické modality -více viz 5.2 – „Gramatémy“.

Tabulka A.12. Hodnoty gramatému *deontmod*

deb	(debitive) děj pojatý jako „nutnost“
hrt	(hortative) děj pojatý jako „povinnost“
vol	(volitive) děj pojatý jako „vůle/záměr“
poss	(possibilitive) děj pojatý jako „možnost“
perm	(permissive) děj pojatý jako „svolení“
fac	(facultative) děj pojatý jako „schopnost“
decl	(declarative) děj modálně nemodifikovaný
nr	všechny základní hodnoty gramatému jsou v daném případě možné, ani jednu ze základních hodnot nelze vyloučit

A.2.8.4. gram/dispmo

Povinný: NE.

Gramatém dispoziční modalita -více viz 5.2 – „Gramatémy“.

Tabulka A.13. Hodnoty gramatému dispmo

dispo	uzel reprezentuje řídicí predikát klauze, která nemá dispoziční modalitu
disp1	uzel reprezentuje řídicí predikát klauze, která má dispoziční modalitu
nil	ani jedna ze základních hodnot gramatému (gramatém jako takový) není v daném případě relevantní
nr	všechny základní hodnoty gramatému jsou v daném případě možné, ani jednu ze základních hodnot nelze vyloučit

A.2.8.5. gram/gender

Povinný: NE.

Gramatém rodu - více viz 5.2 – „Gramatémy“.

Tabulka A.14. Hodnoty gramatému gender

anim	(animate) rod mužský životný
inan	(inanimate) rod mužský neživotný
fem	(feminine) rod ženský
neut	(neuter) rod střední
inher	hodnota gramatému vyplývá z hodnoty příslušného gramatému u koreferovaného uzlu
nr	všechny základní hodnoty gramatému jsou v daném případě možné, ani jednu ze základních hodnot nelze vyloučit.

A.2.8.6. gram/indeftype

Povinný: NE.

Gramatém typu neurčitosti - více viz 4.2 – „T-lemma derivátů (derivace zachycené v tektogramatickém stromě)“.

Tabulka A.15. Hodnoty gramatému indeftype

relat	vztažné zájmeno / vztažné zájmenné adverbium / vztažná zájmenná číslovka (<i>kdo, jaký; kdy, jak; kolik</i>)
indef1	neurčité zájmeno / neurčité zájmenné adverbium / neurčitá zájmenná číslovka typu <i>někdo, nějaký / někde, nějak / několik</i>
indef2	neurčité zájmeno / neurčité zájmenné adverbium typu <i>kdosi, jakýsi / kdesi, jaksí</i>
indef3	neurčité zájmeno / neurčité zájmenné adverbium typu <i>kdokoli, jakýkoli / kdekoli, jakkoli</i>
indef4	neurčité zájmeno / neurčité zájmenné adverbium typu <i>ledakdo, ledajaký/ ledakde, ledajak</i>
indef5	neurčité zájmeno / neurčité zájmenné adverbium typu <i>málokdo / málokde, kdoví kdo / kdoví kde</i>
indef6	neurčité zájmeno typu <i>kdekdo, kdejaký;</i>
inter	tázací zájmeno / tázací zájmenné adverbium / tázací zájmenná číslovka
negat	záporné zájmeno / záporné zájmenné adverbium (<i>nikdo, nijaký; nikde, nijak</i>)

total1	totalizační zájmeno / totalizační zájmenné adverbium vztahující se k celku (<i>všichni; všude</i>)
total2	totalizační zájmeno vztahující se k jednotlivině (<i>každý</i>)
nr	všechny základní hodnoty gramatému jsou v daném případě možné, ani jednu ze základních hodnot nelze vyloučit.

A.2.8.7. gram/iterativeness

Povinný: NE.

Gramatém iterativnosti - více viz 5.2 – „Gramatémy“.

Tabulka A.16. Hodnoty gramatému iterativeness

it0	děj nemá příznak opakovanosti, násobenosti
it1	opakovaný, násobený děj
nr	všechny základní hodnoty gramatému jsou v daném případě možné, ani jednu ze základních hodnot nelze vyloučit

A.2.8.8. gram/negation

Povinný: NE.

Gramatém negace - více viz 5.2 – „Gramatémy“.

Tabulka A.17. Hodnoty gramatému negation

neg0	kladná podoba slova
neg1	záporná podoba slova
nr	všechny základní hodnoty gramatému jsou v daném případě možné, ani jednu ze základních hodnot nelze vyloučit.

A.2.8.9. gram/number

Povinný: NE.

Gramatém čísla - více viz 5.2 – „Gramatémy“.

Tabulka A.18. Hodnoty gramatému number

sg	(singular) jednotné číslo
pl	(plural) množné číslo
inher	hodnota gramatému vyplývá z hodnoty příslušného gramatému u koreferovaného uzlu
nr	všechny základní hodnoty gramatému jsou v daném případě možné, ani jednu ze základních hodnot nelze vyloučit.

A.2.8.10. gram/numertype

Povinný: NE.

Gramatém typu číslovky - více viz 4.2 – „T-lemma derivátů (derivace zachycené v tektogramatickém stromě)“.

Tabulka A.19. Hodnoty gramatému **numertype**

basic	číslovka základní (<i>tři, šest, kolik</i>)
frac	číslovka dílová (<i>třetina, šestina</i>)
kind	číslovka druhová (<i>trojí, šestery, kolikery</i>)
ord	číslovka řadová (<i>třetí, šestý, kolikátý</i>)
set	číslovka souborová (<i>troje, šestery, kolikery</i>)
nr	všechny základní hodnoty gramatému jsou v daném případě možné, ani jednu ze základních hodnot nelze vyloučit.

A.2.8.11. gram/person

Povinný: NE.

Gramatém osoby -více viz 5.2 – „Gramatémy“.

Tabulka A.20. Hodnoty gramatému **person**

1	1. osoba (mluvčí)
2	2. osoba (adresát)
3	3. osoba (předmět komunikace)
inher	hodnota gramatému vyplývá z hodnoty příslušného gramatému u koreferovaného uzlu
nr	všechny základní hodnoty gramatému jsou v daném případě možné, ani jednu ze základních hodnot nelze vyloučit.

A.2.8.12. gram/politeness

Povinný: NE.

Gramatém zdvořilosti -více viz 5.2 – „Gramatémy“.

Tabulka A.21. Hodnoty gramatému **politeness**

basic	běžné užití zájmena
polite	zájmeno vyjadřuje vztah zdvořilosti, úcty mluvčího k osobě, k níž zájmeno ukazuje
inher	hodnota gramatému vyplývá z hodnoty příslušného gramatému u koreferovaného uzlu
nr	všechny základní hodnoty gramatému jsou v daném případě možné, ani jednu ze základních hodnot nelze vyloučit.

A.2.8.13. gram/sempos

Povinný: ANO.

V atributu **sempos** je uložena informace o tom, do které podskupiny kterého sémantického slovního druhu komplexní uzel patří. Více viz 5.1 – „Sémantické slovní druhy“.

Tabulka A.22. Hodnoty gramatému **sempos**

n.denot	pojmenovací sémantické substantivum
n.denot.neg	pojmenovací sémantické substantivum s odděleně reprezentovaným příznakem negace
n.pron.def.demon	určité pronominální sémantické substantivum ukazovací
n.pron.def.pers	určité pronominální sémantické substantivum osobní
n.pron.indef	neurčité pronominální sémantické substantivum
n.quant.def	určité kvantifikační sémantické substantivum
adj.denot	pojmenovací sémantické adjektivum
adj.pron.def.demon	určité pronominální sémantické adjektivum ukazovací
adj.pron.indef	neurčité pronominální sémantické adjektivum
adj.quant.def	určité kvantifikační sémantické adjektivum
adj.quant.indef	neurčité kvantifikační sémantické adjektivum
adj.quant.grad	kvantifikační sémantické adjektivum stupňovatelné
adv.denot.ngrad.nneg	pojmenovací sémantické adverbium nestupňovatelné, které nelze negovat
adv.denot.ngrad.neg	pojmenovací sémantické adverbium nestupňovatelné, které lze negovat
adv.denot.grad.nneg	pojmenovací sémantické adverbium stupňovatelné, které nelze negovat
adv.denot.grad.neg	pojmenovací sémantické adverbium stupňovatelné, které lze negovat
adv.pron.def	určité pronominální sémantické adverbium
adv.pron.indef	neurčité pronominální sémantické adverbium
v	sémantické sloveso

A.2.8.14. gram/verbmod

Povinný: NE.

Gramatém slovesné modality -více viz 5.2 – „Gramatémy“.

Tabulka A.23. Hodnoty gramatému **verbmod**

ind	(indicative) slovesná modalita oznamovací
imp	(imperative) slovesná modalita rozkazovací
cdn	(conditional) slovesná modalita podmiňovací
nil	ani jedna ze základních hodnot gramatému (gramatém jako takový) není v daném případě relevantní
nr	všechny základní hodnoty gramatému jsou v daném případě možné, ani jednu ze základních hodnot nelze vyloučit

A.2.8.15. gram/resultative

Povinný: NE.

Gramatém resultativnosti - více viz 5.2 – „Gramatémy“.

Tabulka A.24. Hodnoty gramatému **resultative**

res0	děj bez příznaku resultativnosti
res1	resultativní děj
nr	všechny základní hodnoty gramatému jsou v daném případě možné, ani jednu ze základních hodnot nelze vyloučit

A.2.8.16. gram/tense

Povinný: NE.

Gramatém času - více viz 5.2 – „Gramatémy“.

Tabulka A.25. Hodnoty gramatému tense

sim	(simultaneous) současný děj
ant	(anterior) předčasný děj
post	(posterior) následný děj
nil	ani jedna ze základních hodnot gramatému (gramatém jako takový) není v daném případě relevantní
nr	všechny základní hodnoty gramatému jsou v daném případě možné, ani jednu ze základních hodnot nelze vyloučit

A.2.9. id

Povinný: ANO.

Hodnotou je unikátní identifikátor uzlu v rámci PDT 2.0.

A.2.10. is_dsp_root

Povinný: NE.

Atribut označuje kořeny podstromů reprezentujících přímou řeč. Není-li žádná hodnota vyplněna, předpokládá se hodnota 0. Více viz 7.5 – „Přímá řeč“.

Tabulka A.26. Hodnoty atributu is_dsp_root

0	uzel není kořenem podstromu reprezentujícího přímou řeč
1	uzel je kořenem podstromu reprezentujícího přímou řeč

A.2.11. is_generated

Povinný: NE.

Atribut označuje doplněné uzly. Není-li hodnota vyplněna, předpokládá se hodnota 0. Více viz 6.6 – „Elipsy (doplněné uzly)“.

Tabulka A.27. Hodnoty atributu is_generated

0	uzel reprezentuje výraz, který je vyjádřený v povrchové podobě věty
1	nově vytvořený uzel, který nemá protějšek v povrchové podobě věty

A.2.12. is_member

Povinný: NE.

Atribut má význam pouze u přímých potomků kořenů souřadných struktur (`node_type = coap`) a označuje kořeny souřadně spojených členů. U ostatních uzlů není atribut vyplněn. Více viz 6.4 – „Souřadnost“.

Tabulka A.28. Hodnoty atributu is_member

0	uzel není kořenem souřadně spojeného členu
1	uzel je kořenem souřadně spojeného členu

A.2.13. is_name_of_person

Povinný: NE.

Atribut slouží k označení vlastních jmen osob. Není-li žádná hodnota vyplněna, předpokládá se hodnota 0. Více viz 7.3 – „Identifikační výrazy“.

Tabulka A.29. Hodnoty atributu is_name_of_person

0	uzel reprezentuje výraz, který není součástí vlastního jména osoby
1	uzel reprezentuje výraz, který je součástí vlastního jména osoby

A.2.14. is_parenthesis

Povinný: NE.

Atribut označuje uzly, které reprezentují výrazy, které jsou součástí parenteze. Není-li atribut vyplněn, předpokládá se hodnota 0. Více viz 6.5 – „Parenteze“.

Tabulka A.30. Hodnoty atributu is_parenthesis

0	uzel reprezentuje výraz, který není součástí parenteze
1	uzel reprezentuje výraz, který je součástí parenteze

A.2.15. is_state

Povinný: NE.

Atribut označuje uzly reprezentující doplnění s významem stavu. Není-li atribut vyplněn, předpokládá se hodnota 0. Více viz 8.13.2 – „Atribut pro význam stavu“.

Tabulka A.31. Hodnoty atributu is_state

0	uzel reprezentuje doplnění, které nemá význam stavu
1	uzel reprezentuje doplnění s významem stavu, který nelze postihnout přiřazeným funktorem a jeho subfunktory

A.2.16. nodetype

Povinný: ANO.

Atribut vymezuje typ uzlu. Více viz 3 – „Typy uzlů“.

Tabulka A.32. Hodnoty atributu nodetype

atom	atomický uzel
coap	kořen souřadné struktury
list	kořen seznamové struktury
fphr	uzel reprezentující cizojazyčný výraz
dphr	uzel reprezentující závislou část frazeologického spojení
complex	komplexní uzel
qcomplex	kvazikomplexní uzel

A.2.17. quot

Povinný: NE.

Atribut označuje uzly zastupující části textu „v uvozovkách“. Hodnotou atributu je seznam, jehož každý prvek je struktura s atributy `type` a `set_id`. Více viz 7.6 – „Části textu označené pomocí grafických symbolů“.

A.2.17.1. `quot/set_id`

Povinný: ANO.

Atribut slouží jako identifikátor jednoznačně označující množinu uzlů reprezentujících část textu v uvozovkách.

Tabulka A.33. Hodnoty atributu `quot/set_id`

libovolný řetězec	identifikátor jednoznačně označující množinu uzlů reprezentujících část textu v uvozovkách
-------------------	--

A.2.17.2. `quot/type`

Povinný: ANO.

Atribut určuje typ užití uvozovek.

Tabulka A.34. Hodnoty atributu `quot/type`

<code>citation</code>	uzel reprezentuje výraz, který je součástí citace označené uvozovkami
<code>dsp</code>	uzel reprezentuje výraz, který je součástí přímé řeči označené uvozovkami
<code>meta</code>	uzel reprezentuje výraz, který je součástí metajazykově užitého spojení označeného uvozovkami
<code>title</code>	uzel reprezentuje výraz, který je součástí vlastního jména nebo názvu označeného uvozovkami
<code>other</code>	uzel reprezentuje výraz, který je součástí textu v uvozovkách, a uvozovky tu nemají žádnou z výše uvedených funkcí

A.2.18. `sentmod`

Povinný: NE.

Atribut určuje větnou modalitu. Více viz 5.3 – „Atribut `sentmod`“.

Tabulka A.35. Hodnoty atributu `sentmod`

<code>enunc</code>	(enunciative) větná modalita oznamovací
<code>excl</code>	(exclamatory) větná modalita zvolací
<code>desid</code>	(desiderative) větná modalita přací
<code>imper</code>	(imperative) větná modalita rozkazovací
<code>inter</code>	(interrogative) větná modalita tázací

A.2.19. `subfunctor`

Povinný: NE.

Hodnotou atributu je subfunktor, přesněji vymezující význam přiřazeného funktoru. Více viz 8.13.1 – „Subfunktory“.

Tabulka A.36. Hodnoty atributu *subfunctor*

Hodnota	Vymezení	Funktory, kterým náleží
above	význam „nad“	DIR3, LOC
abstr	abstraktní význam „v oblasti“	LOC
across	význam „přes“	DIR2
after	význam „po“	TWHEN
agst	význam neprospěchu	BEN
along	význam „podél“	DIR2, LOC
approx	význam „přibližně“	EXT, TWHEN
around	význam „okolo“	DIR2, LOC
basic	základní význam daného funktoru	všechny funktory
before	časový význam „před“	TWHEN
begin	význam „na začátku“	TWHEN
behind	význam „za“	DIR3, LOC
below	význam „pod“	DIR3, LOC
betw	význam „mezi“	DIR2, DIR3, LOC, TWHEN
circ	význam okolnosti	ACMP
elsew	význam „mimo“	DIR3, LOC
end	význam „na konci“	TWHEN
ext	význam „do jaké míry“	DIR3
flow	význam „v průběhu“	TWHEN
front	prostorový význam „před“	DIR3, LOC
incl	inkluzivní význam	ACMP
in	význam „uvnitř“	LOC
less	význam „méně než“	EXT
mid	význam „uprostřed“	LOC, TWHEN
more	význam „více než“	EXT
near	význam „blízko“	DIR2, DIR3, LOC
nr	subfunctor nebyl pro danou povrchovou formu doplnění stanoven	všechny funktory
opp	význam „naproti“	DIR3, LOC
target	význam cíle směřování	DIR3
than	význam srovnání na bázi rozdílnosti	CPR
to	význam „k“	DIR3
wout	význam záporného doprovodu	ACMP
wrt	význam „s čím se srovnává“	CPR

A.2.20. *t_lemma*

Povinný: ANO.

Hodnotou atributu je libovolný řetězec; hodnota určuje t-lemma uzlu. Více viz 4 – „*Tektogramatické lema (t-lemma)*“.

A.2.21. *tfa*

Povinný: NE.

Atribut obsahuje anotaci kontextové zapojenosti. Více viz 10.1 – „Kontextová zapojenost“.

Tabulka A.37. Hodnoty atributu τfa

c	uzel reprezentuje kontrastivní kontextově zapojený výraz
f	uzel reprezentuje kontextově nezapojený výraz
t	uzel reprezentuje nekontrastivní kontextově zapojený výraz

A.2.22. `val_frame.rf`

Povinný: NE.

Atribut slouží jako odkaz do valenčního slovníku. Více viz 6.2 – „Valence“.

Tabulka A.38. Hodnoty atributu `val_frame.rf`

PML odkaz	identifikátor valenčního rámce, který popisuje význam a valenci daného uzlu
-----------	---

Věcný rejstřík

A

adjektivum
kontroly, 132
připojené podřadící spojkou, 54
sémantické, 22
adresát, 41, 114
adverbium
predikativní, 93
sémantické, 24
aktant, 39, 41, 114
aktuálně elidovaný, 75
blíže nespecifikovaný, 75
kontrolovaný, 75
kvazikontrolovaný, 75
všeobecný, 75
aktor, 41, 114
aktuální členění, 142
antecedent, 128
apozice, 64
atribut, 1
typu odkaz, 1
atributy uzlu, 157

C

čas, 29
cesta
levá, 2
nejlevější, 3
nejpravější, 3, 145
pravá, 2, 145
číslo, 98
číslo jmenné, 27
číslovka, 98
s adverbialním významem, 99
s funkcí kontejneru, 98
ve funkci nálepky, 98
ve funkci přívlastku, 98
citace, 113
cizí slovo, 106
člen
kontrolovaný, 132
kontrolující, 132
koreferovaný, 128
koreferující, 128
přímý, 60
řídící, 30
terminální, 60
závislý, 30
controllee, 132
controller, 132

D

derivace, 8
dialogový test, 40
doplňek, 30, 121
doplnění
fakultativní, 40
obligatorní, 40
substantivní, 121

valenční, 39, 114
volné, 39
doplnění s významem
autora artefaktů, 121
benefaktoru, 120
času, 115
dědictví, 120
doprovodu, 118
identifikace, 121
konfrontace, 120
kontejneru, 121
měřítka, 118
míry, 118
místa, 116
modality, 119
podmínky, 117
postoje, 119
příčiny, 117
přináležitosti, 121
připustky, 117
prostředku, 118
rozdílu, 118
srovnání, 118
substituace, 120
účelu, 117
účinku, 118
výjimky, 118
záměru, 117
způsobu, 118
zřetele, 118
dosah rematizátoru, 153
dvojí funkce jednoho doplnění, 35

E

efekt, 41, 114
efektivní kořen, 3
elipsa, 70
aktuální, 71
gramatická, 71
řídící klauze, 70
řídící významové jednotky, 70
řídící významové jednotky pro zachycení významové struktury některých konstrukcí, 70
řídícího predikátu, 70
řídícího substantiva, 70
závislé významové jednotky, 74
exofora, 140
explicitní koreferovaný člen, 140

F

frazém, 97
frazologické spojení, 97
neslovesné, 97
slovesné, 97
funktory, 114
časové, 115
místa, 116
pro aktanty, 114
pro cizojazyčné výrazy, 120
pro doplňek, 121
pro efektivní kořeny nezávislých klauz, 114
pro implikační (kauzální) vztahy, 117

- pro rematizátory, 119
 pro větné, navazovací a modální adverbiální výrazy, 119
 pro víceslovné lexikální jednotky, 120
 pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant, 118
 pro významy souřadných spojení, 121
 substantivní, 121
- G**
 genitiv explikativní, 103
 gramatém, 25
- H**
 hodnota atributu, 1
 hrana, 2, 30
 nezávislostní, 33
- I**
 identifikační struktura, 104
 kořen, 104
 prvky identifikačního výrazu, 105
 rozvití, 105
 infinitiv
 jehož valenční doplnění je kontrolováno, 132
 infinitivní konstrukce
 ustrnulé, 53
 závislé, 52
 interpunkce, 47, 60
 interval, 64
 intonace, 142
 intonační centrum, 142, 145
 iterativnost, 29
- K**
 klauze
 adverbiální, 52
 citoslovečná, 49
 neslovesná, 48
 nezávislá, 49
 nominativní, 48
 obsahová, 52
 řídící, 52
 slovesná, 47
 vokativní, 48
 vztažná, 52
 závislá, 49, 52
 závislá nepravá, 58
 závislá účinková, 83
 konkurence valenčních doplnění, 42
 konstrukce
 se závislou klauzí účinkovou, 83
 s kontrolou, 135
 s významem omezení, 80
 s významem srovnání dvou dějů, 77
 s významem výjimečného slučování, 81
 kontext, 142
 kontextová zapojenost, 142
 kontrola, 129, 132
 koordinace, 64
 koreference, 128
 gramatická, 129
 textová, 139
 kořen
 efektivní, 3
 identifikační struktury, 104
 podstromu, 3
 seznamové struktury, 5
 seznamové struktury pro cizojazyčné výrazy, 106
 souřadné struktury, 5, 60
 technický kořen tektogramatického stromu, 2, 5, 157
 věty, 3
 výrazu, 3
 kvazikontrola, 130
 u složených predikátů, 94
 kvaziohnisko, 145
- L**
 lema
 tektogramatické, 7
 lexikální jednotka
 víceslovná, 87
 lineární uspořádání uzlů, 2
- M**
 matematická operace, 64
 modalita
 deontická, 28
 dispoziční, 28, 44
 slovesná, 29
 větná, 29
- N**
 název, 102
 negace, 27, 85
 nezávislost, 49, 114
 nominativ
 jmenovací, 50
 nominativ jmenovací, 103
- O**
 obrácený syntaktický vztah mezi klauzemi, 68
 odkazovací slovo, 55
 odkazování
 anaforické, 128
 exoforické, 140
 kataforické, 128
 k segmentu, 140
 ohnisko, 152
 vlastní, 145
 origo, 41, 114
 osoba, 28
- P**
 parenteze, 66
 aktuální, 66
 aktuální syntakticky nezapojená, 67
 aktuální syntakticky zapojená, 66
 kleslá, 67
 participiální konstrukce
 nekongruentní, 53
 závislé, 52
 pasivum, 44

- patiens, 41, 114
 podstrom, 3
 poměr
 důsledkový, 122
 důvodový, 122
 konfrontační, 122
 odporovací, 122
 slučovací, 122
 stupňovací, 122
 vylučovací, 122
 pomlčky, 113
 pořadí
 objektivní, 142
 subjektivní, 142
 posouvání aktantů, 41
 postcedent, 128
 prázdné sloveso, 47
 přechodníkové konstrukce, 52
 ustrnulé, 53
 predikát
 fázový, 92
 kvazifázový, 92
 kvazimodální, 92
 modální, 88
 složený, 93
 verbonominální, 96
 víceslovný, 88
 předložka
 ustrnulá přechodníková, 53
 přímá řeč, 50, 108
 přímý potomek, 2
 levý, 2
 pravý, 2
 přívlastek, 121
 přízvuk
 kontrastivní, 142
 větný, 142
 projektivita, 150
 projektivizace, 150
- R**
- reciprocita, 75, 130
 rematizátor, 152
 rezultativ, 44
 rezultativnost, 29
 rod jmenný, 26
 rodič, 2
 rozvití
 identifikační struktury, 105
 seznamu, 106
 souřadné struktury, 62
- S**
- segment, 140
 sestra, 2
 levá, 2
 pravá, 2
 seznamová struktura, 5
 kořen, 5, 106
 prvek seznamu, 106
 rozvití seznamu, 106
 sloveso
 být, 96
 fázové, 92
 inherentně reciproční, 15
 inherentně reflexivní, 15
 kontroly, 132, 134
 kvazifázové, 92
 kvazimodální, 92
 modální, 88
 prázdné, 47
 sémantické, 25
 zvrtné, 15
 slovní druh
 sémantický, 19
 slovní forma, 7
 slovosled
 hloubkový, 2, 144
 povrchový, 142
 souřadící spojovací výraz
 složený, 87
 souřadná struktura, 60
 kořen, 5, 60
 rozvití, 62
 souřadnost, 60
 souvětí
 podřadné, 50
 souřadné, 60
 společné rozvití, 62
 stav, 127
 struktura
 identifikační, 104
 seznamová pro cizojazyčné výrazy, 106
 souřadná, 60
 souřadná vnořená, 60
 stupeň, 26
 subfunktor, 123
 substantivní skupina, 36
 substantivum
 kontroly, 132
 sémantické, 20
- T**
- t-lema, 7
 reprezentativní, 16
 víceslovné, 15
 zástupné, 17
 technický kořen tektogramatického stromu, 2, 5, 157
 tektogramatický strom, 1
- U**
- uvozovky, 112
 uzel, 1
 atomický, 5, 119
 doplňný (nově vytvořený), 1, 69
 doplňný se zástupným t-lematem, 70
 komplexní, 6, 19
 kontextově nezapojený, 143
 kontrastivní kontextově zapojený, 143
 kvazikomplexní, 6
 nekontrastivní kontextově zapojený, 143
 řídící, 2, 30
 typ uzlu, 5
 závislý, 2, 30

zkopírovaný, 69

V

valence, 39

valenční rámec, 40

 frazému, 45

 prázdný, 43

 složeného predikátu, 45

valenční slovník, 46

vid, 28

vlastní jméno, 102

vlastní ohnisko, 145

výpovědní dynamičnost, 144

výraz, 3

 číslovkový, 99

 cizojazyčný, 106

 identifikační, 102, 113

 kontextově nezapojený, 143

 kontrastivní kontextově zapojený, 143

 modifikující souřadící spojovací výraz, 87, 122

 nekontrastivní kontextově zapojený, 143

 užitý metajazykově, 113

 ve funkci rematizátoru, 153

Z

základ, 152

 kontrastivní, 152

závislost, 30, 50

 dvojí, 30

 nejednoznačná, 35

závorky, 113

zdvořilost, 28